

**A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre
vonhatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös
tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság
joghatóságának előfeltételeire**

Ádány Tamás Vince
doktori értekezés

Témavezető:

Prof. Dr. habil. Kovács Péter,
egyetemi tanár

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog-és Államtudományi Doktori Iskola
Budapest
2011.

Tartalomjegyzék

I.Bevezető.....	3
II.Az egyéni felelősség nemzetközi intézményrendszerének kialakítása.....	6
II.1.Nemzetközi büntetőbíráskodási törekvések a klasszikus nemzetközi jogban.....	8
II.2.Az I. világháború utáni felelősségre vonás kérdései.....	10
II.3.Az első kísérlet egy állandó Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozására.....	15
II.4.A II. világháború utáni ad hoc törvényszékek.....	15
II.4.1. A törvényszékek létrehozása.....	16
II.4.2. A nürnbergi per közvetlen hatása a további jogfejlődésre.....	18
II.4.3. A nürnbergi per közvetett hatása a jogfejlődésre.....	22
II.5.Az ENSZ ad hoc törvényszékei.....	25
II.5.1. A törvényszékek létrehozása.....	25
II.5.2. Ügymegosztás a nemzeti hatóságokkal.....	28
III.A különböző nemzetközi szereplők felelőssége a legsúlyosabb jogsértésekért.....	34
III.1.A nemzetközi büntetőjog elhatárolása az államok felelősségétől.....	34
III.2.Elkövethet-e az állam bűncselekményt?.....	38
III.3.Az egyének és államok együttes felelősségének mai keretei.....	46
III.4.A nemzetközi büntetőjog nemzeti fórumok előtti alkalmazása és korlátai.....	55
III.4.1. Az Eichmann ügy.....	60
III.4.2. Augusto Pinochet kiadatása.....	62
III.4.3. Yerodia N'Dombasi ügye a Nemzetközi Bíróság előtt.....	66
III.4.4. Immunitás a hibrid törvényszékeken: Charles Taylor.....	68
III.4.5. Az egyetemes joghatóság valós kelepcei.....	72
III.5.Jogsértések hivatalos minőségben – állami felelősség nélkül.....	75
IV.A Nemzetközi Büntetőbíróság eljárásának anyagi jogi előfeltételei.....	80
IV.1.Az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények	80
IV.1.1. Népiirtás.....	83
IV.1.2. Az emberiesség elleni bűncselekmények	89
IV.1.3. Háborús bűncselekmények.....	92
IV.1.4. Az agresszió bűncselekménye	95
IV.2.A nemzetközi büntető jogszabályok a hatályos magyar jogban.....	101
V.A joghatóság gyakorlásának eljárásjogi előfeltételei.....	121
V.1.A „fegyver” elsütése: az eljárás indító mechanizmusok.....	127
V.1.1. Részes Állam által benyújtott panasz	131
V.1.2. Az Ügyész által saját jogon kezdeményezett eljárás.....	135
V.1.3. A Biztonsági Tanács, mint az eljárás kezdeményezője	139
V.2.Az ügy elfogadhatósága: a „komplementaritás” és annak kialakulása.....	148
V.3.Az ügy elfogadhatóságának pillérei a Római statútum szerint.....	152
V.4.Együttműködés a tagállami hatóságokkal.....	170
V.5.Az együttműködés megtagadásától az elfogadhatóság megtámadásáig.....	174
V.6.A felfüggesztéstől a megszüntetésig: a Biztonsági Tanács.....	179
VI.Konklúziók	187
Forrásjegyzék.....	I

I. Bevezető

Az államok feletti hatalom hiánya a nemzetközi jog talán legmeghatározóbb jellegzetessége. Ez a tagadhatatlan hiányosság a nemzetközi jog jogi jellegét megkérdőjelező számos kritikai vélemény ihletője,¹ ugyanakkor számtalan nehézség, de nem megoldhatatlan kihívást rejt a nemzetközi joggal foglalkozók számára, a nemzetközi jog megalkotása, alkalmazása és különösen szankcionálása terén.²

Erőteljesen jelentkezik ezek a kihívások a különböző nemzetközi bíraskodási rendszerekben. A bírói hatalomgyakorlás jellemzően alá-fölérendeltségi viszonyt tételez fel bíró és peres fél között – amely a nemzeti jogokban az állam főhatalmából eredően, a személyi főhatalom alá tartozó természetes és jogi személyek vonatkozásában adottan tekinthető, míg a nemzetközi jogban, az államok szuverenitásának tiszteletben tartása mellett, a szuverenitások anarchiájában alkalmazható technikákkal kell megteremteni a bíró *iurisdictio*-ját, igazságszolgáltatási *hatalmát*.³ A szuverének közötti viták békés rendezését előíró kötelezettség tételes jogi felbukkanása több, mint egy évszázados;⁴ de már ezt megelőzően is sor került harmadik fél bevonására épülő módszerek alkalmazására.⁵ Az állami alávétésnek ebben a száz évben különböző megoldásai alakul-

¹ JOHN AUSTIN, és mások véleményét l. ARTHUR NUSSBAUM: *A Concise History of the Law of Nations*, 233-234. o. idézi: COPLIN: *The Functions of International Law* 7. o. A nemzetközi jog tagadását felvállaló nemzetközi politikai realizmus vezéralakja, HANS MORGENTHAU azonban ennél lényegesen tartózkodóbb. Határozottan elválasztja egymástól a jog hatékonyságát és létezését, különbséget tesz továbbá a nemzetközi jog bizonyos területei között, és így a nemzetközi jog létezése mellett áll ki, bár annak hatékonyságát a törzsi jogokhoz hasonlítja. (*Politics Among Nations*, 263-265. o.) A bírói hatalom hiányát, illetőleg hiábavalóságát már sokkal szigorúbban értékeli. (*ibid.*, 422. o.)

² A szankciót, mint a jog jogiságának szinte kizárólagos ismervét THOMAS HOBBS óta többen is átvették. Erre nézve l. például COPLIN: *The Functions of International Law*, 3.o.

³ A *iurisdictio*, mint hatalom magyarázatát l. ZLINSZKY JÁNOS: *Állam és jog az ősi Rómában*, 40. o. Az archaikus kor idejéről, a *rex*-ről a következőt olvashatjuk: „hatalma volt annak megállapítására, hogy mi a jog: *ius dicere*. Nem arra volt joga, hogy egyes esetekben a tényállást megvizsgálva döntést hozzon: *iudicare*, hanem arra, hogy a tényállás eldöntéséhez felhasználható elveket meghatározza.” A joghatóság széles körben használt fogalmával az egyetemi alapképzésben ma használt (büntető) eljárásjogi tankönyvek igen szűkszavúan bánnak. Fogalom-meghatározást TREMMEL FLÓRIÁN tankönyvében találunk, eszerint „A joghatóság a bűnügyek megosztását jelenti különböző államok között, a nemzetközi értelemben [...] vett hatáskör” (*Magyar büntetőeljárás*, 113. o.).

⁴ 1907. évi I. Hági egyezmény, 1. cikk: „Az Államok közötti erőszakhoz folyamodás lehetőség szerinti mellőzésének szándékával a Szerződő Felek megállapodnak abban, hogy legjobb erejükkel biztosítják nemzetközi vitáik békés rendezését”

⁵ Jól ismert példaként említhető a mai választottbíráskodás előképe a hellén városállamok kapcsolataiban, vagy a középkori pápai bíráskodás. L. NAGY KÁROLY: *A nemzetközi jog és*

tak ki, amelyek a bíróságok szempontjából vizsgálva a joghatóság alapját szolgáló rendszereket jelentik, és amelyek mögött mindig feltárható az eljárás lefolytatására, vagy helyesebben: a joghatóság elfogadására irányuló állami akarat,⁶ akár szerződéses,⁷ akár bármilyen más formában jelentkezzék is.⁸

A nemzetközi bíróságokkal kapcsolatban tett fenti általános megállapítások logikailag (*conclusio ad minorem*) alkalmazhatók a nemzetközi jog részét képező nemzetközi büntetőbíráskodásra is.⁹ A nemzetközi jog e fiatal területén a mai napig öt valóban nemzetközi törvényszék három különböző joghatósági modellje vizsgálható.¹⁰ Okkal feltételezhető, hogy az *ad hoc* törvényszékeken a szabályozás újszerűsége miatt felmerülő kisebb-nagyobb hiányosságok, jogbiztonsági aggályok nagy részét orvosolhatná egy sikeres állandó büntetőtörvényszék.¹¹ Az állandó törvényszék létrehozása azonban olyan súlyos korlátozást jelent a részes államok szuverenitása felett,¹² hogy a széleskörű támogatás meg-

Magyarország... 11. és 23. o.

- ⁶ Az ICC kodifikáció egészére érvényes a régi voluntarista megállapítás: „Nem keletkezik nemzetközi jog a népek akarata ellenére, hanem csakis azok akarából, és az a törvényhozás, mely ezzel az akarattal szemben a maga akaratát akarja érvényre juttatni, ezt semmi kényszereszközzel sem fogja elérhetni. Joga elvész, még mielőtt a gyakorlatban érvényesült volna.[...] Hogyha valamely jog észszerűség szempontjából még oly kíváncsatos is, de a soverän akarat, mely egyesül van hivatva e jog megalkotására, vele ellenkezik, úgy a logikus bizonyítás mit sem használ, mert a jog nem az értelem logikája, hanem az akarat tette által válik pozitívvé.” BULMERINCQ ÁGOST (AUGUST VON BULMERINCQ): *Nemzetközi-jog gyakorlata, elmélete és kodifikálása*, 131. o. (fordította: Karsai Sándor)
- ⁷ MADALEINE MORRIS: *High Crimes and Misconceptions*,... 19-20. o.
- ⁸ Jellegzetes példaként a Nemzetközi Bíróság joghatósági modellje említendő. SHABTAI ROSENNE monográfiája szerint a joghatóság vagy „mainline” (szövegkörnyezet alapján itt kb: „kifejezett”) vagy „incidental” (szövegkörnyezet alapján itt kb: „beleértett”). A kifejezett joghatóság szerinte mindig az állami akarattól függ, míg a beleértett joghatóságot a Nemzetközi Bíróság Statútumából vezeti le. A szerzővel teljesen egyetértve mindazonáltal megjegyzem, hogy a Nemzetközi Bíróság Statútum, mint nemzetközi szerződés szintén *per definitionem* az állami akarat megtestesítője. I. SHABTAI ROSENNE: *The World Court – What it is and how it works*, 81. o., A Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságának alávetési nyilatkozattal történő elfogadása is elsősorban az állami akarat függvénye, maga a Nemzetközi Bíróság sem formai kritériumok alapján dönt. Vizsgálatának tárgya, hogy egyértelműen megállapítható-e a nyilatkozatot tevő állam akarata, hogy „*ipso facto*, és külön megegyezés nélkül” kötelezőnek ismeri el a Bíróság joghatóságát. I. LAMM VANDA: A Nemzetközi Bíróság kötelező joghatósági rendszere, 52. o. Az állami akarat nemzetközi bíráskodásban játszott szerepét illetően I. még Morgenthau *op. cit.* 415-422. o.
- ⁹ L. LATTMANN TAMÁS: *A nemzetközi büntetőbírói fórumok működésének rendszere...* 9. o.
- ¹⁰ A dolgozat csak a nemzetközi törvényszékek joghatósági kérdéseivel foglalkozik, ezért a hibrid megoldások csak érintőlegesen szerepelnek.
- ¹¹ Yearbook of the International Law Commission, 1996. II. rész, 2. kötet, 28-29. o. 4-16 bek. és 35. o. 12. bek; KIM YOUNG SOK: *Co-operation of a State...*, 160. o.
- ¹² LEILA N. SADAT – CARDEN S. RICHARDS: *The New International Criminal Court*, 385. o.; HAROLD HONGJU KOH: *On American Exceptionalism*, a konkrét példát illetően 1482-1483. o. és 1486. o.; SUZAN M. PRITCHETT: *Entrenched Hegemony, Efficient Procedure, or Selective Justice?: An Inquiry into Charges for Gender-Based Violence at the International Criminal*

szerzése érdekében a joghatósági modellnek szükségszerűen kompromisszumot kell teremtenie a *szuverenitások védelme* és az *eljárások hatékonysága* között.¹³

Dolgozatom központi kérdése, hogy a legsúlyosabb jogsértések (feltétlen alkalmazást igénylő normák megsértése vagyis *mutatis mutandis* a nemzetközi bűncselekmények) miatti felelősségre vonás disztributív telepítése, felosztása különböző nemzetközi jogalanyok között vajon több felelősségre vonási lehetőséget eredményez-e, vagy épp ellenkezőleg: a felelősségi rendszerek gátolják egymás működését? Azt igyekszem bemutatni, hogy milyen feltételek mellett vonható felelősségre állam, nemzetközi szervezet vagy egyén gyakorlatilag ugyanazért a cselekményért.

A nemzetközi jog klasszikus felfogása szerint jogalanyisággal az állam rendelkezik, ugyanakkor mára az egyének is egyértelműen rendelkeznek bizonyos korlátozott jogalanyisággal.¹⁴ Jean-Jacques Rousseau szerint a háború államok és nem emberek közötti konfliktus.¹⁵ Robert Jackson a nürnbergi perben már arról szólt, hogy ezeket a bűncselekményeket emberek követik el, nem absztrakt entitások.¹⁶ A XX. század második felének tapasztalatai alapján a két felelősségi rendszer közötti kölcsönhatások gyengeségét kihasználva, mind az egyének, mind az államok sikerrel kerülhetik el a felelősségre vonást, erősítve ezzel a büntetlenség kultúráját. Számos esetben a bűncselekmények környezetét adó konfliktusban nemzetközi szervezetek égisze alatt tevékenykedő csapatok is részt vesznek, ez tovább bonyolíthatja a felelősség elosztását a különböző nemzetközi szereplők között. Az állami immunitás és a magas rangú tisztviselők ebből fakadó mentességének kérdése, vagy a nemzetközi szervezetek és az államok közötti felelősség megosztása olyan határterületekre világítanak rá, amelyek azt jelzik, hogy egyes esetekben a több szereplő között nem megoszlik, hanem elveszhet a felelősség. A különböző eljárások megindításával kapcsolatos kérdések, a betudhatóság, az ügyek elfogadhatósága vagy a komplementaritás vizsgálata együttesen tehát e dolgozatban azt a célt szolgálja, hogy ezek egymás mellett vagy ellen hatnak-e, segítik-e vagy – épp ellenkezőleg – ellehetetlenítik egymás alkalmazását.

Court, 271. o.

¹³ ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 20. o., illetve 353. o. SUZAN M. PRITCHETT: *op. cit.* 265. o.

¹⁴ Részletesebben L.: KARDOS GÁBOR: *Emberi jogok egy új korszak hajnalán*, 12-18. o.

¹⁵ JEAN-JACQUES ROUSSEAU: *Értekezések és filozófiai levelek*, 474. o.

¹⁶ International Military Tribunal for the Trial of the Major War Criminals, Ítélet 1946, id.: AJIL, vol. 41 (1947), 172 o.,

II. Az egyéni felelősség nemzetközi intézményrendszerének kialakítása

A nemzetközi büntetőjog szűk értelmében, néhány korai előképet leszámítva kifejezetten új jogterület.¹⁷ Bár a II. világháború utáni összes nemzetközi példája egyértelmű erkölcsi értékítéletre épült, az már egy veszélyes általánosításhoz vezetne, ha a konfliktus lezárását követő egyéni felelősségre vonást már *önmagában* a mindenkori igazság győzelmének tartanánk. Kellő intézményi garanciák hiányában a szituációban rejlő csapdát másként is megfogalmazhatjuk: lehet-e „méltó és igazságos” a legyőzöttek feletti bosszú? Pontosabban, összeegyeztethető-e a jog immanens természetével a mindenkori győztes által önállóan – akár jogi formában gyakorolt – pusztá megtorlás?¹⁸ Vespasian Pella egyértelmű válasza szerint a nemzetközi bírói fórum nélkül a nemzetközi büntetőjog elvei a bosszú jogi álarcot öltött eszközeivé torzulnának.¹⁹ A történelmi példák sora alapján helytelen lenne azt feltételezni, hogy a tömeges emberi jogi jogsértések elkövetői csak vesztesek lehetnek egy potenciális fegyveres konfliktusban; vagy hogy egyáltalán létezik az atrocitások keretétől szolgáló fegyveres konfliktus.

A jog érdemi tartalmáról szóló talán legszebb állítást Celsus fogalmazta meg csaknem kétezer évvel ezelőtt: *ars boni et aequi*, a jónak és a méltányosnak művészete. A jognak, létezése tényénél fogva olyan elvitatatlan méltósága van, amely önmagában védendő érték: ennek az értéknek a társadalmi szerepét hangsúlyozta a szekularizált társadalmak kialakulásáig, az elmúlt évezredekben át a jog mögötti igazság szakrális igazolása, ami viszont nem jelenti azt, hogy a joggal és a hozzá társuló hatalommal ne éltek volna vissza számtalanszor az emberiség történetében. Ez a talán túlzottan általánosnak tűnő fejtegetés a nemzetközi kapcsolatrendszerben folytatott bűnvádi eljárásokra kiemelten igaz – ritka kivételektől eltekintve a nemzetközi büntetőjog történelmi előképei között számos *justizmordot*, vagy legalábbis annak gyanúját találunk. A ténylegesen vagy állítólagosan elkövetett bűnök súlya a megtorlást indokolhatja (sokszor indokolja is) – de a jog méltóságának csorbítását azonban még ez sem, ha már a megtorlásra egyáltalán jogi utat veszünk igénybe.²⁰

¹⁷ L. pl.: KUSSBACH ERICH: *Nemzetközi és európai büntetőjog*, 45-48. o.; ADRIAAN BOS: *Recent Developments...*, 41. o.

¹⁸ ANTONIO CASSESE, *Reflections of International Criminal Justice*, 1-4.o.

¹⁹ VESPASIAN PELLA: *Towards an International Criminal Court*, 44. o.

²⁰ GEORG SHWARZENBERGER: *The Judgment of Nuremberg*, 331. o.

Elsőre talán provokatívnak, legalábbis túlzónak tűnhet ez az állítás: de alaposabban végiggondolva a történelmi példákat, látható, hogy minél kevésbé jogszerű a legyőzöttekkel szembeni eljárás, annál valószínűbb, hogy az utókor szemében az egykori bírák is gonosztevők vagy csak egyszerű bosszúállók lesznek, lehetőséget teremtve ezzel az elkövetett súlyos jogsértések utólagos politikai relativizálására.

A bírák felelősségének kiváló összefoglalását adja a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék elnökének, Lord Geoffrey Lawrence-nek megállapítása: „Egy pillanatra sem szabad elfelejtenünk, hogy a tárgyalás jegyzőkönyve alapján, amelyekre támaszkodva ma ezek felett az emberek felett ítélkezünk, holnap bennünket fog megítélni a történelem.”²¹

Ha a jogon magán tesznek (akárcsak szellemi) erőszakot, akkor az általában elkezdheti a társadalom gerincét jelentő jogban a mindenkori közbizalmat, különösen pedig lehetőséget ad arra, hogy egyesek kérdőjelet tegyenek az egész eljárás mögé – így a ténylegesen elkövetett bűncselekményeket is tagadhatják, amellyel az érintett csoportok között további társadalmi feszültséget generálnak, növelik a „történelmi igazságtalanságok” számát, stb.

A nemzetközi büntetőjog történetét felidézve, a laikus és szakmai gondolkodók nagy részének elsőként a nürnbergi eljárások jutnak először eszébe, és így a figyelem könnyen elsiklik más háborúk után többé-kevésbé ártatlanul meghurcolt legyőzöttek felett. Ha viszont vizsgálódásunkat kiterjesztjük a korábbi történelmi példákra, a fenti aggályokra és a legsúlyosabb jogsértések elleni fellépés nemzetközivé alakításának igényére is beszédes példákat találhatunk. Ha az aradi vértanúk kivégzését megelőző eljárás vagy a nürnbergi eljárás kisebb-nagyobb hibái alapján próbálunk választ találni a nemzetközi büntetőjog elméleti problémáira, nyilvánvalóan gyökeresen más erkölcsi eredményre jutunk. A jogszerűséghez, a megfelelő eljárási és jogi formák betartásához való csökönő ragaszkodás tehát nem egyszerű technikai szörszálhasogatás.

A korábbi példák létezése és fentiekben leírt szerepe ellenére, a nemzetközi büntetőjog történetére vonatkozó vizsgálódást érdemes mégis a XX. század eseményeire alapozni. Az Aristide Briand megfogalmazta célkitűzés szerint a II. világháború előtti események a „*La Paix par la Justice*” jegyében zajlottak. Az ICC felállítására a kilencvenes években megindult munkát már egy új jelző, a „*No peace without justice*” határozta meg.²² Béke és igazság értékei közötti kapcsolat szinte azonos a két költői megfogalmazásban: az utóbbi szerint azonban az igazság már nem pusztán egy lehetőség, hanem szükségszerűség. A

²¹. ARKAGYIJ POLTARAK: *Nürnbergi epilógus*, 181. o.

²². KOFI ANNAN: *Advocating for an International Criminal Court*, 365. o.

XX. század végén megjelent sok, fontos nemzetközi szereplő által el nem ismert, ugyanakkor széles körben elfogadott álláspont szerint tehát az igazságszolgáltatás a béke megteremtésének, megőrzésének *conditio sine qua non*-ja lett. Cherif Bassiouni megfogalmazásában: „igazság nélkül nem lehet béke, mert a béke nem a vezetők közötti politikai megállapodás, hanem az emberek közötti megértés. Ahhoz, hogy az emberek közötti megértés létrejöhessen, pártatlan, egyenlő, tisztességes és a valóságra épülő igazságszolgáltatásra van szükség.”²³

Ez a szemléletbeli változás – amely az államok és a nemzetközi szervezetek világában alapvető érték, a béke mellé emelte az igazságot – számos tételes jogi kompromisszumot igényelt, ugyanakkor a két érték egymáshoz való viszonya esetenként megoldatlan maradt. Béke és igazság olykor ellentmondásos viszonya merülhet fel a Biztonsági Tanács és a Nemzetközi Büntetőbíróság hatásköreinek elválasztása kapcsán, vagy egyes békeszerződések, illetve fegyverszüneti megállapodások amnesztia-rendelkezései okán. A még le nem zárult folyamat, amelyben az igazság és a béke egymáshoz való viszonyának ártértékelése megkezdődött, már a nürnbergi per előtt megindult.

II.1. Nemzetközi büntetőbíráskodási törekvések a klasszikus nemzetközi jogban

A kiemelkedő súlyú jogsértések bírói úton történő megtorlására a XX. század elejétől fogva történtek nemzetközi szintű kísérletek. Maga az idea, jellemzően eseti jelleggel már korábban is felmerült.²⁴ 1872-ben Gustav Moynier, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának alapító tagja és későbbi elnöke kezdeményezte a francia–porosz háborúban elkövetett cselekmények elbírálására egy állandóvá váló törvényszék felállítását.²⁵

A XIX. századra datálja az egyén háborús bűncselekményekért fennálló büntetőjogi felelősségének szokásjogi alapjait a nemrégiben megjelent humanitárius szokásjogi gyűjtemény is.²⁶ Az ott idézett humanitárius jogi kézikönyvek, a Lieber kódex és az Oxford Manual azonban nemzeti szinten voltak „csak” kötelezőek, vagyis aligha sorolhatók a nemzetközi intézmények – vagy azok nemzetközi jellegű előképei – közé.²⁷ A Lieber kódex a 47. cikkben kifejezetten a em-

²³ M. CHERIF BASSIOUNI: *Former Yugoslavia: Investigating Violations...*, 1211. o.

²⁴ KUSSBACH ERICH: *Nemzetközi és európai büntetőjog*, 47-49. o.

²⁵ REMIGIUS CHIBUEZE: *United States Objection to the International Criminal Court...*, 25. o.

²⁶ HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, 551. o.

líti az egyének felelősségét, a XX. század második feléig meghatározó logika alapján.

Azok a bűncselekmények, amelyeket minden büntető kódex büntetni rendel, mint a gyújtogatás, gyilkosság, csonkítás, testi sértés, útonállás, lopás, betörés, csalás, hamisítás, nemi erőszak, amennyiben amerikai katona követi el egy ellenséges országban annak lakói ellen, nem csak a hazai módon büntetendők, de minden olyan esetben, amikor ez nem jelent halálos ítéletet, a súlyosabb büntetést kell választani.

A Lieber kódex az ellenséges ország területén elkövetett cselekményeken túl is állított fel egyéni felelősségi rendszert, a fent idézett cikkel ellentétben például minden körülmények között halállal büntette, ha az Egyesült Államok katonája rabszolga-kereskedelemben fogott.²⁸ A Lieber kódex egyes szabályainak megsértése miatti felelősség bármely katonai vezetőre – így a konföderációs tisztekre is – kiterjedt. Az Andersonville-i hadifogolytábor egykori parancsnokát 1865-ben ennek alapján végezték ki az Egyesült Államokban.²⁹

Az 1912-13-ban lezajlott két balkáni háború után, (már akkor is az akadémiai és a civil szféra kezdeményezésére) létrejött Balkán-bizottság 1914-re elkészült jelentése a hadifoglyokkal való bánásmód a polgári lakosság elleni atrocitások felelőseit is megnevezte, de a kirobbanó háború miatt a kérdés „lekerült a napi-rendről”.³⁰

Az egyéni felelősség kérdése ugyan nem, de a későbbi fejlődés egyik sarokköve a háború alatt született dokumentumokban is felbukkant. 1915 május 24-én a francia, az orosz és a brit kormányok közös nyilatkozatban ítélték el az Oszmán Birodalom örmények elleni atrocitásait.³¹ Ez a dokumentum használta minden valószínűség szerint először az „emberi(e)sség elleni bűncselekmények” kifejezést.³² A humanitás eszméjének fenti felbukkanása mellett, 1917-ben, a szovjethatalom békeidejében Lenin az agresszív háborút az „egész emberiség elleni legnagyobb gonosztett” kifejezéssel illette.³³

^{27.} Bár az egyéni felelősség tárgyával tett bűncselekmények nagyfokú hasonlóságot mutatnak egyes mai bűncselekmények tényállásaival.

^{28.} Lieber kódex, 58. cikk

^{29.} WILLIAM H. PARKS: *Command Responsibility for War Crimes*, 7. o.

^{30.} PRANDLER ÁRPÁD: *A Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozása*, 35-36. o.

^{31.} SHARON A. WILLIAMS: *Preconditions to the Exercise of Jurisdiction*,

^{32.} WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 16. o.

^{33.} ID.: ARKAGYIJ POLTARAK: *Nürnbergi epilógus*, 595. o.

II.2. Az I. világháború utáni felelősségre vonás kérdései

A Párizs környéki békék előkészítő konferenciáin több változatban is felmerült a háborús jogsértések miatti egyéni felelősség kérdése – a XIX. század továbbélő nagyhatalmi attitűdjének megnyilvánulásaként, igencsak szubjektíven. A britek II. Vilmos császár felelősségét hangsúlyozták, és az örmények, és más ártatlan kisebbségek üldözésének megtorlása iránti igény nem, vagy csak kis mértékben létezett.³⁴

Állandó intézmény kialakításáról a békeszerződés végleges szövegében nem volt szó – a Németországgal kötött Versailles-i békeszerződés „Megtorlások” címet viselő VII. részének 227-230. cikkei szabályozták II. Vilmos császár felelősségre vonására tett lépéseket, aki ekkor már Hollandia által biztosított menedékjogát élvezte, amely sikerrel gátolta meg a speciális nemzetközi büntető-törvényszék létrehozását.³⁵

„A Szövetséges és Társult Hatalmak nyilvánosan vádolják II. Hohenzollern Vilmost, korábbi Német Császárt, a nemzetközi erkölcsiség és a szerződések szent-sége elleni legsúlyosabb bűncselekmény elkövetésével. Egy különleges törvényszék fog alakulni a vádlott elleni tárgyalás lefolytatására, amely által biztosítatnak a vádlott védekelemhez való jogai. A törvényszék öt bíróját az alábbi öt Hatalom egyenként nevezi ki: az Amerikai Egyesült Államok, Nagy Britannia, Franciaország, Olaszország és Japán.”³⁶

A 228. cikk szerint a felelősség, más, katonai törvényszékek előtt, kiterjedt még mindazokra, akiket azzal vádolnak, hogy megsértették a háború jogát illetve szokásait. A német kiadatási kötelezettség független volt a német vagy más központi hatalmak területén folytatott büntetőeljárások tényétől. Ezek a „kisebbség bűnösök” akkor kerültek volna nemzetközi törvényszék elé, ha cselekményeik több győztes hatalom érdekeit sértették volna – ellenkező esetben csak az érintett hatalom járt volna el. Érdekes a két egymást követő rendelkezés szóhasználatának változása: míg a 228. cikk még a mai értelemben vett háborús bűncselekményekkel *vádolt* személyekről beszélt, addig a 229. már egyértel-

³⁴ LLOYD GEORGE: *Truth about Peace Treaties* c. művét idézi WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 17. o. 18. lábjegyzet

³⁵ STEVEN C. ROACH: *Politicizing the International Criminal Court: the convergence of politics...* 22. o.

³⁶ Versailles békeszerződés, 227. cikk

műen a háborús bűncselekményben „bűnös” személyekről szól: az eljárásra azonban még csak a kiadatást követően kerülhet sor, a szóhasználat tehát joggal ébreszthetett „*Vae victis*” félelmeket a német delegációban.

A 230. cikkben Németország kötelezettséget vállalt minden vonatkozó információ rendelkezésre bocsátására, amelyet „olyannak ítélnék, amely szükséges a szóban forgó cselekményekre vonatkozó teljes tudás biztosításához”.³⁷

A német delegáció természetesen nem hagyhatta szó nélkül ezeket a követeléseket. A békeszerződés feltételrendszeréhez a békeszerződés aláírása előtt fűzött megjegyzéseiket közölte 1919. októberében az *International Conciliation* című amerikai folyóirat.³⁸ A Békeszerződés VII. részéhez fűzött kommentárok a későbbi, államfők nemzetközi felelősségre vonásával kapcsolatos nemzeti ellenvélemények közvetlen elődei. A vélemény kifejti, hogy egy ilyen rendelkezést tartalmazó szerződés megerősítésével Németország elfogadná a különleges nemzetközi törvényszék joghatóságát, amelyet „nem lehet megtenni.”³⁹

A következő német ellenvetés nyilvánvalóan a *nullum* elveken alapul. A 227. cikk megfogalmazásában szereplő „a nemzetközi erkölcsiség és a szerződések szentsége elleni főbenjáró bűn”⁴⁰ fordulatot illetően a német delegáció véleményében első ízben hangzik el a kifogás: „A célzott büntetőeljárás minden jogalapot nélkülöz”, hiszen a nemzetközi jog nem ismeri a megtorlást, csak az „előírások és tilalmak” szankciójaként. Bár a német véleménynek ezen állítása ma már nehezen lenne tartható, akkori következtetésük mindenképpen helyesnek látszik: sem a nemzetközi jog, sem a győztes hatalmak belső jogai nem rendelik büntetni „az erkölcs nemzetközi jogát” - így az ezért létrehozandó speciális törvényszék visszamenőleges hatállyal alkalmazna büntetőjogot.⁴¹

A német vélemény a vesztes helyzethez képest meglepő keménységgel érvel az egyéni felelőssége általánosítása mellett, és így a „győztesek igazsága” ellen. A német delegáció szerint a békekötés egyik legnemesebb célja, hogy a megsértett igazságot minden olyan esetben helyreállítsa, ahol jogsértés történt. Ezt a célt pedig nem lehet megvalósítani, ha politikai okoknál fogva az ellenség megbélyegzése a cél, vagy ha „győztes a bíró szerepét kapja”, mert akkor a nyers erő kerül az igazság helyébe: „*might is put in the place of right*.”⁴² A béke és az igazság értékeinek ilyen összekapcsolása még akkor is figyelemre

³⁷ Versaillesi béke, 230. cikk

³⁸ *Comments by the German Delegation on the Conditions of Peace* in: *International Conciliation*, No. 143, 1201-1338. o.

³⁹ „This cannot be done.” - *ibid.* 1287. o.

⁴⁰ „supreme offence against international morality and the sanctity of treaties”

⁴¹ *ibid.* 1287-1288. o.

⁴² *ibid.* 1288. o.

méltó, ha, mint jelen esetben, egy vesztes állam kétségbeesett próbálkozása volt a háború következményeinek enyhítésére.

A német delegáció szerint, a jogsértések kivizsgálására hivatott eljárásnak is jogszerűnek kell lennie: a kor viszonyai között helyesen szögezték le a később, Nürnbergben már elutasított érvet:

A nemzetek jogának jelenlegi állása szerint csak az állam, mint a nemzetközi kötelezettségvállalás alanya felel a háború jogának és szokásainak megsértéséért. [...] Németország soha nem utasította el, és ezúton ismét kifejezi készségét a nemzetközi jogsértéseknek a jog teljes erejével történő megtorlására, valamint arra, hogy minden vádat, bármelyik féltől érkezék is, pártatlanul kivizsgáljanak.⁴³

A német képviselők kitartó ragaszkodása a „ha a törvényszék nemzetközi, akkor a békeszerződés valamennyi részes felére kiterjedő joghatósággal kell rendelkeznie” koncepcióhoz, végül megakadályozta a nemzetközi eljárások lefolytatását. Nehéz lett volna cáfolni azt a német érvet is, hogy törvényszék ne a győztesek katonáiból, hanem semleges államok képviselőiből álljon. Németország továbbá azonos részvételt követelt magának a létrehozandó nemzetközi törvényszékben, valamint azt a megoldást szorgalmazta, hogy a törvényszék csak nemzetközi jogi kérdésekben járjon el, a büntetéskiszabás maradjon tagállami hatáskörben.

A német ellenkezés hatására a békeszerződés szövege nem, de tényleges alkalmazása komolyan megváltozott. A győztesek számára talán arcátlannak tűnő német igények természetesen nem valósulhattak meg: nincs arra utaló jel, hogy komolyan felmerült volna az I. világháború utáni általános felelősségre vonás kérdése, függetlenül attól, hogy az antant vagy a központi hatalmak oldalán harcolt-e az elkövető. Ehelyett inkább nem került sor nemzetközi büntetőeljárásra. Vilmos császárt Hollandia nem adta ki, hiába szerepelt a Békeszerződésben, hogy az antanthatalmak ki fogják kérni. Sőt, mivel a német büntetőjog valóban tiltotta német állampolgárok kiadatását,⁴⁴ ezért a kisebb súlyú vádlottak német nemzeti bíróság előtt feleltek tetteikért. Sokuk elleni vádeljáráshoz Németország nem járult hozzá,⁴⁵ mondván a kormányzást veszélyeztetné, ha a katonai és tengerészeti elitjének javát bíróság elé kellene állítania. Egy későbbi nemzetközi vizsgálóbizottság szerint a 228. cikkben szereplő katonai törvény-

^{43.} *ibid.*

^{44.} *1. ibid.* 1287. o.

^{45.} KOVÁCS TAMÁS: *A nemzetközi büntetőbíráskodás fejlődése a XX. század első felében*, 380. o.

székek helyett a Lipcsei Bíróságon lefolytatott eljárások keveseket érintettek, és a kiszabott büntetések nem voltak megfelelőek.⁴⁶

A versailles-i megoldáshoz hasonló rendelkezések a trianoni békében is megtalálhatóak voltak. A VII. fejezet magyar címe szerint „Büntető rendelkezések”-et tartalmazott, a Versailles-i békéhez képest értelemszerű különbségekkel.

Az eljáró katonai törvényszékek kijelölése és joghatóságuk megállapítása lényegében azonos elv szerint történt, mint a Versailles-i békében: tehát az az állam volt jogosult az eljárás lefolytatására, amelyik ellen az állítólagos cselekményeket elkövették, ha több ilyen is lett volna, nemzetközi törvényszék ítélkezett volna. A szerződés szövege alapján a vizsgált elkövetők körének meghatározása a győztes hatalmak kizárólagos, diszkrecionális joga volt. A 157. cikk második fordulata szerint a Magyar Kormány megkeresés alapján köteles volt a *Szövetséges és Társult Hatalmaknak* kiszolgáltatni a háború törvényeivel és szokásaival ellenkező cselekmények elkövetésével vádolt minden személyt, „akár név szerint nevezik meg őket, akár pedig azt a rangfokozatot, tisztséget vagy hatáskört jelölik meg, amelyben a magyar hatóságok az illető személyeket alkalmazták.”

A Szövetséges és Társult Hatalmak kifejezés a trianoni béke nyelvezetében két országcsoportot jelölt: a Szövetséges és Társult Főhatalmak – Amerikai Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Japán és Olaszország – mellett „Belgium, Kína, Kuba, Görögország, Nikaragua, [sic!] Panama, Lengyelország, Portugália, Románia, a Szerb-Horvát-Szlovén Állam, Sziám és Cseh-Szlovákország”.⁴⁷

További eltérés a Versailles-i békéhez képest, hogy vélelmezhetően Ferenc József 1916-os halála és IV. Károly béketörekvései miatt, az uralkodó személyes felelősségéről, sem a trianoni, sem a st.-germain-i szerződések nem rendelkez-

⁴⁶ WILLIAM SCHABAS: *Genocide...*, 20. o. A Szövetséges és Társult Hatalmak csaknem 100 fő kiadatását kérték, ehhez képest a német diplomácia ezt a listát sikerrel csökkentette a felére, és végül a 45 vádlottból csak 12 személyt vontak felelősségre. Az akkori viszonyokat jellemzi, hogy a fent említett büntetések elégtelenségét azért vetették fel a győztes hatalmak, mert a Lipcsei Birodalmi Bíróság egyetlen esetben sem szabott ki halálbüntetést. KOVÁCS TAMÁS: *op.cit.* 381. o.

⁴⁷ Trianoni békeszerződés, Preambulum 1-4. számozatlan bekezdések A békeszerződés jelen értekezésben közölt részletei az azt kihirdető, „Az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. törvénycikk” fordításában közöltekkel azonosak. L. www.1000ev.hu - <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7489>

tek.⁴⁸ Az elcsatolt területek és a lakosság aránya viszont szükségessé tette a joghatóság kiterjesztését a kisantant országaira is.

„A 157-159. Cikkék rendelkezései alkalmazást nyernek azoknak az Államoknak Kormányaira nézve is, amely Államokhoz a volt Osztrák-Magyar Monarchiához tartozó területeket csatoltak, azokra a személyekre vonatkozólag, akiket a háború törvényeivel és szokásaival ellenkező cselekmények elkövetésével vádolnak, s akik az említett Államok területein tartózkodnak vagy ezeknek az Államoknak rendelkezése alatt állanak. Ha az illető személyek az említett Államok valamelyikének állampolgárságát már megszerezték, ennek az Államnak Kormányára kötelezi magát, hogy felelősségre vonásuk és megbüntetésük biztosítása végett az érdekelt Hatalom megkeresésére és azzal egyetértőleg, minden szükséges intézkedést meg fog tenni.”⁴⁹

A Szövetséges és Társult Hatalmak fogalmának ismeretében ez tehát gyakorlatilag döntően a kisantant országok nemzeti eljárásaira bízta a cselekmények megítélését. Kiemelendő az egyéni felelősség köréből a Németországgal kötött békéhez képest óvatosabb, büntetőjogi garanciákat jobban tisztelő megfogalmazás, amelyben már nem keverednek össze a bűnös-vádlott kifejezések.⁵⁰

Az utóbbi években rövid időre újra a közfigyelem tárgyává vált a Párizs környéki békék e viszonylag ritkán tárgyalt része, amikor szülővárosában, Makón, Szakáts Gábornak emléktáblát készültek avatni.⁵¹ A német hadsereg által az 1915-től használt lángszóró – és a páncéltörő rakétától a légmell kezelésére szolgáló orvosi berendezésig több más eszköz illetve eljárás – feltalálóját 1920-ban említették azok között, akikkel kapcsolatban a háborús bűnök vizsgálatát el kívánták rendelni,⁵² ám erre a vizsgálatra soha nem került sor, bár az általa feltalált fegyvert azóta is használják.

^{48.} A saint-germain-i béke vonatkozó VII. fejezete a trianonival gyakorlatilag azonos, ezért azt külön nem elemeztem. L. st-germain-i béke, 173-176. cikkek

^{49.} Trianoni béke, 160. cikk

^{50.} Trianoni béke, 157. cikk szerint: „A bűnösöknek talált személyekre a törvényekben előírt büntetések nyernek alkalmazást.”

^{51.} „Makó emléktáblát állítana a lángszóró atyjának”, index.hu, 2007. augusztus 21.

^{52.} KENYERES ÁGNES (ed): *Magyar életrajzi lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.htm>

II.3. Az első kísérlet egy állandó Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozására

A Nemzetek Szövetsége az I. világháborúban elkövetett jogsértések kivizsgálásában ugyan tökéletesen kudarcot vallott,⁵³ de működésének utolsó éveiben egy kevésbé ismert kísérletet tett egy, ezúttal állandó Nemzetközi Büntetőbíróság felállítására. 1925-ben a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület javasolta, hogy az agresszió bűncselekményét az egyéni felelősséggel egyetemben illesszék be az Állandó Nemzetközi Bíróságon létrehozandó büntető tanács hatáskörébe,⁵⁴ majd a Nemzetközi Jogi Egyesülettel karöltve utóbb javaslatukat úgy módosították, hogy a Nemzetek Szövetsége alapítson önálló büntető joghatósággal rendelkező szervet. Az azt létrehozó szerződés el is készült, 1937-re, a háború kitörése miatt azonban nem érkezett be a szükséges mennyiségű ratifikáció.⁵⁵

Az 1937-es egyezmény létrejöttét azonban a terrorizmus elleni harc kezdeteként helyesebb azonosítani, mint a Nemzetközi Büntetőbíróság előfutáraként. Az egyezmény-tervezet a Nemzetek Szövetségének válasza volt arra a szabályozatlanságra, amelyet az 1934-es marseilles-i merénylet helyezett a nemzetközi figyelem központjába.⁵⁶ Az 1934-ben felállított szakértői bizottság által kidolgozott szöveg alapján 1937. november 1-16. közötti Genfi Konferencia két egyezményt fogadott el, a Terrorizmus elleni fellépésről szólót és az állandó Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szólót, azzal a megkötéssel, hogy utóbbiban részes fél csak az előbbi részes felei lehetnek.⁵⁷ A tematikus különbségek és a gyakorlatilag teljesen hiányzó ratifikációk miatt nem túlzás kijelenteni, hogy a nemzetközi büntetőjog érdemi kezdeteit a II. világháború utáni időben kell keresnünk.

II.4. A II. világháború utáni ad hoc törvényszékek

A nürnbergi eljárás és tokiói párja elvitathatatlan történelmi érdemein túl, az ott kidolgozott jogi alapelvek miatt is olyan referencia pont, amely nélkül lehetetlen a mai nemzetközi büntetőjog céljainak, problémáinak és működésének

^{53.} STEVEN C. ROACH: *Politicizing the International Criminal Court: the convergence of politics...* 24. o.

^{54.} VESPASIAN PELLA: *Towards an International Criminal Court*, 38. o.

^{55.} BENJAMIN N. SCHIFF: *Building the International Criminal Court* 23. o.

^{56.} KOVÁCS PÉTER: *Le grand précédent: la Société des Nations et son action après l'attentat contre Alexandre, roi de Yougoslavie*, 143. o.

^{57.} MICHAEL YEW MENG HOR-VICTOR VRIDAR RAMRAJ-KENT ROACH: *Global anti-terrorism law and policy*, 44. o.

megértése. A joghatóság gyakorlása szempontjából több lényeges eltérést is mutat a mai megoldásokhoz képest, ennek ellenére e tekintetben is közvetlen elődnek tekintendő.

Az eljárást az irodalom és a széles közvélemény is az első olyan eseteknek tartja, amikor a nemzetközi közösség lépett fel közvetlenül olyan személyekkel szemben, akik az állam szuverenitása mögé bújva, alapvető emberi értékeket úgy romboltak le, tömegesen és szervezeten, hogy az már végül a nemzetközi kapcsolatok ezredéves koncepcióit rázta meg. A nemzetközi kapcsolatrendszerben az állam továbbra is elsődleges jogalany, a szuverenitás jellemzői és a feltesz hatalom hiánya a mai napig meghatározzák a nemzetközi kapcsolatokat és a nemzetközi jogot. Mindazonáltal a Nürnbergi per eredményeként vált nyilvánvalóvá, hogy a szuverenitás ugyan alapvető, de nem kizárólagos értéke a nemzetközi jognak,⁵⁸ és így a mai nemzetközi jogban esetenként más értékek – az emberi személy védelme – elméletileg akár meg is előzhetik.⁵⁹

II.4.1. A törvényszékek létrehozása

A Nemzetközi Katonai Törvényszék a háborúban győztes négy nagyhatalom ideológiai ütközésektől nem mentes együttműködésére épült.⁶⁰ A teheráni csúcsot fél évvel követő, 1943. októberében kiadott háromhatalmi moszkvai nyilatkozat foglalkozott először a felelősségre vonás kérdésével. Az atrocitások elkövetőit ekkor még nemzeti alapon tervezték bíróság elé állítani, azokban az országokban, ahol a bűncselekményeket elkövették: akiknek a cselekményei nem voltak földrajzilag ilyen módon behatárolhatók, egy később meghatározandó rendszer szerint feleltek volna.⁶¹ A háborús főbűnösök kérdése már önálló fejezetben szerepelt a csaknem két évvel későbbi jaltai nyilatkozatban – igaz a fejezet egyetlen rövid mondatból áll, miszerint a három külügyminiszter sürgősen ki fogja dolgozni a felelősségre vonás módját.⁶² Az európai hadszíntéren kivívott győzelem után a Szövetségesek még a Potsdami konferencián sem állapodtak meg a bűnösök személyéről: a németországi rendezés politikai elveként egyértelművé tette a nyilatkozat, hogy a háborús bűnösöket meg fogják

^{58.} Ahogy SIR HARTLEY SHAWCROSS fogalmazott nürnbergi záróbeszédében: „A nemzetközi jog már múltban is fellépett olyan igénnyel, amely az állam mindenhatósága korlátok közzé szorítja, mivel az emberi lényt, minden jog végső egységét, nem lehet megfosztani az emberiség védelméről, amikor az állam olyan módon tiporja el jogait, amely az emberiség lelkiismeretét megrázza” *Nuremberg Trial Proceedings*, Vol. 19. 471-472. o.

^{59.} ANTONIO CASSESE: *When May Senior State Officials Be Tried for International Crimes?*, 854. o. vagy *International Criminal Law*, 292. o.

^{60.} Az együttműködés sikerét még a hidegháborús szovjet irodalom is elismerte. ARKAGYIJ POLTARAK: *Nürnbergi epilógus* 191-192. o., 598. o.

^{61.} L. 1943. októberi moszkvai nyilatkozat

^{62.} Teheráni nyilatkozat, VI. fejezet

bünteti,⁶³ de hogy kik lesznek azok, azt részben az ekkor már zajló londoni tárgyalások eredményétől tették függővé, szeptember 1-re ígérve a majdani vádlottak személyének nyilvánosságra hozatalát.⁶⁴

Az 1943-45 közötti brit álláspont szerint a megtorlást nem jogi formában képzelték el, a „törvényen kívüliekkel” szembeni bánásmód alapján, amelyet néhány évvel korábban helyeztek hatályon kívül a brit jogban.⁶⁵ Az amerikai megközelítés nem volt egységesnek nevezhető, míg a szovjet gyakorlat a már harmincas években kimunkált koncepciók peres gyakorlatában bízva a látványos igazságszolgáltatás pártjára álltak.⁶⁶ A *common law* országok ódzkodása a megtorlás büntetőjogi eszközeinek alkalmazásától érthető, amennyiben egyes nyilvánvaló problémákat, mint például a visszamenőleges hatály kérdését, a precedensjog szempontjából vizsgálunk: a katonai törvényszék felállítása mellett szóló döntést ezért részben az is indokolta, hogy a *common law* rendszerekben ezek ítélete nem számít precedens értékűnek.⁶⁷ Amikor a Szövetségesek háborús győzelme már igen valószínűnek látszott, a háború utáni rendezésről szóló háromoldalú (amerikai-szovjet-brit) tárgyalások egyik központi kérdése lett a gyűjtőnévükön „náci háborús bűnök” elleni fellépés.⁶⁸ Végül 1945. augusztus 8-án írták alá azt a Londoni Egyezményt, amelynek melléklete tartalmazta a Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmányát. Ezt az alapokmányt (statútumot) vette át a McArthur tábornoknak a potsdami értekezlet felhatalmazásán nyugvó, 1946. január 19-i napiparancsa alapján létrejövő Tokiói Törvényszék. is.⁶⁹

A szoros határidők nyomása máshol is megfigyelhető a nürnbergi perek előkészítése kapcsán. A Holokausztról szóló teljes tényfeltáró anyagot, a felelősök

^{63.} Potsdami nyilatkozat, III. fejezet IV.5. bek.

^{64.} Potsdami nyilatkozat VII. fejezet.

^{65.} RICHARD OVERY: *The Nuremberg Trials...* 3. o.

^{66.} *ibid.* 7-8. o.

^{67.} *Nuremberg Trial Proceedings*, Vol. 2. alapján GEORG SCHWARZENBERGER: *The Judgement of Nuremberg*, 332. o. L. még az angol-amerikai akadémiai álláspontra OVERY: *op. cit.* 22. o.

^{68.} A tárgyalások jegyzőkönyvei magyarul: *Teherán, Jalta, Potsdam* (Kossuth Kiadó, 1972) A későbbi nürnbergi perre vonatkozó megállapításokat l. különösen a jaltai feljegyzések között, 181. oldal körül.

^{69.} BERT A. RÖLING-ANTONIO CASSESE: *The Tokyo Trial and Beyond*, 2. o.; HAJDU GYULA: *Nemzetközi jog*, 433. o., KUSSBACH ERIK: *Nemzetközi büntetőjog*, 21. o. A Tokióban létrehozott Nemzetközi Katonai Törvényszék több lényeges eltérést is mutatott a nürnbergi mintához képest. A joghatóság gyakorlását, valamint annak előfeltételeit vonatkozásában például Tokióban csak olyan személyek ellen jártak el, akik a béke elleni bűncselekmények valamelyik tényállását is kimerítették. (RÖLING – CASSESE: *op.cit.* 3. o.) Így annak ellenére, hogy a bűncselekmények listája azonos volt a nürnbergi alapokmányban foglaltakkal, a béke elleni bűncselekmények elkövetése a személyes felelősségrevonás egyfajta *conditio sine qua non*-ja lett. Végezetül megemlíthetjük, hogy a tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszék nem rendelkezett joghatósággal jogi személyek felett.

megnevezésével együtt, végül csak néhány nappal a nürnbergi tárgyalások megkezdése előtt készítették el.⁷⁰

Az eljárások alapjául szolgáló anyagi jogi szabályok azonban már a vádlottak és a tényleges cselekmények meghatározása előtt körvonalazódtak,⁷¹ amelyben nagy szerepet kapott a későbbi főügyész, az amerikai Robert Jackson. 1941-es havannai beszédében már a későbbi statútum alapjait fektette le.⁷²

II.4.2. A nürnbergi per közvetlen hatása a további jogfejlődésre

A „Nürnbergi per” jogfejlődésre gyakorolt hatása legkönnyebben a nemzetközi büntetőjog alapelveivé vált szabályok kimunkálásában érhető tetten, amelyek a korábbi évszázadok számos megdönthetetlennek vélt tételét változtatták meg. Az ENSZ Közgyűlése a „Nürnbergi elvekkel” kapcsolatban olyan fordított időrendben hozta meg határozatait, amelyet csak a szóban forgó elvek kiemelt fontossága indokolhat.

Már az első Közgyűlésen, 1946. december 11-én elfogadták a 95 (I) számú határozatot, amely megerősítette a nemzetközi jognak a Nürnbergi Törvényszék alapokmányában és ítéletében elismert elveit. Két évet kellett viszont arra várni, hogy a 95. (I) határozatban foglalt általános kötelezettségen túl megbízzák (a 177. (III.) számú határozatban) a Nemzetközi Jogi Bizottságot – amelynek akkor még a tagjait sem választották meg – ezen elvek összefoglalására, és az „Emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények” fogalmának kidolgozására, beleértve az említett alapelvek helyének meghatározását is. A Nemzetközi Jogi Bizottság munkáját tehát azzal kezdte, hogy kijelölte saját vonatkozó mandátumának határait: eszerint nem az elvek jogi státuszát vizsgálta, azt már az akkori álláspont szerint a Közgyűlés határozatai eldöntötték, hanem „csak” az elvek pontos tartalmának megállapítására törekedett.⁷³ Ezek az elvek az alábbiakban foglalhatóak össze, mint a nemzetközi büntetőjog mai napig érvényes axiómái.

a) A személyes felelősség elve

Bármely személy, aki olyan cselekményt követ el, amely nemzetközi bűncselekménynek minősül, azért felelős lesz és büntetéssel sújtható.

^{70.} OVERY: *op.cit.* 12. o.

^{71.} ROBERT B. WILKINSON: *The Nuremberg and Tokyo Trials: Another Step toward International Justice*, 302. o.

^{72.} JOHN BARETT: *The Nuremberg Roles of Justice Robert H. Jackson*, 517. o.

^{73.} Draft Code of Offences, 1951, YILC, 1950.II. 374. o. 96. bek,

A Nemzetközi Jogi Bizottság megállapítása szerint a nürnbergi gyakorlathoz képest, amely ezt az elvet alapokmánya szerint csak a tengelyhatalmak, gyakorlatilag csak németek vonatkozásában alkalmazta, a szabály már általános érvényű része a nemzetközi jognak. Az elv mögött meghúzódó megfontolás Jean Spiropoulos rapporteur szerint: a nemzetközi jog bármilyen nemzeti jogi közvetítés nélkül állapíthat meg és kérhet számon kötelezettségeket az egyénekre nézve is.⁷⁴

b) A belső jogi minősítés irrelevanciája

Az a tény, hogy a belső jog nem állapít meg büntetést olyan cselekményre, amely nemzetközi jog szerinti bűncselekménynek minősül, nem mentesíti az ilyen cselekményt elkövető személyt a nemzetközi jog szerinti felelőssége alól.

A II. elv a személyes felelősség egyenes következménye, még inkább másik oldala – nyilvánvaló, hogy az I. alapelv e kiegészítés nélkül túl könnyen kiüresedne.⁷⁵ Ennél meglepőbb kijelentést tesz a Nemzetközi Jogi Bizottság jelentése, amikor a nemzetközi jog „szupemáciájaként” ismert intézményt említi a közösen értelmezett első két elv jogcímeiként.⁷⁶

c) A hivatalos minőség irrelevanciája

Az a tény, hogy a nemzetközi jog szerinti bűncselekményt elkövető személy állam- vagy felelős kormányfőként járt el, nem menti őt ki a nemzetközi jogi felelőssége alól.

Az állami immunitás mögé rejtőzés jogi lehetőségét elvileg már tehát ekkor, végleg kizárta a nemzetközi jog.⁷⁷ A Nemzetközi Katonai Törvényszék sokat idézett megfogalmazása szerint: „Az, aki egy állam közhatalmának nevében eljárva megsérti a háború jogát, nem számíthat mentességre, ha maga az állam, amelynek nevében eljár, túllépte az azt nemzetközi jog alapján megillető hatásköröket.”⁷⁸

Kikerült viszont az elv tartalmából a Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútumának azon megszorítása, miszerint a hivatalos minőség nem értékelhető

⁷⁴ YILC, 1950 Vol. II, 374. o. 98-99. bek.

⁷⁵ *ibid.*, 100. bek.

⁷⁶ *ibid.* 102. bek.

⁷⁷ Az itt részletesen tárgyalandó okok alapján ez a tétel csak nemzetközi bíróságok esetében áll meg: *infra*, 124. o.

⁷⁸ Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, vol. I, Nürnberg 1947, 223. oldala alapján idézi: YILC, 1950 Vol II, 375. o. 104. bek

enyhítő körülményként. A Nemzetközi Jogi Bizottság szerint helyesebb, ha az enyhítő körülmények mérlegelése a mindenkor eljáró bíróság hatáskörében marad.⁷⁹ Ezt a megközelítést alkalmazta a Nemzetközi Jogi Bizottság a következő elv vonatkozásában is.

d) Az ún. *Führerprinzip* elvetése

Az a tény, hogy az elkövető a Kormányának vagy felettesének utasítása alapján járt el, nem menti fel őt felelőssége alól, amennyiben erkölcsi választása valójában lehetséges volt.

A IV. elv a nürnbergi vádlottak védekezésének egyik leghírhedtebb elemére adott nemzetközi jogi válasz: a jogon és a jogászok közösségén messze túlmutató hatásokkal bír a parancs követése, mint a felelősséget erkölcsi és jogi értelemben kizáró körülmény egyetemes elutasítása. A hitleri utasítások és azoknak való feltétlen engedelmesség gyakori emlegetése miatt kapta a parancsnoki lánc értékelésének ez az eleme a későbbi szerzőknél a Führerprinzip megnevezést. Az elv, és a hozzá fűzött kommentár szerint a nemzeti jogokban eltérő mértékben bár, de régóta és széles körben ismert elvről van szó,⁸⁰ amely, mint ilyen, a nemzetközi jognak is szükségszerű része. Az elvnek a Nemzetközi Jogi Bizottság által kidolgozott megfogalmazása a Nemzetközi Katonai Törvénszék ítéletéből vette át „az erkölcsi választás” kritériumát: a kommentár ezt tekintti a felelősség szempontjából meghatározó tesztnek, és nem magának a parancsnak a létét.⁸¹ A későbbi szabályozásokból ez a nyíltan metajurisztikus, ám véleményem szerint meglehetősen hasznos elem már hiányzik, de a parancsnoki felelősség keretében megállapítható, hogy több ponton a mai napig visszatérő eleme a nemzetközi büntetőeljárásoknak.⁸²

e) A tisztességes eljáráshoz való jog

Bármely, nemzetközi jog szerinti bűncselekményt elkövetésével vádolt személynek joga van a tisztességes eljáráshoz a tények és a jog megállapítására.

A tisztességes eljárás követelménye, amely mai szemmel talán triviális elvnek tűnhet, 1945-50-es viszonyok között értelmezve hatalmas előrelépést jelentett. A Nemzetközi Katonai Törvénszék Statútumában való szerepeltetése miatt az

⁷⁹ YILC, 1950. Vol. II. 375. o. 104. bek.

⁸⁰ YILC, 1950. Vol. II.

⁸¹ *ibid.* 105. bek.

⁸² Jelenleg inkább a kényszer fogalmába tartozhat bele, a kettő közötti elhatárolásra az ICTY gyakorlatában kialakult ún. Erdemovic-teszt nyújthat eligazítást. Az Erdemovic ügyben a fellebbezés kifejezetten a „moral choice”-ra épült. IT-96–22a, Fellebbezési Tanács, ítélet, 1997. október 7., 8. o., 11.a. Bek.

alapelv akár az emberi jogok nemzetközi szabályozásának egy korai példaként is azonosítható, amelynek alapokmányba foglalását többek között azzal indokolja Ferencz Benjamin, hogy *a győztesek* által alkalmazott igazságszolgáltatás miatt maga az eljárás még nem lesz *ipso facto* korrupt, de ilyen helyzetben mindenképpen fokozott óvatossággal kell eljárni.⁸³ A tisztességes eljárás nürnbergi követelményrendszere öt lényegi pontban írta le a vádlottak eljárásban élvezett jogait:⁸⁴ joguk volt általuk értett nyelven előre megismerni a vádak tekintetében kimerítő részletességű vádiratot; az eljárás bármely szakában joguk volt az ellenük felhozott vádakhoz magyarázatot; joguk volt az előzetes vizsgálatok során, illetve a tárgyalás alatt a vádlott által megértett nyelvre való fordítás igénybevételéhez; joguk volt saját nevükben vagy választott képviselő útján kifejezni védekezésüket;⁸⁵ ennek során joguk volt a tárgyaláson bizonyítékok betérjesztésére, és a vád tanúinak kikérdezésére.⁸⁶ A Nemzetközi Katonai Törvényszék alapvető kötelessége volt a tisztességes és gyors eljárás lefolytatása,⁸⁷ amely utóbbi fordulatra a feleslegesnek vélt „jogászi szőrszálhasogatás” visszاسzorításával együtt a szovjet bíró többször is felhívta a törvényszék figyelmét.⁸⁸

A VI. alapelv a Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútum szerinti bűncselekményeket sorolta fel,⁸⁹ újra megerősítve azokat, a VII. pedig a lehetséges részesi alakzatok újabb körét határozza meg, a *common law* körébe tartozó ún. *complicity* fogalmán keresztül.

A Nemzetközi Katonai Törvényszék és a mai törvényszékek joghatóságát együttesen vizsgálva azt is megállapíthatjuk, hogy a nürnbergi megoldások sok tekintetben a mai módszereknél is fejlettebbnek bizonyultak. Talán a legfontosabb különbség a jogi személyek büntethetőségének kérdése, amely a Római Konferencián még napirenden szerepelt, de a Statútumba végül nem került

⁸³. BENJAMIN FERENCZ: *The Nurnberg Trial Procedure and the Rights of the Accused* 144-145. o.

⁸⁴. Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmánya, 16. cikk (a)-(e).

⁸⁵. A védelem képviselőinek szabad megválasztása érdekében az amerikai hatóságok közbenjárására felfüggesztették azokat a német nemzeti büntetőeljárásokat, amelyeket a Nemzetközi Katonai Törvényszék vádlottak által választott ügyvédek ellen folytattak. A választott jogi képviselők túlnyomó többsége tagja volt a náci pártnak, kb. 10%-uk ellen pedig SS tagságuk miatt folyt eljárás. L. BENJAMIN FERENCZ: *The Nurnberg Trial Procedure and the Rights of the Accused* 146. o., különösen 14. lábjegyzet.

⁸⁶. YILC 1950. Vol. II. 375. o. 107. bek.

⁸⁷. L.pl. a védelem felkészülését, az ítéletek kiszabását, stb. FERENCZ BENJAMIN: *The Nurnberg Trial Procedure and the Rights of the Accused* 144-151. o.

⁸⁸. ARKAGYIJ POLTARAK: *Nürnbergi epilógus*, 191. o.

⁸⁹. a.) Béke elleni bűncselekmények: nevesül, agresszív háború tervezése, előkészítése, megkezdése illetve folytatása [...]
b.) Háborús bűncselekmények: nevesül a háború jogának és szokásainak megsértései [...]
c.) Emberiesség elleni bűncselekmények: nevesül, [...] a háború előtt vagy alatt bármely polgári lakossággal szemben elkövetett embertelen cselekmények. L. még Nemzetközi Katonai Törvényszék Alapokmánya, 6. cikk

be.⁹⁰ Ennek hatásaként ma az agresszió – Kampalában elfogadott definíciója ellenére is – véleményem szerint gyakorlatilag üldözhetetlen bűncselekménnyé vált,⁹¹ így a nürnbergi eljárásokban Robert Jackson sikere, hogy magát a jogellenes háború indítást tegye meg a legsúlyosabb bűnnek, úgy tűnik, feledésbe kezd merülni.⁹²

A jogi személyek büntetőjogi felelőssége új értelmet nyer a nemzetközi jogban, különösen a komplementaritásra, vagy helyesebben, az anakronizmust elkerülendő: a nemzeti-nemzetközi hatáskörök kijelölésére tekintettel. Nürnbergben többek az NSDAP-t, az SA-t és annak utódát az SS-t nyilvánították *bűnös szervezeteknek*.⁹³ Ezáltal nemcsak a nemzetiszocializmus eszméjét bélyegezték meg, de lehetővé tették, hogy e szervezetek alacsonyabb rangú vezetői, az SS tagjai *nemzeti bíróságok* előtt felelősségre vonhatóak legyenek, már pusztán szervezetekben betöltött rangjuk alapján – bár erre ténylegesen alig került sor. További szankcióként lehetetlenné vált e szervezetek újjáalapítása is.⁹⁴

II.4.3. A nürnbergi per közvetett hatása a jogfejlődésre

Jelen dolgozat célja a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos kérdések felvetése, a Nemzetközi Katonai Törvényszékről azonban nem beszélhetünk pusztán jogi szempontból. Eredeti célkitűzései között is szerepelt a helyesen felismert történelmi fontosság, és a jövő politikájának már ekkor elhatározott alakítása – az eljárásban azonban a politika még ezen túl is megjelent.⁹⁵ A történelmi szerep és a politikai célok felvállalt megjelenítése,⁹⁶ valamint az eljárás úttörő jellege egyaránt szükséges a törvényszék munkájának szélsőségektől mentes megítéléséhez; kulcsfontosságú hogy fel- illetve elismerjük a Nemzetközi Katonai Törvényszék vízvázlatzó jellegét és az eljárások politikai befolyásoltságának mértékét. Ezek egyrészt szinte az összes kritikai megjegyzésre magyarázattal szolgálhatnak, másrészt számos mai, az állandó törvényszék joghatóságával kapcsolatos félelmet is más megvilágításba helyeznek.

A kritikákkal kapcsolatban pedig külön hangsúlyozandó, hogy tárgyalásuknak nem lehet célja a náci bűnösök akár erkölcsi, akár jogi felmentése; mint ahogy az eljárás bármely fokú politikai befolyásoltsága sem érinti a Holokauszt megítélését. Problémás viszont, és a joghatóság gyakorlásával kapcsolatba hozott

^{90.} M. CHERIF BASSIOUNI: *The Rome Conference*, 8.o.

^{91.} L. ANDREA SERENI: *Individual Criminal Responsibility*, 104. o. (in: Flavia Lattanzi, William Schabas: *Essays in the Rome Statute*)

^{92.} BENJAMIN FERENCZ: *The International Criminal Court: The First Year and Future Prospects*, 259. o.

^{93.} ANDREW CLAPHAM: *Issues of complexity...*, 34. o.

^{94.} SZABÓ IMRE: *A nürnbergi per vádbeszédei*, Előszó, 5. o.

^{95.} POLTARAK: *op.cit.* 6. o.

^{96.} L. pl. OVERY: *op.cit.* 7-8. o.

kérdések indokoltságának szempontjából releváns,⁹⁷ hogy a megtorlás körébe tartozó személyek kiválasztása nagyrészt a korábbi évtizedek gyakorlatának megfelelően, a nagyhatalmi érdekek klasszikus ütköztetése révén történt, a Szövetségesek 1945. februári jaltai találkozóján elfogadott nyilatkozat a három külügyminiszerre bízta a kérdés rendezését.

Az eljárások sikere és az elkövetett cselekmények súlya ellenére szinte azonnal megjelentek azok a kritikák, amelyek többsége azt állítja, hogy a Nemzetközi Katonai Törvényszék a „győztesek bírósága” volt: statútumának szövege,⁹⁸ létrehozatalának technikája,⁹⁹ a törvényszék szervezete¹⁰⁰ és a kor politikai realitása is megakadályozta, hogy a Szövetségesek által elkövetett háborús bűnöket vizsgálja.

A nemzeti és nemzetközi szint közötti hatáskörök megosztásának kérdése adja az első (sőt, az újabb tapasztalatok alapján mondhatjuk, az összes) *ad hoc* törvényszékkel szembeni leggyakoribb kritika magyarázatát. Az első vizsgálandó kérdés, hogy volt-e joga egy *ad hoc* törvényszéknek az eljárás lefolytatására, honnan szerezte joghatóságát egy nemzetközi fórum, hogy a fent ismertetett elvek jegyében egy állam szuverenitása felett átnyúlva megbüntesse annak állampolgárait? A klasszikus nemzetközi jog nézőpontjából a kérdés több, mint indokolt. Lehet ugyan jogászi szórszálhasogatásnak minősíteni,¹⁰¹ vagy lényegesen megalapozottabb erkölcsi megközelítésekkel magyarázni,¹⁰² de ez utóbbiak – egyébként helyesen – inkább „csak” azt indokolják, hogy *miért kell* a joghatóságot megállapítani, és nem szolgálnak olyan tételes jogi válasszal, amely megmagyarázná, hogy *miért lehet*. A cél helyessége és helyes azonosítása ilyen radikális, koncepcionális jelentőségű *jogi, azaz jogrendszeren belüli* változások esetében nem igazolhatja az eszköz megválasztását. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne maradna lehetőségünk pont a klasszikus nemzetközi jog alapján megmagyarázni tulajdonképpen mindkét Nemzetközi Katonai Törvényszék joghatóságának alapját. Schwarzenberger több művében említi a *de-*

^{97.} N.B. az ICC eljárásindító mechanizmusai, l. *infra*, 127. oldaltól

^{98.} Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútumának, 1. cikke szerint a Törvényszék célja az Európai Tengelyhatalmak fő háborús bűnöseinek gyors és igazságos megbüntetése

^{99.} Győztes hatalmak által kötött nemzetközi szerződések, illetve Tokió esetében megszálló csapatok igazgatási aktusának utólagos „nemzetköziesítése.” Technikailag nehezen lett volna megvalósítható a német vagy japán részvétel ezekben a szerződésekben, hiszen szuverenitásuk gyakorlására tényleges kormányzat híján képtelenek voltak.

^{100.} A szervezet önmagában nem árulna el sokat, de a személyi megoszlás mindenképp. Az ügyészek és bírák kizárólag a négy győztes nagyhatalomból érkeztek, a védelemben viszont csak német jogászok dolgoztak.

^{101.} L. POLTARAK: *op.cit.* 193. o.

^{102.} A háborús főbűnösök megbüntetésének igényét mai napig ROBERT H. JACKSON főügyésztől származó frappáns idézettel szokás illusztrálni: hagyni őket nyugodtan megírni emlékirataikat: megcsúfolja a holtakat, és cinikussá teszi az élőket. (id.: CHERIE BOOTH: *Prospects and Issues...* 178. o.)

*bellatior*¹⁰³ illetve az abból fakadó kondominiumot¹⁰⁴, mint a német szuverenitás gyakorlására a győztes hatalmakat feljogosító intézményeket: a joghatóság eredete a II. világháború utáni *ad hoc* törvényszékeken tehát a szuverenitás gyakorlására képes kormányzat helyébe lépő hatalom által gyakorolt igazgatási jogcímekből vezethető le.

Ez történt a katyni mészárlással, amely a nácik elleni vádak között még nem marginálisan szerepelt. A szovjet ügyész állítása szerint:

*A vádiratban azt találjuk, hogy az egyik legfontosabb bűncselekmény, amelyért a háborús főbűnösök felelőssé tehető, a fasiszta megszállók által a katyni erdőben agyonlőtt lengyel hadifoglyok tömeges kivégzése.*¹⁰⁵

A lengyel tisztek tömeges kivégzése végül a nyugati bírák vonakodása miatt nem jelent meg az ítéletben, ez azonban véleményem szerint csak akkor igazolná a tisztességes eljárás Nemzetközi Katonai Törvényszék által támasztott követelményeinek teljesülését, ha az ítélet tényleges és kifejezett felmentést tartalmazna e kérdésben. A katyni atrocitás kérdésében a tisztességes eljárás maradéktalan teljesülését cáfolja továbbá, hogy a védelem nem idézhetett be ebben a kérdésben tanúkat. A szovjet jogászok ezt, saját korábbi fent idézett állításukkal ellentétben két tényezővel indokolták: Katyn egyrészt „csak egy epizód volt”, amelyre nézve másrészt közismert, hogy a náci megszállók bűne.¹⁰⁶ A kilencvenes évek elején részlegesen megnyíló szovjet levéltárakból kiderült, miért nem tűrt a Szovjetunió semmilyen bizonyítást az ügyben: a lengyel tisztek kivégzésére lényegében egy NKVD akció keretében került sor, Sztálin tudtával, Berija utasítására.¹⁰⁷

Az azonban, hogy a győztesek is követtek el jogsértéseket, nem értékelhető a hihetetlen szörnyűségeket kitervelő és megvalósító elkövetők javára. Morális, elvi és gyakorlati szinten sem megengedett az ún. „*tu quoque*”, azaz a „te is” típusú védekezés használata egy nemzetközi büntetőperben.¹⁰⁸ A jogsértések súlya nem teszi lehetővé, hogy a represszáliák intézményét ilyen módon importálja a nemzetközi büntetőjog az államok felelősségére vonatkozó általános

^{103.} GEORG SCHWARZENBERGER: *The Judgment of Nuremberg*, 331. o., *International Law*, 297-298. o.

^{104.} GEORG SCHWARZENBERGER: *The Judgment of Nuremberg*, 339. o.

^{105.} *Nuremberg Trial Proceedings*, Vol 7. 1946. február 14., 425. o.

^{106.} *Nuremberg Trial Proceedings*, Vol 13. 1946. május 11. 429-430. o.

^{107.} JUHÁSZ GYULA: *A lengyel kérdés a második világháborúban*, 38. o.

^{108.} A *tu quoque* védekezés csak a korlátlan tengeralattjáró-háború vonatkozásában volt sikeres, és az okozati összefüggés még ebben az esetben sem volt kimutatható. A Törvényszék soha nem ismerte el, hogy KARL DÖNITZ ellen azért ejtették a vádak, mert az amerikai taktika CHARLES NIMITZ által is elismerten hasonló volt. (MICHAEL P. SCHARF-AHRAN KANG: *Errors and Misssteps: Key Lessons the Iraqi Special Tribunal Can Learn from the ICTY, ICTR, and SCSL*, 936. o.) Utólag ez is inkább szabályt erősítő kivételnek tűnik.

nemzetközi jogból. Katyni mészárlást valóban kitervelő és elrendelő személyek menekülésének módszere mellett kevésbé feltűnőek a győztesek „csak” elhallgatott bűnei.

Összességében a világháború utáni német és japán vezetőkkel szembeni eljárás sikerei és hiányosságai egyaránt alapul szolgáltak a törvényszékek gyakorlata alapján a negyvenes évek második felében meginduló jogfejlesztő munkához. Mindkettő – a szándékos és akaratlan hibák, és a pozitív eredmények – egyaránt hozzájárulásnak tekinthetők, ha a jövőre nézve alkalmazzuk őket.¹⁰⁹

A Nemzetközi Katonai Törvényszékek mai hatása természetesen messze túlmutat a jogtechnikai, jogfejlesztési eredményeken. Azonban még akkor is, ha vizsgálódásunkat csak e területre szorítjuk, máig szembeszökő Nürnberg és Tokió öröksége különösen a fentebb vázolt, az egész jogterületet átható alapelvek tekintetében, de éppoly könnyen felfedezhető a közvetlen kapcsolat a bűncselekmények mai és nürnbergi rendszere között is. A bűncselekmények meghatározásában és az eljárás lefolytatásának általános szabályaiban szintén hangsúlyosan vannak jelen a nürnbergi gyökerek,¹¹⁰ annak ellenére, hogy az elmúlt hatvan év nemzetközi emberi jogi rendszere és humanitárius jogi szabályozása igen nagy mértékben átalakult,¹¹¹ és ez a folyamat a bűncselekmények tényállásainak fejlődése mellett kihatott a terhelt jogaira és az áldozatvédelemre egyaránt.

II.5. Az ENSZ ad hoc törvényszékei

II.5.1. A törvényszékek létrehozása

A bipoláris világrend megváltozása után rövidesen eltűnt az a mesterséges kohéziós erő, amely az egykori Jugoszláviát összetartotta, és a kirobbanó brutális konfliktusban Európában évtizedek óta nem látott kegyetlenséggel törtek felszínre a százados etnikai feszültségek. Az egyre inkább terjedő válságban a humanitárius jog szabályainak tiszteletben tartása helyett (a háború utáni rendezésre tekintettel) etnikailag homogén területeinek kialakítása vált sokak számára elsődlegessé. A „végső megoldás” nyomdokain járó „etnikai tisztogatás” borzalmait nem lehetett egy, a nürnbergi modellt egy az egyben átültető tör-

^{109.} L. BERT A. RÖLING-ANTONIO CASSESE: *The Tokyo Trial*, 89-90. o.

^{110.} Például az ún. Führerprinzip elvetése, azaz a parancsra cselekvés irrelevanciája. (L. supra, 20. o.)

^{111.} Pontosabban fejlődött ki. 1945-ben még nem létezett nemzetközi emberi jogi dokumentum, mára pedig a nemzetközi jog legfontosabb normarendszerévé vált, amelyet több jogérvényesítési mechanizmus egészít ki.

vényszéket létrehozni: *a háború után az utódállamokban létezett funkcionáló szuverenitás*, amely a bírósági rendszerek működésében is tetten érhető volt. A konfliktus egyes szakaszaiban elkövetett cselekmények numerikus megoszlása viszont azt sem tette lehetővé, hogy bármelyik, a jogsértésekben korábban érintett állam joghatósága alá utalják a cselekményeket.¹¹² A nemzeti hatóságok arra sem voltak alkalmasak, hogy saját joghatóságuk alá tartozó személyeket megbüntessenek. A fő felelősök állam- vagy kormányfőként jártak el, így a jugoszláv példa egy újabb, ilyen mértékű politikai támogatással bíró, magas rangú személyek esetében korábban nem ismert problémát mutatott be a nemzetközi közösségnek: az állami hatóságok nem akartak eljárni olyan személyekkel szemben, akiket vagy hősnek tartottak, vagy egyéb politikai okokból nem akarták „meghurcolásukat”.¹¹³

Három évvel a jugoszláv konfliktus kitörése után Ruandában lelőtték a Juvenal Habyarimana elnököt szállító repülőt, aki a fedélzeten tartózkodó burundi elnökkel együtt meghalt. Haláluk a közép-afrikai konfliktus egyik legvéresebb fejezetét nyitotta meg. A ruandai igazságszolgáltatás a népiirtás alatt összeomlott.¹¹⁴ annak ellenére, hogy konfliktus jellemzően nem-nemzetközi maradt, és így az atrocitások felett a ruandai bíróságok járhattak volna el, ha *képesek* lettek volna rá.

Mindkét problémára az ENSZ Biztonsági Tanácsának egy-egy határozata kísérelt meg nemzetközi jogi megoldást nyújtani. Kofi Annan ENSZ-főtitkár az ICTY felállítása kapcsán tett jelentésének megfelelően a létrehozandó *ad hoc* törvényszék anyagi jogába – a *nullum* elvek tisztelete miatt – csak a vitán felül szokásjoggá vált szabályok kerültek. A jelentés szerint ezek: a négy 1949-es genfi egyezmény, a szárazföldi hadviselési szabályzat (1907. évi IV. hágai egyezmény melléklete), a népiirtás tilalmáról szóló 1948. évi egyezmény és a Nürnbergi Törvényszék statútuma (1945. augusztus 8-i londoni egyezmény).¹¹⁵ A Statútumba került bűncselekmények megfogalmazása kontinentális szemmel nézve szokatlanul rugalmas: ez adott lehetőséget a két törvényszéknek arra, hogy összehangolja a védett jogi értékekben bekövetkezett fejlődést a nemzetközi büntetőjog akkor már fél évszázada Csipkerózsika álmot alvó szabályai-

^{112.} BERTRAM S. BROWN: *Primacy or Complementarity: Reconciling the Jurisdiction of National Courts and International Criminal Tribunals*, 398. o.

^{113.} NATASA KANDIC: *War Crimes and Civil Society*, 110. o.; ALFRED P. RUBIN: *A Critical View of the Proposed International Criminal Court*, 142-143. o.; vagy más összefüggésben: GEO-GORDON BATTLE: *Trials before the Leipsic Supreme Court of Germans Accused of War Crimes*, 16. o.; vagy l. még Aubrey Daniels ügyész levele Nixon elnökhöz, id.: MATTHEW LIPPMAN: *War Crimes: The My Lai Massacre and the Vietnam War*, 318-319. o.

^{114.} A hozzávetőlegesen Magyarország lakosságával egyező lélekszámú országban mindössze öt bíró és ötven gyakorló jogász maradt. l. KIRS ESZTER: *Introduction and Critical Remarks...* 52. o.

^{115.} 1993. május 3-i főtitkári jelentés a 808/1993 Biztonsági Tanács-határozat 2. bekezdése alapján (S/25704), 35. bek.

val: e tekintetben a két törvényszék kétségtelenül kiváló munkát végzett. A két törvényszék munkájának végéhez közeledve újra az érdeklődés központjába kerül: már látható, hogy milyen „hatékonysággal” jártak el – már amennyire ez a jelző egyáltalán értelmezhető egy büntetőeljárással kapcsolatban. Az, hogy mennyiben sikerült megfelelni a legmagasabb rangú elkövetők megbüntetésének, leginkább politikai téren eredményez pró és kontra véleményeket.

Jogi szempontból, a további jogfejlesztésre tekintettel egy vitatható kritikai megjegyzés tehető: az *ad hoc* büntető törvényszékek ideiglenességük és *ex post facto* természetük miatt a legnagyobb szakmai hozzáértés mellett sem képesek maradéktalanul megfelelni *valamennyi*, a nemzeti büntetőjogokban bevett, általánosan elismert jogelvnek. Léteznek olyan szempontok, amelyek alapján egy állandó törvényszék létrehozása jobb megoldást jelenthet, mint minden szükségessé váló esetben egy *ad hoc* törvényszék felállítása. Ilyen szempont lehet a pártatlanság,¹¹⁶ a praktikum vagy a hatékony prevenció.¹¹⁷

Fogalmilag kizártnak tartom, hogy egy *ad hoc* törvényszék a *nulla poena sine lege* garanciáját annak teljességében, „hibátlanul” képviselni tudná,¹¹⁸ mivel az elkövető oldalán a büntetni rendeltség tudatához véleményem szerint szükséges a büntetést kiszabó fórum *létezésének* ismerete is – amely pedig az elkövetés pillanatában még nem értelmezhető elvárás. Ez a „*nulla poena sine curia*”

^{116.} L. a „győztesek igazsága” elleni garanciákat VESPASIAN PELLA: *Towards an International Criminal Court*, 44-45. o.

^{117.} „mivel az igazság *per definicionem* nem lehet szelektív” I. ANTONIO CASSESE: *Reflections of International Criminal Justice*, 10. o.

^{118.} A szerzők többsége a *nullum crimen* elvvel azonos tartalommal tárgyalja, és a cáfolhatatlan anyagi jogi tilalmak felsorolásával igazolja, hogy a cselekmények már korábban is tiltottak voltak. A tilalomhoz az egyéni büntető felelősséget viszont – különösen a nemzetközi jogban – a *nulla poena* alapján kell *kifejezetten* rendelni. Nem minden jogi tilalom megszegése eredményez bűncselekményt, ez különösen igaz a nemzetközi jogban. A kifejezett büntetni rendelés hiányzott a tilalmak esetében, legalábbis Nürnberg előtt. L. pl.: SANDRA L. JAMISON: *A Permanent International Criminal Court: A Proposal that Overcomes Past Objections*, 437. o. A jellemzően angolszász irodalom szerint kérdéses lehet, hogy egyáltalán szükséges-e ez a fajta „túlzott pozitivizmus”. A *nullum* elveket külön tárgyaló szerzőkjellemzően a büntetéskiszabás gyakorlatára vonatkoztatják a *nulla poena* elvet, és több munkában találhatunk érveket arra nézve, hogy a *nulla poena* nem is része a nemzetközi büntetőjognak. (l.: GUILLAUME ENDO: *Nullum crimen nulla poena sine lege and the ICTY and ICTR*, 208. o., 23. jegyzete) Többek között hasonló megállapításra jut WILLIAM SCHABAS: *The Perverse Effects of the Nulla Poena Principle* c. munkája. Érveiben azonban a *nulla poena* elv csak a *büntetéskiszabásra* korlátozódik, másrészt kritikája elsősorban *nulla poena* jegyében a nemzeti gyakorlat alapján kiszabott súlyosabb büntetéseket éri. (*op. cit.* 538-539. o.) Ugyanitt az Erdemovic ügy alapján állítja, hogy az elv nem abszolút természetű. Ezzel szemben VESPASIAN PELLA már a Népszövetségi tervezet egyik elemeként említi a *nulla poena* biztosításának igényét, amit ő a bűncselekmény és a hozzá rendelt szankció előre definiáltságaként határoz meg. l. VESPASIAN PELLA: *Towards an International Criminal Court*, 38. o.

megállapítás azonban a nemzetközi büntetőjog újszerűségében rejlő kivétel, és nem az érintett törvényszék kritikája. A magyar Alkotmánybíróság megfogalmazásában:

„A nemzetközi jog, amelynek szintén sarkalatos tételei között szerepel a nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege elve, az általános szabály alóli kivétel megengedhetőségének megfogalmazásával fogadta be magába a II. világháborút követő visszaható hatályú jogalkotást.”¹¹⁹

A kilencvenes években azonban már létezett egyes tiltott cselekmények elkövetése miatti egyéni felelősség közismertnek nevezhető jogi szabályozása,¹²⁰ és ezzel, épp a logikai összefüggés miatt együtt kellett járjon annak tudata, hogy *valamilyen fórumnak* joga lesz az eljárás lefolytatására.¹²¹ Annál is inkább megalapozott ez a vélelem, mert a szokásjogi természetű nürnbergi elvek már tartalmazták az egyéni büntetőjogi felelősséget, amely a nürnbergi gyakorlat fényében magában foglalja egy nemzetközi törvényszék létezésének lehetőségét.¹²²

Az aggályok tehát nem alapozzák meg az ICTY vagy az ICTR joghatósága elleni támadásokat, de azt igazolják, hogy az egyetemes joghatóságot csak *ad hoc* törvényszékekkel kiegészítő rendszer,¹²³ hiába tudná az egyes eljárási garanciákat azonos, vagy jobb módon biztosítani a bizonyos nemzeti bíróságoknál, nem lehet képes e garanciák által elérni kívánt *helyzet* hasonlóan kedvező alakítására.

II.5.2. Ügymegosztás a nemzeti hatóságokkal

Az eljárások hatékonyságát az ENSZ *ad hoc* törvényszékein a nemzeti bíróságok és a nemzetközi törvényszék párhuzamos joghatósága valósítja meg, a nemzetközi törvényszék elsőbbségének fenntartásával.¹²⁴ Különösen a volt ju-

^{119.} 2/1994 ABh, (saját kiemelés)

^{120.} Köszönhetően a nürnbergi ítélezés széleskörű ismertségének. Az ún. nürnbergi elvek tartalmának és jogi természetének bemutatását l. alább 18. oldaltól

^{121.} WILLIAM SCHABAS: *Perverse Effects...*, 538. o.

^{122.} Az angolszász és a római-germán jogi hagyományokban rejlő konfliktus magyarázatát l.: CRISTOPH BURCHARD: *The Nuremberg Trial and Its Impact on Germany*, 827-829. o. Az a két közismert tény, hogy a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék létezett és az egyéni felelősség elve alapján járt el, kiegészítve a nürnbergi alapelvek jogi természetére vonatkozó ENSZ közgyűlési állásponttal (l. supra, 18. o.), együttesen ezt a következtetést támasztják alá.

^{123.} vö. infra, 73. o.

^{124.} Vagyis az ICTY ügyésze bármely ügyben kérheti az ügy átadását a nemzeti hatóságoktól, amelyben nyomozást folytat vagy vádat emelt. ICTY Eljárási és bizonyítási szabályzat,

goszláv törvényszékre igaz, hogy közel húsz éves működése során az elsőbbség kérdése jelentős hangsúlybeli változásokon ment keresztül.¹²⁵

Az ICTY esetében az elsődleges joghatóság érvényesítésének alapja a Statútum 29. cikke, amely minden államra nézve értelmezhető együttműködési és jogsegélynyújtási kötelezettséget ír elő.¹²⁶ Az együttműködési kötelezettség részletes szabályait – és elmulasztásának szankcióit – az *ad hoc* törvényszékek által alakított Eljárási és Bizonyítási Szabályzatokban találjuk. Ezek jogforrási természete véleményem szerint leginkább talán a nemzetközi szervezetek autonormatív aktusaira emlékeztet, és amennyiben a törvényszékek saját munkájára vonatkozó szabályokat vizsgáljuk, ilyen értelemben nem is merülnek fel problémák. Autonormatív aktusként azonban az együttműködés vonatkozásában államokra telepített kötelezettségeket állítanak fel, és ez legalábbis megkérdőjelezhető a biztonsági tanácsi határozatból vagy a szerződésből eredő felhatalmazások szerint. Az egyértelmű jogforrási felhatalmazásból eredő állami kötelezettség az együttműködés, ennek részletes szabályait viszont ezek az új, atipikus források tartalmazzák.¹²⁷

Az ICTY a tagállamok együttműködésének hiánya miatt több szabály bevezetésére is rákényszerült. A *7bis* szabály alapján,¹²⁸ ha egy állam nem tesz eleget a 29. cikkben foglalt kötelezettségének, az azt észlelő bíró javaslata alapján a törvényszék elnöke erről értesíti a Biztonsági Tanácsot. Ugyanez a következménye annak, ha az állam az ügyész információt kérő megkeresését, vagy nyomozati cselekmény,¹²⁹ illetve ideiglenes intézkedés végrehajtására¹³⁰ vonatkozó megkeresését hagyja figyelmen kívül. Az ügyész nem csak ilyen megkeresése-

9(iii)szabály; JACKSON MAOGOTO: *The Ad Hoc Tribunals for the...*, 70. o.

Az alábbiakban jelen elemzés csak az ICTY szabályait részletezi. Az ICTR esetében a lényeges elemek tekintetében teljes azonosságra bukkanunk, annak ellenére, hogy az állami hatóságok más okból nem alkalmasak az eljárás lefolytatására. Ehhez hozzájárul az elkövetők kiemelkedően magas száma, amelynek érdekében alternatív igazságszolgáltatási formák bevezetésére is sor került.

¹²⁵ Annak ellenére, hogy a joghatóság sokban közelített az ICC esetében tapasztalható komplementaritáshoz, az ICTY megőrizte elsőbbségét. WILLIAM BURKE-WHITE: *The Domestic Influence...*, 322. o.

¹²⁶ Az általános kötelezettség meghatározásán túl a Statútum szerint: „Az államok indokolatlan késedelem nélkül kötelesek teljesíteni az Elsőfokú Tanács jogsegélykérelmét vagy határozatát, beleértve, de nem korlátozva a következőkre: a) személyek azonosítása és felkutatása, b) tanúkihallgatások és bizonyításfelvétel, c) okiratok szolgáltatása, d) személyek őrizetbe vétele vagy letartóztatása, e) a terhelt átadása vagy átszállítása a Nemzetközi Törvényszékhez.” L. még: DARYL A. MUNDIS: *Reporting Non-Compliance...*, 422. o.

¹²⁷ Az eljárási szabályzatok jogforrási természetét illetően a hazai tankönyvek közül l.: Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*, 154. o.

¹²⁸ Elfogadták 1997. július 25. Alkalmazására nézve l. pl. JL/PIU/386-E ICTY sajtóközlemény, 1999. március 18., vagy a Gotovina ügyben hozott döntést (Trial Chamber Decision on Motion for non-disclosure order directed to prosecutor Serge Brammertz)

¹²⁹ ICTY Eljárási és Bizonyítási Szabályzat, 39. szabály

¹³⁰ ICTY Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 40. szabály

ket terjeszthet be az államoknak (és megfelelő nemzetközi szervezeteknek, pl. INTERPOL), hanem az eljárás átvételére vonatkozó kérést kezdeményezhet az eljáró bírónál, ha látszólag a törvényszék joghatóságába tartozó cselekmény miatt bármely állam

- köztörvényes bűncselekményként folytat eljárást
- az eljárás nem pártatlan vagy független, vagy az eljárás kifejezetten az elkövető nemzetközi büntető felelősség alóli kimentését (*shielding*) szolgálja, vagy az eljárást más okból kifolyólag nem megfelelően folytatták le (*not diligently prosecuted*)
- ha az eljárás szoros összefüggésben áll valamely olyan, jelentős ténybeli vagy jogi kérdéssel, amely a törvényszék előtt zajló eljárásra hatással lehet.¹³¹

Ha az Elsőfokú Tanács az ügyész jelzését megalapozottnak találja, hivatalosan kérheti az eljárás átadását. A kérésnek tartalmaznia kell a nyomozati eredmények, a bírósági jegyzőkönyvek illetve az esetleg már meghozott ítélet másolatának átadását. Az így átvett ügyeket nem tárgyalhatja ugyanaz a Tanács, mint amelyik az eljárás átvételében eljár.¹³² Ha az értesítéstől számított hatvan napon belül a megkeresett állam nem ad elfogadható választ, amelyből kiderül, hogy az állam az igényelt lépéseket megtette, vagy megteszi, a Tanács az a Törvényszék Elnökén keresztül értesíti a Biztonsági Tanácsot.¹³³

Mivel az ICTY, és voltaképpen bármely nemzetközi törvényszék, csak viszonylag kis számú ügyben képes eljárni,¹³⁴ és az együttműködésre kényszerítés nem feltétlenül tökéletes eszköz minden szempontból,¹³⁵ néhány éve lehetőség van az eljárások visszautalására a nemzeti hatóságokhoz. Erről, a 11bis szabály szerint az ICTY tárgyalás megkezdése előtt dönt egy, három különböző tanácsot képviselő ICTY állandó bíróból álló testület (*Referral Bench*). Átadható az eljárás a vádirat benyújtása után olyan államnak, amelynek a területén követték el a cselekményt, vagy ahol az elkövetőt letartóztatták, vagy bármely más államnak, amely joghatósággal rendelkezik, és kellően felkészült egy ilyen ügy fogadására.¹³⁶ Az ügy átadását a Referral Bench hivatalból vagy ügyészi kezdeményezésre indíthatja, az ügyész - és ha szükséges a vádlott -

^{131.} ICTY Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 9. szabály

^{132.} ICTY Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 10. szabály

^{133.} ICTY Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 11. szabály

^{134.} ICTY Manual, 167. o.

^{135.} DARYL A. MUNDIS: *op.cit.*, 437. o.

^{136.} Kialakult szabály a választási preferenciára nem mutatható ki, de jellemzően egyéb szempontok hozzávetőleges egyezése alapján az elkövetés helye élvezett elsőbbséget. L. ICTY Manual, 168. o. Az eljárások átadása ráadásul általában alacsonyabb rangú elkövetők esetében volt lehetséges. Néhány ellenpéldára nézve l. Dragomir Milosevic, Referral Decision, különösen 24. bek, vagy Rasim Delic, Referral Decision (2007. július 3.)

meghallgatása után, az átadásra pedig csak akkor kerülhet sor, ha bebizonyosodott, hogy a lefolytatandó tárgyalás tisztességes lesz, és halálbüntetés kiszabására vagy végrehajtására nem fog sor kerülni, és rendezték a tanúvédelmi kérdéseket. Az ügyésznek lehetősége van ilyen átadott eljárásokra megfigyelőket küldeni. Az átadott eljárás a nemzeti bíróság bűnösséget vagy annak hiányát megállapító ítélethozatala előtt bármikor visszavehető, ilyenkor az állam köteles az eljárás átadásával kapcsolatban a fent leírt módon, de a hatvan nap helyett haladéktalanul visszaadni az eljárást. Az eljárás ICTY-nak történő visszaadásához képest az Elsőfokú Tanács helyébe a Referral Bench lép. A Referral Bench döntéseit az ügyész a vádlott értesítésétől számított 15 napon belül megfellebbezheti.

A kétszeres ítélet tilalma az elsődleges joghatósági rendszerekben is hangsúlyosan jelen van. Egyrészt az ICTY Statútum 10. cikke alapján, másrészt a Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 13. szabályában. A Törvényszék elsőbbségét a fenti eljárások egyes elemein túl a 12. szabály biztosítja: a nemzeti hatóságok eljárásában született megállapítások nem kötik az ICTY-t, ha az eljárásban köztörvényes bűncselekményként értékelték a terhelt tényállásszerű magatartását, illetve a hivatalos magyar fordítás szerint: „a nemzeti bíróság eljárása nem volt pártatlan vagy független, azt azzal a céllal folytatták le, hogy megvédjék a terheltet a nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonástól, vagy a bűnüldözés nem volt megfelelő.”¹³⁷ A *ne bis in idem* másrészről az állami bíróságokat köti: ha az ICTY által már jogerősen elbírált ügyben egy állam eljárást kezdeményez, és azt a Törvényszék indoklással ellátott felszólítására nem szünteti meg, az Törvényszék elnöke ezt jelenti a Biztonsági Tanácsnak.

A fenti szabályok érvényesítése során kiemelkedő a Biztonsági Tanács szerepe: az ICTY azonban nem mindig szorult rá e hatalom gyakorlására. A bíróság eljárását hátráltató magatartása miatt a Blaskić ügyben Horvátországgal szemben végzést bocsátott ki a törvényszék, amely horvát részről (érthetően) erős ellenállásba ütközött. A nemzetközi büntető törvényszékek a nürnbergi elvek óta az egyén felelősségének megállapítására hivatottak – korábban fel sem merült, hogy van-e joguk az érintett *államra* nézve kötelező intézkedést előírni.

A megoldás kidolgozásához a Fellebviteli Tanács *amicus curiae* véleményeket kért, és ezek segítségével alakított ki álláspontját.¹³⁸ A Tanács az irat eredeti címének – *subpoena* – pontos jelentéstartalmát igyekezett megállapítani. A *subpoena* a *common law* rendszerekben egy bíróság által kiadott kötelező bírósági

^{137.} A Statútum 1996-ban hatályos szövegének hivatalos magyar fordítását l.: 1996. évi XX-XIX.törvény a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról, 1. sz. melléklete

^{138.} BLASKIĆ ügy, *Decision on the Admissibility of the Request for Review by the Republic of Croatia of an Interlocutory Decision of a Trial Chamber (issuance of subpoenae duces tecum) and Scheduling Order*, (a továbbiakban: BLASKIĆ subpoena) 16. pont

utasítás: ezt már az Elsőfokú Tanács is elismerte. Kérdéses maradt, hogy van-e lehetőség arra, hogy nem teljesítése esetén az eljáró Törvényszék szankciókat alkalmazzon, ami az eredeti fogalom integráns része.¹³⁹ Alain Pellet *amicus curiae* véleményét elfogadva a Fellebbviteli Tanács ezzel ellentétes álláspontra jutott, az *ut res magis valeat quam pereat* elve alapján. Az angol-amerikai jogrendszerekből a nemzetközi törvényszékekre átszármazó *subpoena* szankciói tehát nem alkalmazhatók államokkal, csak a joghatóság alá tartozó egyénnel szemben.¹⁴⁰ Ugyanakkor a Tanács, az ENSZ Alapokmány VII. fejezetének és 25. cikkének együttes értelmezésével, az ICTY-t létrehozó biztonsági tanács határozatra alapozva a Statútum szerinti együttműködési kötelezettségről, párhuzamba állítva azt a törvényszék elsődleges joghatóságával, megállapította:

Azonban az is magától értetődő, hogy a Nemzetközi Törvényszék, saját, kényszerrel alkalmazni jogosult ügynökökkel nem rendelkezvén, a szuverén Államok joghatósága alatt élő személyek bíróság elé állítása érdekében az Államok együttműködésére kell számítsa. A Nemzetközi Törvényszéknek az Államokhoz kell fordulnia, amennyiben hatékonyan kíván nyomozást folytatni, bizonyítékokat gyűjteni, tanukat idézni és vádlottakat letartóztatni és átadatni a Nemzetközi Törvényszéknek.¹⁴¹

Az együttműködési kötelezettséget és annak kikényszerítését ugyanakkor a Tanács, az Ügyész álláspontját elutasítva nem sorolta a joghatóság fogalma alá, mivel az államok felett a Törvényszék nem gyakorolhat bírói funkciókat. Helyette a kényszerítő hatáskörök fogalmát (*mandatory powers*) vezette be, és az államok *erga omnes* kötelezettségei közé sorolta a Törvényszékkel való együttműködést.¹⁴² Az együttműködés két különböző fajtáját is azonosította a Tanács: az önkéntes és a kötelező együttműködést (*cooperative compliance and mandatory compliance*).¹⁴³ A kötelező utasítás tartalmi követelményeit tekintve is iránymutatást adott a Fellebbviteli Tanács. Az államokhoz címzett utasításoknak a) lehetőségekhez képest konkrétan megjelölt dokumentumokra kell vonatkozniuk; b) a dokumentumok iránti igényt indokolni kell; c) nem jelenthet indokolatlan tehertételt az államra; d) a címzett államnak megfelelő időt kell biz-

^{139.} Egy *subpoena* megsértése az ún. „contempt of court” nevű tényállás megvalósításaként büntethető. Az ICTY keretei között Vojislav Šešelj ellen indult ilyen ügyben külön eljárás, de ott nem *subpoena*, hanem az Elsőfokú Tanács végzésének (*Trial Chamber Order*) megsértése miatt. Šešelj könyvében megnevezett több, védett tanút a büntetőeljárásban. Vojislav Šešelj Contempt of Court Initial Appearance on 29 April, ICTY Sajtónyilatkozat, 2010. április 22.

^{140.} BLASKIČ *subpoena*, 25. pont.

^{141.} BLASKIČ *subpoena* 26. pont

^{142.} *ibid.*

^{143.} BLASKIČ *subpoena* 31. pont

tosítani az együttműködésre.¹⁴⁴ Az a tény, hogy az együttműködést előíró ICTY megkeresések nem teljesítését a Törvényszék nem szankcionálhatja, nem zárja ki a Biztonsági Tanácshoz fordulás lehetőségét, a fent tárgyalt esetekben.

A Fellebbviteli Tanács döntése tehát nem zárta ki az államok kötelező erejű felszólítását az együttműködésre: ez jelenti egyes vélemények szerint az érde-
mi fordulópontot a nemzetközi büntetőjog történetében.¹⁴⁵

^{144.} BLASKIČ *subpoena* 32. pont

^{145.} JACKSON NYAMUYA MAOGOTO: *A Giant without Limbs: The International Criminal Court's State-Centric Cooperation Regime*, 8. o.

III. A különböző nemzetközi szereplők felelőssége a legsúlyosabb jogsértésekért

III.1. A nemzetközi büntetőjog elhatárolása az államok felelősségétől

A nemzetközi büntetőjog, a kifejezés jelen munkában használt jelentésében a nemzetközi jog része, az *egyén* közvetlen felelősségének szabályait írja le. A klasszikus nemzetközi jogi felfogás szerint viszont a nemzetközi jog elsődleges alanyai az államok – ezek feladata a nemzetközi jog végrehajtása és a jogsértések szankcionálása. A rendszer belső logikájából következett, hogy a szankciók alanya is kizárólag az állam lehetett, ezért meg kell vizsgálnunk, hogy a nemzetközi jog súlyos megsértése esetén kapcsolódik-e, és ha igen, milyen mértékben az állam nemzetközi és a tényleges elkövető egyéni felelőssége.

Az államok felelősségére vonatkozó szokásjogi szabályok által ismert következményeket a nemzetközi büntetőjog körébe tartozó cselekményekre alkalmazva jogi és erkölcsi, valamint súlyos gyakorlati problémákba ütközünk.¹⁴⁶ Ami az államok felelősségét illeti, Bibó István megállapítását idézve: ha „a nemzetközi jog szankcióit [...] egymás mellé sorakoztatjuk, akkor oly sort kapunk, melyet a hatékonyság növekedése s a jogérvényesítési jelleg csökkenése jellemez. Legkezdetén találjuk a *jóvátételi kötelezettséget* tartalmazó szankciókat, melyek mindig jogérvényesítést jelentenek, tiszta jogintézmény jellegüket az is kiemeli, hogy módjukat és mértéküket a két érdekelt fél egyező akarata, tehát a „nemzetközi jogalkotó” akarata szabja meg; a *megengedett önszegély* esetei már a sértettnek egyoldalú cselekményei: a *repressália* ugyan még jogérvényesítés jellegű, de ugyanakkor tulajdonképpen nem más, mint a jogi felelősségtől mentesült jogellenes cselekmény, mely a pusztá jogsértésektől élesen el nem határolható;”¹⁴⁷ A jóvátétel különböző formái mellett tehát a mai kifejezéssel ellenintézkedésnek nevezett intézmények korlátozott alkalmazásával¹⁴⁸ valósulhat meg hatékony nemzetközi jogi szankció. Bibó szerint „A *repressália* [...] a nemzetközi jog legtipikusabb szankciója és összes szankcióinak őse.”¹⁴⁹

^{146.} ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 3-5. o.

^{147.} BIBÓ ISTVÁN: *A szankciók kérdése a nemzetközi jogban*, 27. o.

^{148.} A fenti idézethez képest lényeges korlátot jelent az erőszak alkalmazása, és az 1945 utáni normatív expanzió.

^{149.} BIBÓ ISTVÁN: *A szankciók kérdése a nemzetközi jogban*, 20. o.

Esetünkben viszont olyan jogsértések megtorlásáról van szó, amelyekkel szembeni *hasonló súlyú* jogsértés semmilyen körülmények között nem igazolható, és amelynek részben épp ezért a hatékonysága is kétséges.¹⁵⁰ Fegyveres konfliktusban továbbá a represszáliák hatékonyságát nagymértékben csökkenti, ha az ellenség amúgy sem törődik a humanitárius jog betartásával, vagy ha a túl nagy tét miatt e jogintézmény alkalmazása nem jelent elegendő nyomásgyakorlást, mint például a világháborús terrorbombázások vagy a korlátlan tenger-alattjáró-háború esetében;¹⁵¹ a háborús represszália ráadásul könnyen a fegyveres konfliktus eszkalálódásához vezethet.¹⁵²

Nem meglepő tehát, hogy a háborús represszáliák intézménye a nemzetközi jog mai szabályai közül a legóvatosabb megfogalmazás szerint is kizszorulóban van,¹⁵³ az utóbbi két évtized számos helyi és nemzetközi konfliktusában csak az irak-iráni háborúban hivatkoztak erre a jogcímre a felek, de azt is többször elítélte az ENSZ Biztonsági Tanács.¹⁵⁴ A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által kiadott humanitárius szokásjogi összefoglaló ezen túlmenően – e ponton fokozhatatlanul óvatos megfogalmazásában – a nemzetközi szokásjog szabályaként azt állapítja meg,¹⁵⁵ hogy a nemzetközi jog szerint talán nem eredendően tilos háborús represszália „jogellenességének hiánya”¹⁵⁶ csak egy szigorú, megszorító feltételrendszernek való megfelelés esetén merülhet fel. A feltételek között nem szerepel az a csak első ránézésre triviális elvárás,¹⁵⁷ hogy a háborús represszália nem irányulhat a polgári lakosság ellen.¹⁵⁸ A szöveg alapján nehezen megállapítható, hogy a szerzők szokásjogi erőt tulajdonítanak-e ennek, az ENSZ Közgyűlés 2675(XXV). számú határozatában foglalt feltételnek,¹⁵⁹

^{150.} HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I., 514. o.

^{151.} FRITS KALSHOVEN: *Belligerent Reprisals*, 214. o.

^{152.} HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I., 514. o.

^{153.} HERCZEGH GÉZA: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*, 315. o.

^{154.} HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I. 513-514.o

^{155.} 145. szabály, *ibid.* 513. o.

^{156.} Az eredeti, talán kissé nyakatekertnek tűnő megfogalmazás („not to be unlawful”) is azt sugallja, hogy egy erős főszabály (≈ a háborús represszália jogellenes) alóli, ritka kivételtől, következésképpen megszorítóan értelmezendő feltételrendszeréről van szó. *ibid.* 515. o.

^{157.} A nemzetközi humanitárius jog logikájából, alapelveiből egyértelműen kiderül, hogy léteznie kell egy ilyen jellegű tilalomnak. Ugyanakkor az alább kifejtendő, jogsértő állammal szembeni fellépés, szükség szerint hatással van a polgári lakosságra is: annak elhatárolása, hogy a polgári lakosság ellen irányul vagy csak hatással van rá, egyes esetekben nehezen megvalósítható, ráadásul ez utóbbi esetben bizonyos mértéken túl gyakorlatilag nincs morálishan minősíthető különbség.

^{158.} HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I., 514. o.

^{159.} L. ott, 7. pont

amelyet azóta a bírói gyakorlat¹⁶⁰, a jogirodalom¹⁶¹ és az I. kiegészítő jegyzőkönyv is megerősített.¹⁶² A szerzők óvatosságát magyarázhatja a háborús represszáliákkal kapcsolatos általános nemzetközi jog ellenérzés. Herczegh Géza 1982-es beszámolója szerint az utóbbi jegyzőkönyvet elfogadó genfi konferencián a háborús represszáliák általános szabályozásával szemben komoly nemzetközi ellenállás bontakozott ki,¹⁶³ amelynek hatására a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága a tervezet szövegét is módosította: csak az abszolút tilalmakat tartotta meg, a represszáliákra vonatkozó általános szabály tervezetét visszavonta.¹⁶⁴

A kilencvenes években a háborús represszáliák jogi helyzete és feltételrendszere megkérdőjelezhető maradt. Az ICTY a Kupreskic ügy kapcsán találkozott a kérdéssel, amelyben egy Ahmici nevű kis muzulmán faluban, boszniai horvátok által elkövetett mészárlást vizsgált a Törvényszék. A támadást az Elsőfokú Tanács „nem katonai műveletnek” minősítette, hanem egy, a polgári lakosság elleni indított, előre kitervelt és megszervezett tömeggyilkosságnak.¹⁶⁵ A védelem érvei között bukkant fel a háborús represszáliák kérdése, és részben a *tu quoque* védekezés, amennyiben azt állították, hogy hasonló támadásokat a boszniai muzulmánok is végrehajtottak.¹⁶⁶

Azon túl, hogy a Törvényszék ismét megerősítette, hogy a polgári lakossággal szembeni háborús represszália minden körülmények között tilos, az ítélet röviden kitér azokra a feltételekre is, amelyeket a háborús represszália jogszerűségének szokásjogi minimumaként is értelmezhetünk:¹⁶⁷

1. *célhoz kötött*: egy korábbi súlyos jogsértéssel szemben, a jogkövető magatartás kikényszerítése végett kerül alkalmazásra, ezért sem az előzetes, sem a viszont-represszália nem megengedett, illetve a represszália nem lehet büntető jellegű¹⁶⁸

^{160.} KUPRESKIĆ ÜGY, Elsőfokú ítélet, 518. bek.; *Nukleáris fegyverek alkalmazhatósága, illetve az azal való fenyegetés tárgyában adott tanácsadó vélemény* (1996. július 8.), ICJ Reports, 1996. 257.o. 78. bek.

^{161.} LORD WRIGHT: *Killing of Hostages as a War Crime*, 303. o.; WILLIAM GERALD DOWNEY JR.: *Law of War and Military Necessity*, 256. o. REMIGUISZ BIERZANEK: *Reprisals in Armed Conflicts*, 834. illetve 839. o.

^{162.} 51. cikk. 6. pont és 52. cikk 1. pont 53. cikk c) pont alapján a polgári lakosság, a polgári objektumok és a vallási kegyhelyek sem lehetnek represszáliaként elkövetett támadás célpontjai.

^{163.} HERCZEGH GÉZA: *A humanitárius nemzetközi jog...*, 312-315. o.

^{164.} *ibid.* 311-312. o.

^{165.} KUPRESKIĆ, Elsőfokú ítélet, 762. bek.

^{166.} KUPRESKIĆ, Elsőfokú ítélet, 515. bek.

^{167.} HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I., 515-518. o.

^{168.} FRITS KARLSHOVEN: *Belligerent Reprisals*, 25. 37. 41. o.

2. *legvégső esetben alkalmazható intézkedés*: csak akkor fordulhat hozzá a hadviselő fél, ha már nem maradt jogszerű megoldás, és az ellenség fel szólítás ellenére sem tér vissza jogszerű magatartáshoz¹⁶⁹
3. A represszáliák általános szabályaihoz hasonlóan ebben az esetben is érvényesül az *arányosság* követelménye, amely egyúttal magában foglalja azt a kötelezettséget, hogy a represszáliaként gyakorolt tevékenységet *haladéktalanul abba kell hagyni*, ha az ellenség jogkövető magatartásba kezd.¹⁷⁰ Az arányosság következménye, hogy a polgári lakosság ellen soha nem alkalmazható háborús represszália¹⁷¹
4. a represszáliáról *a legmagasabb kormányzati szinten kell dönten*i, tehát a harctéren intézkedő tiszt saját hatáskörében nem alkalmazhatja¹⁷²

Frits Karlshoven monográfiája további feltételként említi, hogy mindkét oldalon nemzetközi jogalanyiság kell hozzá.¹⁷³ E tételt elfogadva arra a következtetésre jutunk, hogy a háborús represszália nem-nemzetközi fegyveres konfliktusban nem alkalmazható, amely eredményt az idézett humanitárius szokásjogi kompiláció is megerősít.¹⁷⁴

A feltételek mérlegelése helyett az ICTY gyakorlatában a háborús represszáliák elutasításának újabb okaként a *tu quoque* védekezés elutasítása jelenik meg.¹⁷⁵ Az erkölcsi elutasításon túl az Antonio Cassese elnökletével eljáró tanács olyan pozitív jogi alapokkal támogatta meg a nemzetközi büntetőjognak e régi axiómáját,¹⁷⁶ amely egyúttal új megvilágításba helyezte az államok felelősségének kérdését humanitárius jogsértések esetén. A Kupreskic ítélet vonatkozó eszmefuttatását az alábbi gondolat vezeti be:

„Mindazonáltal, az e rendelkezések mögött meghúzódó általános megfontolás szerint a súlyos jogsértések (grave breaches) miatti felelősség abszolút jellegű, és mint ilyen, nem kerülhető meg eltérő tartalmú szerződésekben vagy megállapodásokban. A fortiori az ilyen

^{169.} KUPRESKIĆ, Elsőfokú ítélet, 535. bek.

^{170.} *ibid.*

^{171.} KUPRESKIĆ 513-514. §, 529. §, 532. § 210. o. 786. jegyzet: ENSZ Közgyűlés 2675 (XXV)/1970 határozata

^{172.} KUPRESKIĆ, Elsőfokú ítélet, 535. §

^{173.} FRITS KALSHOVEN, *Belligerent Reprisals*. 32. o.

^{174.} HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, 514. o.

^{175.} KUPRESKIĆ, különösen az idézett 517. bekezdésben. Bár az ítélet megállapításai visszaköszönnek a fent idézet humanitárius szokásjogi gyűjtemény feltételei között (l. 768. lábjegyzet), az ICTY álláspontja egyértelműen a a háborús represszáliák főszabálykénti elutasítására épül. Ennek oka az alább kifejtendő szemléletbeli különbség, amely multilaterális viszonyra teszi a hadviselő felek kapcsolatát.

^{176.} *ibid.* 517-519. bek.

*felelősség, és általánosabban megfogalmazva a nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértése [serious violations] miatti egyéni büntetőjogi felelősség megállapítása nem hiúsulhat meg olyan érvekre hivatkozással, mint a viszonyosság.*¹⁷⁷

A háborús represszáliákra való hivatkozások visszaszorulásához az is hozzájárulhat, hogy alkalmazásuk könnyen idézhet elő egyéni büntetőjogi felelősséget háborús bűncselekmény miatt.¹⁷⁸ Ugyanakkor, a nemzetközi büntetőjog kilencvenes években megindult reneszánsza előtt az egyéni felelősség alkalmazhatóságának rovására a jogintézmény létjogosultságát erősítette az agresszió definíciójának hiánya.¹⁷⁹

III.2. Elkövethet-e az állam bűncselekményt?

Az előzőekben az államok között alkalmazható bilaterális szankciórendszer intézményeinek alkalmazását kíséreltem meg, a vélhetően legsúlyosabb jogsértésekkel kapcsolatban. A felmerülő kétségek után érdemes tehát más alkalmazható intézmény után kutatni az államok felelősségét meghatározó szokásjogban, ahogy azt az Államok felelősségéről szóló tervezet végleges, 2001-ben lezárt szövege összefoglalja.¹⁸⁰ A kezdeti, még koncepcionálisnak nevezhető kísérletek után,¹⁸¹ a később meghatározóvá vált terminológiai probléma¹⁸² Roberto Ago jelentésében bukkant fel először,¹⁸³ majd a tervezet korábbi változatának 19. cikke fogalmazta meg pontosan a nemzetközi jogi vétség és büntett közötti különbséget, amely fogalompár nemcsak a magyar nyelvű jogászok számára okozott inkonzisztenciát az alapvetően polgári jogi jellegű, bilaterális viszonyokra épülő felelősségi rendszerben.¹⁸⁴ (Ago munkásságától más tekintetben sem volt idegen a büntetőjogi minták használata az államok felelősségével kap-

^{177.} KUPRESKIĆ, 517.

^{178.} FRITS KARLSHOVEN, *Belligerent Reprisals*. 72. o.

^{179.} *ibid.* 288-298. Emiatt ugyanis a Közgyűlés nem foglalkozott tovább érdemben a *Draft Code of Offences*-zel, ezért ez az alternatíva – az egyéni büntetőjogi felelősség – FRITS KARLSHOVEN megállapítása szerint még mindig nem igazi vetélytársa a háborús represszáliáknak. N.B. ez a tétel valószínűleg az 1971-es első kiadás alapján maradhatott a szövegben.

^{180.} Yearbook of the International Law Commission, (a továbbiakban: YILC), 2001. Vol. II. 2. rész 26. o.

^{181.} L. pl. az agresszió bűncselekményének fogalmáról mondottakat, YILC, 1969. Vol II. 116. o. 5. bek.

^{182.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, YILC, 2001. II. kötet, 2. rész, 110. o. 2. bek.

^{183.} YILC, 1970. Vol. I. 177. o. 13. bek.

^{184.} *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása*, ICJ Reports, 2007. 167. pont 114. o.; YILC, 2001. Vol. II., 68. o. 8. bek. és YILC, 1970. Vol. II., 185-186. o. 25-27. bek.

csolatban: a tervezet struktúrája – egyfajta általános és különös részre bontás – is bevallottan a kontinentális büntetőjogi kódex-hagyományból ered.)¹⁸⁵

Az államok felelősségéről szóló tervezetet végül lezáró rapporteur, James Crawford egy, a *European Journal of International Law*-ban közzétett cikkében fűzött néhány akadémiai kommentárt az általa megvalósított változtatásokhoz. A Nemzetközi Jogi Bizottság jelentésében írottak után nem meglepő, hogy a *European Journal*-ban kifejtett álláspontja szerint nem az a kérdés (vagy talán az nem is lehet kérdés), hogy létezik-e különbség a felelősség különböző szintjei között. Vannak esetek, amikor az állam egy másik állammal szemben fennálló kötelezettségét szegi meg – ezért is felelős lesz. De létezik a jogsértéseknek egy olyan köre is, amikor a jogsértő állam a nemzetközi közösséggel, mint olyannal szemben fennálló kötelezettségét szegi meg. (A Nemzetközi Jogi Bizottság jelentéséhez képest többletként megjelenő magyarázó félmondat röviden zárja le a potenciálisan felmerülő vitát: a *Barcelona Traction* ügy óta az ilyen kötelezettségek létezése adott,¹⁸⁶ e kérdésben nincs helye vitának.¹⁸⁷)

„[...] alapvető különbséget kell tenni az Államnak a nemzetközi közösség egésze, mint olyan, illetve egy másik állammal szemben létező kötelezettségei között [...] Természetüknél fogva az előbbiek minden állam érdekét érintik. Az érintett jogok fontosságára tekintettel kijelenthető, hogy minden állam jogosan igényelheti azok védelmét: ezek erga omnes kötelezettségek”¹⁸⁸

A jogsértő állam ezért is felelős, helyes tehát a kétfajta felelősség között különbséget tenni. Ha viszont utóbbit bűncselekménynek hívjuk, az félrevezető lehet, a felelősségi rendszer egészét koncepcionálisan veszélyeztetheti.¹⁸⁹ Crawford véleménye szerint, ha e különleges eseteket büntettnek nevezzük, akkor meg kell határozni az eljáró intézményeket, a vonatkozó eljárási rendet, a vitarendezés menetét. Enélkül ugyanis üres szó marad a kifejezés, amely csak a „hatalmasok hatalmát” növeli tovább, valamint e meghatározások nélkül a bűncselekmény fogalma valami rejtélyes új jelentést nyerne, és így a használata felesleges.¹⁹⁰

^{185.} YILC, 1969. vol. 1. 113. o. 3. bekezdés

^{186.} *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited* (Belgium v. Spanyolország) ítélet, ICJ Reports, 1970. 3. o.; a továbbiakban: *Barcelona Traction* ügy

^{187.} JAMES CRAWFORD: *Revising the Draft Articles on State Responsibility*, 442. o., valamint *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries* 287. o.

^{188.} *Barcelona Traction Light and Power Company, Limited*, ítélet, 33. o. 33. bek.

^{189.} JAMES CRAWFORD, *op. cit.* 442. o.

^{190.} *ibid.*, 443. o.

Az Államok felelősségéről szóló tervezet ilyen nagymértékű átalakítása természetesen heves reakciókat váltott ki. A Nemzetközi Jogi Bizottságnak szintén prominens tagja, Alain Pellet vonatkozó írása már a címében sugallja a szenvedélyes határozottságú véleménynyilvánítást - „Can a State Commit a Crime? Definitely, Yes!”. Alapvetése viszont olyan nagymértékben fedi a James Crawford által kifejtetteket, hogy csekély hangsúlybeli különbözőségük ellenére nehezen érthető, hogy térhetnek el ennyire következtetéseik. Pellet megállapítása szerint is markáns különbség van a nemzetközi jogsértő aktusok között. Nem említhető egy lapon egy kétoldalú kereskedelmi egyezmény megszegése és egy népirtás,¹⁹¹ holott mindkettő „*wrongful act*” avagy „*fait illicite*” azaz jogellenes cselekmény.¹⁹² Hasonló érveket felsorakoztatva azt javasolja, hogy „a nemzetközi bűncselekményt a *ius cogens* megsértéseként határozzák meg”.¹⁹³ A hasonló alapvetés után a lényeges eltérés a két koncepció között az egyes jogkövetkezmények tekintetében van. Míg Pellet kötelező bíraskodás igénybevételét javasolta a tervezetbe emelni,¹⁹⁴ addig Crawford álláspontja szerint – mely rapporteurként végül nagyobb hatásúnak bizonyult, és a Nemzetközi Jogi Bizottság többségének támogatását is megszerezte – az ilyen esetekben, anélkül hogy bűncselekménynek neveznénk a jogsértő aktust, minden állam jogosult lesz ellenintézkedésekre.¹⁹⁵ A *ius cogens* megsértése miatti, ún. minősített felelősség (*aggravated responsibility*), illetve az állam bűncselekménye között tehát több van egyszerű szemantikai különbségnél. A különbségeket az Államok felelősségéről szóló tervezet magyarázata nem fejti ki részletesen, így az egyike marad a tervezet nyitott kérdéseinek.¹⁹⁶ A két felelősségi modell feltételrendszere gyakorlatilag tehát azonosnak nevezhető, de a javasolt jogkövetkezmények lényeges eltéréseket mutatnak, és a tervezet szabályai egyes államok ellenzését is kiváltották.¹⁹⁷

E jogkövetkezmények között sincs azonban akkora szakadék, mint azt a vita hevesességéből első ránézésre vélnénk. Spinedi megállapítása szerint, ha elfogadnánk, hogy a kikényszerítő intézményrendszer hiánya miatt nem lehet büntető jellege a szankciónak, akkor a polgári jellegű felelősséget is elfelejthetnénk a nemzetközi jogban, hiszen nemzeti bíróság előtt annak érvényesítéséhez is

^{191.} ALAIN PELLET: *Can a State Commit a Crime? Definitely, Yes!*, 426. o.

^{192.} A korai kodifikációs munka során, már ROBERTO AGO első jelentéseiben kialakult angol és francia terminusok együttes nyelvtani, illetve történeti és rendszertani értelmezésével egyértelműen megállapítható, hogy a helyes magyar fordítás valóban a „cselekmény”, hiszen ez magában foglalja a tevékenységeket és mulasztásokat egyaránt. L. YILC, 1970. Vol. I. 277. o. 15-17. bek.

^{193.} ALAIN PELLET: *Can a State Commit a Crime?...* 428-429. o.

^{194.} *ibid.* 429. o.

^{195.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries* 281-282. o. 7. bek.

^{196.} BRUHÁCS JÁNOS: *Az államok felelősségéről szóló végleges tervezet*, 124-125. o.

^{197.} SZABÓ MARCEL: *A jóvátételi cikkek kodifikációja*, 46-47. o.

szükséges az állami intézményrendszer.¹⁹⁸ Ezen az alapon tehát nem zárható ki a büntető jellegű államközi szankciók feltételezése, ahogy azt a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete megerősíti:

Felmerülhet továbbá, hogy a modern nemzetközi jog milyen mértékben ismeri el a nem a sértett állam, hanem például egy nemzetközi szervezet által alkalmazott szankciók létezését; valamint, hogy nem léteznek esetek arra nézve, hogy egy nemzetközi jogellenes aktus a nemzetközi közösség minden tagját érintette volna, vagyis a jogsértő minden állammal szemben felelősséget kellett volna vállaljon. Ezek a problémák a nemzetközi közösség kezdődő megismerésének szempontjából voltak különösen fontosak, továbbá részben ezek tették lehetővé a nemzetközi jogban a „büntett” fogalmának meghatározását.”¹⁹⁹

A Roberto Ago által javasolt bűncselekmény fogalom kontextusából kiderül, hogy *rapporteur*-ként ő a felelősség általános szabályai között a kötelezettséget, és annak megszegését helyezte a felelősségi jogviszony középpontjába, nem a magatartást és annak áldozatra gyakorolt hatását.²⁰⁰ Emellett ki akarta használni az akkor újnak nevezhető *ius cogens* fogalomban, és a mögötte húzódó nemzetközi közösségben rejlő lehetőséget: ezért *ez a bűncselekmény fogalom nem analóg a belső jogi bűncselekmény fogalommal*.²⁰¹ Az eltérő jelentéstartalom miatt okkal állíthatjuk, hogy a jog fogalmi precizitását tiszteletben tartandó nem lenne helyes azonos fogalmat egy alapvetően más tartamú jogintézményre alkalmazni. A kifejezés annál is inkább megtévesztő lehet, mert – legalábbis 1945 óta – a tételes nemzetközi jogban is létezik egy olyan bűncselekmény fogalom, amely a belső jogival szinte teljesen azonos, és az *egyének* valóban *büntető felelősségének* megállapítására ad lehetőséget.²⁰²

Megvizsgálva ugyanakkor a bűncselekmény kifejezést nélkülöző, James Crawford által kidolgozott javaslatot, azt találjuk, hogy a felelősségi jogviszony itt is alapjaiban átalakul annak ellenére, hogy a következmények a jogsértő állam vonatkozásában ugyanazok, mint bármely más jogsértés esetén. A korábbi bilaterális viszony (jogsértő vs. sértett állam) helyett ugyanis valódi multilaterális

^{198.} MARINA SPINEDI: *La responsabilité de l'Etat pour „crime”: une responsabilité pénale?* In: *Droit international pénal* 106-107. o.

^{199.} YILC, 1970. Vol. I. 177. 13. bek.

^{200.} YILC, 1970. Vol. I. 177-178. o., 11-13. bek és különösen 24. bek.

^{201.} ERIC WYLER: *From 'State Crime' to Responsibility for 'Serious Breaches of Obligations Under Peremptory Norms of General International Law'* 1150. o

^{202.} Maga a Nemzetközi Jogi Bizottság javasolta a Közgyűlésnek, hogy vizsgált téma címét angolul változtatással „*offences against mankind*” „*crimes against mankind*”-ra. L. YILC, 1987. Vol. II. 2. rész, 13. o. 65. bek.

jogviszony jön létre az ún. minősített felelősségi körben.²⁰³ A jogviszony multi-laterálissá válását részben igazolja, részben magyarázza a tervezet végleges formájában észlelhető koncepció változás, amely szerint a felelősségi jogviszony központi eleme a kötelezettség(szegés), és nem a vétkekesség vagy a kár.²⁰⁴

A minősített felelősség a felelősségi jogviszonyban korábban közvetlenül nem szereplő harmadik államokkal szemben is támaszt különböző kötelezettséget,²⁰⁵ ide tartozik a jogsértő módon létrejött helyzet elismerésének tilalma, a kötelezettség a jogszerű állapot visszaállítására.²⁰⁶ Ez utóbbi várható hatékonysága csak túlzó optimizmussal éri el a kellő mértéket, ráadásul a hatékonyság rovására kialakuló ördögi kört jelenthet az a kérdés, hogy vajon az minősített felelősséget jelent-e, ha egy állam, minősített felelősség esetén nem teljesíti a jogsértővel szembeni, jelenlegi 41. cikk szerinti kötelezettségeit. *Ha nem*, vagyis az ilyen kötelezettségszegés a „hagyományos” felelősségi modell körébe tartozik akkor ez esetben vajon melyik állam lesz a sérelmet szenvedő, vagyis mely államok lesznek jogosultak ellenintézkedésre? *Ha igen*, vagyis a minősített felelősség esetén a nem jogsértő államot terhelő kötelezettség megszegése szintén minősített felelősség eredményez, akkor vajon melyek lesznek az eredeti jogsértést elkövető állam kötelezettségei? Úgy tűnik tehát, hogy ezáltal épp a represszáliák és ellenrepresszáliák rossz emléké egymásutánjának egy sokkal bonyolultabb, és nehezebben átlátható spirálját sikerült megteremteni, különösen, ha elfogadjuk, hogy a jelenlegi rendszerben alkalmazott jogkövetkezmény sem más, mint több egyéni ellenintézkedés együttese.²⁰⁷

Az Államok felelősségéről szóló tervezet jelenlegi, hivatalosnak tekinthető értelmezése szerint, a minősített felelősséget kiváltó jogellenes magatartásokkal szemben minden állam jogosult lenne ellenintézkedésekre. Az ellenintézkedések egyik legfontosabb ismérve, az arányosság ilyen esetekben súlyos kérdéseket vet fel: a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normájának megsértése esetén a norma imperatív jellegéből eredően fogalmilag kizárt, hogy ugyanazt a *feltétlen alkalmazást igénylő* normát ne alkalmazzák az államok, ellenintézkedésre hivatkozva. Ezáltal a *ius cogens* koncepció elvi alapjai sérülnének, nem is szólva az ijesztő tényleges hatásokról. Ha viszont alacsonyabb súlyú jogsértés lehet csak az ellenintézkedés tárgya, akkor kétségesse válik ezek

^{203.} ERIC WYLER, *op. cit.* 1152. o.

^{204.} Amelyeket a tervezet beolvasztott a jogellenesség fogalmába, bár a későbbi fejezetekben mindkét intézmény továbbra is jelen van, súlyából mit sem veszítve. *ibid.* 1153.

^{205.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries* 15. cikkhez, 155. o.

^{206.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* 41. cikk, 1. még *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 286-290. o.

^{207.} DENIS ALLAND: *Countermeasures of General Interest*, 1222.

hatékonyasága, még akkor is, ha a minősített felelősség körében tárgyalt intézményeken túl is fűződik további szankció az ilyen jogsértésekhez:

„A jelen cikk nincs tekintettel az ebben a részben tárgyalt egyéb következményekre, valamint azokra a következményekre, amelyeket a jelen fejezetben tárgyalt jogsértések a nemzetközi jog szerint maguk után vonhatnak.”²⁰⁸

Az Államok felelősségéről szóló tervezet végleges változatának vonatkozó III. része két kritérium mentén határozza meg saját alkalmazhatósági körét.²⁰⁹

1. a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normájának (*peremptory norm*),
2. súlyos (komoly) megsértése szükséges hozzá. (*serious breach*²¹⁰)

Ahogy az már korábban szerepelt, a Roberto Ago által kidolgozott régebbi tervezet bűncselekmény fogalma több, mint hasonló meghatározást tartalmazott: a régi 19. cikk szerint alapvető fontosságú norma komoly megsértése lett volna az állam által elkövetett bűncselekmény. Így látszólag nem többről, mint ugyanazon jogintézmény átnevezéséről van szó.²¹¹

Akár alapvető fontosságúnak, akár feltétlen alkalmazást igénylőnek hívjuk is a nemzetközi jognak e (tudatosan²¹²) nem pontosan körülhatárolt, de ennek ellenére jól érzékelhető központi szabályait, már jellemző tartalmuk miatt is igaznak látszik az a megállapítás, hogy egyes normákat nem lehet „csak egy kicsit” megsérteni.²¹³ Mindazonáltal az Államok felelősségéről szóló tervezet nem tagadja ennek elvi lehetőségét: a „komoly” jogsértés követelménye a tervezet rendelkezései és magyarázata szerint bizonyos feltételek bizonyításához kötött.²¹⁴ Eszerint egy ilyen jogsértés kellően nagymértékű (azaz nem elhanyagolható), vagy szándékosan, illetve szervezeten elkövetett.²¹⁵ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy azok a normák, amelyek legkisebb megsértése is minden va-

^{208.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 41. cikk 3. bek.

^{209.} II. Rész, III. fejezet, 40. cikk, *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 277. o.

^{210.} A genfi jogban használt „grave breach” elterjedt fordítása a magyar terminológiában szintén súlyos jogsértés, az itt alkalmazott kevésbé magyaros fordítás ezt a nyilvánvaló különbséget hivatott kifejezni.

^{211.} ERIC WYLER, *op. cit.* 1159. o.

^{212.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 283. o. 3. bek.

^{213.} ERIC WYLER, *op. cit.* 1158. o.

^{214.} L. Államok felelősségéről szóló tervezet 40. cikk 2. bek.

lőszínűség szerint súlyos hátrányt okoz, nem feltétlenül esnek egybe a technikai értelemben vett alapvető fontosságú normákkal.²¹⁶

A *ius cogens* és az *erga omnes* normák közötti kapcsolat a végleges tervezetben egyfajta kompromisszum eredménye.²¹⁷ Az ebből fakadó kétértelműség (a korábbi 19. illetve a jelenlegi 40. cikk szerinti normák potenciálisan két normacsoportra utalhatnak) valószínű okát ismerteti Eric Wyler idézett tanulmánya. A Nemzetközi Bíróság ítéleteiben a Szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény alapján az *erga omnes* megjelölést alkalmazzák, míg a Nemzetközi Jogi Bizottság szintén hasonló normacsoportra a Bécsi egyezményben szintén szereplő „eltérést nem engedő norma” kifejezést használta²¹⁸ – így tehát az eredetileg a szerződések érvénytelenségével / megszűnésével kapcsolatos fogalom került át a nem csak szerződéses jogsértések esetén alkalmazható, Államok felelősségéről szóló tervezetbe, úgy, hogy ugyanakkor az eltérést nem engedő normák nem minden megszegése eredményezett volna állami büntetőjogi felelősséget.²¹⁹

Az Államok felelősségéről szóló tervezet végül arra a megállapításra jut,²²⁰ hogy a nemzetközi jog alapvető normáinak – N.B. akár *ius cogens*-nek, akár *erga omnes*-nek hívjuk azokat – vitathatatlan léte ellenére, a Nemzetközi Katonai Törvényszék 1946-os megállapítása ma is igaz:

“A nemzetközi jog elleni bűncselekményeket emberek követik el, nem absztrakt lények, és kizárólag az ilyen bűncselekményeket elkövető egyének megbüntetésével kényszeríthetők ki a nemzetközi jog rendelkezései.”²²¹

^{215.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 285. o. 7. bek.

^{216.} A különbség létre utal a *A népiirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazásának* ügyében hozott ítélet 147. pontjának szóhasználata. A Bíróság joghatóságáról szóló megállapításokkal kapcsolatban megállapították, hogy igazak még akkor is, ha: „a feltételezett jogsértések egy feltétlen alkalmazást igénylő normával ütköznek, vagy olyan kötelezettséget sértenek meg, amely alapvető humanitárius értékeket véd és erga omnes alkalmazható.” ICJ Reports, 104. o.

^{217.} BRUHÁCS JÁNOS: *Az államok felelősségéről szóló végleges tervezet*, 120. o.

^{218.} vö. 1969. évi bécsi egyezmény 53. cikk, *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 65. o. 5. bek. 128. 6-7. bek. stb.

^{219.} JAMES CRAWFORD-JACQUELINE PEEL-SIMON OLLESON: *The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Completion of the Second Reading*, 978.o.; ERIC WYLER, *op. cit.* 1156. o.

^{220.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries* 279. o. 5. bek.

^{221.} International Military Tribunal for the Trial of the Major War Criminals, Ítélet 1946, id.: AJIL, vol. 41 (1947), 172 o., at p. 221.

Ez tehát az egyik meghatározó oka annak, hogy a korábban állami bűncselekménynek nevezett aktusokat a tervezet végleges formája már más kifejezéssel illeti,²²² hiszen az államokkal szemben nem lehet a belső jogihoz hasonló büntetőjogi szankciókat alkalmazni.²²³ Az államok felelősségének ez a „magasabb” szintje, azonban még nem nevezhető a szokásjog részének, inkább egy progresszív jogfejlesztési kísérlet,²²⁴ amely ráadásul egy tudatosan felvállalt eltérés a korábbi bírói gyakorlattól is.²²⁵ A kiobbant vitát látva akár az is felvetődhet, hogy egyáltalán lehet-e a különböző jogsértések miatt felelősséget egységes koncepcióba foglalni.²²⁶

Az államok által elkövethető bűncselekmény koncepció ellen szól, a fentiekén túl egy jogtechnikai probléma, egy korábban még nem büntetett jogellenes cselekmény „bűncselekménnyé” minősítésének módjában. Ha a mai viszonyok között vizsgáljuk e fogalmakat, egyelőre elfogadva a tervezetből jelenleg hiányzó állam által elkövetett bűncselekmény fogalmát (vagy azonosnak tekintve azzal a minősített felelősség tervezett szabályait), az a nemzetközi *ius cogens* megsértését jelenti. Ez viszont a Szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény alapján nem feltétlenül szerződéses eredetű: *ius cogens* természetét a nemzetközi közösség egésze, mint olyan, vita esetén pedig a Nemzetközi Bíróság állapítja meg.²²⁷ Ha tehát a *ius cogens* megsértése bűncselekmény, akkor új államközi bűncselekménnyé egy magatartást a Nemzetközi Bíróság fog nyilvánítani, azáltal, hogy a mögöttes szabályt *erga omnes* szabállyá minősíti. Ugyan az egyéni bűncselekmények esetében a Római Konferencia többsége nem kívánt szerződéses bűncselekményeket vonni a joghatóságba (treaty based crimes),²²⁸ vagyis nem teremtett új bűncselekményt, a szokásjogi listát a nul-

²²² 1. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries, 280. o. 6. bek.: Vezetőik elítélése ellenére sem Németország, sem Japán, mint olyan nem lett „bűnöző”, az ICTY és az ICTR is csak személyekkel szemben járhat el. Természetesen a személyek felelőssége mellett az állam jóvátételi felelőssége is megállapításra kerülhet.

²²³ IT-95-14-AR 108 bis, BLASKIĆ ügy, Judgement on the request of the Republic of Croatia for review of the decision of Trial Chamber II of 18 July 1997 25. bek. „a hatályos nemzetközi jog szerint egyértelmű, hogy az államokkal szemben, *per definitonem* nem lehetséges a nemzeti jogokban megszokott büntető szankciók alkalmazása”.

²²⁴ L. CRAWFORD-PEEL-OLLESON: The International Law Commission Articles, 978. o.

²²⁵ IAN SCOBIE: *The Invocation of Responsibility...*, 1209. o.

²²⁶ SZABÓ MARCEL: *A jóvátételi cikkek kodifikációja*, 44. o.

²²⁷ Szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény, 53. cikk

²²⁸ MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism...*, 67. o. (7. jegyzet) Egyes szerzők szerint csak a nemzetközi szokásjog teremthet új bűncselekményt, mert a szerződés csak az államok akaratából jöhet létre, és azok nem fogják akciószabadságukat ily módon korlátozni. PAUL ARNELL: *International Criminal Law and Universal Jurisdiction*, 57. o. Más vélemények szerint az Római statútumban részes felek jogalkotóként hoztak létre a szokásjogon túlmenően is bűncselekményeket. KENNETH S. GALLANT: *Jurisdiction to Adjudicate and Jurisdiction to Prescribe in International Criminal Courts* 789. o. A megkülönböztetés a szokásjogi alapon egyetemes joghatósága körébe is tartozó bűncselekmények

lum elvekkkel lezárta, és azon ma, a Statútum hatályba lépése után csak a szerződés Részes Államok Gyűlése általi módosítása változtathat.²²⁹ Tehát amíg az általánosan elismert *ius cogens* szabályok jelenleg több ponton lefedik az Római statútum és az Tényállások Elemei alapján ismert bűncselekményeket,²³⁰ vagyis több ilyen bűncselekmény egyben *erga omnes* norma sérelmének is tekinthető, addig a két alaki jogforrás (Részes Államok Gyűlése illetve a Nemzetközi Bíróság) eltérése miatt ez az állapot elméletileg változhat, újabb fogalmi inkonzisztenciát okozva az amúgy is zavaros területen.

III.3. Az egyének és államok együttes felelősségének mai keretei

A fentiekben vázolt vita alapján, bár annak egyezményes lezárása még nem tűnik valószínűnek, legalábbis belátható időn belül,²³¹ már jelen pillanatban is szinte biztosra vehető: először, hogy a *ius cogens* megsértése miatti állami felelősségi modell elkülönül a nemzetközi jog egyéb normáinak megsértése miatti felelősségtől; másodsor, hogy a nemzetközi jog elleni bűncselekmény miatt az elkövető egyénre hárul a büntető felelősség. Az egyéni büntető és az állami felelősség elhatárolása a kodifikációs munka kezdeteitől jellemző volt a Nemzetközi Jogi Bizottság államok felelősségével kapcsolatos munkájára, mind a mai napig.²³² Az 1969-es évkönyvben például ezt olvashatjuk:

(core crimes) és a szerződésen alapuló bűncselekmények között a joghatóságban is megjelent az ILC statútum tervezete szerint. JOHAN D. VAN DER VYVER: *Personal and Territorial Jurisdiction of the International Criminal Court*, 31-32. o.

²²⁹. PAUL RABBIT: *Aut Dedere Aut Judicare: Constitutional Prohibitions on Extradition and the Statue of Rome*, 183. o.

²³⁰. Ha az egyes tényállások összehasonlítása helyett az emberi személy alapvető jogainak súlyos megsértésére építjük a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények fogalmát, akkor találunk gyakorlatilag teljes átfedést. Az emberi személy alapvető jogai kifejezés ilyen irányú használatát JEAN PICTET az emberi jogok és a humanitárius jog viszonyára javasolt új kifejezésére alapozhatjuk: a PICTET által javasolt „*les droit humains*” kifejezést párhuzamba állítva a Barcelona Traction ítélet francia szövegében szereplő „*les droits fondamentaux de la personne humaine*” fordulattal. L. JEAN PICTET: *Les droit humanitaire et ...* 12. o. és *Barcelona Traction ügy, ítélet*, 32. o. 34. pont. Létezik óvatosabb felfogás is, miszerint vannak olyan nemzetközi bűncselekmények, amelyek egyúttal *ius cogens* normát is sértenek. L. pl. STEVEN S. RATNER-JASON ABRAMS: *Accountability...* 167. o.

²³¹. L. www.un.org/law/ilc – Topics Completed: 9. 6. State responsibility, 2008. január

²³². A XX. század közepén HANS Kelsen (L. *Collective and Individual Responsibility in International Law with Particular Regard to the Punishment of War Criminals* 530. o.; *Peace through Law* 71. o.; *Principles of International Law* 235. o.) még az *act of state* doktrína alapján kizárta egyének és államok együttes felelősségét: szerinte ha az állam felelős, a nevében eljáró egyén nem az, kivéve a kémkedés és a hadi álnokság eseteit. Ezt az álláspontot azonban már az EICHMANN ügyben eljáró bíróság is meghaladottnak találta. L. EICHMANN, 28.

*Végezetül, egyértelmű tendencia bontakozott ki a tág értelemben vett háborús bűncselekmények területén érvényesülő kettős felelősség vonatkozásában. Ugyanazon cselekmény felidézheti az Állam, annak ügynökei és az egyén felelősségét is. A Bizottságnak ezzel az egyéni felelősséggel nem önálló témaként kell foglalkoznia, úgy ahogy Mr. Garcia-Amador tette, hanem talán a felelősségre vonatkozó általános szabályok között, bizonyosan pedig a felelősség érvényesítésére vonatkozó eljárás szabályozásában.*²³³

Jelen dolgozat további vizsgálódásához elegendő e ponton annyit bizonyítani, hogy létezhetnek, nem elhanyagolható számban esetek,²³⁴ amikor az egyén büntetőjogi felelősségének megállapítására képes nemzetközi törvényszékek szerinti nemzetközi bűncselekmény egyúttal a nemzetközi jog alapvető normájának komoly megsértését jelenti, (az Államok felelősségéről szóló tervezet 40-41. cikkei szerinti értelemben).²³⁵ Az ilyen – egyelőre hipotetikusnak tekintett esetekben – egyszerre merülhet fel az elkövető egyén személyes, büntető- és a jogsértő állam nemzetközi felelőssége.²³⁶ A Nemzetközi Bíróság szerint: az ilyen „kettős természetű felelősség továbbra is a nemzetközi jog állandó jellegzetessége marad.”²³⁷

Az összehasonlítható fogalmak közül az imperatív szabályok meghatározása tűnik nehezebbnek. Határozatlanságuk ellenére az ilyen normák egy része ismert, és ez a kör a fenti hipotézist látszik alátámasztani. Az Államok felelősségéről szóló tervezet például kerüli a kógens normák felsorolását – a *rapporteur* már idézett akadémiai beszámolójában azonban találunk egy hangsúlyosan csak példálódzó jellegű felsorolást a vitán felül ilyen jellegű normákra nézve,

^{233.} YILC vol 1. 1969 p. 115. 16. bek.

^{234.} L. pl.: MICAELA FRULLI: *Jurisdiction Ratione Personae*, 533. o.

^{235.} A Nemzetközi Jogi Bizottság kommentárjában említett példák (agresszió, népirtás, rabszolga-kereskedelem, apartheid) az állam mellett egyéni felelősséget is felvethetnek. L. YILC, 2001. Vol. 2. 112. o. (4)

^{236.} M. CHERIF BASSIOUNI szerint ehhez két feltételnek kell teljesülnie: egyrészt a cselekmény megrázza az emberiség lelkiismeretét, másrészt a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztet. Álláspontja szerint, ha e két elem megtalálható egy bűncselekményben, az egyúttal *ius cogens* norma sérelmét is jelenti. L. BASSIOUNI: *International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes* 69. o.; más megközelítésben l.: *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 111-112. o. 163. pont, valamint HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*, vö. 532-534. & 572. o.

^{237.} *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 173. pont, 116. o

amely magában foglalja a népirtás, az apartheid, az agresszió és a gyarmati rendszer erőszakos fenntartásának tilalmát.²³⁸

Más esetekben is igazolható lehet, hogy a felelősség az egyént és az államot egyszerre terhelheti, André Nollkaemper szerint ilyen cselekmény az agresszió, a népirtás, az emberiesség elleni bűncselekmények, védett személyek megölése fegyveres konfliktusban, a terrorizmus és a kínzás.²³⁹ Bár e felsorolás az idézett munka szokásjogi alapú megközelítésében indokolt, a büntetőjogban elvárt, meggyőző értelmezéséhez közelebb állónak érzem, ha csak a három, jelenleg létező nemzetközi törvényszék alapokmánya és a Nürnbergi alapelvek szerint szoba jöhető bűncselekményeket tekintem jelen munka keretei között egyértelműen állami és egyéni felelősséget is megalapozó cselekménynek, természetesen csak abban az esetben, ha ezek az államnak is betudhatóak lesznek. Az felelősség alanyi oldalán már eltérő értékelést követel meg a jog állam és egyén vonatkozásában: míg a szándékosság vagy vétkesség az egyén esetében követelmény, addig az állam felelősségében megjelenő betudhatóság ezt a követelményt tudatosan kerüli.²⁴⁰

A minősített állami felelősség, a korábbi állami bűncselekmény fogalmi eleme a nemzetközi jog alapvető normájának megsértése. A fent említett, szűkített listán szereplő cselekmények közül az agresszió és a népirtás tilalmát a Barcelona Traction úgy nevesítve emelte be az *erga omnes* hatályú normák körébe.

„az agressziós cselekmények és a népirtás tilalma, és [...] az emberi személy alapvető jogai, ideértve a rabszolgaság és a faji megkülönböztetés elleni védelmet”²⁴¹

Feltehető, hogy a Barcelona Traction ítélet vonatkozó részének másik fordulata – „az emberi személy alapvető jogai” – magában foglalhatja az emberiesség elleni- és (a humanitárius jogon keresztül) a háborús bűncselekményeket is (mivel annak szabályai szintén az emberi személy jogaira is tartalmazzanak szabályozást).²⁴² Ezt az értelmezést támasztja alá, többek között, a Nemzetközi Bíróság gyakorlatából a Nukleáris fegyverek alkalmazhatósága tárgyában adott tanácsadó vélemény, legalábbis az Államok felelősségéről szóló tervezet szerinti

^{238.} JAMES CRAWFORD: *Revising the Draft Articles on State Responsibility*, 978. o.

^{239.} ANDRÉ NOLLKAEMPER: *Concurrence Between Individual Responsibility...* 618-619. o.

^{240.} *Ibid.*, 633. o.

^{241.} Barcelona Traction ítélet, 34. bek. Az ítéletben említett agressziós cselekmények egyben a 2010-ben elfogadott agresszió bűncselekményének elkövetési magatartásai is.

^{242.} Az emberi jogok és a humanitárius jogból levezethető védelem együttesen adják Jean Pictet-nél ‘les droit humains’, fogalmát, amely párhuzamban állítható az ICJ Barcelona Traction ügyben alkalmazott megfogalmazásával, az „emberi személy alapvető jogai” fordulattal. (*les droits fondamentaux de la personne humaine*). L. JEAN PICTET: *Le Droit humanitaire et la protection des victimes de la guerre*, 12. o.

értelmezésében, amennyiben az abban szereplő feltétlen alkalmazást igénylő, az *erga omnes* hatályú szabályok közzé is tartozó normákra vonatkoztatjuk;²⁴³ mert bár a Barcelona Traction ítéletben a humanitárius jog szabályait *expressis verbis* nem említette a Nemzetközi Bíróság az *erga omnes* normák között, később megállapította:

Kétségtelenül azért, mert a fegyveres konfliktusokban alkalmazandó humanitárius jog számos szabálya olyan alapvető fontosságú az emberi személy védelmének és az „emberiesség elemi szempontjainak” tiszteletben tartásához, ahogy azt a Bíróság a Korfu szoros ügyben 1949. április 9-én hozott ítéletében megállapította, a hágai és genfi egyezmények széles körben elfogadottak. Továbbá ezeket a szabályokat minden államnak figyelembe kell venni, attól függetlenül, hogy ratifikálták-e az azokat tartalmazó egyezményeket, vagy sem, mert a nemzetközi szokásjog áthághatatlan normáinak minősülnek.”²⁴⁴

Maga a Nemzetközi Bíróság azonban e tanácsadó véleményben nem nyilatkozott a humanitárius jogi szabályok *ius cogens* természetéről;²⁴⁵ ennek ellenére a nemzetközi bírói gyakorlatban találunk ezt erősítő kijelentést.

„Továbbá, a nemzetközi humanitárius jog legtöbb szabálya, különösen a háborús bűncselekményeket, emberiség elleni bűncselekményeket és a népiertást tiltóak, szintén a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő, azaz eltérést nem engedő és felsőbbrendű normáinak (ius cogens) számítanak.”²⁴⁶

A humanitárius jog megsértése miatti egyéni felelősség önmagában véve szintén nem új keletű szabály. A nemzetközi humanitárius jog modern, gyakran idézett előfutáiraiként értelmezhető dokumentumokban már a XIX. század második felében megjelentek a szabályok megsértésének egyéni felelősségre épülő szankciói. E kérdésben az amerikai polgárháborúban az Unió haderejének nemzeti szabályozását jelentő *Lieber kódex* rendelkezik közvetlenebb relevanciával, mert annak szabályait egyes esetekben a Konföderációs csapatok elfogott, súlyos jogsértéseket elkövető tisztjeivel szemben is alkalmazták. A *Lieber*

^{243.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 284. o. 5. bek. A feltétlen alkalmazást igénylő és az *erga omnes* normák helyét illetően a Kommentárban I. jelen dolgozat 717. lábjegyzetét a 148. oldalon.

^{244.} Nukleáris fegyverek alkalmazhatósága..., ICJ Reports 257. o. 79. bek.

^{245.} Nukleáris fegyverek alkalmazhatósága..., ICJ Reports. 258-259. o. 83-84. bek.

^{246.} Kupreskic, Elsőfokú ítélet, 520. bek.

kódex 44-47. cikkei,²⁴⁷ az Egyesült Királyság jogi hagyományaiban talán a „tekintélyes jogkönyvek” babérjaira törő magánjellegű jogi kompiláció, az ún. *Oxford Manual* 84. cikke,²⁴⁸ nem is beszélve a Genfi egyezmények vonatkozó cikkeiről,²⁴⁹ már az egyén felelősségét mondták ki a humanitárius jog bizonyos szabályainak legsúlyosabb megsértései miatt. Sőt, ez ma már magában foglalhatja az egyén polgári jogi felelősségét is.²⁵⁰

Természetesen az a tény, hogy az állam és az egyén is felelős legyen egy adott cselekményért önmagában még nem jelent problémát. A két modell egymást jól kiegészítheti, hiszen a nagymértékű károkkal járó súlyos atrocitások esetén a kárfelelősség tekintetében célszerűbb az állammal, míg a büntető felelősség tekintetében az egyénnel szemben eljárni: ahogy ezt közismert történelmi példák is igazolják.²⁵¹

^{247.} A megszállt országban a személyekkel szembeni bármely indokolatlan erőszak, a tulajdon bármely, az előljáró tiszt által el nem rendelt elpusztítása, bármely rablás, fosztogatás vagy kifosztás, még akkor is, ha a helyet erővel foglalták el, az ilyen helyek lakosaival szemben bármely nemi erőszak, sérülés okozása, csonkítás vagy megölésük halálbüntetés vagy a cselekmény súlyának megfelelő más súlyos büntetés terhe alatt tilos.

Az ilyen erőszakos cselekményt elkövető katonát, akár tisztet, akár közlegényt, ha a cselekmény abbahagyására vonatkozó előljárói parancsnak ellenszegül, az adott előljáró a helyszínen jogosult megölni.

[A 45. cikk a zsákmány elosztásáról szól, a 46. a katonák valamennyi magánjellegű kereskedelmi tevékenységét tiltotta a megszállt területen]

47. cikk A valamennyi büntető törvény által üldözött bűncselekmények, mint például a gyújtogatás, gyilkosság, csonkítás, testi sértés, útonállás, lopás, tolvajlás, csalás, hamisítás és nemi erőszak esetében, ha amerikai katonai ellenséges országban követi el annak lakosa ellen, nem az amerikai jog szerint büntetendők, hanem – amíg ez nem jár halálbüntetéssel – mindig a szigorúbb büntetés alkalmazandó.

^{248.} Ha a fenti szabályokat megsértenék, a jogsértő feleket meg kell büntetni, bírói meghallgatás után, annál a hadviselő félnél, amelynek a kezében vannak. Ezért:

84. cikk A háború jogát megsértő személyek büntetőjogban előírt büntető felelősséget viselnek

Ez a megtorlási eszköz csak akkor alkalmazható azonban, amikor az elkövető személye megállapítható. Ellenkező esetben a büntetőjog eszköztelen, és ha ilyenkor a sértett fél úgy érzi, hogy a cselekmény súlya miatt rá kell kényszerítenie ellenségét a jog tiszteletben tartására, nem marad más lehetősége erre, mint a represszáliák alkalmazása.

A represszáliák az egyenlőség általános szabálya alóli kivételnek tekinthetők, amennyiben egy ártatlan személynek nem lenne szabad egy bűnös miatt szenvednie. Ellentmondanak továbbá annak a követelménynek, hogy valamennyi hadviselő fél köteles a háború jogát tiszteletben tartani, az ellenfél magatartása alapján vett viszonyosság nélkül. Ez a szükséges szigor azonban némileg módosul az alábbi megkötések szerint:

[A szöveg a 85. cikkben a represszáliák alkalmazására vonatkozó korlátokkal folytatódik.]

^{249.} L. az 1949. évi Genfi egyezményekben: Első egyezmény, 49. cikk; Második egyezmény, 50. cikk; Harmadik egyezmény, 129. cikk; Negyedik egyezmény, 146. cikk

^{250.} HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law* 554. o., Római statútum. 75. cikk (2) bek.

^{251.} PIERRE-MARIE DUPUY: *International Criminal Responsibility...* in: Kommentár 1. 1086. o. L. még a jelen dolgozatban: 147. o. 713. lábjegyzet, és ANDRÉ NOLLKAEMPER: *Concurrence...* 617-618.

A potenciális átfedések ellenére a tételes jog szintjén az egyéni és az állami felelősség között *de lege lata* nyilvánvaló különbséget lehet és kell tenni.²⁵² Az Államok felelősségéről szóló tervezet például „nincs hatással egyetlen olyan személy egyéni felelősségére sem, aki valamely állam képviselőjében eljárva cselekszik.”²⁵³ Az egyéni felelősség oldaláról vizsgálva ugyanezt az elhatárolódást találjuk: az egyéni felelősséget nem érinti, ha az elkövető hivatalos minőségében cselekedett.²⁵⁴ Továbbá a mai nemzetközi büntetőtörvényszékek, és így az ICC is, csak természetes személyekkel kapcsolatban járnak el, anélkül, hogy ez elvben bármilyen következménnyel járna az állam felelősségére.²⁵⁵ Az egyéni felelősség Római statútumban szereplő általános szabályai szerint:

*A jelen Statútumnak az egyén büntetőjogi felelősségére vonatkozó rendelkezései nem érintik az Államok nemzetközi jogi felelősségét.*²⁵⁶

A Statútumnak ez a hangzatos ígérete azonban még az Államok felelősségéről szóló tervezet támogatásával sem biztos, hogy az ICC keretein kívül is tartható. Ha ugyanis egy hivatalos minőségben eljáró állami tisztviselőről, vagy bármilyen más állami funkcionáriusról megállapítja az ICC, hogy *hivatalos minőségében eljárva* nemzetközi bűncselekményt követett el (ami természetesen magában foglalja a nemzetközi jogsértés tényét), ezáltal e kérdés már a részes államok felé *res iudicata* – bár ez utóbbi megállapítás inkább a Statútum szelleméből, mint e tekintetben mérsékeltén informatív szövegéből vezethető le.²⁵⁷

^{252.} „Az állam nem zárhatja ki saját felelősségét nemzetközi jogot sértő cselekménye miatt a cselekményt megvalósító állami tisztviselők elleni eljárással és büntetéssel. Ezek a személyek sem bújhatnak az Állam mögé saját felelősség tekintetében, amely a rájuk alkalmazható nemzetközi jogi szabályok megsértése miatt keletkezett.” YILC, 2001, vol. II, Part Two, p. 143, para. 3; L. még: CRAWFORD-PEEL-OLLESON: *op. cit.* 979. o.

^{253.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* 58. cikk. N.B. itt is „az állam nevében cselekszik” fordulat szerepel a hivatalos illetve magánjellegű cselekmény megjelölés helyett.

^{254.} L. pl.: III. „nürnbergi alapelv”, Római statútum. 27. cikk,

^{255.} Az egyéni felelősség alkalmazásából eredő, közvetlenül az államra vonatkozó hatások okán az ICTY gyakorlatában a Blaskić ügyben hozott végzés (*subpoena duces tecum*) miatt jelentkezett probléma (l. alább, 31. oldaltól a II.5.2. szakaszban), de hasonló kérdés felbukkant többek között a Furundžija ítéletben is, a kínzás és embertelen bánásmód tilalma kapcsán: Elsőfokú ítélet, 54-56. o. 142., 145., 149-150. §§

^{256.} Római statútum. 25. cikk (4) bek.

^{257.} A Római statútum ilyen irányú kifejezett rendelkezésének hiányában a nemzetközi jog jogforrásai közül a Nemzetközi Bíróság statútumának 38. cikke szerinti bírói gyakorlatként értékelhető lehet az ICC ítélete is, ez azonban csak a jog megállapításának segédeszköze, és nem annak forrása. Ugyanakkor aggályos lenne, és véleményem szerint az *ut res magis valeat quam pereat* elvével is ellentétes, ha az ICC ítélete e vonatkozásban nem minősülne *res iudicata*-nak. A komplementaritás ugyan kizárná az ICC eljárással párhuzamos rosszhiszemű eljárások lefolytatását nemzeti bíróságokon, de az ICC ítéletét követően hozott, azzal ellentétes tartalmú ítélet lehetősége az egész nemzetközi felelősségre vonási rendszert aknázná alá.

Ha viszont az ICC ítélete alapján bizonyítottnak tekinthető a hivatalos minőségben történt jogsértés, akkor az könnyen lehet az állam felelősségére vonatkozó „nagyon meggyőző” információ, nem perdöntő bizonyítéka is.²⁵⁸ Igaz, nyilvánvalóan nem az ICC-n, hanem annak ítélete alapján más fórum előtt, feltéve természetesen, hogy e másik bíróság egyáltalán rendelkezik joghatósággal. Az Államok felelősségéről szóló tervezet magyarázata több ponton is egyértelműen leszögezi: ha a személy hivatalos minőségben, vagy hatósági színben feltűnve jár el, akkor cselekménye az államnak betudható:²⁵⁹

“... az Állam felelős vezetőinek tetteiért, akár a Főhatalom törvényhozó, végrehajtó, vagy bírói ágához tartozának, mindaddig, amíg cselekményeiket hivatalos minőségben követik el.”²⁶⁰

„Az Állam, mint a nemzetközi jog alanya, felelőssé tehető szerveinek, közreműködőinek és tisztségviselőinek magatartása miatt, amelyek szervezetrendszeréhez tartoznak és mint ilyenek járnak el, attól függetlenül, hogy rendelkeznek-e a belső jogban önálló jogalanyisággal.”²⁶¹

Ha az ICC ítéletének bármilyen kötelező vagy legalábbis bizonyító erőt tulajdonítunk a tényállás egyes elemeinek tekintetében, a Statútum 25. cikk (4) bekezdésének rendelkezése *érdemi* betarthatósága látszólag azt követeli meg, hogy az ICC-nek lehetőleg kerülnie kell az elkövetés hivatalos minőségének megítélését: az eredetiben szereplő „*irrelevance of official capacity*” helyett tehát e tekintetben találó lehet a magyar fordításban szereplő „hivatalos minőség figyelmen kívül hagyása” fordulat tényközlés helyett kötelezettségként történő értelmezése.

Ez a megközelítés azonban ellehetetlenítené a parancsnoki lánc mindkét irányba történő megfelelő értékelését, és egy bizonyos rang felett elméletivé tenné a felelősségre vonhatóságot. Ezért tehát e szabály nem is annyira az ICC betartandó feladata, mint inkább iránymutatás más, az államok felelősségével foglalkozó fórumok felé, hogy az ICC ítéletét ne tekintsék *res iudicata*-nak az államok felelősségével kapcsolatban.²⁶²

^{258.} A népiirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása 2007, ICJ Reports, ügyben hozott ítéletében a Nemzetközi Bíróság az ICTY ítéletét nem mint ítélt dolgot, hanem mint kiemelt bizonyító erővel bíró bizonyítékot használta fel. L. *infra*, 97. o.

^{259.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 93. o.

^{260.} Salvador Commercial Company ítélet, 477. o. idézi: YILC, 2001. Vol. II. 2. rész 40. o.

^{261.} YILC, 2001. Vol. II. 2. rész, 39. o. (7)

^{262.} Ahogy azt az ICJ tette a Srebrenicai népirtással kapcsolatos ICTY ítéletekkel. L. *infra*, 97. o.

Az ICC azonban nem az első fórum, amelyik egyéni elkövetők ellen folytat eljárást. Állami vezetőkkel szemben a legkevesebb jogi akadállyal szembesülve saját országuk bírái járhatnak el.²⁶³ Az ilyen nemzeti eljárások szempontjából vizsgálva az állami és egyéni felelősség összefüggéseit, azt találjuk, hogy ha az elkövetőt bűnösnek találják hivatalos minőségében elkövetett, nemzetközi jogot is sértő bűncselekményben, az állam szimbolikusan elhatárolódik ugyan az elkövető cselekményétől, kifejezve, hogy a személy *ultra vires* járt el. Ez azonban épp hogy nem zárja ki az állam felelősségét, hanem bizonyítja azt.²⁶⁴ Egy ilyen ítélet továbbá a kivételesen alkalmazható elégtételadás egyik formájaként is értékelhető.²⁶⁵ Az elégtételadás azonban, épp kivételes jellege miatt, nem zárja le *önmagában* a felelősségi jogviszonyt: csak akkor, ha a kártérítés illetve az eredeti állapot helyreállítása nem elérhető.

Feltételezhető, hogy az államok bírái nagyobb hajlandóságot mutatnának az egyes állami vezetők nemzetközi bűncselekmények miatti felelősségre vonására, ha ezáltal az államnak magának a felelősségét mérsékelhetnék, vagy akár ki is zárhatnák. Ezzel szemben a jelenlegi szabályozás szerint, ha a hivatalos minőségben eljáró személyt a nemzeti hatóság bűnösnek találja, ezáltal az adott személy mentesül a nemzetközi büntetőeljárás ódiuma alól, de az állam maga épp ezáltal könnyebben tehető felelőssé más fórumok előtt.²⁶⁶

Az Államok felelősségéről szóló tervezet szerint a nem hivatalos minőségben történt, magánjellegű elkövetés főszabályként, *lex specialis* hiányában kizárja az állam felelősségét.²⁶⁷ Ugyanakkor természetesen e két kategória elhatárolása már elméletben is problémás lehet,²⁶⁸ a gyakorlatban pedig nagyon könnyen

^{263.} Sem az egyetemes joghatóság, sem a nemzetközi büntetőbíráskodás nem megoldás önmagában arra, hogy növelje az államok hajlandóságát saját vezetőik kiadását illetően. BERNHARD GRAEFREATH: *Universal Jurisdiction...*, 78. o.

^{264.} YILC, 2001, vol. II, Part Two, p. 42, para 13, & p. 45, paras. 1-2

^{265.} L. az egyénnel szembeni fegyelmi vagy büntető intézkedések alkalmazását, mint az elégtétel egyik lehetséges formáját. YILC, 2001, vol. II, Part Two, 106. o. 5. bek., valamint: „A felelős állami tisztviselők elleni eljárás és megbüntetésük a jóvátétel szempontjából lehet releváns, különösen az elégtételadás okán.” 840. jegyzet, YILC, 2001, vol. II, második rész, 143. o.

^{266.} Az összetett aktusokról szóló 15. cikk értelmében több állami tisztviselő egyéni aktusa valószínűleg megállapítható államnak betudható jogellenes cselekménynek. A konkrét példák többek között a népiertást és az emberiség elleni bűncselekményeket említik. YILC, 2001, vol. II, második rész, 62. o. para. 2. Az ICTY Fellebbviteli Tanácsának Tadic ügyben tett megállapítása szerint: „az államok nem tehetik meg, hogy egyrészt egyéneken keresztül hajtsák végre ténylegesen aktusaikat, másrészt elhatárolják magukat e személyektől, mihelyest azok megsértik a nemzetközi jogot.” Dusko Tadic, Fellebbviteli ítélet, 117. bek.

^{267.} *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries*, 81. o. 3. bek., 84. o. 9. bek. stb.

^{268.} Különbséget kell tenni továbbá a tisztán hivatalos vagy magán minőségben, a hivatalos minőség túllépésével, azzal visszaélve elkövetett cselekmények között. A tényleges minősítés és elhatárolás kérdésében azonban a kommentár is eseti megközelítést javasol. *Draft artic-*

vethet fel problémákat,²⁶⁹ ahogy azt a Belga letartóztatási parancs ügyében (a továbbiakban: Yerodia ügy) hozott ítélet értelmezése mutatja: felvetődhet ugyanis olyan értelmezés, amely szerint nemzetközi bűncselekményt csak magánszemélyként lehet elkövetni, még akkor is, ha az elkövető valamely állam állam-vagy kormányfője, vagy egyéb hivatalos személye.²⁷⁰ Az ítélet ezen abszurd értelmezése leginkább azért tarthatatlan, mert ezáltal túl könnyű lenne elkerülni az állam felelősségét a nemzetközi jog legsúlyosabb megsértései miatt. Mindazonáltal a magánjellegű elkövetés is elérhet egy olyan mértéket, ahonnan kezdve már az államnak betudhatóvá válik,²⁷¹ ha mögötte – a Teheráni túszügy amerikai érvanyagában szereplő koncepcióhoz hasonló – *de facto* funkcionáriusok állnak.²⁷² Ez tehát a mulasztásban megnyilvánuló jogsértés alapján mindenképpen megalapozhatja a magánszemélyek cselekményei esetén is az állam felelősségét. E mulasztás mértéke a Teheráni túszügy extremitása mellett a Telini ügy lehet:

*“Az Állam saját területén, idegenek ellen elkövetett politikai bűncselekmények elkövetése miatt felelőssége csak annyiban állapítható meg, amennyiben nem hajtott végre minden, a bűncselekmény megelőzése, illetve az elkövető felkutatása, letartóztatása és bíróság elé állítása érdekében tőle elvárható cselekményt.”*²⁷³

Mivel azonban mindkét rendszerben (az állami és egyéni felelősség megállapítása során) ugyanazon cselekmény elbírálásáról van szó, a kétszeres ítélet tilalma,²⁷⁴ illetve az imént idézett Tellini ügy és például a Yerodia ügyben²⁷⁵ született ítélet homályos tartalma miatt joggal vetődhet fel, hogy vajon kizárhatja-e egyik felelősségi rendszer alkalmazása a másikat, vagyis lehet-e akár az egyéni, akár az állami felelősség alól kimentési ok a másik modell alkalmazása.²⁷⁶

les on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries, 91. o. 3. bek.

^{269.} ANDRÉ NOLLKAEMPER: *Concurrence...*, 615. o.,

^{270.} MARINA SPINEDI: *State Responsibility...* 895-896. o. Az idézett álláspontot a hivatkozott cikk szerzője is elutasítja.

^{271.} GREGORY TOWNSEND: *State Responsibility for Acts of De Facto Agents*, 635-636. o.,

^{272.} Megjegyzendő, hogy a Teheráni túszügyben a Nemzetközi Bíróság csak a *de facto* ügynökök létezésének elvi lehetőségét ismerte el, a konkrét ügyben az iráni felelősséget annak mulasztása alapján állapította meg. L. Az Egyesült Államok teheráni diplomáciai és konzuli személyzete (USA v. Irán) ICJ Reports, 29. o. 58. bek

^{273.} League of Nations Official Journal, 5th Year, No. 4 (April 1924), 524. o.

^{274.} Amely az egyéni felelősség meghatározó része, mind az állam-állam közötti, (SCHNEYOUR-ZALMAN FELLER: *Concurrent Criminal Jurisdiction...*, 44. o.) mind a nemzetközi törvényszékek és államok (L. Római statútum 20. cikk, vagy *infra*, 165. o.) közötti szituációkban.

^{275.} A 2000. április 11-i letartóztatási parancs (Belgium v. Kongó) ICJ Reports, 2002. 3. o.

^{276.} A dilemma igazolására l. ANDRÉ NOLLKAEMPER: *Concurrence...* 615-616. o.

Bár a jelenlegi szabályok szerint a válasz erre a kérdésre egyértelműen nemleges,²⁷⁷ és ezt számos érv támasztja alá,²⁷⁸ talán mégis elképzelhető olyan jogpolitikai megfontolás, amely alapján bizonyos esetekben igazolható lenne. Hiszen ha egy állam számára megcsillanna annak lehetősége, hogy saját felelősségének felvállalása helyett (és ne mellett) büntesse meg a tényleges elkövetőt, akkor lehet, hogy sokkal inkább mutatna hajlandóságot a ténylegesen felelős személyek megbüntetésére, mint jelenleg. Ha viszont az elkövető megbüntetése nem enyhíti az állam felelősségét, és saját, hivatalos minőségben eljáró vezetőjéről a nemzeti bíróság mondja ki, hogy nemzetközi bűncselekményt követett el – vagyis az államnak betudható jogsértő magatartásával kárt okozott – ezáltal a nemzeti bíróságok, *quasi* automatikusan, az állam kártérítési felelősségére vonatkozó. Az elkövető megbüntetése (akár nemzeti, akár nemzetközi eljárásban történjék), véleményem szerint elégtételadásnak minősülhet, és enyhítheti az állam egyéb jóvátételi felelősségét is.²⁷⁹ Hasonló megállapításra jutott a Nemzetközi Bíróság és az első, népirtás ügyében hozott ítéletében.²⁸⁰ E bizonyítékot szolgáltatnak más fórumok felé. Mindezen megfontolások ellenére is abszurd eredményre vezetne, ha e cselekményeket kivennénk az államok felelősségének köréből, hiszen ezáltal az ott alkalmazható intézkedések nem állnának a nemzetközi jogalanyok rendelkezésére: így különösen a *cessatio* és a jóvátétel különböző formáinak hiánya hatna különösen.²⁸¹

III.4. A nemzetközi büntetőjog nemzeti fórumok előtti alkalmazása és korlátai

Az államok és egyének felelősségét összekapcsoló fenti javaslatok csak *de lege ferenda* értelmezhetők. Az előző szakaszban kifejtett kategorikus jogszabályi elhatárolás ellenére azonban már a jelenlegi szabályok szerint is felmerül olykor az egyének és az államok együttes felelőssége: ma ez leginkább a magas rangú állami vezetők büntetőjogi felelősségre vonásán keresztül érhető tetten. Amennyiben erre saját országukban kerül sor, közvetlen nemzetközi jogi joghatósági kérdések ritkán merülnek fel. Saját országukon kívüli felelősségre vonásuk azonban újabb perspektívából világítja meg az államok és egyének felelősségének kapcsolatát.

^{277.} MICAELA FRULLI: *Jurisdiction Ratione Personae*, 533. o.

^{278.} *ibid.*

^{279.} Ezt erősíti a *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries* is, I. ott 885. lábjegyzet, 364. o. és a 266. o.: „fegyelmi vagy büntető intézkedés azonb személyekkel szemben, amik magatartása előidézte a nemzetközi jogot sértő aktust”

^{280.} A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása 2007, ICJ Reports, 463. pont 234. o.

^{281.} MARINA SPINEDI: *State Responsibility...* 898-899. o.

Az egyének nemzetközi jogon alapuló felelősségre vonásának legkorábbi lépései még az államköziség határain belüli megoldások voltak, azaz az államközi szabályok végrehajtását még kizárólag az államon belüli eszközök általi végrehajtáshoz rendelték.²⁸² A kérdés, nemzetközi vonatkozású büntetőügyben mindössze annyi lehetett, hogy mely állam rendelkezik majd joghatósággal, illetve milyen alapon.

Schwarzenberger szerint egy olyan jogrendszerben, amelyben szükségszerűen egyszerre legalább két entitás mutatja a nemzetközi jogalanyiség és területi szervezettség jegyeit, a jognak ki kell jelölnie azt a területet és azokat a személyeket amelyek felett azok joghatóságot gyakorolhatnak. Az ilyen hatáskörök lehetnek kizárólagosak (*exclusive*), párhuzamosak (*concurrent*) vagy korlátozottak (*limited*), területi illetve személyi alapokon. (*Ratione loci* és *ratione temporis*).²⁸³

Ezek mellett – pontosabban ezek hiányában²⁸⁴ – jelentkezett a modern korban az egyetemes joghatóság, amely egyes, nemzetközi jogban – akár a szokásjogban – meghatározott bűncselekmények esetén minden állam számára lehetővé teszi az elkövető elleni eljárás lefolytatását. Modern meghatározása szerint: „az egyetemes joghatóság olyan büntető joghatóságot jelent, amelyet kizárólag a bűncselekmény természete alapoz meg, tekintet nélkül az elkövetés helyére, az áldozatok vagy a feltételezett elkövető állampolgárságára, vagy bármely más kapcsolatra az ilyen joghatóságot gyakorló állammal.”²⁸⁵ Antonio Cassese felosztása szerint feltételes és teljes körű egyetemes joghatóságot különböztethetünk meg.²⁸⁶ Az ismert esetek többsége az első kategóriába tartozik, ahol az egyetemes joghatóság gyakorlásának feltétele az elkövető őrizetben tartása: az egyetemes joghatóság fogalmából fakadóan más kapcsolat nincs az eljáró állam és az egyén között. A teljes körű egyetemes joghatóság esetén olyan elkövetők ellen indul büntetőeljárás, akik az eljáró állammal semmilyen kapcsolatban nem állnak. Mindkét kategória mellett komoly érvek szólnak, ugyanakkor az egyetemes joghatóság kizárólagosságára építő nemzetközi bűnügyi rendszer a nemzetközi közjog gyakorlatára tekintettel igazságtalan, illetve működésképtelen lenne.²⁸⁷ A nemzetközi törvényszékek létrejöttének fő oka épp az egyetemes joghatóság nehézségeiben gyökerező „büntetlenség kultúrája”.²⁸⁸

^{282.} HENRY T. KING JR.: *The Meaning of Nuremberg*, 143. o. MICHAEL BYERS: *op. cit.* 417. o.

^{283.} GEORG SCHWARZENBERGER: *International Law*, 183. o.

^{284.} ANTHONY SAMMONS: *The Under-Theorization of Universal Jurisdiction: Implications for Legitimacy on Trials of War Criminals by National Courts*, 115. o.

^{285.} STEPHEN MACEDO (ed.): *The Princeton Principles*, 28. o. (1)

^{286.} ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 285-286. o.

^{287.} M. CHERIFF BASSIOUNI: *Universal Jurisdiction...*, 82. o. A kalózkodással szembeni gyakorlat modern nemzetközi bűncselekményekre vonatkozó kétségeit l.: EUGENE KONTOROVICH: *The Piracy Analogy: Modern Universal Jurisdiction's Hollow Foundation* 187. o.

Az egyetemes joghatóság történeti kialakulása a kalózkodással szembeni nemzetközi fellépéssel kezdődött. Grotiusnál még bűncselekményeket nem nevesítve a „büntetés jogáról” olvashatunk, a szuverének egyik attribútumaként értékelve annak jogát, hogy az uralkodó akkor is jogosult az egyének megbüntetésére, ha őt vagy alattvalóit a bűncselekmény közvetlenül ugyan nem érintette, de a cselekmény bármely személyekkel kapcsolatban *kirívóan sérti a természet illetve a népek jogának szabályait*.²⁸⁹ A XX. századra kiforrott gyakorlat különbséget tett a kalózkodás belső jogi tilalmai és a nemzetközi jogi által tiltott kalózkodás között. Ez utóbbi elleni fellépés elvi lehetőségét az adta meg, hogy a kalóz az emberiség egészének érdekeit sérti (*hostes humani generis*), ráadásul súlyos tetteivel elveszíti hazája (diplomáciai) védelméhez való jogát.²⁹⁰ Így egyetlen állam/szuverén érdekét sem sérti, ha vele szemben minden államot felhatalmazunk a büntetőeljárás lefolytatására; a kalózkodásra vonatkozó egyetemes joghatóság alapja tehát az államok közös, egységes *érdeke*.²⁹¹

Ha a kalózkodás helyébe a *delicta iuris gentium* modern fogalmait alkalmazzuk,²⁹² máris egy igen hatékonynak látszó modellhez érkeztünk. Jelentősen megváltozik viszont az egyetemes joghatóság alapja: az államok közös *érdeke* helyébe egyetemes *értékek* lépnek, így talán a jogi szabályozás a mindenkori politikai célok helyett új alapokra helyeződhet. A XX. század során több nemzetközi egyezmény készítői is az egyetemes joghatóságban látták a hatékonyság és a jogérvényesítés alapját, ilyen például az ENSZ kínzás elleni egyezménye és a terrorizmus elleni egyezmények némelyike.²⁹³

Az egyének nemzetközi büntető felelőssége – amely kifejezésben ezúttal minden szó kiemelten hangsúlyos – akkor válik igazán „problémás területté”, ami-

^{288.} PAYAM AKHAVAN: *Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities*, 13. o.; LEILA N. SADAT: *Redefining Universal Jurisdiction*, 241. o.

^{289.} Hugo Grotius: A háború és béke jogáról, II. könyv, 20.XL. 63. o. Grotius szerint az igazságszolgáltatásnak ez a formája azért is üdvözlendő, mert a cselekményben közvetlenül nem érintett hatalom elfogulatlanabb tud maradni, kevésbé befolyásolják érzelmei.

^{290.} 1934-ben kínai kalózok ügyében állapította meg egy angol felsőbbbíróság: „A nemzetközi jog szerinti bűncselekményekről megállapítható, hogy az a jog nem rendelkezik eszközökkel üldözésükre és megbüntetésükre. A cselekményeket megvalósító magatartások minősítése, az elkövetők tárgyalása és megbüntetésük a minden ország nemzeti jogára van bízva. [...] az ilyen kalózkodásban bűnös személy minden állam védelmén kívül helyezte magát. Már nem állampolgár, hanem *hostes humani generis*, és mint ilyen bármely államban igazságszolgáltatás elé állítható.” L. *In re Piracy Jure Gentium*, (1934) A.C. 586 Viscount Sankey L.C.

^{291.} ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 284. o.

^{292.} A nemzetközi bűncselekmények vonatkozó fogalmára nézve l. pl.: BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog I.*, 207. o. és *Nemzetközi jog II.* 225-235. o.

^{293.} *Kínzás és embertelen bánásmód tilalmáról szóló 1984. évi egyezmény* (United Nations, Treaty Series, vol. 1465, p. 85.), 5-8 cikkek, *International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings* (1994), 6. cikk, *International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism* (1999), 7. cikk,

kor egy állam tisztviselője, hivatalos minőségben követ el súlyos nemzetközi jogsértést. Ebben az esetben az elkövető, még az állandó ICC megalakulása után is, hatékonyan működő, valódi nemzetközi intézményrendszer nélkül, könnyedén bújhat az állami funkcióból eredő immunitása mögé, mint ahogy azt a Nemzetközi Bíróság Kongó és Belgium legutóbbi jogvitájában hozott ítélete is mutatja.²⁹⁴

Az ICC eljárásának alapja, a nürnbergi elveknek megfelelően,²⁹⁵ az egyéni felelősség. Az egyének - a hontalanok jelen téma szempontjából elhanyagolhatóan szűk körét leszámítva - valamely állam személyi, illetve területi főhatalma alatt állnak. Az egyénnel szembeni konkrét eljárásokban megnyilvánuló hatáskör gyakorlásához ezért az ICC esetében is szükséges, hogy az eljárásában érintett szuverének nevében eljáró személyek felett hatalmában álljon ítéletet mondani. Nem az állam lesz ezáltal „bűnösnek” nyilvánítva; a felelősség az egyént terheli, de ha az állam és állampolgár közötti átlagos viszonynál erősebb kötődés van a nemzetközi büntetőeljárásban terheltként megjelenő személy és az állam között, ha az egyén az állam képviselője, és cselekménye az államnak is betudható, akkor az állam mögöttes felelőssége sem kizárható.²⁹⁶ Ebből a szempontból tehát anyagi-kártérítési, ha úgy tetszik reálpolitikai háttére is lehet - az alapvető presztízs és politikai okokon túl - annak, hogy az államok igyekeznek kivonni állampolgáraikat a nemzetközi büntetőeljárások alól.²⁹⁷

A nürnbergi eljárás után évtizedekig nem merült fel újra a tételes jog szintjén új nemzetközi törvényszék felállítása.²⁹⁸ A hidegháborús viszonyok között erre nem is volt reális esély.²⁹⁹ A még szabadlábban lévő háborús bűnösökkel szem-

^{294.} L. A Yerodia ügyben felmerült kétségeket: ANTONIO CASSESE: *When May State Officials...* 854-858. o.,

^{295.} L. *supra*, 38. és 46. old

^{296.} DAVID S. KOLLER: *Immunities of Foreign Ministers: Paragraph 61 of the Yerodia Judgement as It Pertains to the Security Council and the International Criminal Court*, 28. o.; MARK A. SUMMERS: *Immunity or Impunity - The Potential Effect of Prosecutions of State Officials for Core International Crimes in States Like the United States That Are Not Parties to the Statute of the International Criminal Court*, 471. o.

^{297.} Tadic ügy, 117. bek. A nemzeti hős vagy háborús bűnös dilemmára nézve l.: *infra*, 169. o. 818. jegyzet

^{298.} Egy nemzetközi törvényszék elvi lehetősége azonban megjelent a népirtás és az apartheid elleni 1948. illetve 1973. évi egyezményekben, gyakorlatilag azonos megfogalmazásban: „A népirtással vagy a III. cikkben felsorolt egyéb cselekmények bármelyikének elkövetésével vádolt személyek felett azon állam illetékes bírósága ítélezik, melynek területén a cselekményt elkövették, vagy Nemzetközi Büntető Bíróság, azon Szerződő Felek viszonylatában, amelyek annak joghatóságát magukra nézve elismerték.” A nagybetűs elnevezés félrevezető lehet, hiszen az eredeti szöveg szó szerinti fordítása mindkét egyezményből „olyan nemzetközi büntető törvényszék” lenne (*such international penal tribunal*). L. Genocídium egyezmény VI. cikk, Apartheid egyezmény, V. cikk,

^{299.} FERENCZ BENJAMIN: *A Nuremberg Prosecutor's Response*, 178. o.; QUINCY WRIGHT: *A Proposal for an International Criminal Court*, 65. o.

beni fellépés az egyetemes joghatóság szélesebb körű alkalmazását igényelte.³⁰⁰ Hiszen, mint azt már említettem, az ENSZ kodifikációs kísérlete az ötvenes évek elejére láthatóan megakadt³⁰¹ – az anyagi jogi szabályok többé-kevésbé rendelkezésre álltak, de az azokat alkalmazni képes állandó intézményrendszer nem létezett, és az akkori belátható időn belül szinte kizárt volt, hogy létrejöjjön.³⁰² Abban a helyzetben az egyetemes joghatóság volt az egyetlen lehetőség minden modern nemzetközi büntetőeljárás céljának elérésére, nevesül a legsúlyosabb bűnök büntetlenségének megszüntetésére.³⁰³

A nemzetközi intézményrendszer átalakulásával viszont az egyetemes joghatóság gyakorlásának különböző formái, szigorúan jogtechnikai és nem erkölcsi szempontból vizsgálva, véleményem szerint visszalépést jelentettek-jelentenek. Azonos problémára – az állami szuverenitással visszaélő személyek által élvezett immunitásra – keres az egyetemes joghatóság is megoldást. Ez a megoldás látszólag közelebb áll a vesztfáliai modell államközi koncepciójához, hiszen egyrészt kizárólag állami hatóságok hatásköreinek átalakításával kívánja e célt elérni, másrészt, ennek árnyoldalaként erősen politikai színezetűvé teheti az ilyen eljárásokat.³⁰⁴ Mivel ezeket a cselekményeket nem az állam ellen, hanem épp annak nevében követik el, a büntetés igazolására szolgáló hagyományos elméletek alkalmazása a nemzetközi bűncselekményekre rendszerint kudarcot vall.³⁰⁵

Az egyetemes joghatóság elterjedése által kiváltott nagyhatalmi félelmeket tükrözi Henry Kissinger tanulmánya, amelyben a jognak alávett világpolitikát egyenes útnak látja a „bírák zsarnokságához”, amely szerinte, mint az erényesek zsarnoksága általában, inkvizícióhoz, sőt egyenes boszorkányüldözésekhez vezethet.³⁰⁶

^{300.} Demanjuk v. Petrovsky ítélet, 582-583. SUZANNE LUTNICK: *Extradiction – Nazis*, 611. o.

^{301.} VESPASIAN PELLA: *Towards an International Criminal Court*, 67. o.

^{302.} QUINCY WRIGHT: *A Proposal for an International Criminal Court*, 66. o.; DIANE F. ORENTLICHER: *Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime*, 2558-2560. o.

^{303.} „Az egyetemes joghatóság lett a nemzetközi bűncselekmények büntetlensége ellen küzdők választott eszköze.” M. CHERIFF BASSIOUNI: *Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice*, 82. o.

^{304.} M. CHERIFF BASSIOUNI: *Universal Jurisdiction for International Crimes...*, 82. o.; konkrét politikai tényezőkre példákat l.: MICHAEL BYERS: *The Law and Politics of the Pinochet Case*, 416. o.

^{305.} ALICE H. HENKIN: *State Crimes: Punishment or Pardon*, (Conference Report), 185. o.

^{306.} HENRY KISSINGER: *Pitfalls of Universal Jurisdiction*, 87-88. o. A tanulmány erős érzelmi töltetével kapcsolatban érdemes felidézni Augusto Pinochet brit letartóztatása után a Guardian-ben 1998. november 27-én megjelent rövid levelet: „Az utcámban lakó kambodzsai pár már nagyon várja Henry Kissinger következő látogatását.” Id.: PHILIPPE SANDS: *After Pinochet: The Role of National Courts*, 68. o.

Az egyetemes joghatóság legfontosabb történelmi szerepe a hidegháború alatt a holokauszt bujkáló felelőseinek megbüntetése volt: e folyamat első, jelentősebb hulláma a XX. hatvanas éveinek végére lezárult.³⁰⁷ Az egyetemes joghatóság alkalmazásának a széles közvélemény számára legismertebb példája a Jeruzsálemi Kerületi Bíróságon lefolytatott Eichmann-ügy. A kilencvenes évek végén még úgy tűnt, ez egyben megoldás is az állami vezetők büntetlenségére.³⁰⁸ Akkor az Augusto Pinochet elleni eljárás került a reflektorfénybe, mint az első olyan ügy, amelyben egy volt államfő lett volna terhelt más állam területén indult büntetőügyben, a saját országában hivatali ideje alatt elkövetett cselekményeiért.³⁰⁹ Az egyetemes joghatóság szerepének ártértékelését, a nemzetközi törvényszékeket tartalmazó környezethez adaptálást rejti a Nemzetközi Bíróság 2002-es, sokat bírált ítélete Abdulaye Yerodia Ndombasi volt kongói demokratikus köztársaságbeli külügyminiszter ellen kiadott belga letartóztatási parancs ügyében.³¹⁰ A fenti példák jelzik továbbá egyrészt azt a nehézséget, amelyet az állami vezetők befolyása jelenthet, amellyel az állami immunitása, végső soron felelőssége mögé bújva igyekeznek elkerülni a felelősségre vonást. Ilyen befolyással Eichmann már nem rendelkezett a tárgyalása idején, Pinochet és Yerodia még igen. Ezek a példák másrészt elhatárolják egymástól a nemzetközi és a nemzeti törvényszékek lehetőségeit: ezeket a határokat a Charles Taylor ügyében eljáró hibrid Sierra Leone-i Különleges Bíróság döntése alapján lehet egyértelműen azonosítani. A jelen szakasz címében szereplő lehetőségek tehát a joghatóság gyakorlásának jogcímei, köztük előkelő helyen az egyetemes joghatóság lehetnének, míg az eljárásjogi korlátok elsősorban az állami immunitásból fakadó személyi mentességekkel azonosak, ahogy azt az alábbi példák igazolják.

III.4.1. Az Eichmann ügy

A nürnbergi per után a náci háborús bűnösök elleni eljárások, mind a mai napig rendszerint az egyetemes joghatóság alapján indult nemzeti eljárások voltak.³¹¹ A számos magyar vonatkozással bíró Eichmann ügy nem csak Izrael állam és a zsidó nép számára szimbolikus és gyakorlati értéke miatt vált az egyetemes

^{307.} TAKÁCS PÉTER: *Hostes humani generis*, 21. o.

^{308.} BERNARD GRAEFARTH: *Universal Criminal Jurisdiction...*, 72-73. o.

^{309.} MICHAEL BYERS: *The Law and Politics of the Pinochet Case*, 417. o.

^{310.} PAUL SCHIFF BERMAN: *The Globalization of Jurisdiction*, 360-361. o.

^{311.} Ez elsősorban az Izraelben, vagy általában az Európán kívül hozott ítéletekre igaz. Egyetértek azonban azzal az állásponttal, miszerint a német, holland, francia vagy akár magyar ügyek, ahogy azt KLAUS BARBIE vagy ZENTAI KÁROLY esete példázza, inkább a területi, a passzív személyi vagy az állami önvédelmi elvre épülő joghatóságra épültek. L. MITSUE INAZUMI: *Universal jurisdiction in modern international law: expansion of national...* 56-57. o. Azokat az ügyeket, amelyeknél sem a területi, sem a passzív személyi elv nem állapítható meg hívhatjuk tényleges egyetemes joghatóság körébe tartozónak. MENNO T. KAMMINGA: *Lessons Learned from the Exercise of Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offenses*, 964. o.

joghatóság gyakran idézett példájává: az ítélet megállapításai és az eljárásban tapasztalt gyakorlati problémák az eset körülményeitől függetlenül is megke-
rülhetetlen lépcsőfokok az egyetemes joghatóság szerepének megértéséhez.

Amennyire közismert az eljárás történeti háttere, az eljárás egyes konkrét jogi részletei évekig csak hivatkozásokon keresztül voltak hozzáférhetőek: maguk a periratok (angol) fordításban csak évtizedekkel az eljárás után váltak hozzáférhetővé.³¹² Ezekből megállapítható, hogy az eljárás nemzetközi jogi mintákat követő³¹³ izraeli nemzeti jog alapján zajlott,³¹⁴ nemzeti bíróságról lévén szó nem meglepő, hogy a vádpontok egyike sem alapult közvetlenül a nemzetközi jogon.³¹⁵ Viszont a védelem indítványa nyomán a joghatóság amúgy is kötelező vizsgálatán túl a Bíróság részletes nemzetközi jogi elemzésbe is bonyolódott, amely az egyetemes joghatóság számos kérdését is érintette. A védelem indítványa két nemzetközi jogi kérdésben támadta a bíróság joghatóságát:

- (a) az izraeli jog nemzetközi jogot sért és kilép az izraeli jogalkotás keretei közül, azáltal hogy büntetni rendelt olyan cselekményeket, amelyeket az állam határán túl és létrehozása előtt, egy másik ország nevében szolgálatot teljesítő személyek követtek el („Act of State”), olyan személyek ellen, akik nem voltak izraeli állampolgárok.*
- (b) nemzetközi jogba ütközik és meghaladja a bíróság joghatóságát a Vádlott izraeli felelősségre vonása külföldön történt elrablását követően.*

A Bíróság külön-külön vizsgálta e két kérdést: az első előkérdéseként hosszasan elemezte az izraeli és az e kérdésben annak mintájául szolgáló brit jog alapján a nemzetközi jog és belső jog viszonyát. Majd megállapította, hogy a joghatóságot megalapozó izraeli jog nemhogy nincs konfliktusban a nemzetközi jog vonatkozó szabályaival, hanem megfelel „a népek joga legkiválóbb hagyományainak”.³¹⁶ Hugo Grotius tanainak magyarázataként a Bíróság azt is megállapította, hogy „minden állam erkölcsi kötelessége – az áldozatok kilétére tekintet nélkül – büntetéshez való természet adta joguk kikényszerítése olyan

^{312.} A Rubin Mass kiadó 1993-ban jelentette meg, ma már webes felületen is hozzáférhető: <http://www.nizkor.org/hweb/people/e/eichmann-adolf/transcripts/>

^{313.} EICHMANN ítélet, 16. bek.

^{314.} L. EICHMANN ítélet 4-5. bek.

^{315.} EICHMANN a zsidó nép és az emberiség elleni bűnök mellett háborús bűncselekménnyel vádolták, a cselekmények meghatározása a 5710-1950 számú, *Nazis and Nazi Collaborators (Punishment) Law* alapján történt. A tényállások nagymértékű tartalmi hasonlóságot, de nem teljes azonosságot mutatnak a nürnbergi tényállásokkal. (A háborús bűncselekmények tényállása például nem a nemzetközi jogra utaló keretszabály, hanem egy, a MARTENS záradékra emlékeztető tételes felsorolás.)

^{316.} EICHMANN, 11.

elkövetőkkel szemben, akik kirívóan sértették meg a népek jogának szabályait.”³¹⁷

A Bíróság szerint Izrael büntetéshez való joga részben a cselekmények egyetemes jelentőségében rejlik. Az egyetemes joghatóság XX. századi alkalmazásának *raison d'être* -jét találjuk a Bíróság ítéletében:

*Ezek a bűncselekmények, amelyek az egész emberiség sérelmére követtek el, és amelyek megrázták a népek lelkiismeretét, maga a népek joga ellen elkövetett bűncselekmények (delicta iuris gentium). Ezért ahelyett, hogy a nemzetközi jog tagadná vagy korlátozná az államok joghatóságát ilyen ügyekben, egy Nemzetközi Bíróság (International Court) hiányában a nemzetközi jognak minden ország jogalkalmazására és jogalkotására szüksége van, büntető szabályainak kikényszerítésére és a bűnözőkkel szembeni tárgyalások lefolytatására. A nemzetközi jog szerinti bűncselekményekre vonatkozó joghatóság egyetemes.*³¹⁸

Adolf Eichmann-é volt az első és egyetlen végrehajtott halálos ítélet Izraelben.³¹⁹ Eichmann mögött azonban az ítélet meghozatalakor már nem állt tényleges súlyt jelentő politikai támogatás: nem élvezett sem diplomáciai sem egyéb mentességet, és egykori hivatalos minősége ellenére a hatvanas évek német államai politikai tekintetben sem vállaltak vele közösséget. Az államok által gyakorolni kívánt egyetemes joghatóság azonban eleve kudarcra van ítélve minden olyan ügyben, amikor a feltételezett elkövető bármilyen, nemzetközi jog által elismert mentességet élvez vagy további bonyodalmat okoz azoknak a diktátoroknak a sorsa, akik a (világ)politikai helyzet számukra kedvező konstellációja miatt „ellentmondásos” személyiségeknek minősülhetnek.³²⁰

III.4.2. Augusto Pinochet kiadatása

Antikommunizmusa révén a politikatörténeti értelemben vett „Nyugat” egyes országai számára ilyen „ellentmondásos” személyiség volt Augusto Pinochet,

^{317.} EICHMANN, 14.

^{318.} EICHMANN, 12. (saját kiemelés)

^{319.} ANDREW DAVID WOLFBERG: *Israel v. Ivan (John) Demjanjuk; Wachmann Demjanjuk Allowed to Go Free*, 448. o.

^{320.} L. pl.: UDVARDY ZOLTÁN: *Szeptember 11.: chilei búcsú a bolsevizmustól*, Magyar Nemzet online, 2009. szeptember 11.

Chile egykori elnöke, akinek vezetése alatt a kínzások és eltűnések tömegesen fordultak elő országában. Diktatúrája több, nemzetközi jogi szempontból kétséges lépcsőben próbálta garantálni mentességét.³²¹ néhány évvel sikeres katonai puccsa után, hatalmának teljében, törvényi amnesztiát biztosítottak az addig elkövetett jogsértésekre.³²² Lemondása után, egy politikai alku részeként örökös szenátori címet kapott,³²³ ami garantálta mentességét még azon túl is, amit a korábban elfogadott közkegyelem megítélt. A Chilében élvezett mentessége ellenére egy spanyol bíróság elfogatóparancsot adott ki ellene, spanyol állampolgárok ellen elkövetett cselekményei miatt. A parancs végrehajtására és jogi vitájára végül kiadatási kérelem alapján Angliában került sor, amikor Pinochet 1998-ban gyógykezelésre az Egyesült Királyságba látogatott. Az ügy több fellebbezés után végül az angol Lordok Háza elé került.³²⁴ A Lordok Háza hosszas vita után elfogadta ugyan az egyetemes joghatóság létezését a kínzásra vonatkozóan,³²⁵ ugyanakkor az államfők által élvezett immunitásról megállapította:

A nemzetközi jog alapvető elve, hogy egy szuverén állam (forum szerint) ne minősítse kötelező jogi erővel más állam magatartását. A külföldi állam eljárási mentességet élvez az forum szerinti országban. Ez az immunitás büntető és polgári felelősségre is kiterjed. Az állami immunitás valószínűleg az uralkodó történelmi immunitásából fejlődött ki. Bárhogyan is, az államfők személyes immunitása a mai napig fennmaradt: az államfő ugyanolyan immunitást élvez, mint az állam saját maga.³²⁶

³²¹. RONALD S. SYLE: *The Legitimacy of Amnesties Under International Law and General Principles of Anglo-American Law: Is a Legitimate Amnesty Possible?*, 170. o.

³²². RONALD S. SYLE: *op. cit.*, 199. o.

³²³. MUGAMBI JOUET: *Spain's Expanded Universal Jurisdiction to Prosecute Human Rights Abuses in Latin America, China, and Beyond*, 502. o.

³²⁴. Az első tanács összeállítása nem volt megfelelő, ezért a kiadatásról szóló 1998-as ítéletet megsemmisítették, és 1999-ben új összetételben vizsgálták újra a kérdést. Az 1998-as első ítélet szűk többséggel (3:2) úgy döntött, hogy bizonyos cselekmények a nemzetközi jog szerint elfogadhatatlanok, attól függetlenül, hogy ki követte el azokat. L. ANDREA BIANCHI: *Immunity vs. Human Rights...*, 240-241. o. Az alábbi idézetek mindegyike a második, 1999. március 24-i ítéletben szerepel.

³²⁵. Vitatott volt többek között, hogy van-e olyan bűncselekmény a spanyol kiadatási kérelemben, amely mind a spanyol, mind az angol jog alapján büntetendő. Tulajdonképpen e vita alapja is az állami immunitásban keresendő, hiszen az időtényező figyelembevételével azt kellett mérlegelni, hogy van-e egyáltalán olyan cselekmény, amely mindkét jog szerint üldözendő, és amire az immunitás az angol jog megközelítése szerint már nem terjed ki.

³²⁶. Regina -v- Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others, ex parte Pinochet Ugarte; Regina -v- Evans and Another and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others, ex parte Pinochet Ugarte (No 3) [1999] UKHL 147 [2000] 1 AC 147 [1999] 2 WLR 825 [1999] 2 All ER 97 (LORD BROWNE-WILKINSON)

Az angol jog – és annak részeként a nemzetközi jog – vonatkozó szabályainak értelmezésével a Lordok Háza különbséget tett a diplomaták által élvezett mentesség és az államfők mentességei között.³²⁷ Mindkét esetben eljárásjogi mentességről van szó, de az államfők esetében megkülönböztettek anyagi és személyes mentességeket. Pinochet személyes mentességei államfői hivatalának lejártával megszűntek, anyagi jog mentességei azonban nem személyéhez, hanem az általa az állam nevében végrehajtott cselekményeihez kötődnek,³²⁸ ezért ezek mentessége tőle független, tulajdonképpen az államot illetik meg. Az eljárás központi kérdése tehát az volt, hogy ez alól a mentességi kör alól létezik-e, és ha igen milyen terjedelemben kivétel a nemzetközi *ius cogens* megsértése miatt. A kivételt az adott ügyre vonatkozóan az ENSZ kínzás elleni egyezményében találta meg az eljáró lordok többsége³²⁹ – az azonban számukra csak a brit ratifikáció idejétől, azaz 1988. december 8-tól volt alkalmazható. Ettől az időponttól kezdve az egyezmény céljára tekintettel nem állapítható meg a tárgyi értelemben vett mentesség sem, hiszen Chile szerződésben vállalt kötelezettséget arra, hogy „jogellenesnek minősítse az ilyen magatartást, és más szerződő felekkel egyetértett abban, hogy valamennyi aláíró állam rendelkezze jogaival a kínzás egyezmény szerinti bűncselekményének elkövetésével szemben, még akkor is, ha a kínzásokra Chilében került sor.”³³⁰

Az ügy három legfontosabb tanulsága Phillipe Sands szerint, hogy léteznek bűncselekmények, amelyek olyan súlyosak, hogy azokat a nemzetközi közösség nemzetközi bűncselekménynek tekinti, és így elméletileg bármely állam üldözheti őket. Másodszor, e bűncselekmények üldözése nem csak a nemzetközi bíróságok feladata, erre az állami hatóságoknak is van lehetősége, sőt olykor erre egyenesen kötelezettek. Harmadszor, nem lehet arra számítani a jövőben, hogy e bűncselekmények esetében az állami vezetők mentességet fognak él-

^{327.} *ibid.*

^{328.} LORD MILLET: „Az állami immunitás nem személyes jog. Az állam szuverenitásának attribútuma.”

^{329.} A többséget LORD BROWNE-WILKINSON, LORD GOFF OF CHIEVELEY, LORD HOPE OF CRAIGHEAD, LORD SEVILLE OF NEWDIGATE, LORD PHILLIPS OF WORTH MATRAVERS jelentette. LORD HUTTON ettől a kiválasztott dátumban tért el, december 8. helyett szeptember 29-én (a kínzás tilalmáról szóló angol törvény hatályba lépésétől) tekintette megszűntnek az immunitást. Lényegesen eltérő érvelést és eredményt csak LORD MILLET véleménye tartalmazott, amely azonban következtetésében sportszerűen elismerte a látható többséget, és a kiadatás jogszerűségének felülvizsgálatát illetően már csatlakozott a többségi állásponthoz.

^{330.} *ibid.*

vezni.³³¹ A Pinochet ügy tényleges kimenetele azonban ez utóbbi kijelentést némileg árnyalni látszik.

Bár kissé tautologikus, mégis hasznos mércét javasolt Lord Millett végül egy-személyes kisebbségben maradt álláspontjával, miszerint

„a nemzetközi jog által tiltott bűncselekmények egyete-mes joghatóság alá tartoznak a nemzetközi szokásjog szerint, amennyiben két feltétel teljesül.

Egyrészt, a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normájával ellentétes magatartásnak a ius cogens-et kell sértenie. Másrészt, olyan súlyú cselekménynek kell lennie, hogy joggal lehessen az egész nemzetközi jog-rend ellen elkövetett támadásnak tekinteni.[...] A Kín-zás tilalmáról szóló 1984. évi egyezmény nem teremt nemzetközi bűncselekményt. Módosítja a korábbi fogal-mat. [...] Ezért az immunitást nem tekintem megszünt-nek. Véleményem szerint nem létezett immunitás, ami megszűnhetett volna. Olyan jellegű a jogsértés, amelyet rendszerint csak az immunitást megalapozó körülmé-nyek között lehet elkövetni.”³³²

A többségi álláspont szerint az immunitás alóli kivételnek kifejezettnek kell lennie, és ilyen kivételt az adott ügyben csak az ENSZ kínzás tilalmáról szóló egyezményének hatályba lépése után találtak.³³³ Így, bár létezett kiadatáshoz szükséges kétszeres büntetni rendeltség, az eredeti kérelemhez képest olyan szűk mértékben, hogy a döntési jogkörrel rendelkező belügyminiszternek java-solták a kiadatási eljárás megkezdésének újbóli megfontolását, a lényegesen

³³¹. PHILLIPE SANDS: *After Pinochet...* 69. o. Hasonló eredményre jutott ANDREA BIANCHI, l. *op.cit.*, 248-249. o.

L. még LORD MILLET álláspontját az *Eichmann ügy* hivatkozhatóságáról

„Az ügy három kérdésben alkalmazható precedensként:

(1) Nincs olyan nemzetközi jogi szabály, amely egy államnak megtiltaná más állam polgá-rai felett az állam területén kívüli cselekményei miatt a büntető joghatóság gyakorlását.
(2) A háborús bűncselekmények és holokauszt méretű nemzetközi atrocitások egyetemes joghatóság alá tartozó bűncselekmények a nemzetközi szokásjog szerint.
(3) Az a tény, hogy az elkövető cselekménye idején egy állam felelős tisztviselőjeként, hi-vatali feladatainak ellátása során, egy állam szerveként járt el, nem menti őt ki egy nemzeti bíróság joghatóságának gyakorlása alól.”

³³². LORD MILLET

³³³. LORD BROWNE-WILKINSON ÉS LORD HUTTON: Az 1988. szeptember 29. előtti cselekményeket a brit jogban a büntetni rendeltség hiánya miatt nem tartotta kiadatást megalapozó bűncselek-ménynek.

LORD GOFF az 1988 utáni eseményeket nem tartotta elegendőnek a széleskörű és módszeres elkövetési mód megállapításához.

LORD HOPE OF CRAIGHEAD szerint az immunitás kérdéseit nem is kell vizsgálni azokban az esetekben, amikor a bíróság amúgy sem rendelkezik joghatósággal.

megváltozott körülmények miatt.³³⁴ Az e tekintetben talán kissé határozatlan bírói iránymutatás után (vagy annak ellenére) a kiadatási eljárás végül megkezdődött,³³⁵ de Pinochet – megromlott egészségi állapotára tekintettel – visszatérhetett Chilébe,³³⁶ ahol néhány év múlva érdemi ítélet és eljárás nélkül hunyt el.³³⁷ A Pinochet ügy egyik legfontosabb tanulsága, Phillippe Sands magasstos megállapításain túl, a technikainak látszó nehézségekben rejlik: az állami immunitás gyakorlatilag a hivatalos minőség megszűnése után is lehetetlenné teszi az ilyen személyek elleni eljárást más államok nemzeti bíróságai előtt az immunitást igazoló tisztség betöltésének ideje alatt elkövetett cselekmények miatt.³³⁸

III.4.3. Yerodia N'Dombasi ügye a Nemzetközi Bíróság előtt

A Pinochet ügyből fakadó fenti következtetést a Nemzetközi Bíróság Yerodia ügyben 2002. február 15-én kelt ítélete tette még egyértelműbbé. Belgium 2000. április 11-én adott ki egyetemes joghatóság alapján letartóztatási parancsot Abdulaye Yerodia N'Dombasi a Kongói Demokratikus Köztársaság volt külügyminisztere ellen, akinek 1998. augusztusi uszító beszédei a vádak szerint hozzájárultak a tutszik elleni hutu támadásokhoz, ami így a Genfi egyezmények súlyos megsértéseként és emberiség elleni bűncselekményként is minősíthető.³³⁹ A Kongói Demokratikus Köztársaság a belga bíróság döntése miatt a Nemzetközi Bírósághoz fordult, amely megállapította, hogy Belgium a parancs kibocsátásával megsértette a külügyminiszterek által a nemzetközi jog alapján élvezett mentességet és sérthetlenséget.³⁴⁰

A pergátló kifogások hosszas tárgyalása és a Kongói Demokratikus Köztársaság eljárás közben ejtett kérdéseinek³⁴¹ rendezés nélküli felemlítése után az íté-

^{334.} LORD BROWNE-WILKINSON és LORD HUTTON ezért javasolták a kiadatásról szóló döntés felülvizsgálatát.

^{335.} FRANK SULLIVAN, JR.: *A Separation of Powers Perspective on Pinochet*, 436. o.

^{336.} 1999. október 8-án az illetékes Bow Street Magistrates Court megengedő döntést hozott a kiadatásról. Egy héttel később azonban Chile londoni diplomáciai képviselője bizonyítékokat nyújtott be néhány kisebb, szeptemberben bekövetkezett stroke miatt Pinochet egészségi állapotának jelentős megromlásáról, amely miatt már nem volt alkalmas a spanyolországi tárgyalásokra. A brit külügyminiszter (Home Secretary), egy független orvosokból álló bizottság vizsgálata után 2000. január 11-én felülbírált a korábbi döntését, és a kiadatási eljárást a heves nemzetközi civil tiltakozás ellenére megszüntette. L. FRANK SULLIVAN, JR.: *A Separation of Powers Perspective on Pinochet*, 437-438 o.

^{337.} Chile's Gen Pinochet dies at 91, BBC News, 2006. december 11.

^{338.} A 2000. április 11-i letartóztatási parancs ügye, (a továbbiakban: *YERODIA ítélet*), 24. o. 58. §

^{339.} Yerodia, 9. o. 13. bek.

^{340.} Yerodia, 33. o. 78 (2) bek.

^{341.} A legfontosabb kongói érvek szerint a parancs területen kívüli hatáskörgyakorlásnak minősül, amely sérti az államok szuverén egyenlőségének ENSZ Alapokmányban rögzített alap-

let érdemi részében vizsgált kérdések arra szorítkoztak, hogy volt-e joghatósága Belgiumnak a parancs kiadására, és élvez-e mentességet a Kongói Demokratikus Köztársaság volt külügyminisztere ilyen esetekben? Már a Pinochet ügyben is előkerült az a megközelítés, miszerint immunitásról csak abban az esetben beszélhetünk, ha a joghatóság amúgy megalapozott – vagyis a mentesség egyfajta kivételt képez a joghatóságra vonatkozó szabályok alól.³⁴² A Lordok Háza imént tárgyalt ítéletében foglalt személyi/tárgyi mentességek helyett a Nemzetközi Bíróság ítélet az 1961. évi Bécsi egyezmény alapján funkcionális alapon közelítette meg a mentességeket: mivel a hivatalos minőségéből fakadó feladatok ellátását akadályozná az ellene külföldön zajló bármilyen eljárás, akár magán, akár hivatali ügy álljon mögötte, a mentességek biztosítása során ilyen alapon nem lehet különbséget tenni.³⁴³

A Nemzetközi Bíróság a felek által hivatkozott angol és francia nemzeti eljárásokat vizsgálva arra a megállapításra jutott,³⁴⁴ hogy nem található olyan nemzetközi szokásjogi szabály, amely *nemzeti hatóságok* számára lehetővé tenné a mentességek mellőzését egyetemes joghatóság körében hivatalban lévő államfőkkel szemben. A nemzetközi törvényszékek alapokmányainak vizsgálata megkerülhetetlenül ilyen eredményre vezet: a nürnbergi elvek sarkalatos pontja a hivatalos minőség irrelevanciája,³⁴⁵ azonban a Nemzetközi Bíróság által adott értelmezés szerint ez az elv nem alkalmazható nemzeti bíróságok vonatkozásában: az csak a nemzetközi törvényszékek esetében szünteti meg a mentességeket.³⁴⁶

A Pinochet és a Yerodia ítéletek együttes vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a magas rangú állami vezetők mentessége más államok (büntető) joghatósága alól kettős természetű: egyrészt nem személyhez fűződő jogukról van szó, hanem az államiság egyik markáns attribútumáról,³⁴⁷ másrészt feladatkörük ellátásához szükséges módon – amennyiben annak ellátásához rendszeres külföldi utazás szükséges, akkor teljes körűen – mentességük kiterjed a hivatali idejük alatti magán aktusaira is.³⁴⁸ A nemzeti hatóságok előtti mentességek tehát több értelemben is abszolút természetűek: minden állami hatósággal szembe-
szegezhetők és teljes körűek. A két ítélet közötti szembeszökő különbség a mentesség és a joghatóság viszonyának értelmezésében rejlik: míg a Lordok Háza egy egyezmény megkötését úgy értékelte, mint az állam kifejezett lemon-

elvét, és ellentétes a külügyminiszterek számára biztosított diplomáciai mentességre vonatkozó szabályokkal. L. Yerodia, 19-20. o. 47. bek.

³⁴² Yerodia, 20. o. 46. bek.

³⁴³ Yerodia, 22. o. 54-55. bek.

³⁴⁴ Yerodia, 25. o. 58. bek.

³⁴⁵ III. nürnbergi alapelv, YILC, 1950. vol. 2., 192. o.

³⁴⁶ Yerodia, 25. o. 58. bek.

³⁴⁷ Yerodia, 22. o. 53. bek.

³⁴⁸ Yerodia, 26. o. 61. bek.

dását a mentességről,³⁴⁹ a Nemzetközi Bíróság szerint „több súlyos bűncselekmény megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény kívánja meg az államoktól, hogy joghatóságukat kiterjesszék, ez azonban semmilyen hatással nincs a nemzetközi szokásjog alapján fennálló mentességekre”³⁵⁰.

A Yerodia ítéletet több kritika érte,³⁵¹ hiszen az ítélet érdemi részére tekintettel egyértelmű kép rajzolódik ki: a nemzetközi szokásjogban szereplő mentességek erősebbek még a legsúlyosabb bűncselekmények feletti egyetemes joghatóságnál is. A Nemzetközi Bíróság leszögezte, hogy ez nem azonos az elkövetők büntetlenségével. A joghatóság alóli mentesség és a büntetlenség közötti különbségeket a Nemzetközi Bíróság az alábbiakban jelölte meg:

- az elkövető saját országában büntethető
- mentességüket saját államuk megszüntetheti, ezáltal büntethetővé válnak
- magánszemélyként elkövetett cselekményeikért, hivatali idejük után felelősségre vonhatók
- nemzetközi törvényszékek előtti eljárásokat a mentességek nem érintik.³⁵²

Ezeket tekinthetjük a mentességek abszolút jellege alóli kivételeknek, amelyek közül az utolsó – a nemzetközi törvényszékek rendszerbe illesztése – már ki is lép a klasszikus államköziség keretei közül.

III.4.4. Immunitás a hibrid törvényszékeken: Charles Taylor

A kilencvenes évek második felére a nemzetközi közösség egyes szereplői némileg kiábrándultak a néhány évvel azelőtt még oly lelkesen fogadott nemzetközi törvényszékekből.³⁵³ Felállításuk és működtetésük túl sokba került, az eljá-

^{349.} pl. LORD GOFF OF CHIEVELEY: „Megismétlem: a hangsúly a nemzetközi egyezményben szereplő, immunitást kizáró rendelkezésének kifejezettségén van.”

^{350.} Yerodia 25. o. 59. bek.

^{351.} GEOFFREY ROBERTSON: *Ending Impunity: How International Criminal Law Can Put Tyrants on Trial*, 659-660. o. Nehezen értelmezhető továbbá a törvényszék „nemzetközi” jellege, l.: JAMES L. MIGLIN: *From Immunity to Impunity: Charles Taylor and the Special Court for Sierra Leone*, 35. o.

^{352.} Yerodia 62. §, 25. o.

^{353.} L. LINDSAY RAUB: *Positioning hybrid tribunals in international criminal justice*, 1015. o. vagy WILLIAM BURKE-WHITE: *The Domestic Influence...*, 281. o.

rások pedig az egyes konfliktusoktól, az érintett társadalmaktól a különböző „outreach” programok ellenére is túl távol zajlottak.³⁵⁴ Többek között ezért is alkalmaztak a XXI. század elején már inkább olyan egyéni felelősségre vonási megoldásokat, amelyek a helyi igazságszolgáltatási rendszerbe illesztettek bizonyos nemzetközi elemeket: nemzetköziesített, más szóval vegyes vagy hibrid törvényszékeket hozva ezáltal létre. A nemzetközi elemek súlya és aránya az egyes hasonló törvényszékeken viszonylag széles skálán helyezhető el,³⁵⁵ az adott nemzeti igazságszolgáltatási rendszer helyzetének megfelelő módon. A Yerodia ítélet alapján ezért a nemzetközi és nemzeti törvényszékeken érvényesülő mentességek közötti éles határvonal a hibrid törvényszékeken elmosódni látszik, mindazonáltal az államok és egyének párhuzamos felelősségének, az állami immunitásnak és a komplementaritásnak szempontjaiból a legtöbb hibrid törvényszék vizsgálata nem feltétlenül releváns.

Kelet-Timor, Koszovó, Sierra Leone és Kambodzsa szóba jöhető bíróságai mellett egyes szerzők a boszniai, etióp és az iraki megoldásokat is a hibrid törvényszékek közé sorolják, azonban ezek esetében a nemzetközi elemek aránya viszonylag csekély,³⁵⁶ véleményem szerint ezért ezek sokkal inkább nemzeti bíróságoknak tekinthetők. A további vizsgálódásból egyértelműen kizárható a kambodzsai törvényszék, mert az eljárás alanyi oldalán releváns külföldi elem nem jelenik meg,³⁵⁷ ezért immunitási, illetve más állam joghatóságával összefüggő kérdések felmerülésének esélye elhanyagolható.

Kelet-Timor esetében már létezik egy szembeszökő párhuzam, hiszen a konfliktus lényeges szereplői ma már egy másik állam, Indonézia joghatósága alá tartoznak. A hozzávetőleges statisztikai adatok azonban azt bizonyítják,³⁵⁸ hogy a Dili Kerületi Bíróságnak nem sikerült az indonéz joghatóság alá tartozó személyeket eljárás alá vonnia: Indonézia érdemben is kiaknázta a tárgyalásokon elért engedményt, miszerint saját állampolgáraival szemben lefolytathatja az eljárásokat.³⁵⁹ Az ilyen eljárások viszonylag kis száma és a kiszabott ítéletek súlya is leginkább a lipcsei perekkel mutatnak párhuzamot.

³⁵⁴ SARAH M. H. NOUVEN: *'Hybrid courts' - The hybrid category of a new type of international crimes courts*, 191. o.

³⁵⁵ LINDSAY RAUB, *op.cit.*, 1023-37, SARAH NOUVEN: *op.cit.* 194-203. o.

³⁵⁶ Boszniában például a létrehozatal módja utal erre: Bosznia és Hercegovina külföldi állampolgárokat is befogad a bírói karába, de attól még ezek a bírák is a bosnyák szuverenitás nevében járnak el. L. SARAH NOUVEN: *op.cit.*, 202. o.

³⁵⁷ A Demokratikus Kambodzsa vezetőivel szemben jogosult eljárni, az eljárás alá vont személyek meghatározása igen erős korlátokat vont a bíróság munkájával szemben.

³⁵⁸ Kevesebb, mint az megvádolt személyek negyedével szemben jutott tárgyalási szakba az eljárás.

³⁵⁹ SARAH NOUVEN: *op.cit.* 197. o. Az ENSZ el is határolódott a hibrid bíróságtól, amikor az magas rangú indonéz tábornokok ellen adott ki elfogatóparancsot. RICHARD BURCHILL: *From East Timor to Timor-Leste*, 281. o.

A koszovói eljárások – a kelet-timori példához hasonlóan – a Biztonsági Tanács felhatalmazásán alapuló, érdemben mégis nemzetinek tekintendő jogforráson alapulnak. Más állam vezető tisztviselői elleni eljárások valószínűsége a koszovói hibrid törvényszéken is szinte kizárt: egyrészt azért, mert a konfliktusban érintett legfontosabb személyekkel szemben már eljárást indított az ICTY, másrészt azért, mert az érintett másik állam – Szerbia – nem ismerte el azt az államot – Koszovót – amelynek a bíróságával együtt kellene működnie. Ilyen körülmények között a jogsegély bármely ismert formájának alkalmazása olyan további nehézségeket jelent, amelyek érdemben kizárják a koszovói eljárásokat is a jelen vizsgálódás köréből.

Ígéretes példákkal járulhatna hozzá az állami és egyéni felelősség párhuzamos előfordulásainak vizsgálatához a Libanoni Különleges Törvényszék által vizsgált merénylet feltárása, azonban e sorok írásakor úgy tűnik, politikai okoknál fogva nem csak a sokak által felelősnek tartott másik állam – Szíria – elmarasztalására nincs lehetőség, de az eljárás egyes hibái akár a Rafik Hariri elleni bombatámadás közvetlen tetteleinek felkutatását is rendkívül megnehezítik.³⁶⁰

A hibrid törvényszékek között a Sierra Leone-i Különleges Bíróság az egyetlen, amely más állam vezető tisztségviselőjével szemben eljárást folytat. A Yerodia és a Pinochet ítéletek fényében ez arra utal, hogy a sierra leone-i törvényszék áll hibrid társai közül a legközelebb a nemzetközi törvényszékekhez, sőt egyes vélemények szerint egyedüliként rendelkezik a nemzetközi jogalanyiság összes kellékeivel.³⁶¹ Ugyanakkor a törvényszék valóban a sierra leone-i igazságszolgáltatási rendszerbe tagozódik, ezért a volt libériai elnök, Charles Taylor ellen indított eljárás több szempontból is alkalmasnak látszik, hogy a nemzeti és nemzetközi eljárások közötti határokat kijelölje, vagy legalábbis egyértelműbbé tegye.³⁶²

A Sierra Leone-i Különleges Bíróságot egy, az ENSZ és Sierra Leone között létrejött nemzetközi szerződés hozta létre.³⁶³ E szerződés hatálya azonban Libériára nem terjed ki. Az államok és nemzetközi szervezetek közötti szerződésekről szóló 1986. évi bécsi egyezmény szabályai a relatív hatály tekintetében gyakorlatilag az 1969. évi bécsi egyezménnyel megegyező rendelkezéseket tartal-

^{360.} NEIL MACDONALD: *CBC Investigation: Who killed Lebanon's Rafik Hariri?*

^{361.} SARAH NOUVEN: *op.cit.* 203. o.; JAMES MIGLIN: *op.cit.*, 35. & 37. o.

^{362.} 2002. január 16-án, Freetown-ban írták alá.

^{363.} A szomszédos libéria elnöke, Charles Taylor szerepének részletes tárgyalása e ponton talán mellőzhető – elegendő annak felelevenítése, hogy az ellene benyújtott vádirat szinte valamennyi, a bíróság joghatóságába tartozó cselekmény elkövetésével megvádolta, de nem közvetlen tettesként, hanem a Revolutionary United Front nevű szervezetben játszott állítólagos vezető szerepe okán. Egyes értesülések szerint a szervezet tényleges vezetőjével, Foday Sankoh-val együtt kaptak katonai kiképzést Líbiában. l. James MIGLIN: *op.cit.*, 23. o.

maznak. A joghatóság gyakorlásának elfogadása az államot terhelő nemzetközi kötelezettségvállalás. Ezért Libéria, mint harmadik állam erre a Sierra Leone és az ENSZ közötti megállapodás alapján nem köteles. A joghatóság gyakorlásának elfogadása harmadik állam részéről ezért ebben az esetben olyan kötelezettségvállalást jelent, amely az 1986. évi bécsi egyezmény 35. cikkében szabályozott kollaterális megállapodással lehetséges,³⁶⁴ vagyis Libéria részéről kifejezett, írásbeli elfogadó nyilatkozat lett volna szükséges ahhoz, hogy az ENSZ és Sierra Leone közötti szerződés vonatkozó szabályai Libériával szemben is rendelkezzenek kötelező erővel. Ebből a nézőpontból az eljárás megindítása végső soron akár a relatív hatály elve alóli speciális kivételként is értelmezhető.

Charles Taylor-t Nigériában, tagadhatatlan nemzetközi politikai nyomás alatt, de jogi értelemben kizárólag Libéria elnökétől érkező kérés után tartóztatták le; és utóbb Monroviában, a libériai hatóságok adták át az ENSZ missziónak.³⁶⁵ A szerződések jogát megkerülve ez akár úgy is értelmezhető, hogy Libéria annak ellenére működött együtt a bírósággal, hogy ez *stricto sensu* nem lett volna a sem a bíróságot létrehozó szerződésből, sem biztonsági tanácsi határozatból fakadó jogi kötelessége.³⁶⁶ Ez azonban nem volt mindig jellemző a libériai álláspontra: a letartóztatási parancs kiadása után – még egy korábbi libériai kormányzat – szuverenitását ért sérelem miatt eljárást kezdeményezett Sierra Leone ellen a Nemzetközi Bíróságon. Mivel azonban utóbbi állam nem fogadta el az ICJ joghatóságát, a Bíróság megszüntette az eljárást.³⁶⁷

Az államfői immunitás megítélésének szempontjából már a korábban kifejtett Pinochet és Yerodia ítéletek alapján is kiemelt jelentőséget vélelmezhetünk a törvényszék nemzetközi vagy nemzeti jellegének kérdésében. A bíróság statútumának 6. cikke, amely az egyéni büntető felelősség szabályait tartalmazza, nyilvánvalóan a nemzetközi törvényszékek mintáit követi.³⁶⁸ Az állam- és kormányfői hivatal említése a (2) bekezdésben azonban nem utal egyértelműen más államok hasonló tisztségeire – igaz a *travaux préparatoires* fényében e rendelkezés önmagában még nem zárja ki a szerződés hatályának alkalmazását

^{364.} Az ENSZ szerződésjogi adatbázisa szerint még nem hatályos egyezményről van szó, ami azonban az 1969-es, szokásjogi természetű szabályokkal analóg szöveget tartalmaz. L. Az 1969-es egyezmény szokásjogi természetére nézve I. AUST: *Modern Treaty Law & Practice*, 211. o.

^{365.} Az ügyben a Fellebbviteli Tanács 2004. május 31-én hozott végleges, egyhangú, elutasító döntést. L. SCSL-03-01-I-059

^{366.} A Sierra Leone-i Különleges Bíróság nem rendelkezik VII. fejezet alapján kapott felhatalmazással, ilyen határozat Charles Taylor ügyében sem született – csak a letartóztatása utáni Hágába szállításáról. Resolution 1688 (2006)

^{367.} Részletesen I.: ICJ Reports, 2003/04. 17. o. 100. bek.

^{368.} PHILLIPPE SANDS: *Amicus Curiae brief*, 68. bek

más államok államfőire.³⁶⁹ Véleményem szerint, amennyiben ezt a rendelkezést csak Sierra Leone állam-és kormányfőjére vonatkoztatjuk, némileg tautologikus eredményt kapunk ugyan, de a rendelkezés még ilyen értelmezésben sem válik alkalmazhatatlanná, azaz nem feltétlenül támasztaná alá az *ut res magis* elv okán más értelmezés szükségszerűségét.

A védelem ezért teljesen nyilvánvalóan az államfői immunitásra tekintettel kísérelte meg a bíróság joghatóságát kizárni. E kérdésben elutasító döntés – két *amicus curiae* vélemény feldolgozása után³⁷⁰ – 2004. május 31-én született. Közös pontja e két véleménynek szükségszerűen a hibrid törvényszék tényleges státuszának eldöntése volt. Mindkét vélemény egyezett abban, hogy a nemzetközi törvényszékek esetében egy következetes nemzetközi gyakorlat alapján megállapítható az államfők mentességének hiánya, ugyanakkor nemzeti fórumok előtt a mentesség fennmaradt.

A fenti alapvetés után mindkét vélemény a nemzetközi törvényszékek közzé sorolja a sierra leone-i bíróságot: a klasszifikáció okainak részletesebb elemzését Phillippe Sands véleményében találjuk, amely lényegében Sir Gerard Fitzmaurice nemzetközi szervezetekkel szemben alkalmazott kritériumrendszerének alkalmazhatóságát állapítja meg. Így a Különleges Bíróság, mivel nemzetközi szerződések alanya lehet, tagjai mentességekkel és kiváltságokkal rendelkeznek, önálló, az alapítójától független autonóm akarattal bír, a nemzetközi jog alanyának tekinthető.³⁷¹ A jogalanyiség hiányára vonatkozó egyik érv a védelem részéről a Biztonsági Tanács VII. fejezet szerinti eljárást hiányolta, mint a hatáskör forrását: ez azonban irreleváns a jogalanyiség szempontjából, így megítélésem szerint ezt helyesen utasította el mind az *amicus curiae* vélemény, mind a Különleges Bíróság.

Charles Taylor ügyében a tárgyalás jelen sorok írásakor még zajlik, 2011. februárjára tűzték ki a záróbeszédék időpontját. Maga az eljárás ténye azonban azt mutatja, hogy a hibrid törvényszékek esetében ugyancsak a nemzetközi jogalanyiség kérdése lesz a döntő: amennyiben ezzel rendelkezik egy hibrid bíróság, akkor a mentességek tekintetében nemzetközi törvényszékként értékelhető, amennyiben nem, akkor az állami immunitás e törvényszékeken is sikerrel gátolhatja az egyes személyek felelősségre vonását.

^{369.} *ibid.*, 61. bek.

^{370.} SCSL-03-01-I-038 és SCSL-03-01-I-038 I-II. számú iratok

^{371.} SCSL-03-01-I-038 II. 42. o. (6) bek.

III.4.5. Az egyetemes joghatóság valós kelepcéi

A legsúlyosabb bűnök büntetlenségének megszüntetése kizárólag nemzeti eljárásokon keresztül, akár az egyetemes joghatóság széleskörű alkalmazásával együtt, nem lehet sikeres. Egyrészt az államok szuverén egyenlőségét sértőnek, pontosabban extraterritoriális aktusnak tűnhet, ha az egyetemes joghatóságát gyakorló állam bírása nyomozati cselekmények lefolytatását próbálja elrendelni egy másik állam területén.³⁷² Ha viszont az elkövető soha nem lép be az egyetemes joghatóságot gyakorolni kész ország területére, akkor végül a bírák arra kényszerülnek, hogy olyan panaszok növeljék az ügyterhüket, amelyekkel érdemben nem tudnak mit kezdeni.³⁷³ Másrészt a más államok vezető tisztségviselőit megillető mentességekben rejlő garanciák valóban olyan fontosak a nemzetközi bűncselekmények körén kívül eső kapcsolatokban, hogy azokat még kivételekkel sem tűnik célszerűnek enyhíteni.

Jogtechnikai értelemben is több lehetőség kínálkozik a nemzeti hatóságok előtt a tényleges büntetlenség elérésére: az amnesztia, az elévülés, a *ne bis in idem* és a különböző mentességek biztosítása.³⁷⁴

A klasszikus nemzetközi jog sajátosságaira tekintettel megállapíthatjuk, hogy az államok egyetemes joghatósága, mint a legsúlyosabb bűncselekmények felelőseinek büntethetőségét garantáló *egyedüli* eszköz, nem lenne kielégítő. Kétség sem férhet hozzá, hogy az egész nemzetközi közösség által elutasított náciizmus hívei elleni fellépést a nürnbergi perek után ez az intézmény tette lehetővé, de a mai politikai viszonyrendszerben ez már nem lehet elsődleges modellje a legsúlyosabb atrocitások elkövetői elleni fellépésnek. Hiányzik az egységes politikai akarat alapjául szolgáló *egyetemes és tevékeny elutasítás*, amely a náciizmussal szemben kialakult a nemzetközi kapcsolatokban.³⁷⁵ Így ma az egyetemes joghatóság gyakorlása olyan sok politikai és jogi problémát vet fel, hogy ritka, de látványos kivételektől eltekintve a büntetőeljárás aligha vezet el sikeresen az ítélethozatalig.

Az újabb keletű politikai problémák talán legfontosabbika, hogy az USA néhány politikusának retorikájában az ICC-vel szembeni egyik legfőbb érv az egyetemes joghatóság elvetése lett.³⁷⁶ Az egyetemes joghatóság és az ICC összemosása azonban véleményem szerint torzítás: módszertanában csak az eljárások létére, mint eredményére koncentrálnak, vagyis arra, hogy az USA nevében

^{372.} ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 298. o.

^{373.} ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 290. o.

^{374.} ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 312. oldaltól

^{375.} L. WILLIAM SCHABAS: *National Courts...*, 39-40. o.

^{376.} Legismertebb példaként valószínűleg HENRY KISSINGER „*Pitfalls of Universal Jurisdiction*” c. tanulmánya említhető. L. még: BARTRAM S. BROWN: *Evolving Concept of Universal Jurisdiction*, 386-387. o.

cselekvő személyek ellen az ICC akkor is eljárást folytathat, ha államuk nem ratifikálta a Római statútumot.³⁷⁷ Ezt néhány meghatározó amerikai politikus egyetemes joghatóságnak nevezi.³⁷⁸ Amiről ennek az álláspontnak a hívei tudatosan megfélemlítettek, az az e szempontból kétségtelenül azonos eredményt megelőző teljes feltételrendszer. Míg az egyetemes joghatóság esetében a cselekmény automatikusan eredményezi az eljárás megindíthatóságát, addig a kiegészítő joghatóság csak akkor, ha az állampolgárság szerinti állam *nem teszi meg a tőle elvárható lépéseket* a személy felelősségének jogi úton történő tisztázása érdekében.³⁷⁹ (Ahogy a későbbiekben még részletezni fogom, korántsem feltétel nélküli megbüntetésről van szó, amit a fenti álláspont igyekszik sugallni.)³⁸⁰

Az egyetemes joghatóság és a komplementaritás ilyen módon történő egybe-
mosása, bár nyilvánvaló torzításra épül, jelen van, sőt meghatározója az ICC-t
övező politikai realitásnak.³⁸¹ Erre tekintettel teljes mértékben egyetértek azzal
a következtetéssel, miszerint az ICC joghatóságába tartozó cselekmények te-
kintetében a nemzetközi eljárásnak ki kellene váltania az egyetemes joghatóság
alkalmazására épülő megoldásokat.³⁸² Ez utóbbit csak kivételes jelleggel lenne
hasznos alkalmazni, mint például a kalózkodás esetében,³⁸³ amely a XXI. szá-
zad elején újból riasztó mértékben kezdett terjedni a tengereken. Az egyik nagy
sajtóvisszhangot kiváltó incidens, az *Arctic Sea* 2009. nyári „eltűnése” gazda-
sági-politikai megfontolásokkal támaszthatja alá az egyetemes joghatóság tö-
retlen fontosságát. Az *Arctic Sea* máltai lobogó alatt hajózott, svéd fennhatóság
alá tartozó vizeken, orosz legénységgel, amikor egy észl-litván-orosz csoport
elrabolta, és az Afrikától nyugatra az Atlanti óceánban lévő Zöld foki szigetek-
hez vezette, váltságdíjat követelve.³⁸⁴ A hatályos nemzetközi tengerjog alapján
(egyetemes joghatóság nélkül) máltai vagy zöld-foki fellépés lett volna lehetsé-
ges (folytatólagos üldözés híján a svéd joghatóság elveszett)³⁸⁵ – a veszélyben
lévő emberéletek miatt mégis nyilvánvalóan Oroszországnak fűződött elsősor-
ban érdeke a helyzet mihamarabbi rendezéséhez. Hasonló jelenségek a szomá-
liai kalózkodás előretörésével mára gyakorlatilag mindennaposnak nevezhe-
tők.³⁸⁶

^{377.} RUTH WEDGEWOOD: *The International Criminal Court: An American View*, 99. o.

^{378.} PATRICIA MCNERNEY: *The International Criminal Court – Issues for consideration...*, 183-184. o.

^{379.} N.B. ez a gondolat az állam felelősségével kapcsolatban már a Tellini ügyben is megjelent. L. *infra*, 138. o.

^{380.} L. *supra*, 28. o.

^{381.} MADELINE MORRIS: *High Crimes and Misconceptions*, 27. o.

^{382.} GABRIEL BOTTINI: *Universal Jurisdiction after the Creation of the International Criminal Court*, 561-562. o.

^{383.} *ibid.*, 505. o.

^{384.} BBC: Arctic Sea crew return to Russia, 1. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8211360.stm>

^{385.} ENSZ Tengerjogi egyezmény, 1982 Montego Bay Convention, Art. 111.

III.5. Jogsértések hivatalos minőségben – állami felelősség nélkül

Az eddigieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az egyének és az államok felelősségének találkozásakor eljárásjogi akadály a nemzetközi törvényszékek előtt nem érvényesül. Egyes szerzők – a Yerodia ügy megállapításai alapján – fenntartják, hogy ez nem eredményez büntetlenséget, mert az elkövető saját állam hatóságai előtt felelősségre vonható. Az érdemi felelősségre vonás azonban további akadályokkal szembesülhet, ha az elkövető nem az állam nevében, hanem valamely nemzetközi szervezet égisze alatt zajló misszióban követ el olyan nemzetközi jogsértést, amely egyúttal nemzetközi bűncselekménynek is minősül. A nemzetközi szervezetek hagyományosan és jellemzően az emberi jogok őrei: szokatlannak tűnhet esetükben nemzetközi bűncselekménnyel felérő súlyos jogsértést feltételezni. A szervezetek nemzetközi szerepvállalása az utóbbi két évtizedben több, egyrészt mennyiségi, másrészt minőségi változáson esett át: megnövekedett többek között a különböző békeműveletek és az azokban részt vevő csapatok száma, valamint a konfliktus utáni társadalmi újjáépítésben az egyes szervezetek olykor olyan igazgatási feladatokat is elláttak,³⁸⁷ amelyek jellemzően egy szuverén államhoz kötődnek. Ezek a változások azt eredményezték, hogy a nemzetközi szervezetek is kerülhetnek – és kerültek is – olyan helyzetbe, amilyen egy hagyományos emberi jogi jogviszonyban az államra lenne jellemző, ennél fogva ma már az emberi jogok őreivel kapcsolatban sem kizárható a *quis custodiet* dilemmája.³⁸⁸

A nemzetközi szervezetek által potenciálisan több jogsértés is elkövethető: azok, amelyek nemzetközi bűncselekményt is megvalósíthatnak, nagyobb valószínűséggel fordulhatnak elő a különböző fegyveres békeműveletek során. A nemzetközi szervezetek égisze alatt végrehajtott békeműveletek során, az egyes országok által felajánlott csapatok tagja által elkövetett jogsértések esetén találkozhat az egyének, az államok és a szervezetek jogi felelőssége.

A csapatokat felajánló egyezmények jellemzően a küldő államhoz telepítik a kizárólagos joghatóságot,³⁸⁹ ezt a hagyományt az ICC statútuma is tiszteletben

^{386.} 2009. óta a NATO vezetésével zajlik az „Ocean Shield” hadművelet, amelyet 2012-ig meghosszabítottak. A hadművelet nemzetközi jellegét jól példázza a panamai zászló alatt hajózó *QSM Dubai* puntlandi (szomáliai)-amerikai megmentése, (L. SNMG2 2010 / 20 NATO sajtóközlemény 2010. június 3.) vagy a holland-orosz találkozó az Adeni-öbölben (L. SNMG2 2010 /01 NATO sajtóközlemény, 2010. június 19.).

^{387.} AUGUST REINISCH: Securing the Accountability of International Organizations, 131-132. o.

^{388.} AUGUST REINISCH: *op.cit.* 132. o.

^{389.} KJETIL MUJEZINOVIC LARSEN: *Attribution of Conduct in Peace Operations: The ‘Ultimate Authority and Control’ Test*, 512. o. valamint I. az ENSZ modell SOFA 46 cikkét

tartja.³⁹⁰ A békefenntartói minőség tehát elméletben nem jelent kimentési okot az ICC joghatósága alól; a mentesség ilyenkor más forrásból keletkezik, de véleményem szerint az esetek túlnyomó részében *de facto* létrejön. Az államok közötti peres eljárásokat eldöntő ICJ előtt nemzetközi szervezet peres félként, kontradiktórius eljárásban nem jelenhet meg – hasonlóképpen magánszemély sem. A nemzetközi szervezeteknek felajánlott csapatok tagja által elkövetett jogsértés betudhatósága így kulcskérdéssé válik: ha az adott cselekmény az államnak lenne betudható, lehetségessé válna az ICJ előtt, a bíróság joghatósági szabályainak tiszteletben tartása mellett,³⁹¹ legalább a részleges felelősségre vonhatóság. A nemzetközi szervezetek felelősségével kapcsolatban zajló kodifikációs munka még korántsem nevezhető olyan kiforrottnak, mint az Államok felelősségéről szóló tervezet.³⁹² Az ugyanakkor már a két tervezet jelenlegi formájának összevetésével is megállapítható, hogy ilyen esetekben a jogellenes cselekmény legtöbbször nem az államnak, hanem a nemzetközi szervezetnek lesz betudható.³⁹³ A betudhatóság kérdésében ilyenkor döntő faktor lehet a tényleges parancsnokság kérdése, azonban az erre az elvre alapozott, alább tárgyalandó Behrami és Saramati ügy önmagában még nem elegendő a módszertani tendenciák feltárásához.³⁹⁴ Ha a parancsnokság valamely nemzetközi szervezethez kerül, annak felelősségre vonhatóságát (az ICJ és az ICC-n kívüli más fórumok előtt) nagyban leronthatja az alapokmányokból fakadó kötelezettségek elsőbbsége más szerződéses kötelezettségekkel szemben.³⁹⁵

Összességében megállapíthatjuk, hogy nem létezik jelenleg olyan nemzetközi fórum, amely mindhárom potenciális szereplő felett rendelkezne joghatósággal: azokban az esetekben, amikor a felelősség kérdésében mindhárom említett nemzetközi szereplő érintett lett, az ügy legtöbbször a joghatóság hiánya miatt elbukott. A Lockerbie ügyben például az ICJ előtt végül nem született érdemi ítélet,³⁹⁶ a Biztonsági Tanács határozatának jogszerűségét pedig a boszniai népi-írással kapcsolatban sem vizsgálta a Bíróság, amely igen legenyhébb megfogalmazásban is igen korlátozott eszközökkel rendelkezik ilyen területen.³⁹⁷

A felelősségre vonási lehetőségek hiányáról kibontakozó igen pesszimista képet árnyalja valamelyest az Európai Unió bírói fórumain régóta húzódó Kádi

^{390.} OLA ENGBAHL: *Protection of Personnel in Peace Operation*, 48-50. o.

^{391.} L. *infra*, 148. o. 719. jegyzet

^{392.} A tervezet első olvasatát fogadta el az ILC, és a Közgyűlés 2011. január 1-i határidőt szabott az államoknak a tervszel kapcsolatos véleményük kifejtésére. A kodifikációs munka csak az ILC következő ülésén folytatódhat érdemben. L. ENSZ KGy. 64/114. határozata, A/RES/64/114

^{393.} *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations*, 4-6. cikk

^{394.} A jogirodalmi inkonzisztenciákra nézve l. KJETIL MUJEZINOVIC LARSEN: *op.cit.* 513-514. o.

^{395.} AUGUST REINISCH: *op.cit.* 132. o.

^{396.} A felek közös megegyezése alapján ICJ Reports, 2003-2004, 17. o. 99. bek.

^{397.} ROGER S. CLARK: *The Crime of Aggression and the International Criminal Court*, 686. o.

ügy. Az Európai Unió bírói fórumai előtt zajló ügyben az Elsőfokú Bíróság (CFI) első eljárásában még szintén úgy vélte, hogy joghatósága nem terjed ki arra, hogy egy másik nemzetközi szervezet aktusának jogszerűségét vizsgálja. Amikor az ügy az Európai Közösségek Bírósága elé került, az a 2008-as Kádi ítéletében szintén megállapította többek között, hogy a kifogásolt eljárás elsősorban még mindig kormányközi természetű, és így az érdemi, egyének számára hozzáférhető jogorvoslat hiányzik.³⁹⁸ A konkrét jogsértés 2008-as vizsgálata során az ECJ is elzárkózott attól, hogy az uniós jogon kívüli aktusok jogszerűségét vizsgálja.

Az ítéletek nyomán kért felvilágosítást – a Kádi és Al-Ayadi terrorista listára tételének okairól – a Biztonsági Tanács Szankciós Bizottsága az EU nevében eljáró Franciaország kérésére megadta, ezáltal az EU Bizottságon az ítéletek fényében lehetőséget adhatott a felpereseknek, hogy az okokkal szemben észrevételeket tegyenek.³⁹⁹ A felperes további bizonyítékokra vonatkozó kérését a Bizottság elutasította.⁴⁰⁰ Az ügyben érintett intézmények és a perbeavatkozó államok állítása szerint a terrorista listán szereplő személyeknek biztosított *nemzeti vagy regionális szintű* bírói felülvizsgálat miatt az ENSZ szankciók rendszere megsemmisülhetne.⁴⁰¹ Az új eljárásban is megmaradt azonban az ECJ 2008-as ítéletének egyik fontos követelménye: a jogsértő intézkedés vizsgálatának „elméletileg teljesnek” kell lennie (*in principle a full review*), vagyis egyetlen uniós jogi aktus sem élvezhet mentességet a bírói felülvizsgálat alól, azon oknál fogva, hogy egy másik, a bíróság joghatósága alá nem tartozó szervezet aktusát ülteti át az Unió jogába,⁴⁰² ebben a kérdésben a Törvényszék végző megállapítása is ezt sugallja.⁴⁰³

A nemzetközi szervezetek és az egyének által elkövethető bűncselekmények miatti felelősség megosztásának nehézségei között különösen sajnálatos az egyének számára elérhető jogorvoslatok nehézkessége vagy akár tulajdonképpen hiánya. Az érdemi jogérvényesítést megakadályozta a szervezetek és az államok közötti bonyolult, még a szakemberek számára is nehezen átlátható hatáskörmegosztás az Emberi Jogok Európai Bírósága által vizsgált Behrami és

^{398.} „E tekintetben – noha már van lehetőség arra, hogy bármely személy vagy szervezet közvetlenül forduljon a Szankcióbizottsághoz, az összesített listáról való törlés iránti kérelmét az ún. kapcsolattartó ponthoz benyújtva – meg kell állapítani, hogy az e bizottság előtti eljárás elsősorban diplomáciai és államközi jellegű marad, mivel az érintett személyeknek vagy szervezeteknek nincs tényleges lehetőségük jogaik védelmére, és az említett bizottság határozatait konszenzussal hozza, hiszen minden tagjának vétőjoga van.” C-402/05. P. és C-415/05. P. Kadi és Al Barakaat ítélet, 323. bek.

^{399.} T-85/09, Kadi ítélet, 50-53. bek.

^{400.} *Ibid.* 55. bek, 60-61. bek.

^{401.} *Ibid.* 113. bek.

^{402.} *Ibid.* I. pl.: 132, 135. stb. bek.

^{403.} *Ibid.* 151. bek.

Saramati ügyben is, amelyben végül a Bíróság joghatóságának hiánya miatt az ügyet nem tekintette elfogadhatónak. A koszovói albánok által indított keresetek bizonyítják a nemzetközi szervezetek által elkövethető jogsértések lehetőségét: a két összevont ügy egyikében (Behrami) a konfliktus utáni területeken a polgári és a katonai szervek együttműködésének a hiánya vezetett részben a halálos balesethez, részben a felelősség eltűnéséhez; míg a másikban (Saramati) alapvető eljárási garanciák sérültek, ismét a polgári és katonai szempontok nem megfelelő összehangolásából eredően.

Annak ellenére, hogy a Bíróság mindkét ügyet visszautasította, lévén a szóban forgó cselekmények nem az Európa Tanács tagállamainak, hanem más nemzetközi szervezeteknek tudhatóak be,⁴⁰⁴ a két ügy a nemzetközi szervezetek és az egyének felelősségének kapcsolatrendszerére tekintettel mindenképpen továbbgondolásra érdemes. A betudhatóság vizsgálatára alkalmazott elméletet megkérdőjelezhetjük az ILC Nemzetközi szervezetek felelősségéről szóló tervezetének magyarázata alapján: a szervezet részére átengedett állami szervek (adott esetben katonai csapatok) magatartásának betudhatóságát egyrészt a csapatok felett gyakorolt ellenőrzés ténylegessége (*factual control*) másrészt annak kizárólagossága (*exclusive control*) helyezi át a nemzetközi szervezethez.⁴⁰⁵ Egyes szerzők ezért különbséget tesznek – véleményem szerint indokoltan – a Nicaragua ügy alapján alkalmazott *effective control* és a nemzetközi szervezetek esetében a betudhatóságra alkalmazott azonos kifejezés jelentése között.⁴⁰⁶ Így viszont bizonyos esetekben – bár például az ENSZ rendelkezésére bocsátott erők esetében a szervezet vélelmezi a kizárólagos parancsokságot, a szomáliai UNOSOM II misszió esetében beigazolódott, hogy ez csak *presumptio iuris*.⁴⁰⁷ A betudhatóság kérdésének eldöntése mellett a stasbourgi bíróság ítéletének fontos tanulsága az Agir Behrami fiainak tragédiájáért vélelmezhetően felelős egyének felelősségével kapcsolatban jelentkezik. A tényállás alapján a KFOR parancsnok szerint a kazettás bomba egységek helyszínének kijelölését nem tartotta prioritást élvező feladatnak, emiatt viszont az ENSZ nem tudta az aknamentesítést elvégezni. A strasbourgi ítéletben foglalt tényállásból egyértelműen nem megállapítható, hogy ez a mulasztás vajon felér-e valamelyik nemzetközi bűncselekmény tényállásával. A cselekmény betudhatóságának nemzetközi szervezetekre ruházásával, akarva-akaratlanul a személyes felelősség megállapításának lehetősége is erodálódik, olyan mértékben, hogy az gyakorlatilag a nemzetközi törvényszékek megjelenése előtti nemzetközi jogi helyzethez hasonló *de facto* büntetlenséget jelent. Megmarad ugyan a küldő állam joghatósága, de az áldozatoknak vagy hozzátartozóiknak igen nehézé válik a küldő ál-

^{404.} Behrami és Saramati, 141. bek.

^{405.} KJETIL MUJEZINOVIC LARSEN: *op.cit.*, 516. o.

^{406.} Az azonos fogalom eltérő jelentését magyarázhatja a kodifikációs munka lezáratlansága. L. KJETIL MUJEZINOVIC LARSEN: *op.cit.*, 516. o.

^{407.} vö. MICHAEL J. KELLY: *Restoring and maintaining order in complex peace operations* 67. vs. 71. o.

lam igazságszolgáltatási rendszerében érdemi felelősségre vonást kieszközölniük.

A felelősségre vonás lehetősége tehát a nemzetközi szervezetek keretei között végrehajtott műveletekben sem vész el teljesen. Komoly nehézséget okozhat ugyanakkor a jövőben, hogy az egyéni felelősségre építő nemzetközi törvényszékeket, emberi jogi vagy akár nemzeti büntető bíróságokat olyan speciális nemzetközi jogi kérdések eldöntésére kényszeríti a betudhatóság eldöntése, amelyre nem minden esetben rendelkeznek joghatósággal.⁴⁰⁸

A tételes jogi megfontolásokon túl még egy megjegyzés elengedhetetlen a nemzetközi szervezetekkel összefüggésben: egyrészt esetükben számos metajurisztikus elem segítheti a felelősség érvénysülését,⁴⁰⁹ a szervezetek önkéntes jogkövető magatartásra számítani talán nem túlzó optimizmus. A bürokratikus szervezetek bonyolult összefonódásában azonban elveszhet az egyén nemzetközi jogi felelősségre vonhatósága. Az egyéni felelősségre vonás lehetőségeit nem csak az államközi rendszer továbbélő elemei korlátozzák.

A felelősség megosztása a különböző nemzetközi jogalanyok között az előző fejezet megállapításai szerint több akadályt is teremt az egyes elkövetők tényleges felelősségre vonásával szemben. Az akadályok egy része legyőzhetőnek látszik a nemzetközi büntetőbíráskodás eszközeivel, azonban ezt az eszköztárat nem lehet minden esetben alkalmazni. A joghatóság gyakorlása mindegyik törvényszéken szigorú feltételekhez kötött, amelyek nem légüres térben jöttek létre. Fokozatosan illeszkedtek a klasszikus nemzetközi jogi szabályok közzé, már a nürnbergi perben véghezvitt forradalmi változások előtt is.

^{408.} Különleges feladatkörére tekintettel a NATO esetében sem alkalmazhatók mindenben a nemzetközi szervezetek funkcionáriusaira kialakított szabályok. L. DOBROMIR MIHAJLOV: *The Origin and Early Development of International Civil Service*, 108. o.

^{409.} AUGUST REINISCH: *op.cit.* 138 o.

IV. A Nemzetközi Büntetőbíróság eljárásának anyagi jogi előfeltételei

IV.1. Az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények

Az államok és a nemzetközi szervezetek felelősségének megállapításához szükséges jogellenes cselekmény megvalósítása nem minden esetben képes egyéni felelősség kiváltására is, különösen nem a nemzetközi jog alapján. Ahhoz, hogy az egyének és az államok, illetve nemzetközi szervezetek együttes felelőssége jelentkezzen, a jogellenes magatartásnak egyúttal olyan nemzetközi bűncselekményt is meg kell valósítania, amely a szóban forgó nemzetközi törvényszék joghatósága alá tartozik. Az ilyen bűncselekmény elkövetésének gyanúja az eljárás megindulásának szükségszerű előfeltétele.

E nemzetközi bűncselekmények *rendszere* nem változott sokat a nürnbergi kodifikáció óta, pontos tartalmuk és a mögöttes jogviszonyok azonban nagymértékben átalakultak. A nürnbergi per óta az *emberi személy alapvető jogai* vonatkozásában, azaz mind a humanitárius jogban, mind az emberi jogok területén jelentős változások mentek végbe a nemzetközi jogban.⁴¹⁰ A nemzeti büntetőjogokhoz hasonlóan, a mögöttes jogban bekövetkező ilyen mély változások nem maradhattak nyom nélkül – a nemzetközi büntetőjog adaptációját az ezredforduló nemzetközi jogának elvárásaihoz nagyrészt az ENSZ két *ad hoc* törvényszéke valósította meg.

Egy alapvetően nemzetközi jogi elemzésben meg kell említeni azt is, hogy a bűncselekmények és fejlődésük vizsgálata nagyrészt a nemzetközi jogon kívüli terület. Sokkal inkább írható le a bűnügyi tudományokon, nevesül a büntetőjog-tudomány eszköztárán keresztül: ez igaz az ICC joghatóságába bekerült bűncselekmények ismertetésére is. A tényállásokon keresztül védett jogi érdek – a magyar dogmatika szerint: a bűncselekmény jogi tárgya – azonban mindig nemzetközi jogi szabály, ennyiben tehát nem mellőzhető a nemzetközi jog alkalmazása a tényállások bemutatása során.

A nürnbergi cselekmények – béke elleni, háborús, emberiesség elleni bűncselekmények sorát a nürnbergi eljárásban még szórványosan használt,⁴¹¹ az ítéletben nevesítve nem is említett népiértés egészítette ki, 1948-tól. A béke elleni

^{410.} E ponton elég csak röviden utalni az 1949. Genfi egyezményekre, az 1966. évi emberi jogi Egyezségokmányokra, stb.

bűncselekmények fogalma a korabeli nyelvben szinte teljesen összeforrt a német militarizmus által tervezett és indított agresszív háborúval; a háború után pedig a nagyhatalmak nem akartak lemondani – Ferencz Benjamin keserű iróniájú kifejezésével élve: „öléshez való szuverén jogukról”⁴¹². A kilencvenes évek, a bipoláris világrend összeomlása utáni bizonytalanság miatt nem kedveztek a fegyveres erőszak alkalmazhatóságára vonatkozó nemzetközi jogi szabályok újragondolásának: ez pedig elengedhetetlenül szükséges lenne *a béke elleni bűncselekmények miatti egyéni felelősség* megállapíthatóságához. Hoszszas viták után fogadta el a Felülvizsgálati Konferencia 2010. június 11-én a Római statútumot és a Tényállások elemeit módosító határozatát, amely ha (vagy amikor) hatályba lép⁴¹³ az agresszió kötelező erejű definícióját fogja tartalmazni, a II. világháború óta először.

A nemzetközi bűncselekmények ilyen értelemben jellemzően áldozatok tömegeivel szemben elkövetett atrocitásokat foglalnak tényállásokba. Ezért nyilvánvalóan súlyosabb minősítést követelnek, mint a „hagyományos” bűncselekmények. E jogsértések kiemelkedő súlya és veszélyessége miatt egyszersmind az is felmerül, hogy felállítható-e közöttük súlyuk szerinti rangsor.⁴¹⁴ Ez a kérdés a jelenlegi bűncselekmények rendszerében az egyik legvitatottabb megállapí-

^{411.} Mai értelméhez legközelebbi jelentésben a francia helyettes ügyész, AUGUSTE CHAMPETIER DE RIBES beszédében bukkant fel, igaz a tárgyalások során nem először. *Nuremberg Trial Proceedings* Vol. 19. 531. o. A vád ismertetése során először nevezték a népirtást „az elképzelhető legsúlyosabb bűncselekménynek” („the greatest crime of all”) *Nuremberg Trial Proceedings*. Vol. 19. 562. Ahogy később az ICTR utalt rá: The Chamber notes in this regard that the crimes prosecuted by the Nuremberg Tribunal, namely the holocaust of the Jews or the "Final Solution", were very much constitutive of genocide, but they could not be defined as such because the crime of genocide was not defined until later.” KAMBANDA ügy, ítélet, 1998. szeptember 4. ICTR 97-23-S, 14. bek.

^{412.} BENJAMIN FERENCZ: *A Nuremberg Prosecutor...*, 178. o.

^{413.} A határozat ezt 30 állam ratifikációjához, és egy hasonló arányú 2017-ben meghozandó döntéshez köti. Szerződés módosításról lévén szó, csak a ratifikáló államok tekintetében lesz majd kötelezően alkalmazható az agresszió tényállása. L. RC-Res.6

^{414.} A bűncselekmények vizsgálatát a dolgozat eddigi történeti megközelítésével szakítva, nem kialakulásuk időrendjében, hanem a Római statútumban szereplő sorrendjük szerint végeztem. E váltás oka nemcsak a tételes jog tisztelete, hanem az a meggyőződése, hogy ez a sorrend egyúttal egyfajta súlyossági sorrendet is jelent. Hiszen annak ellenére, hogy a nemzetközi bűncselekmények minden egyes alkalommal súlyos, az emberiség lelkiismeretét megrázó, szörnyű atrocitások formájában jelentkeznek, közöttük is felállítható egy prima facie sorrend, egymáshoz viszonyított relatív súlyuk szerint, (MICAELA FRULLI: *Are Crimes against Humanity More Serious than War Crimes?*, 329. o.) amely nagyrészt a büntetéskezelés során értékelhető, de már a vádhatóság munkáját is befolyásolhatja. (A RATKO MLADIC ÉS RADOVAN KARADZIC elleni eljárásban – a végre nem hajtható lertartóztatási parancs esetén alkalmazandó Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 61. cikk alapján tartott meghallgatáson – az ICTY Főügyésze az önmagában háborús bűncselekménnyel felérő tömeges mészoltság- és katolikus templom-rombolásokat a „népirtó szándék” bizonyítására használta fel, ahelyett, hogy önálló vádpontként értékelte volna. (WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 223. o. vö. Mladic ügy, eredeti vádirat 37. bek. és a módosított vádirat 32-34. illetve 37. bek.)

tás, az ICTY bírait is tartósan megosztotta.⁴¹⁵ A Tadić ügyben a büntetés kiszabásához két bírói különvélemény érkezett; Antonio Cassese bíró szerint ennyire súlyos bűncselekmények között nem tehető *a priori* különbség, míg Shahabuddeen tanácselnök több szempontból is megalapozottnak tartja, hogy minden más körülmény egyezése esetén egy emberiség elleni bűncselekményként minősített aktus súlyosabban minősüljön, mint ugyanazon magatartás háborús bűncselekményként elkövetve.

„[...] a nemzetközi közösség érdekeltségét igazoló kapcsolatot anyagi jogi értelemben az teremti meg, hogy a cselekményt egy szervezet politikának eleget téve, vagy egy széleskörűen és módszeresen gyakorlat részeként követték el egy polgári csoport ellen. Ténylegesen háborús bűncselekményt is el lehet követni hasonló célok érdekében, de ott az elkövetés ilyen módjának feltárása nem kötelezően bizonyítandó tényállási elem.”⁴¹⁶

Az ICTR álláspontja szerint lehet a bűncselekmények között súlyuk alapján különbség tehető, igaz, a népirtás és az emberiség elleni bűncselekmények viszonyában tudatosan nem állapítottak meg ilyen különbséget:

„Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a büntetés kiszabása során az Elsőfokú Kamarának figyelembe kell venni olyan körülményeket a Statútum 23 (2) cikke alapján, mint a bűncselekmény súlya. A Kamara meggyőződése, hogy a Genfi egyezmények közös 3. cikkét illetve az azokhoz csatolt II. Kiegészítő jegyzőkönyvet sértő cselekmények súlyossága ellenére, ezek mégis kevésbé súlyos cselekmények, mint az emberiség elleni bűncselekmények illetve a népirtás. Másrésztől nagyobb nehézséget okoz a Kamarának a népirtás és az emberiség elleni bűncselekmények rangsorolása, súlyukra tekintettel. A Kamara osztja azt a nézetet, hogy az emberiség elleni bűncselekmények, amelyeket már a Nürnbergi és a Tokiói Törvényszékek is üldöztek, olyan bűnök, amelyek különösen megrázzák a kollektív lelkiismeretet.”⁴¹⁷

Az emberiség elleni bűncselekmények és a népirtás súlyosabbá minősítését több szempontból is szükségesnek vélem – nagyrészt egyetértve azokkal az álláspontokkal, amelyek az önkényes diszkriminatív elem megléte esetén bár-

⁴¹⁵ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 330. o.

⁴¹⁶ IT-94-1-A and IT-94-1-Abis, Shahabuddeen bíró különvéleménye, 39. o.

⁴¹⁷ KAMBANDA ügy, ítélet, 1998. szeptember 4. ICTR 97-23-S, 13-14. bek

mely nemzetközi bűncselekményt súlyosabbnak tekintenek.⁴¹⁸ Másrészt az alanyi oldal tudati elemei meggyőződése szerint szintén súlyosabbá teszik ugyanazt a cselekményt: a népirtó szándék, vagy a széleskörű és módszeres támadás tényének, az abban való részesi minőségnek az ismerete. A háborús bűncselekmény is súlyosabban minősülhet, ha a fegyveres konfliktusban elkövetésük nagymértékű, vagy tudatosan alkalmazott terv része.⁴¹⁹ Gyakorlati szempontból is szükségesnek látszik, hogy e viszonylag nehezen bizonyítható tudati elemek valamilyen súlyosító következménnyel járjanak: enélkül értelmetlen lenne a többlet bizonyítási terhet a vádra telepíteni. A súlyozás kérdése jelenleg a népirtás, az emberiség elleni és a háborús bűncselekmények esetében tárgyalható: az agresszió bűncselekményének helyét ebben a felosztásban vonatkozó ítélkezési gyakorlat nélkül jelenleg még sejteni sem lehet.⁴²⁰

IV.1.1. Népirtás

A népirtás, amely eredendően hordozza a diszkriminatív elemet, viszonylag új keletű fogalom – bár, a nürnbergi perben az ügyészek részéről elhangzó állításokkal némileg vitatkozva,⁴²¹ megállapítható, hogy etnikai csoportok teljes kiirtásnak szándéka már korábban is jelen volt a történelemben: a pun háborúktól kezdve az indiánok módszeres pusztításán át Dzsevet pasa parancsára 1915. február 20-tól tömegesen megölt örményekig több példát találhatunk.

Magát a szót valóban csak 1944-ben írta el először Raphael Lemkin. Korszakos jelentőségű munkájában a későbbi tényállás számos elemét megfogalmazta, egyértelműen körülírva a koncepciót.⁴²² Népirtásnak Lemkin egy nemzet vagy etnikai csoport megsemmisítését nevezte, értve ezalatt nemcsak az azonnali elpusztítást, hanem minden olyan szervezett, összehangolt, tervszerű aktust, amely egy „nemzeti csoport” létének alapvető támaszait hivatott eltüntetni, a csoport megsemmisítését célozva.

^{418.} MICAELA FRULLI: *Are Crimes against Humanity More Serious than War Crimes?* 337. o. 29. jegyzet

^{419.} Részletesen l.: OLAOLUWA ABIOLA OLUSANYA: *Do Crimes against Humanity Deserve a Higher Sentence than War Crimes?* 436. o.

^{420.} Robert Jackson főügyész Nürnbergben még a béke elleni bűncselekményt helyezte az eljárás központjába: ezt a választását azonban már akkor is érték kritikák, ma pedig valószínűleg tarthatatlan lenne.

^{421.} Míg egyértelműen megállapítható, hogy a holokauszthoz hasonló tervszerűséggel soha korábban végeztek hasonló pusztítást, a nürnbergi ügyészek a „keresztény korokban példátlan” cselekedetnek nevezték magát a népirtást. *Nuremberg Trial Proceedings* Vol. 19. 531. o.

^{422.} RAPHAEL LEMKIN: *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress*, 79 – 95. o.

Lemkin meghatározása szerint egy ilyen terv célja a politikai és társadalmi intézmények, a kultúra, nyelv, nemzeti érzések, vallás illetve a csoport gazdasági létének szétzilálása. A népirtás áldozatai egyének: de áldozattá válásuk oka kizárólag a csoporthoz tartozásukban keresendő.⁴²³ Ezeken a fogalmi alapokon Lemkin különbséget tett politikai, szociális, kulturális, gazdasági, biológiai és fizikai népirtás között.⁴²⁴

A negyvenes évek második felében, a Holokauszta okozta nemzetközi sokk hatására a népirtás tilalma korábban soha nem tapasztalt gyorsasággal került be a nemzetközi jog legfontosabb szabályai közé. 1944-es jogirodalmi megfogalmazása után négy évvel, 1948-ban már nemzetközi egyezmény tiltotta a Nürnbergben még az emberiség elleni bűncselekmények egyikeként tárgyalt borszalmakat.⁴²⁵ A Nemzetközi Bíróság már 1951-ben, három évvel az aláírást követően egyetemes normának tekintette népirtás tilalmát és megelőzésének kötelezettségét, pontosabban az egyezmény háttérében álló elveket.⁴²⁶ A Barcelona Traction ügyben 1970-ben meghozott ítélet pedig az elsők között sorolta a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normái közé.⁴²⁷

Tényállása gyakorlatilag semmit nem változott az elmúlt hat évtized során. Mindazonáltal Lemkin eredeti meghatározásához képest kissé átalakult a kodifikációs eljárás során. A korai elképzelések között szerepelt még a „politikai” és a „társadalmi csoport” is, ezeket azonban a kodifikációs folyamatban végül mellőzték, részben azért mert nem tekinthetők állandó és stabil csoportnak.⁴²⁸

Nemzetközi bíróság népirtás büntetében a kilencvenes évek közepéig nem hozott ítéletet. Nemzeti bíróságok előtt ritkán ugyan, de felbukkant.⁴²⁹ Ez a viszonylag szűk joggyakorlat nem adott lehetőséget az emberi jogi háttérben bekövetkező számottevő változás követésére; a nemzetközi jog irodalmában azonban felbukkant néhány igen fantáziadús javaslat, amely ezt az adaptációt célozta.⁴³⁰ Némelyikük a kiterjesztő jogértelmezéssel már-már egészen új értelmet adott volna az Egyezmény szövegének. Az 1948-as definíció kitégítésére irányuló törekvések egyik fő oka az volt, hogy hosszú évtizedeken át a népirtás

⁴²³ RAPHAEL LEMKIN. *op.cit.* 79. o

⁴²⁴ RAPHAEL LEMKIN. *op.cit.* 82-90.

⁴²⁵ A nürnbergi főperben meghozott ítéletben a népirtás kifejezés még nem szerepelt, az ügyészek – ebből eredően védelmük előadása során egyes vádlottak is – már használták e kifejezést. L. *infra*, 107. o. 527. lábjegyzet

⁴²⁶ A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezményhez fűzött fenntartások tárgyában adott tanácsadó vélemény, 23. o. „binding on States, even without any conventional obligation.”

⁴²⁷ L. *infra*, 747. lábjegyzet, 155. o.

⁴²⁸ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 105-106 és 134. o.

⁴²⁹ WILLIAM SCHABAS: *National Courts Finally...*, 40-41. o.

⁴³⁰ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 102-103

volt az egyetlen, széles körben elfogadott, és nemzetközi egyezményben – vagyis kötelező erejű dokumentumban – kodifikált, modern értelemben vett nemzetközi bűncselekmény.⁴³¹ Ma, a Római statútum szerinti hatályos rendszer „csúcán” még mindig a népirtás áll, de az igen szűk értelmű, szigorú fogalmából eredő hézagokat nagyrészt a nemzetközi bűncselekmények rendszere pótolja. Azok az elkövetési magatartások, amelyek nem férnek el a népirtás merev fogalmi keretei között minősülhetnek emberiesség elleni bűncselekménynek, háborús bűncselekménynek, vagy valamilyen köztörvényes bűncselekménynek.⁴³²

Annak ellenére, hogy a kisebbségek nevesítve nem szerepelnek a tényállásban, első pillantásra is egyértelmű, hogy a népirtás tilalmának „elsődleges nyertesei” az egyes kisebbségek,⁴³³ az egyezmény „egy adott állam területén élő csoportokat kíván védelemben részesíteni.”⁴³⁴ Igen összetett fogalom, amelynek kisebbségvédelmi relevanciáját az alanyi oldal elemei között találjuk meg. A bűncselekmény *dolus specialis*-szal követhető el:⁴³⁵ egyenes szándék szükséges az elkövetési magatartások tekintetében, és ezen felül a szándéknak magában kell foglalnia egy „nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport” kiirtását is. A szándékot, a célzatot különösen nehéz lehet bizonyítani egyes esetekben: a bizonyítási teher a vádat terheli, a benyújtott bizonyítékoknak pedig az általános büntető-eljárásjogi követelmények szerint minden kétséget kizárónak kell lenniük. A bizonyítási teher szigorát jól jellemzi az ICTY-nak a brcko-i vérengzésekkel kapcsolatos egyik ítélete, amelyben épp a szándék bizonyítottságának kétséges volta miatt utasították el a népirtás vádját:

Az összes körülményre tekintettel, az Ügyésznek nem sikerült minden kétséget kizáró módon bizonyítania, hogy Brcko-ban népirtást követtek volna el a vádiratban szereplő időszakban. Továbbá, a vádlott magatartás azt látszik alátámasztani, hogy bár nyilvánvalóan kivágta a mohamedánokat, véletlenszerűen ölt, és nem a csoport megsemmisítésének egyértelmű szándékával. Az Elsőfokú Kamara ezért arra következtetésre jutott, hogy nem bizonyosodott be minden kétséget kizáróan, hogy a vádlott a népirtás tényállásában szereplő dolus specialis-nak megfelelő motívumok alapján járt el. Kétség esetén mindig a terhelt javára kell döntenet,

⁴³¹ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 103-104. o.

⁴³² WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 219. o.

⁴³³ WILLIAM SCHABAS: *Genocide in International Law*, 107. o.

⁴³⁴ SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a XX. században*, 208. o.

⁴³⁵ ANTONIO CASSESE: *The Definition of Genocide*, 338. o.

*és ezért, Goran Jelusic ebben a vádpontban nem bűnös.*⁴³⁶

A népirtás esetében az alanyi oldal Római statútum alapján végzett elemzése a hagyományos büntetőjogi dogmatikával össze nem egyeztethető eredményre vezet, ahogy arra William Schabas felhívja a figyelmet.⁴³⁷ A parancsnok felelősségének intézménye⁴³⁸ miatt ugyanis elvileg nem elképzelhetetlen, hogy egy parancsnok magáról a cselekményről nem tudva – tehát gondatlanul – kövessen el célzatos bűncselekményt, ami a bűncselekmény tana szerint egyenes szándékot kíván meg. Célzatos bűncselekmény gondatlan elkövetése a kontinentális jogi dogmatika szerint fogalmilag kizárt, a dilemma feloldására kínákozó megoldások közül az ICTR megközelítése lehet irányadó. Mivel saját statútuma nem határozta meg a részesség (*complicity*) fogalmát, a ruandai büntetőtörvény fogalmát emelték át, amely magában foglalhatja a parancsnok felelősségét is.⁴³⁹ Az Akayeshu ítélet szerint, ha a tényleges elkövetőben, vagyis az elkövetési magatartások tényleges kifejtőjében megvolt a népirtás tényállásában szereplő *dolus specialis*, a bűnrészesben viszont nem, ez utóbbi csak a tényleges elkövetési magatartással megvalósított maradvány-cselekményért (pl. emberölés) felel, és nem népirtásért.

*„Így például ha a vádlott tudatosan segített mást emberölés elkövetésében, ugyanakkor nem volt tudomása arról, hogy a tényleges elkövető az emberölést egy csoport teljes vagy részleges kiirtásának szándékával követi el, a vádlott emberölésben bűnrészes, de bizonyosan nem az népirtásban. Azonban, ha a vádlott tudatosan segítette emberölés elkövetését, úgy, hogy tudta, vagy tudnia kellett volna, hogy a tényleges elkövető népirtó szándék által vezérelten cselekszik, a vádlott még akkor is népirtásban való bűnrészességért felel, ha saját magát nem is vezérelte a gyilkos csoport megsemmisítésére vonatkozó szándéka.”*⁴⁴⁰

Így véleményem szerint vagy túlzott nagyvonalúsággal eltekintünk a bűnösség fogalmának e sarokkövétől, és a bűnösség fogalomban eltérő angolszász gyakorlat alapján egyszerűen egyenes szándék helyett az alanyi oldal elemeinek másfajta megnyilvánulási lehetőségeként értékeljük;⁴⁴¹ vagy pedig gyakorlatilag kizárjuk a feljebbvaló büntetőjogi felelősségét a népirtás alól. Ez utóbbi a

^{436.} JELISIC, IT-95-10, *Fellebbviteli Tanács ítélete*, 2001. július 5., 31. bek.

^{437.} WILLIAM SCHABAS: *Genocide*, 115-116. o. és *Genocide in International Law*: 219-222. o.

^{438.} Római statútum, 28. cikk

^{439.} Akayeshu Elsőfokú ítélet, 537. bek.

^{440.} Akayeshu ítélet, 540. bek.

nemzetközi büntetőjog és az ICC céljaival ellentétes értelmezés lenne,⁴⁴² és mint ilyen, a Szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény értelmezésről szóló rendelkezései⁴⁴³ szerint nem lesz elfogadható eredmény. William Schabas monográfiája kifejezetten elutasítja az ICTR megközelítését. Hipotézise szerint gyakoribb, hogy a tényleges elkövető nincs tisztában cselekménye valódi céljával, az azt parancsba adó személy viszont kifejezetten a népirtó szándék alapján cselekszik. Így helyesebbnek véli, ha a bűnrészes, amennyiben népirtás céljával jár el, büntethető legyen, akkor is, ha az elkövetési magatartás tényleges kifejtőjéből az hiányzik.⁴⁴⁴

Harmadik lehetőségként említhető, ha a parancsnok esetében a népirtás célzatának meglétét kell bizonyítani, és a konkrét elkövetési magatartás, vagy azok konkrét kifejtése tekintetében már „csak” a Római statútum 28. cikk szerinti bármely gondatlansági alakzatot.

Kelet-közép európai perspektívából a kollektív jogokra tekintettel is érdekes tanulságokat rejt a tényállás: nehéz arra választ találni, hogy a célzatban felbukkanó „nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport” fogalma mennyiben más, mint a „kisebbség”. A pontos definíciók keresgélése hiábavalónak tűnik, már pusztán a kisebbségek fogalmának határozatlansága miatt is,⁴⁴⁵ mindazonáltal a csoport fogalmának néhány sajátossága eltéréseket mutat a kisebbségek hasonló, általánosan elfogadott ismérveitől.

Az első ilyen eltérés mára meghaladott, de 1948-ban még fontos érv volt a csoport szó használata mellett. A két világháború közötti években a védett kisebbségek tipikusan egy anyaországból leszakadt néptörzset jelentettek, néhány, anyaországgal nem rendelkező, nem tisztán vallási-etnikai kisebbséget leszámítva, mint az európai zsidóság.⁴⁴⁶ A népirtás tilalmában így kifejezésre jut, hogy anyaország nélküli kisebbségek ellen is elkövethető, amennyiben a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási jelzők által körülhatárolt fogalom alkalmazható rájuk nézve.⁴⁴⁷ Eljárási szempontból vizsgálva a kérdést arra jutunk, hogy egy állam szuverenitása alá tartozó, más államok etnikai alapú, *politikai védelmét* sem élvező személyekre kiterjesztett védelem szabályainak megsértése miatti egyéni felelősségre építő szankciókat, más államok csak az egyetemes jogható-

^{441.} MARK DRUMBLE: *Pluralizing International Criminal Justice*, 1308-1309. o. A vonatkozó modern angol precedensjogra utal továbbá az Akayeshu ítélet 539. bek.

^{442.} L.: A „to put an end to impunity”, jelmondat háttérét Kofi Annan: *op. cit.* 365-366. o., vagy ENSZ Közgyűlés, 1325. sz. hat. 11. pont

^{443.} Szerződések jogáról szóló 1969. bécsi egyezmény, 31. cikk 1. bek.

^{444.} WILLIAM SCHABAS: *Genocide in international law*, 221. o.

^{445.} WILLIAM SCHABAS: *Genocide in international law*, 111. o.

^{446.} WILLIAM SCHABAS: *Genocide in international law*, 107-108. o.

^{447.} WILLIAM SCHABAS: *Genocide in international law*, 111-112. o.

ság problematikus koncepcióján keresztül érvényesíthetnék. Egyetemes joghatóság hiányában, még a Nemzetközi Büntetőbíróság nemzeti hatóságokra erősen támaszkodó rendszerében is, ha a jogsértést elkövető állam részes fél a Római statútumban, akkor a joghatóság igen könnyen átkerülhet a nemzetközi fórum elé.

Másrészt nyilvánvaló különbségnek tűnik, hogy népiirtást elkövethet egy kisebbség is a többség ellen,⁴⁴⁸ vagy ami ennél valószínűbb, két hasonló arányú csoport között is megállapítható lesz a népiirtás. Ezáltal tehát irrelevánssá vált a népiirtást elszenvedő csoport számaránya.

Végül kriminál-politikai szempontból, a ruandai tapasztalatokból okulva, talán a harmadik különbség a legfontosabb a hatályos jogban. A „csoport”, mint büntetőjogi fogalom egészen eltérő az objektív és szubjektív elemek viszonyában, mint az alapvetően emberi jogi egyezményeken felbukkanó „kisebbség” terminus. A csoporthoz tartozás tényének felismerését illetően a nemzetközi büntetőjog szubjektív – de nem csak a csoport tagjai, hanem az elkövető oldaláról is vizsgálva.⁴⁴⁹ Akár teljességgel figyelmen kívül hagyható azonban a népiirtás szempontjából az, hogy az áldozat egyáltalán tudott-e arról, hogy ő egy vélt vagy valós „nemzeti, etnikai, faji vagy vallási” csoport tagja: elég, ha az elkövető úgy véli, hogy áldozata egy olyan csoporthoz tartozik, amelyet teljesen vagy részlegesen meg akar semmisíteni. Az ICTR egyik ítélete legalábbis ezt sugallja, az etnikai csoporthoz tartozás megállapítására:

[...] a cselekményeknek e diszkriminatív szempontok szerinti speciális csoport ellen kell irányulniuk. Olyan csoport ellen, amely saját magát határolja el másoktól (önazonosság); vagy egy olyan csoport, amelyet mások – ideértve az elkövetőket – határoznak meg. (mások általi meghatározottság)⁴⁵⁰

A népiirtás merev fogalmi kereteit, az ICTR megállapításain túlmenően szinte lehetetlen tágabb értelemmel felruházni. Tilalma viszont egyértelműen része a nemzetközi *ius cogens*-nek, és ennek megfelelően a legtöbb állam büntetőtörvényében megtalálható tényállása, szórványos és marginális jelentésbeli eltérésekkel. Ezért a népiirtás büntette a felelősség megosztása szempontjából azért is kiemelkedő, mert nemcsak, hogy egyértelmű bizonyítéka az egyéni és állami

^{448.} RATNER-ABRAMS: *op.cit.*, 33.o. Ez a bűncselekmény az elkövetési módokra és azok körülményeire tekintettel az apartheidhez lenne igen hasonló. A különbség megint csak az elkövető szándéka szerint állapítható meg – következképp bizonyítási és egyéb eljárási nehézségeket támaszt. Elméletben a különbség látványos: az apartheid nem irányul a többséget alkotó etnikum kiirtására, közösségkénti fizikai megsemmisítésére.

^{449.} WILLIAM SCHABAS: *Genocide in international law*, 110. o.

^{450.} Kayishema és Ruzindana ítélet, 98. pont

felelősség kettősségének és együttes alkalmazhatóságának,⁴⁵¹ hanem a két rendszer kapcsolatának alapjai is a srebrenicai népirtás ügyében hozott különböző bírósági ítéletek alapján körvonalazhatók, az alábbiak szerint.

Elsőként az ICTY zárta le az ügyet, ahol 2004-ben született érdemi döntés,⁴⁵² majd ezt követte a Nemzetközi Bíróság ítélete 2007-ben.⁴⁵³ Az egyéni felelősség körében a Kristic ügy megállapításai a népirtás tényállási elemeinek bizonyítási nehézségeire adtak választ: a már említett népirtó szándék bizonyítéka volt az áldozatok kiválasztásának szempontja, a korcsoport meghatározása.⁴⁵⁴ Annak ellenére, hogy a srebrenicai eseményeket már 2001-ben, jogerősen 2004-ben népirtásnak minősítette az ICTY, a Nemzetközi Bíróság a 2007-es ítéletében nem tekintette a népirtás elkövetését *res iudicata*-nak, az ICTY előtti anyagok közül a tárgyalás után hozott ítéletben megállapított tényeket, és egyes közvetlenül hozzájuk kapcsolódó jogi minősítéseket a Nemzetközi Bíróság „el-méletileg igen meggyőzőeknek” (*highly persuasive*) nevezte.⁴⁵⁵ A Bíróság saját következtetéseként állapította meg, hogy Srebrenicában népirtás történt,⁴⁵⁶ amelynek egyes elemeit az ICTY ítéletek megerősítették.⁴⁵⁷

IV.1.2. Az emberiesség elleni bűncselekmények

Az emberiesség elleni bűncselekmények fogalmának jelentése a népirtáshoz viszonyítva már kevésbé egyértelmű. A nürnbergi koncepcióhoz képest strukturálisan és tartalmilag is ez a bűncselekmény-kategória változott leginkább – akkor még megkövetelték, hogy valamelyik béke elleni vagy háborús bűncselek-

⁴⁵¹. STATHIS PALASSIS: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)* 87-88. o.; A népirtás büntetéséről és megelőzéséről szóló egyezmény alkalmazása tárgyában ítélet, 66. o. 174. bek. és 67. o. 179. bek.

⁴⁵². Kristic ügy, Fellebbviteli ítélet, 2004. április 19.

⁴⁵³. *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 43.o. Az első, 1996-os ítélet csak a pergátló kifogás tárgyában határozott, az érdemi vizsgálat csak ezt követően indult meg.

⁴⁵⁴. Elsőfokú Tanács ítélete, 211. o. 595. bek, helybenhagyta: Fellebbviteli Tanács ítélete, 9. o. 27. bek. Történelmi szempontból figyelemre méltó, hogy a szovjet Vörös Hadsereg által Magyarországról *malenkij robotra* hurcolt személyek esetében gyakorlatilag azonos korcsoportot válogattak ki („munkaképes korúak”) a magyar és német lakosság köréből. L. BOGNÁR ZALÁN (ed): *Malenkij robot*, pl: 89-90., 93. o.

⁴⁵⁵. *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 134. o. 223. bek.

⁴⁵⁶. *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 166. o. 297. bek.

⁴⁵⁷. L. pl. *A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása* 2007, ICJ Reports, 165-166. o. 295. bek.

ménnyel párhuzamosan kövessék el.⁴⁵⁸ A bűncselekmény alapja a polgári lakosság egy része elleni támadás, ami, ha célzottan történik, már önmagában háborús bűncselekmény.⁴⁵⁹ emberiesség elleni bűncselekménnyé az alább részletezendő⁴⁶⁰ további feltételek miatt válik.

Ilyen tényállás miatt először a XX. század elején kíséreltek meg büntetőeljárásokat lefolytatni, amelyek már akkor is nemzetközi jellegűek lettek volna. A törökországi örmények ellen elkövetett atrocitásokat a korabeli diplomáciai iratok alapján többen minősítették emberiesség elleni bűnöknek, de a tényállás tervezet alapjául szolgáló „emberiesség törvényei” követelmény ekkor még nem volt alkalmas a büntetőjogi alkalmazásra.⁴⁶¹

A XX. század kilencvenes éveiben, az ENSZ *ad hoc* törvényszékeinek felállításakor az emberiesség elleni bűncselekmények alapja, a polgári lakosság elleni támadás egyes speciális fajtáit több nemzetközi egyezmény *quasi sui generis* tényállásként tartalmazta. Az elkövetési magatartások hasonlósága miatt, ilyenek tekinthetjük a népiirtás tilalmáról szóló 1948. évi egyezményt, vagy az apartheid nemzetközi bűncselekménnyé minősítéséről szóló 1973. évi egyezményt. Ezek alapján jellemzően nemzeti hatóságok jártak el, azok is ritkán, gyakran túlpolitizált eljárásokban,⁴⁶² amelyek emiatt alkalmatlanok arra, hogy precedensként elemezhessük őket.

A két *ad hoc* törvényszék alapokmányába már érdemileg is önállóan, a háborús bűncselekményektől elkülönítve kerültek be az emberiesség elleni bűncselekmények szabályozási keretei. A mai tényállás nyitottsága lehetőséget ad arra is, hogy az atrocitások kereteként ne kelljen vizsgálni sem a fegyveres konfliktus létezését, sem annak természetét.⁴⁶³ Az emberiesség elleni bűncselekményeket ugyan egy támadás részeként, a támadás tényéről tudva kell elkövetni, de maga a támadás nem feltétlenül a szó klasszikus nemzetközi jogi értelmében vett katonai támadás, megvalósíthatja bármely elkövetési magatartás tényállásszerű elkövetése.

A tényállás általános ismérvei között a háborús bűnökhöz képest megkülönböztető elem a polgári lakosság elleni széleskörű vagy szisztematikus – a hiva-

^{458.} THEODORE MERON: *Case for...*, 130. o.

^{459.} Genfi egyezmény, CIHL, Római statútum 7-8. cikk

^{460.} L. 93. o. 477. jegyzet

^{461.} RATNER-ABRAMS: *Accountability...* 47. o.

^{462.} Az Eichmann pert leszámítva a további példák a kambodzsai, a romániai és az etióp eljárások lehetnek. L. WILLIAM SCHABAS: *National Courts Finally Begin to Prosecute Genocide, the Crime of Crimes*, 44-45. o., 27. jegyzet

^{463.} GUIDO ACQUAVIVA - FAUSTO POCAR: *Crimes against Humanity*, (Max Planck Encyclopedia of International Law)

talos magyar fordításban remek stílusérzékkel fordítva: átfogó vagy módszeres – támadás.⁴⁶⁴ E támadásról tudva kell elkövetni e cselekményeket, nem szükséges azonban, hogy a támadás minden részletével tisztában legyen az elkövető.⁴⁶⁵ Tudatában kell azonban lennie annak, hogy cselekménye egy átfogó terv részét képezi.⁴⁶⁶

Az elkövetési magatartások tekintetében e tényállás nyitott: nem sorol fel minden elképzelhető cselekményt, hanem egy példálózó felsorolással határozza meg azt a szintet, amelyet elérő más tettek is minősülhetnek emberiség elleni bűncselekménynek.⁴⁶⁷ Ilyen tényállások a szándékos emberölés; kiirtás; rab-szolgaságba taszítás; a lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása; bebörtönzés vagy a fizikai szabadság elvonásának más súlyos formája, a nemzetközi jog alapvető rendelkezéseinek megsértésével; kínzás; vagy a személyek erőszakos eltüntetése.

A szexuális jellegű emberi(es)ség elleni bűncselekmények igen súlyos megítélésének oka kettős: egyrészt, a magyar büntetőjoghoz hasonlóan a nemi élet tisztaságát és szabadságát tekinti védendő értéknek a jog, különösen háborús helyzetben, ahol ezek a tettek tömeges előfordulásuk miatt óriási szenvedést okozhatnak az egész lakosságnak. Másrészt egyes új bűncselekmények – pl. a kényszerterhesség, amelyben fogalmi elem az erőszakkal fogant gyermek kihordására kényszerítés is – az adott területen élő lakosság etnikai arányainak megváltoztatását is célozza.

Az apartheid büntetnének gyakorlati jelentősége a Dél-Afrikai Köztársaságban végbement rendszerváltással nagy mértékben csökkent.⁴⁶⁸ Korábban önálló nemzetközi egyezmény határozta meg a fogalmát,⁴⁶⁹ amely a magyar Btk.-ba is átkerült. Ma újra az emberiség elleni bűncselekmények tényállási elemei között szerepel az egyik faji csoport erőszakos, elnyomó uralma egy másik faji csoport felett, az Apartheid egyezményhez képest némileg szűkebb tényállással.⁴⁷⁰ A tényállásból minden más csoportot (nemzeti, vallási stb.) kizártak, a túlpolitizálástól való félelem, és a nemzetállamok egy részének érintettsége miatt, de az irodalom jellemzően kitágítóan értelmezi a fogalmat.⁴⁷¹

^{464.} T/4490 törvényjavaslat, illetve Popovic ügy, Elsőfokú ítélet, 312. o. 756. bek.

^{465.} Popovic ügy, Elsőfokú ítélet, 313. o. 758. bek.

^{466.} *ibid.*

^{467.} RODNEY DICKSON: *Crimes against Humanity*, 158-159. o., ANTONIO CASSESE: *Crimes against Humanity*, 360-361. o.

^{468.} L. pl.: Bassiouni: 207. o. 84. jegyzet,

^{469.} Magyarországon kihirdette: 1976. évi 27. tvr.

^{470.} Christopher Keith Hall: *The Crime of Apartheid*, 167. o.

^{471.} Szélesebb értelmezést ad a faj fogalmának pl. a CERD fogalmait alkalmazva Christopher K. Hall. L. op.cit., 169. o., vagy l. még. Ratner-Abrams: *Accountability...*, 121. o.

Az emberiség modern kori történetének legszörnyűbb népirtását, a Holokausztot tehát nem tárgyalhatták népirtásként.⁴⁷² A magyarra „zsidóüldözésként” fordított nürnbergi vádpont önálló bűncselekmény lett, üldözés (persecution) néven. Eszerint – a mai szóhasználat szerinti – emberiesség elleni bűncselekmény bármely meghatározható csoport vagy közösség üldözése politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi, vagy más, a nemzetközi jog által egyetemesen tiltott egyéb ismerv alapján a Bíróság joghatósága alá tartozó bármely bűntettel kapcsolatban. E rugalmas, nyitott tényállás jelentőségét csak akkor érthetjük meg igazán, ha a népirtás szigorú meghatározásával hasonlítjuk össze. Az üldözés fogalma mind a védett csoportok, mind az elkövetési magatartások tekintetében kerüli a taxációt, elvileg bármilyen, nemzetközi jog által el nem ismert ismerv alapján meghatározott csoport ellen elkövethető.

IV.1.3. Háborús bűncselekmények

A háborús bűncselekmények megnevezést gyakran gyűjtőfogalomként is használják valamennyi szóban forgó bűncselekményt értve alatta.⁴⁷³ Precízebb, szűk értelme a háború jogának és szokásának megsértését jelenti – még ebben az értelemben is a legátfogóbb tartalmú tényállás. Az elkövetési magatartásokat nem sorolta fel tételesen egyik *ad hoc* törvényszék statútuma sem, Rómában viszont nem bővítették a szokásjogi természetűvé vált bűncselekmények körét szerződéses formában. A háborús bűncselekmények listája ma igen hosszú, de elvileg nem teljesen zárt, valamelyest teret hagyva ezzel a bírói jogalkalmazásnak és a későbbi jogszabály-módosításoknak.⁴⁷⁴ A mögöttes jogi szabályozás – a humanitárius jog – *corpus*-ából mégis nagy biztonsággal kiválaszthatóak a különösen fontos szabályok, amelyek megszegése háborús bűncselekmény lesz. Ilyennek minősültek már Nürnbergben is, és azok a mai napig: gyilkosság, rossz bánásmód, polgári lakossággal vagy hadifoglyokkal szembeni rossz bánásmód, fosztogatás, települések lerombolása, vagy a katonai szükség által nem indokolt méretű pusztítás okozása.

A háborús bűncselekmények a „legkevésbé súlyosak” a nemzetközi törvényszékek joghatóságába tartozó tényállások közül, ezért elkövetésekor a *katonai szükség* kivételes esetekben (leginkább tulajdon elleni bűncselekmények elkövetésekor) büntethetőséget kizáró ok lehet.⁴⁷⁵ A háborús bűncselekmények „ki-

^{472.} L. *supra*, 84. o.

^{473.} L. pl.: WINFIELD B. HALE: *Nuremberg War Crimes Tribunals* 8-19. o.;

^{474.} WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...*, 54. o.

^{475.} KUSSBACH ERIK: *A nemzetközi humanitárius jog célja...* 133-134. o. Nem kimentési ok, vagy egyéb igazolás keletkezik, hanem a humanitárius jogi beágyazottság eredményezhet ilyen helyzetet, amennyiben a humanitárius jog kifejezett, előzetesen meghatározott kivételt fűz bizonyos szabályokhoz. Részletesen I. NOBUO HAYASHI: *Requirements of Military Necessity...*, 55-56. o. és 139-140. o.

sebb” súlya azonban viszonylagosan és csak technikailag értelmezhető. A nemzetközi törvényszékek joghatóságába tartozó bűncselekmények egységes megítélése szerint ezek az „egész emberiség ellen elkövetett, legsúlyosabb bűncselekmények”

Az ICTY és az ICTR példáján át, a háborús bűncselekmények egy másik jellegzetességére is rá kell világítanunk, amely a Római statútum szövegében is tovább él. Mivel a háborús bűncselekmények alatt a háború jogának és szokásainak megsértését értjük, az alkalmazható humanitárius jogi szabályok kiválasztása révén a fegyveres konfliktus nemzetközi vagy nem-nemzetközi természete a háborús bűncselekmények elkövetési magatartásai is hatással van.

Lényegesen kimunkáltabb a nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó szabályok rendszere, a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok sokáig kívül estek a nemzetközi jog szabályozási körén. Az emberiesség egyetemes követelményei a Martens-záradékon keresztül ugyan alkalmazhatóak maradtak,⁴⁷⁶ a nemzetközi konfliktusokat részletesen szabályozó több tucatnyi egyezményhez képest a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra az 1949. évi genfi egyezmények közös 3. cikkének rendelkezései, és amennyiben az érintett állam a szerződésben részes fél, az 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyv vonatkozik. A nemzetközi szokásjog szabályai a nemzetközi és belső fegyveres konfliktusokra egyaránt vonatkoznak, mindazonáltal a két rendszer között eltérések vannak.⁴⁷⁷ Az eltéréseket magyarázó megfontolások mellett ugyanakkor továbbra is nehéz vitatni az ICTY Elsőfokú Tanácsának megállapítását,⁴⁷⁸ melyet a Tadic ügyben a joghatóságot érintő időközi fellebbezés tárgyában született döntésben mondtak ki:

„Valóban, az emberiesség elemi szempontjai és a józan ész szerint is visszás lenne, ha az Államok egymás közötti fegyveres konfliktusaiban tiltott fegyverek alkalmazhatóak lennének amikor saját területükön zajló felkelést próbálnak elfojtani. Ami embertelen, következtetésképp tiltott a nemzetközi háborúban, az nem lehet nem embertelen és elfogadható a polgárháborúban.”⁴⁷⁹

^{476.} Az 1913. évi XLIII. törvénycikkben kihirdetett magyar fordítás szerint: „Addig is tehát, míg a háború törvényeiről kimerítőbb Törvénykönyv lesz alkotható, a magas szerződő Felek helyénvalónak tartják megállapítani, hogy azokban az esetekben, amelyekről az ezuttal elfogadott Szabályzat nem rendelkezik, a lakosság és a hadviselők azoknak a nemzetközi jogi elveknek oltalma és uralma alatt maradnak, amelyek a civilizált nemzetek között megállapított szokásokból, a *humanitás törvényeiből és a közlelkiismeret követelményeiből* folynak” (saját kiemelés)

^{477.} WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...*, 54. o. THEODORE MERON: *The Case for...*, 127-128. o.

^{478.} Hasonlóan véli pl. LINDSAY MOIR: *The Law of Internal Armed Conflict*, 145. o.

Ezzel a megállapítással szemben a Római statútum, az *ad hoc* törvényszékeken kibontakozó bírói jogfejlesztés lehetőségét a 8. cikk rendszerével korlátok közé szorítja, az egyes magatartások jogszabály-módosítás nélküli bevonása a háborús bűncselekmények közé elméletileg viszont nem zárható ki. A Statútum elkülönítve sorolja fel az egyes magatartásokat, aszerint, hogy mely cselekmények minősülnek háborús bűnöknek a négy Genfi Egyezmény alapján és melyek a hadviselés nemzetközi konfliktusban irányadó egyéb szabályai miatt. A nem-nemzetközi konfliktusokkal kapcsolatban, a Római statútum csak a közös 3. cikkre utal, a több elemében vitatható státuszú II. Jegyzőkönyv említése nélkül. Ez utóbbinak „csak” az általánosan elfogadott, szokásjogi alapot nyert szabályainak megsértését rendeli büntetni a Statútum szövege, ezáltal is a szélesebb körű elfogadottságot célozva.⁴⁸⁰

A XXI. század elejének nemzetközi fegyveres konfliktusai számos hagyományos humanitárius jogi fogalmat helyeztek új megvilágításba. Az afrikai gyermekkatonák, a megkülönböztető jelzés nélküli harcoló erők, a támadás során is a polgári lakosság közzé rejtőző ellenség a humanitárius jognak megfelelő harctéri döntések meghozatalát illetően mind erkölcsi, mind jogi szempontból komoly kihívás elé állítják a katonai műveletek vezetőit és tényleges végrehajtóit is.⁴⁸¹ A nemzetközi büntetőtörvényszékek ezért nem csak a polgári lakosság elleni támadásokat büntetik, hanem a civileket megillető védelemmel való visszaélések azon eseteit is, amelyek nem feltétlenül tartoznak a hadi álnokság (perfidia) fogalma alá. Az ICC a tárgyalási szakig eljutott első ügyének központi kérdése is jellemző módon a Thomas Lubanga Djilo által toborzott gyermekkatonák ügye lett.⁴⁸²

^{479.} Tadic ügy, *Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction*, 119. bek. Természetesen a döntés nem a teljes humanitárius jogot tartja alkalmazhatónak nem-nemzetközi fegyveres konfliktusban, hanem az idézett szemlélet eredményeképpen kialakult fokozatos fejlődésről szól, különösen a vegyi fegyverek alkalmazhatósága vagy az emberiség elleni bűncselekmények területén. Az idézett részletet többen úgy értékelik, mint ami túlmutat a II. kiegészítő jegyzőkönyv keretein, még akkor is, ha a nem-nemzetközi fegyveres konfliktusokra a teljes nemzetközi jogi szabályozást nem is terjeszti ki. LINDSAY MOIR: *The Law of Internal Armed Conflict*, 147. o.

^{480.} Report of the *Ad Hoc* Committee on the Establishment of an International Criminal Court; ENSZ Közgyűlés, A/50/22 1995, 74. bek.

^{481.} 2009. szeptember elején az afganisztáni Kunduz tartományban ért találat két, tálibok által elrabolt tartálykocsit, amelyből, mint utóbb kiderült, a támadások idején már a polgári lakosság részére osztottak üzemanyagot. Az esemény után a NATO vizsgálatot indított, melynek eredménye a jelen szöveg lezárásakor még nem volt ismert. BBC News: Many die in Afghan tanker blasts, 2009. szeptember 4.

^{482.} L. Vádatokat megerősítő döntés, ICC-01/04-01/06-803, 2007. január 29. Hasonlóképpen I. ICC-01/04-01/07, 2008. szeptember 26. Germaine Katanga & Mathieu Ngudjolo Chui ügyében.

IV.1.4. Az agresszió bűncselekménye

Az agresszió bűncselekménye, annak jogi tárgya, elkövetési magatartása, az elkövetés körülményei, alanyainak lehetséges köre gyökeresen eltér az eddigiekben tárgyalt három bűncselekménytől. A háború és a jog viszonyát vizsgáló szerzők a háborúindítás jogát és a háborúban alkalmazandó szabályokat egymástól rendszerint elkülönítve tárgyalják. Ahogy már a jelen alfejezet bevezetőjében is szerepelt, előbbi a XX. század második felében visszaszorult, míg utóbbi terület egyre részletesebb, kimunkáltabb szabályozást – és vele együtt szankciókat – kapott. Míg a népirtás, az emberiség elleni bűncselekmények, de leginkább a háborús bűncselekmények a *ius in bello* fogalmához köthetők, addig az egykori *ius ad bellum* mai bizonyos formájú gyakorlása jelenti valójában az agressziót.

A *ius ad bellum*, a háborúindítás joga az emberi társadalmakban ősidők óta jelen volt, egészen a XX. századig. Az ENSZ alapokmány háborút tiltó szabálya – a Briand-Kellogg paktummal szemben már önálló szankciórendszer egészítette ki, és a nürnbergi eljárások nyomán az államokkal szembeni fellépésen túl, a béke elleni bűncselekmény fogalmán keresztül megnyílt az egyéni felelősségre vonás lehetősége is. Ezzel szemben talán legmarkánsabban épp e bűncselekmény esetében érhető tetten a különböző nemzetközi szereplők megosztott felelősségére épülő rendszer néhány sajátossága. Az agresszióval kapcsolatban két különböző fogalmat használnak a különböző nemzetközi jogi dokumentumok: az agressziós cselekmény (*act of aggression*) és az agresszió bűncselekménye (*crime of aggression*) között alapvető különbség az elkövető személyében van, ennek megfelelően az *act of aggression* elsősorban az állami, míg a *crime of aggression* elsősorban az egyéni felelősség körébe tartozhat. Az agressziós cselekmény elkövetésével kapcsolatban a nemzetközi szervezetek felelőssége igen érdekes jogtechnikai kérdéseket vet fel: az ENSZ esetében fogalmilag kizártnak nevezhető, ugyanis a fegyveres erő alkalmazásáról döntő Biztonsági Tanács nyilvánvalóan nem követheti el azt a cselekményt, amelynek megakadályozására létrejött: ha az erőszak alkalmazása teljesen tilos lenne, lehetetlen lenne fellépni a szabály megszegőivel szemben. Nemzetközi szervezetek által elkövetett agresszió elméletileg regionális szinten képzelhető el, de ezt megerősítő biztonsági tanácsi határozat még nem született. A sok szerző által kritikusan vizsgált 1999-es szerbiai NATO hadműveletekkel kapcsolatban pedig a nemzetközi bíróságok is vonakodtak eljárást lefolytatni.⁴⁸³

A 2010-ben elfogadott agresszió fogalom nem az első szerződéses definíció: 1933-ban Londonban írták alá, szovjet kezdeményezésre, az Agresszió fogalmáról szóló egyezményt. Az egyezményben részes fél volt a Szovjetunió mel-

^{483.} L.pl. ECHR: Banković and others v. Belgium and others, Grand Chamber decision of 12 Dec. 2001, valamint ICJ Reports, 2004-2005, 25. o. 142. bek.

lett Afganisztán, Észtország, Finnország (1934-ben csatlakozott), Irán (Perzsia), Lengyelország, Litvánia, Románia és Törökország. Az egyezmény preambuluma szerint a Briand-Kellog paktum minden agressziót tiltott, de mindaddig, amíg az agressziót leíró szabályok egyetemessé nem válnak, a felek szükségesnek látták egymás között megállapítani azokat.

Nemzetközi konfliktusban, a vitában érintett felek közötti egyezményeknek megfelelően, azt az Államot kell agresszornak tekinteni, amelyik elsőként követi el az alábbi cselekmények bármelyikét:

- (1) hadüzenet egy másik Államnak;*
- (2) fegyveres behatolás a másik Állam területére hadüzenettel vagy anélkül;*
- (3) más Állam területének, hajóinak, vagy légijárműveinek megtámadása hadüzenettel vagy anélkül szárazföldi, légi vagy tengeri erőkkel;*
- (4) Más állam partjának vagy kikötőinek tengeri blokádnak alá vétele;*
- (5) Saját területén olyan fegyveres bandák ellátása vagy támogatása, amelyek más Állam területére betörték, vagy, a megtámadott Állam kérésének figyelmen kívül hagyásával, saját területén az ilyen bandáknak nyújtott segítség vagy védelem megszüntetésére irányuló hatalmában álló intézkedések végrehajtásának megtagadása.*

A későbbi meghatározásokkal számos ponton átfedést mutat az egyezményben használt fogalom, de értelemszerű különbség, hogy itt a cselekmény és a hozzá fűzött jogkövetkezmény között még egyfajta automatizmus érvényesül. A „köztük hatályban lévő egyezményekre” tett utalás ugyanakkor már bizonyos feltételeket jelez, de az egyezmény alapja egyértelműen az a vélelem, hogy agresszor az, aki először követi el e cselekmények bármelyikét. A részes államok viszonylag kis száma ellenére az 1933-as egyezmény értelmében vett agresszióra mégis akad példa: Finnország 1939-es szovjet megtámadása volt az oka a Nemzetek Szövetsége egyik utolsó aktusának, a Szovjetunió kizárásának. A Tanács kizáró határozata ugyan nem, de a Közgyűlés 1939. december 14-i döntése hivatkozik többek között az idézett 1933-as egyezményre.⁴⁸⁴

A nürnbergi perek már említett béke elleni bűncselekménye sok szempontból hasonlóságot mutat az agresszió bűncselekményével: ezúttal már nem az agressziós cselekmény jellemző magatartásai, hanem az egyéni elkövetők által kifejtett magatartások tekintetében. Az IMT Alapokmánya szerint béke elleni

⁴⁸⁴. League of Nations, Official Journal 1939, 506. o. (Tanács); 540. o. (Közgyűlés)

bűncselekmény volt az „agresszív háború tervezése, előkészítése, megkezdése vagy folytatása, a nemzetközi szerződések, megállapodások és biztosítékok megsértésével”.

A két elem együttesen van jelen a mai fogalmakban is: a támadás leírása magát az agressziós cselekményt határozza meg, míg ehhez képest az elkövetési magatartások tekinthetők az agresszió bűncselekménye megkülönböztető jegyeinek.

Az ENSZ keretei között a 3314/1974 (XXIV). számú közgyűlési határozat adja meg az agresszió fogalmát. E fogalommeghatározás legnagyobb hibájaként a nemzetközi büntetőjogi felhasználásra alkalmatlanságát jelölik meg egyes szerzők.⁴⁸⁵ Közgyűlési határozatként *formailag* az államok felé mindössze ajánlásértékű, kötelező erejét a jogirodalom szerint autentikus Alapokmány-értelmésként állapíthatjuk meg.⁴⁸⁶

Jogosak voltak tehát a Római statútum kidolgozása során azok a javaslatok, amelyek azt állították, hogy az agresszió akkor nem volt kötelező erejű, egyetemesen elfogadott meghatározása.⁴⁸⁷ Nem meglepő, hogy az agresszió szabályozása szintén a Római konferencia vitatott pontjai közé tartozott: míg egyes fejlődő országok szeretnék volna a Statútumban látni, vezető katonai hatalmak – mindenekelőtt az Egyesül Államok – ez ellen érveltek. Az elfogadott kompromisszumos megoldás egyik említett csoportot sem elégítette ki teljesen, de mégis egyik biztosítéka lett az egyezmény gyors ratifikációjának.

A köztes többségi álláspontnak megfelelően az agresszió bekerült a bíróság joghatóságába, de pontos (vagy egyáltalán bármilyen) tényállás-fogalom híján átmeneti szabályok közé zárták. E záruk feloldását az eredetileg a hatálybalépést követő hetedik évre tervezett Felülvizsgálati Konferenciára bízták: 1998. nyarán talán kevesen gondolták, hogy ez – az egy év késés ellenére is – már 2010-ben esedékessé válik. Mégis, a halasztás ellenére, egyes szerzők szerint az USA távolmaradásának egyik fő oka épp az agresszió bekerülése a Statútumba:⁴⁸⁸ az agresszió potenciális kivétele a Biztonsági Tanács, és így az állandó tagok vétójának kizárólagos hatásköréből súlyosan érintené az USA erőszak alkalmazására vonatkozó politikáját. Ennek következménye, hogy ha az ICC amerikai állampolgárokat elítélhet agresszió miatt, akkor az önmagában elég

⁴⁸⁵. CHRISTOPHER P. DENICOLA: *A Shield for the Knights of Humanity...*, 650. o.; DEVYANI KACKER: *Coming Full Circle*, 262. o. L. az amerikai 1995-ös hivatalos álláspontot id. MICHAEL J. GLENNON: *The Blank-Page Crime of Aggression*, 79. o.

⁴⁸⁶. MAURO POLITI-GIUSEPPE NESI: *The International Criminal Court and the crime of aggression*, 35. o.

⁴⁸⁷. ROY S. LEE: *The Making of the Rome Statute*, 79. o.

⁴⁸⁸. LEE CASEY: *The Case against...*, 841. o.

ahhoz, hogy az Egyesült Államok politikája ne változzék az ICC irányába.⁴⁸⁹ A kampalai agresszió-fogalom számos engedményt tett az agresszió kérdésében, amelyek egy jelentős része nyilvánvalóan a Egyesült Államok meggyőzését szolgálja, illetve azt a célt, hogy a távol maradó nagyhatalmakat általában ne taszítsák még messzebb a Bíróságtól.

A módosító határozatban elfogadott agresszió, hosszas viták után *lényegében* a 3314. közgyűlési határozat agressziós cselekmény fogalmait tette alkalmazhatónak az ICC-re is, kiegészítve a nürnbergi eljárásokban alkalmazott „béke elleni bűncselekmény” elkövetési magatartásával. Az előzetes várakozások az újszerű elemeket leginkább a Biztonsági Tanács szerepének szabályozásában látták: megjelentek olyan, valószínűleg túlzó remények, hogy más bűncselekményekhez hasonlóan a Biztonsági Tanács megkerülésével lehessen eljárást indítani agresszió miatt.⁴⁹⁰ Ennek egyik lehetősége lett volna, ha az agresszió és az agressziós cselekmény egymástól elvált volna: vagyis egyik a másiknak nem lett volna előfeltétele: a kampalai módosítás szerint viszont az agresszió bűncselekménye az agressziós cselekményben játszott vezető szerepet jelenti, utóbbi létezése tehát a bűncselekmény megállapításának előfeltétele.

A Felülvizsgálati Konferencia 6. számú határozatának értelmében a Római statútumba kerülő új *8bis* szakasz tartalmaz ugyan egy *prima facie* az ICC számára kötelező és közvetlenül alkalmazható meghatározást az agressziós cselekményre: gyakorlatilag ugyanazt, mint amelyet a 3314-es határozat III. cikkében találunk. Az egyetlen lényegesnek látszó különbség a Közgyűlési határozat 2. cikkében leírt biztonsági tanácsi hatáskörök *prima facie* hiánya.

Az agressziós cselekmények felsorolása azonban nem kontextusából kivéve került át a Statútumba: a kampalai módosítással bevezetett *8bis* cikkely 2. pontja szerint a felsorolt cselekmények bármelyike a 3314/1974. számú közgyűlési határozatnak megfelelően (*in accordance with*) valósítja meg az agressziós cselekményt. Mivel nem csak a közgyűlési határozat szinte betűhíven átvett 1. és 3. cikkére utal a szöveg,⁴⁹¹ így megállapítható,⁴⁹² hogy a határozat egészére te-

⁴⁸⁹. STEPHEN ELIOTT SMITH: *Definetely Maybe...*, 176. o.

⁴⁹⁰. L. pl.: LIONEL YEE: *Not Just a War Crime Court*, 331. o. Meghatározó véleménynek ezzel szemben már akkor is az a később valóra vált jóslat tekinthető, ami a Biztonsági Tanács szerepét az ICC rendszerében pozitív (12. cikk szerinti), negatív (16. cikk szerinti) és rejtett pillérekre osztotta. Rejtett pillér maga az agresszió fogalma. L. SIR FRANKLIN BERMAN: *The Relationship between the International Criminal Court and the Security Council*, 178. o.

⁴⁹¹. E tekintetben az egyetlen, különbség az idézet ténye miatt vált szükségessé. A 3314-es határozat „jelen meghatározás szerint” fordulata helyébe a „az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 1974. december 14-én elfogadott, 3314. (XXIX) számú határozatának megfelelően” kiegészítés lépett.

⁴⁹². Egyes vélemények ezt nem tartják ennyire egyértelműnek, mindazonáltal a szöveg nyelvtani jelentésétől ilyen fokú eltérés nem indokolható az előkészítő anyagok alapján. L.

kintettel kell majd az ICC bírónak (sőt, már ügyészének) eldöntenie, hogy történt-e agressziós cselekmény. A 3314-es határozat 2. cikke szerint az agressziós cselekmény megállapításának egyértelmű kelléke a Biztonsági Tanács erre vonatkozó pozitív döntése, amely testületet döntésében ráadásul a Statútumba is átemelt, példálódzó felsorolás sem korlátozza. A Felülvizsgálati Konferencia RC.Res.6. Számú határozata kifejezett rendelkezést nem tartalmaz az olyan agressziós cselekmények vonatkozásában, amelyeket a Biztonsági Tanács a fenti felsorolástól eltérve minősített, a 3314. (XXIX) határozat 4. cikkében foglalt jogkörében eljárva, ugyanakkor a Bíróság szervezetrendszerén kívüli szervek agresszióra vonatkozó megállapításai nincsenek perdöntő hatással a Bíróság saját döntéseire: ez arra utal, hogy agresszió esetében elválhat egymástól az állami és az egyéni felelősség, és a Bíróság nem lesz köteles követni a Biztonsági Tanács döntését, bár valószínű, hogy azt teljesen ignorálni nem lesz képes.

Összegezve a két fogalom és a jelenlegi gyakorlat alapján várható helyzetet, mivel az idézett felsorolásokban foglaltakon túl is megállapíthatja a Biztonsági Tanács, hogy agressziós cselekmény létezését, de akár úgy is dönthet, hogy a listán szereplő valamely magatartás kifejtése, az eset összes körülményeinek fényében, nem minősül így. Ezért az agresszió bűncselekményében az agressziós cselekmény 1974-es meghatározásának érdemi változtatás nélküli átvétele önmagában speciális helyzetbe hozta a Biztonsági Tanácsot, egyfajta, a Római statútumon, sőt tételes nemzetközi jogon kívüli, politikai alapú szűrőt telepítve a büntetőeljárásba.

A Kampalában elfogadott egyéb intézkedések további akadályokat gördítenek az agresszió kérdésében gyakorolandó joghatóság elé. A *15bis* és *15ter* cikkek szabályozzák a joghatóság gyakorlásának előfeltételeit az agresszió bűncselekményéhez igazítva. Ennek értelmében a hatályba lépést követően biztonsági tanácsi utalással kerülhet agresszió kérdése viszonylag egyszerűen az ICC elé. Amennyiben tagállam utalna ilyen kérdést, a Biztonsági Tanács kötelező bevonásának fent említett implicit szabályán túl, további garanciákat jelent a nem részes államok felé, hogy a területi joghatóság általános szabályait e bűncselekmény vonatkozásában megváltoztatta a Felülvizsgálati Konferencia. Agresszió miatt az ICC-nek csak akkor van joghatósága, ha részes állam területén, részes állam polgára követi el a cselekményt: tehát az egyéb esetekben használt alternáció helyett konjunktív feltételek érvényesülnek.⁴⁹³

Akár radikális újítás is lehetne a *15bis* cikk rendelkezése,⁴⁹⁴ amely feljogosítja az ügyészt, hogy a Biztonsági Tanács inaktivitása esetén a Tárgyalás Előkészí-

MICHAEL GLENNON: *op. cit.*, 97-98. o.

^{493.} Római statútum, *8bis* cikk

^{494.} Római statútum *15bis*, (8) bek.

tő Kamara engedélyével nyomozást folytasson agresszió bűncselekménye ügyében. A nyomozás – és az eljárás megindításának menete a következő: ha az ügyész úgy dönt, hogy a 8bis cikk hatálya alá tartozó cselekmény miatt nyomozás megindítása indokolt, köteles meggyőződni, hogy a Biztonsági Tanács agresszióknak minősítette-e a helyzetet, amelyben a cselekményt elkövették. Ha igen, a nyomozást lefolytathatja; ha nem, akkor joga van a joghatósága alá tartozó helyzetről tájékoztatni az ENSZ Főtitkárát. Ha ettől a tájékoztatástól számított hat hónapon belül nem minősíti agresszióknak a Biztonsági Tanács az adott helyzetet, akkor válik lehetségessé, hogy a Tárgyalás Előkészítő Kamara engedélyezze a nyomozást, természetesen csak akkor, ha a Biztonsági Tanács nem gyakorolta 16. cikk szerinti, eljárást felfüggesztő jogosítványát.⁴⁹⁵ E rendelkezés azonban elsősorban egy újabb, időbeli korlátot jelent az ügyész már korábban is létező *proprio motu* hatáskörével szemben.

A 15bis imént tárgyalt szabálya érdemben azonban ez a rendelkezés valószínűleg a Briand-Kellogg paktum önkéntességéhez való visszatérést fogja eredményezni. A módosítás jövőbeni alkalmazhatóságát nagyban lerontja, hogy visszatért a Statútumba az ún. „opt-out” rendszer, azaz bármely részes állam eldöntheti, hogy vállalja-e az agresszió esetében is a Bíróság joghatóságának való alávetettséget.⁴⁹⁶ Az agresszió miatt az általános eljárás indító mechanizmusok alkalmazhatóak maradtak, de azzal a megkötéssel, hogy bármely részes fél a jegyzőhöz eljuttatott ilyen irányú nyilatkozatával kizárhatja az agresszió alkalmazhatóságát saját magára (területére és állampolgárai cselekményére) nézve.⁴⁹⁷

Mindezen engedmények miatt egyetértek Stephen Eliot Smith ironikus megállapításával, aki a marketing nyelvezetben használatos „bonus feature”-nek,⁴⁹⁸ azaz a részes államok által szabadon választható kiegészítőnek tartja az agresszió jelenlegi fogalmát.

Az agresszió fogalmának alkalmazhatóságát tovább csökkenti, ha a tipikus elkövetési magatartásokat vizsgáljuk. A fegyveres erő alkalmazásának külföldi irányultságú alkalmazását, amely nélkül agressziós cselekmény aligha valósítható meg, a legtöbb állam alkotmánya, legalábbis *pro forma*, testületi döntéshez köti, jellemzően parlamenti hatáskörbe utalva azt.⁴⁹⁹ Az agresszió bűncselekménye miatt viszont csak azok a természetes személyek vonhatók felelős-

^{495.} RC.Res.6, 15bis és 15ter cikkek

^{496.} A kapcsolódó kritikai észrevételek l. Amnesty International: *Opt out system risks undermining ICC*, 2010. június 14.

^{497.} RC.Res.6, 15bis (4) – mivel a rendelkezés sem további feltételt, sem időhatárt nem tartalmaz, ezért a már részes felekre is alkalmazhatónak kell lennie.

^{498.} STEPHEN ELIOT SMITH: *op.cit.*, 176. o.

^{499.} L. *supra*, 48. o. 239. jegyzet

ségre, akik helyzetüknél fogva képesek egy Állam katonai vagy politikai cselekményeit irányítani, vagy azok felett tényleges ellenőrzést gyakorolni.⁵⁰⁰ A jogi személyek felelősségre vonhatóságának hiánya a Statútumban így önmagában is olyan eszközöket bocsát az esetleges vádlottak mindenkori védőinek rendelkezésére, amely már önmagában megakadályozhatná az ICC elmarasztaló ítéletét, valóban banálissá téve a Robert Jackson nürnbergi ügyész szerint még legfontosabbnak tartott bűncselekményt.

IV.2. A nemzetközi büntető jogszabályok a hatályos magyar jogban

Az ICC-n alkalmazott, alább részletezendő joghatósági modell miatt bármely részes állam *akkor, és csak akkor* mentesítheti polgárait (és így közvetve saját magát) egy nemzetközi büntetőeljárástól, ha nemzeti fórumai előtt a Statútum anyagi jogi szabályai általában *alkalmazhatók* – konkrét esetben pedig *alkalmazottak*.

Kontinentális jogrendszerünkben a komplementaritás szempontjából tehát nem csak az eseti ügyekben mutatott hajlandóság releváns, hanem a nemzeti szabályokban rejlő *lehetőség* megléte is, a szóban forgó cselekmények nemzetközi szabályoknak *megfelelő* elbírálására. E lehetőség megteremtése minden, a Statútum alapján igénybe vehető szuverenitás-védelmi eszköz *conditio sine qua non*-ja. Nem a magyar napisajtóban megszokott, ködös nemzetközi „elvárásokról”, esetleg elvekről vagy gyakorlatról van szó: a jelen fejezetben vázolt, tételenen meghatározott bűncselekmény-fogalmaknak kell megfelelni.

A Római statútum 17. cikkében szereplő „érdemi eljárás” követelménye e vonatkozásban csak akkor teljesülhet, ha azonos tényállás alapján a nemzeti fórumon olyan ítélet születhet, amely legfőbb vonásaiban megegyezik egy ugyanazon tényállás alapján az ICC által hozandó ítélettel.

Véleményem szerint nem feltétlenül szükséges a betű szerint egyező minősítés, elegendő ha a nemzeti és a nemzetközi tényállás főbb elemeiben megfeleltethető egymásnak. Hasonlóképpen irrelevánsnak látszik a tényállások száma, vagyis hogy hány tényállás megállapítása szükséges egy nemzetközi bűncselekménynek a a belső jog alapján, de a nemzetközi jognak megfelelő elbírálásához. Erre utaló jelek már az ICTY gyakorlatában is felbukkantak.⁵⁰¹ Az ICTY elsődleges joghatósága miatt természetesen az összehasonlítás eredménye ke-

^{500.} Az ellenőrzés mértéke valószínűleg a Nicaragua ügy alapján értendő „effective control” lehet ebben az esetben: „*in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State*” Római statútum, 25. cikk (3bis) bekezdés

^{501.} *ICTY Manual on Developed Practices*, 170. o. 12. bek.

vésbé számított központi problémának, mindenesetre nyilvánvaló, hogy a nemzetközi fórum nem zárkózott el a nemzeti szabályozás tartalmának érdemi vizsgálatától. Erre a hajlandóságra a kiegészítő joghatósággal rendelkező ICC esetében még inkább lehet számítani. Nemcsak a Statútum szabályai, hanem az ICC saját szerepéről szóló nyilatkozatai is erre utalnak.⁵⁰²

Felvetődhet természetesen az a kérdés, hogy szükséges-e egyáltalán a magyar büntetőjog integritását megbontani egy ilyen, jelen hazai kriminál-politikai viszonyok között csekély jelentőségűnek nevezhető probléma miatt, mint amilyen a háborús bűncselekményekre vonatkozó nemzetközi szabályozás átalakulása.

Több kínálkozó válasz közül az első az erre vonatkozó, a magyar jogalkotást terhelő alkotmányos kötelezettség, és annak háttérében az adaptáció hiányában kialakult szabályozási helyzet már-már komikus abszurditása. A Magyar Köztársaság a Római statútumban részes fél,⁵⁰³ az ICC munkájában részt vesz,⁵⁰⁴ az ICC mentességeiről szóló egyezményt pedig már évekkel ezelőtt kihirdette.⁵⁰⁵ Ehhez képest, 2001. november 31. óta nem történt meg a Római statútum szövegének kihirdetése. Azt a korábbi T/4490-es törvényjavaslat hirdette volna ki, amely ráadásul nem is tartalmazta az átültetéssel szükségszerűen együtt járó büntető anyagi-és eljárásjogi, valamint közjogi módosításokat. Utóbbiakat, a mentességek vonatkozásában, önálló javaslat, a T/4491-es számú tartalmazta. Az Országgyűlés Külügyi Bizottsága⁵⁰⁶ mindkét törvényjavaslat általános vitára bocsátását javasolta 2003. szeptemberében. A 2003. szeptember 8-i ülés összesen 56 percig tartott, 16 napirendi pontot tárgyaltak a képviselők, ezek közül a nyolcadik volt a Római statútum.⁵⁰⁷ A T/4490-es törvényjavaslatot, tehát a Statútum teljes szövegét és annak magyar fordítását kérdés és vita nélkül, egyhangú szavazással javasolta általános vitára a Bizottság.⁵⁰⁸ Megjegyzendő,

⁵⁰². Prosecutorial Strategy 2009-2012, 7 & 16. bek

⁵⁰³. A Statútumot a Magyar Köztársaság 1999. november 15-én írta alá. A 72/2001. (XI. 7.) OGY határozat rendelkezett a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának megerősítéséről. A ratifikációs okmány letétbe helyezése ennek alapján heteken belül, 2001. november 30-án megtörtént.

⁵⁰⁴. A 2201/2003. (IX. 4.) Korm. határozat alapján az Részes Államok Gyűlése éves gyűlésein magyar kormányküldöttség részt vehet.

⁵⁰⁵. 2006. évi XXXI. törvény, a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma Részes Államainak Első Közgyűlése által, 2002. szeptember 10-én, New Yorkban elfogadott, a Nemzetközi Büntetőbíróság kiváltságairól és mentességeiről szóló Megállapodás kihirdetéséről.

⁵⁰⁶. A T/4491. törvényjavaslat általános vitára alkalmasságát a többi illetékes bizottság – az Alkotmányügyi, az Emberi Jogi, a Honvédelmi, a Számvevőszéki és a Mentelmi Bizottság – megtárgyalta.

⁵⁰⁷. Jegyzőkönyv az Országgyűlés külügyi bizottságának 2003. szeptember 8-án, hétfőn 12.00 órakor az Országház főemelet 55. számú üléstermében megtartott üléséről. (KÜB/23/2003; KÜB/48/2002-2006) 7. és 17. o.

⁵⁰⁸. *ibid.* 10-11. o.

hogy az előterjesztő Igazságügyi Minisztérium főosztályvezető-helyettese már ekkor felhívta a Bizottság figyelmét, hogy ratifikált egyezményről van szó, amelynek „kihirdetése időszerű”⁵⁰⁹. Ezt követően a javaslat több évig volt tárgysorozatban, míg végül (?) 2006. május 18-án onnan kikerült.

Az Országgyűlési Könyvtárban illetve az Országgyűlés honlapjáról elérhető bizottsági információk, és az irományokra vonatkozó adatok dátumozásának elmentmondásai kifejezetten megnehezítik a visszavonás indokainak feltárását: a hozzáférhető adatok szerint a 2002-2006 közötti ciklus Külügyi Bizottsága 2006. május 15-én megszűnt, az új Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottsága pedig csak 2006. május 30-án jött létre. A 2006-2010-es ciklus Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottságának alakuló ülése 2006. június 7-én volt, amelyen az új miniszterek meghallgatásán túl érdemi kérdést nem tárgyaltak. A visszavonás oka így vélelmezhetően a parlamenti ciklusok változásából eredő automatizmus, és nem valamely nemzetközi jogi, vagy a Külügyi Bizottságban vizsgált más megfontolásban keresendő.

A fentiekben vázolt jogalkotási helyzet újabb példát szolgáltat arra a jelenségre, amelyet Bodnár László a közjogi területen jelentkező „harmonizációs” deficitnek nevez.⁵¹⁰ A bűncselekmények, mint az előző fejezetből kiderül, jellemzően rendelkeznek nemzetközi szokásjogi természettel, vagy más okból kifolyólag tekinthetők a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályainak. Elvileg nem zárható tehát ki, hogy a sortűzperekhez hasonlóan az Alkotmánybíróság határozatai alapján közvetlenül alkalmazható legyenek a magyar jogban. A jogbiztonság követelménye alapján mindenképpen elvárható lenne azonban, hogy e bűncselekmények a magyar jogban hozzáférhetőek legyenek. A jogbiztonság szempontjából további problémákat is felvet az anyagi jogi adaptáció hiánya: legfontosabb talán, hogy jelenleg a bűncselekményeknek nincs normatív erejű magyar fordítása.

A Statútum eljárási szabályai viszont az Alkotmány 7. § (1) második fordulata szerinti „vállalt nemzetközi kötelezettségek”, amelyeket ilyenként összhangba kell hozni a belső jog szabályaival. Távolról sem egyértelmű ugyanakkor, hogy követünk-e el nemzetközi jogsértést azzal, ha a Statútum anyagi jogi szabályait nem ültetjük be a magyar jogba.

A Római statútum nem tartalmaz közvetlen kötelezettséget arra nézve, hogy a Bíróság joghatóságába tartozó bűncselekményeknek szerepelniük kellene a nemzeti jogban. A 86. cikk tartalmazza a tagállamok általános együttműködési kötelezettségét, miszerint az államok a „[...] Statútum rendelkezéseinek megfe-

⁵⁰⁹. *ibid.* 10. o.

⁵¹⁰. BODNÁR LÁSZLÓ: *EU csatlakozás és alkotmányozás*, 5-7. o.

előben teljes mértékben együttműködnek a Bírósággal a Bíróság joghatóságába tartozó bűntettek miatti nyomozás és büntetőeljárás során.” Az általános kötelezettségen túl a 88. cikk pozitív kötelezettséget ró a nemzeti jogalkotókra, annak érdekében, hogy a nemzeti jogrendszerekben olyan eljárások álljanak rendelkezésre, amelyek lehetővé teszik az ICC által alkalmazott valamennyi együttműködési forma érvényesítését. A Statútum IX. fejezetében tárgyalt együttműködési formákból fakadó feladatok ellátására a legtöbb jogállami igazságszolgáltatási szervezet – így a magyar is – felkészültségénél, szakmai színvonalánál fogva és a jogszabályi háttérre tekintettel is alkalmas. A magyar jogalkotó a Római statútumot kihirdető törvényjavaslatban ennél továbbment, és nagyvonalú gesztusával a törvényjavaslatban vállalta az ilyen, ICC megkeresés alapján lefolytatott eljárási cselekmények anyagi terheinek biztosítását is.⁵¹¹ Az 1956-os sortűzpercek rendszerváltás utáni bírói vizsgálata, a büntetőeljárások lehetővé tétele mellett ez is a magyar hatóságok együttműködési hajlandóságát jelezte – ellentétben a javaslat visszavonása utáni jelenlegi helyzettel.

A kérdés sokkal inkább anyagi jogi természetű, és a fentiek szerint nem elhanyagolható mértékben jogbiztonsági vetületű, hiszen átfogalmazva így szól: lehet-e a magyar büntetőjog alapján esetleg nem büntethető cselekmények miatt bárki kérésére Magyarországon eljárási cselekményeket lefolytatni? A nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló törvény szerint ilyen kérés nem terjeszthető elő és nem teljesíthető, csak akkor, ha a magyar és a külföldi jog egyaránt büntetni rendeli a cselekményt.⁵¹² A nemzetközi törvényszékek esetében „külföldi jog” alatt értelemszerűen a nemzetközi jog értendő, konkrétan az egyes intézmények statútumai,⁵¹³ azonban féltő, hogy a magyar jog hézagai miatt a fenti kettős büntethetőségi (*double criminality*) szabály nem érvényesülhet.

Hasonló kérdés merült fel az Európai Unió, valamint az Izlandi Köztársaság és a Norvég Királyság között az Európai Unió tagállamai, valamint Izland és Norvégia közötti átadási eljárásról szóló Megállapodás kihirdetéséről szóló törvény alkotmánybírósági vizsgálatában.⁵¹⁴ Az eljárást kezdeményező Köztársasági Elnök aggályosnak tartotta többek között a megállapodás 3. cikk (3) bekezdését, amely „bizonyos – mindenekelőtt a terrorizmushoz és a szervezett bűnözéshez kapcsolódó – bűncselekmények esetén álláspontja szerint kizárja a kettős büntethetőség követelményének alkalmazását.” Az Alkotmánybíróság határozatában külön vizsgálta a „magyar jog szerinti” büntetni rendeltség viszonyát a nemzetközi joggal összefüggésben. A rendszerváltáskori állapotokat elemezve a határozatban szereplő vizsgálat eredménye:

^{511.} T/4490 törvényjavaslat, 5. §

^{512.} 1996. évi XXXVIII. tv. 5. § (1) a)

^{513.} T/4490 törvényjavaslat, 3. § (2); BERT SWART-GÖRAN SLUITER: *The ICC and International Criminal Co-operation*, 16. o.

^{514.} 32/2008. (III. 12.) AB határozat. Közzétéve a Magyar Közlöny 2008. évi 40. számában

„Megállapítható, hogy a szövegezési változtatásokat azzal a szándékkal hajtották végre, hogy azok tartalma a szóhasználatától függetlenül a magyar és a nemzetközi jog szerinti büntetni rendeltséget egyaránt lefedje.”⁵¹⁵

A magyar jog szerinti büntetni rendeltség a határozat szerint magában foglalja a magyar büntető jogszabályban foglalt tényállásokat, a kihirdetéssel a magyar jog részévé tett nemzetközi szerződéseket, és az egyetemes nemzetközi szokásjogon alapuló büntetendőség elfogadását.⁵¹⁶ Az ezekből felálló logikailag zárt rendszer elemeinek azonban „meg kell felelniük a magyar Alkotmány követelményeinek, mindenekelőtt a büntetőjogi legalitás követelményeinek.”⁵¹⁷ Ezek a követelmények többek között megkövetelik, hogy „csak olyan magatartás tekinthető bűncselekménynek, amit a törvény büntetendő cselekményként fogalmaz meg. Ezért a magyar jog szerinti bűncselekmény megítéléséhez feltétlenül szükséges a tényállási elemek megléte.”⁵¹⁸

Ennek megfelelően, feltétel nélkül elfogadva, hogy az Alkotmány 57. § (4) bekezdésén alapuló rendelkezést nem lenne helyénvaló törölni a magyar bünyogi jogsegélyről szóló törvényből, a 2001 november 30-án ratifikált, 2002. július 1. óta hatályos Római statútum 88. cikkében vállalt kötelezettséget a Magyar Köztársaság csak akkor tudja összhangba állítani saját jogrendszerével, ha az önmagukban kétségtelenül elégtelen gesztusértékű felajánlásokon, és az ennek ellenére megfelelő jogsegély-eljárási szabályokon túl, az eljárási cselekmények alapjául szolgáló tényállások a magyar jog alapján is büntetni rendelték. Ezért csak részlegesen tartom elfogadhatónak a T/4490. törvényjavaslatához fűzött azon miniszteri megállapítást, miszerint a magyar jog a 88. cikkben foglalt követelményeknek eleget tesz.⁵¹⁹ Eljárási jogunk, a nemzetközi bünyogi jogsegély szabályozására ez a kijelentés valóban igaz. A büntető anyagi jog azonban nem felel meg teljes mértékben a fentiekben leírt nemzetközi elvárásoknak,⁵²⁰ és azt bizonyos aggályok miatt nem tudjuk kiváltani a Statútum közvetlen nemzeti szintű alkalmazásával.⁵²¹

A Római statútum bűncselekményeinek átültetése mellett a jogi kötelezettségen túl más érvek is felhozhatók. Kizárólag ezáltal válna lehetővé, hogy az ilyen cselekmények elkövetésével gyanúsított magyar állampolgárral, vagy más részes állam Magyarországon őrizetbe vett állampolgárával szemben, ma-

^{515.} 32/2008 ABh

^{516.} 32/2008 ABh

^{517.} 32/2008 ABh

^{518.} 32/2008 ABh

^{519.} T/4490 törvényjavaslat

^{520.} E ponton elegendő a nemi erőszak és az elévülés problémáját idézni példaként. Részletesen l. infra, 117. o.

^{521.} L. supra, 81. o.

gyar bíróság le tudja folytatni az eljárást, ezzel elkerülve az egyéni felelősségen túl jelentkező, az államot terhelő óriási presztízs-veszteséget.⁵²²

Végül, de nem utolsósorban a Római statútumban foglalt bűncselekmények kiemelkedő súlya, az áldozatok jellemzően magas száma miatt egy polgári demokráciában a jogállamiság eszméje miatt sem megengedhető, hogy ezek megtorlására ne álljon az igazságszolgáltatás rendelkezésére a kor színvonalának legalább nagyjából megfelelő jogszabályi háttér.

Kézenfekvőnek látszik az az igény, hogy Magyarországon a hatályos Btk. szövege önmagában feleljen meg a fenti célnak, és ne terhelje a magyar bírót feleslegesen egy közvetlenül alkalmazandó nemzetközi egyezmény párhuzamos vizsgálatával minden olyan ügyben, amelyekben a Római statútumban szereplő bűncselekményekkel kapcsolatosak. A magyar jogban nem csak a Btk. állapít meg jelenleg sem bűncselekményeket: kínálkozó példaként, vizsgálódásunk szempontjából releváns jogforrásnak, hosszas előzetes indoklás nélkül is elfogadhatjuk az 1945. évi VII. törvénycikket, annak még hatályban lévő rendelkezéseit is.⁵²³

Ennek fényében három jogtechnikai megoldás kínálkozik a magyar büntető jogszabályok Statútumhoz igazítására, feltéve persze, hogy a magyar Jogalkotó nem az 4/1997 ABh szerinti másik módon kívánja megteremteni a vállalt kötelezettség és a belső összhangját, azaz felmondva a Római statútumot.⁵²⁴ Ennek lehetőségét jelen dolgozatomban nem vizsgálom, a nyilvánvaló szerződésjogi nehézségeken túl komoly politikai okozna, EU és NATO partnereink többsége felé ez a lépés olyan komoly visszatetszést jelentene, amelyet egy esetleges amerikai üdvözlőtávirat sem feledtethetne. A fennmaradó lehetőségek tehát a

⁵²². Részletesen I. LIUN YANG: *On the Principle of Complementarity*, 125. o.

⁵²³. L. 2/1994 ABh indoklása szerint: „Az Alkotmánybíróság megállapítja tehát, hogy az Nbr. 11. § 5. pontja és 13. § 2. pontja nem alkotmányellenes, mivel a nemzetközi büntetőjogban is kriminalizált magatartásokat tartalmaznak.”

⁵²⁴. 4/1997. II. rész 8. pont: „Az Abtv. 1. § b) pontja szerinti utólagos alkotmányossági vizsgálat tárgya lehet a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály és az alkotmányossági vizsgálat a szerződést kihirdető jogszabály részévé vált nemzetközi szerződés alkotmányellenességének a vizsgálatára is kiterjedhet. Ha az Alkotmánybíróság a nemzetközi szerződést vagy annak valamely rendelkezését alkotmányellenesnek találja, a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály alkotmányellenességét állapítja meg. Az Alkotmánybíróság alkotmányellenességet megállapító határozata azonban a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalására kihatással nem lehet. Az Alkotmánybíróság határozata folytán a jogalkotónak meg kell teremtenie a vállalt nemzetközi jogi kötelezettség és a belső jog összhangját; vagy úgy, hogy a Magyar Köztársaságnak a nemzetközi szerződés Alkotmánnyal ellentétes részét fel kell mondania, illetőleg el kell érnie annak módosítását, vagy - szükség esetén - az Alkotmányt kell módosítani. Ennek megtörténteig az Alkotmánybíróság a megsemmisítés időpontja tárgyában a határozathozatalt ésszerű határidőre felfüggesztheti.”

magyar jog nemzetközi joghoz igazításának a nemzetközi jogi kötelezettség fenntartásával való módjára hivatkoznak:

a.) Az elhatárolási kérdéseket tisztázva a Statútumot a Btk. mellett külön törvényben is ki lehetne hirdetni. Ez a lehetőség gyors, de önmagában annál kevésbé hatékony megoldást jelentene. Magát a Statútumot kötelező ugyan kihirdetni,⁵²⁵ de a tényállásokon túl számos egyéb, az eljárások szempontjából teljesen lényegtelen rendelkezés vizsgálatával terhelne a nemzeti bíró munkáját. Ráadásul maguk a tényállások sem csak a Statútumban szerepelnek; a Bűncselekmények Tényállási Elemei⁵²⁶ kötelező jogértelmezéssel egészíti ki azokat. Ez utóbbi dokumentum viszont nem része a Statútumnak, a kihirdető jogszabály sem tartalmazza annak hivatalos magyar fordítását, sőt ilyen nyilvánosan hozzáférhető, hivatalos magyar nyelvű változat tudomásom szerint nem is készült még.⁵²⁷ Mivel a bűncselekmények neve mögött meghúzódó érdemi tényállások túlnyomórészt ez utóbbi dokumentumban találhatók, a Statútum szövegének szolgai átmásolása a magyar jogba nem valósítja meg a nemzetközi jog és a belső jog összhangját: hasonló helyzetet eredményezne az 1949-es Genfi egyezmények hibás kihirdetéséből adódó alkotmányos visszássághoz.

b.) A Btk. valamennyi, potenciálisan szóba jöhető tényállását a jelenlegi jogszabályhelyek megőrzésével módosítani, úgy hogy elhatárolható legyen az el nem évülő nemzetközi bűncselekmény a hasonló tényállás alapján üldözendő köztörvényes bűncselekménytől. Ez talán a legkevésbé szerencsés megoldás, mert az érintett tényállások magas száma, rendszertani széttagoltsága miatt⁵²⁸ igen komoly jogszabály-előkészítési munkát igényelne, külügyi, közjogi és büntetőjogi kodifikációs, valamint honvédelmi kérdéseket érintve. Továbbá az elhatárolási szempontok kodifikálásával olyan kazuisztikát teremtené, amely akár veszélyeztethetné a magyar Btk. átláthatóságát és integritását. Eredményét tekintve szükségtelen, indokolatlan terhet jelentene a mindenkori büntető-jogalkalmazás számára egy ilyen novella.

c.) a Statútum alapján a megőrzésre érdemes magyar hagyományoknak is megfelelő önálló jogszabályt alkotni, amely akár Btk. novellaként a jelenlegi XI. fejezetet is felválthatná. A novelláris Btk. módosítás lehetősége ugyan nem, de az önálló, harmonizáló jogszabály elfogadására való törekvés egyértelműen ki-

^{525.} 2005. évi L. tv. 9. §.

^{526.} ICC-ASP/1/3(part II-B), 2002. szeptember. A szabályozásnak ezt a módját érték kritikák, egyes vélemények szerint ezen elemeknek a Statútum szövegében lenne a helyük. L. ROSANNE SHABTAI: *Poor Drafting...*, 169. o.

^{527.} A felvetődő problémával kapcsolatban I. VARGA RÉKA: *Háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások nemzeti bíróságok előtt*, 95. o.

^{528.} Érintett Btk fejezetek lehetnek: az állam elleni (X.), az emberiség elleni (XI.) és a személy elleni (XII.) bűncselekményeket tartalmazó fejezetek.

derül a miniszteri indoklásból.⁵²⁹ A törvényjavaslat rejtélyes visszavonása ellenére ez a valószínűsíthető irány, amelyet a magyar jogalkotó a kérdés jövőbeni rendezése során várhatóan választani fog.

A kampalai Felülvizsgálati Konferencián elfogadott módosításokra tekintettel, a fenti módszerek bármelyikének alkalmazása által három bűncselekménnyel kell az összhangot megteremteni: a népirtás, az emberi(es)ség elleni bűncselekmények alatt a Statútumban és a Tényállások elemeiben foglalt cselekmények megfelelőit kell a magyar Btk.-nak is tartalmaznia. További követelmény azonban, hogy ezek a bűncselekmények nem évülnek el, tehát az elévülés tilalmát valamennyi szóba jöhető tényállás esetében be kell emelni a magyar jogba is – ez pedig minden valószínűség szerint nem kívánatos kazuisztikához vezethetne.

A hatályos magyar Btk. XI. fejezetében az első, szembeszökő problémát a nemzetközi bűncselekményekkel való összevetésben a fejezet szerkezete jelenti. A fejezet címe, „Az emberiség elleni bűncselekmények” híven tükrözi az 1978-ban még kizárólagosnak nevezhető nürnbergi felosztást, és címével is valószínűleg az akkor létező fogalmakra utal.⁵³⁰ A fejezeten belül már kevésbé koherens fogalomhasználattal találkozunk: a béke elleni bűncselekmények és a háborús bűncselekmények felosztás látszólag még a nürnbergi mintát követi, az egyes tényállások tartalma és elhelyezése azonban már nem felel meg a kilencvenes években gyökeresen átalakult nemzetközi rendszernek, sőt már az 1950-es Nürnbergi elvekben újra megerősített, nemzetközi szokásjoggá vált bűncselekmény-fogalmaknak sem.

Ezzel szemben, a magyar törvény fejezetcímében szereplő emberiség elleni bűncselekmények alatt valószínűleg az „offences against mankind” gyűjtőfogalmat kell értenünk. A „béke elleni bűncselekmények” közül a háborús uszítás valóban a crimes against peace néhány lehetséges elkövetési magatartását és bűnösségi alakzatát írja le.⁵³¹ A tiltott toborzás tényállása véleményem szerint nem helyezhető el a nemzetközi bűncselekmények között, sokkal inkább il-

^{529.} T/4490 törvényjavaslat: „A Statútum és a hazai büntetőjog összhangjának megteremtéséről külön törvényjavaslat készül majd.”

^{530.} E ponton feltehető, hogy ez a fejezetcím az „offences against mankind” fordítása, amely valójában egy jogi súlyából már sokat veszített gyűjtőfogalom, és nem a magyar nyelvben szintén emberiség elleni bűncselekményként fordított *crimes against humanity* fogalmat takarja. A madáchi „homousion” vitára emlékeztető fordítási dilemma kifejtését l. supra, 110. oldaltól.

^{531.} Háborús uszítás

153. § (1) Aki háborúra uszít, vagy egyébként háborús hírverést folytat, büntetett követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt nagy nyilvánosság előtt követik el.

lik a katonai bűncselekmények közzé. A magyar törvényben béke elleni bűncselekmények között szereplő népirtás az ember(ie)sség elleni bűncselekmények közül vált mára vitathatatlan önálló tényállássá: az apartheiddel együtt ezért egy új alfejezetben lenne a helye, mert a béke elleni bűncselekmény - az egész fejezet, ma már kötelező háttérét jelentő - nemzetközi jogban új néven fog vélhetően szerepelni. A nemzetközi bűncselekmények ilyen belső, rendszertani tagolása azonban nem több, mint stiláris kérdés; feltéve, hogy az elévülés tilalma és az egyéb, nemzetközi bűncselekményekhez fűződő speciális bűncselekmények megállapíthatóak maradnak.

A fenti strukturális problémát leszámítva, a legsúlyosabb bűncselekmény, a népirtás tételes jogi meghatározásában *teljes az összhang* nemzetközi és magyar jog között: mivel mind a Statútum, mind a ma hatályos Btk. azonos forrás, az 1948. évi Genocídium egyezmény fogalmát vette át szó szerint,⁵³² módosítás nélkül.⁵³³ Így a népirtással kapcsolatban valóban egyedül a béke elleni bűncselekményként történő azonosítása vethet fel elméleti nemzetközi jogi kérdéseket, amelyek azonban a büntethetőséget, és a megfelelő minősítés *conditio sine qua non*-jának számító elévülési tilalmat már nem érintik.

Összehasonlító vizsgálatra szorul viszont a Római statútum és a Nürnbergi elvekben is közös két másik bűncselekmény, „war crimes” és a „crimes against humanity” a magyar Btk. tényállásai alapján. A nürnbergi bűncselekmények óta eltelt több mint fél évszázad, és különösen az elmúlt közel húsz év rohanó jogfejlődése miatt a Btk. tényállásait csak az ICC-n használt tényállásokkal vettem össze: a nürnbergi elvek és ítéletek óriási hatása tagadhatatlan, de ezek beépültek a nemzetközi szokásjogba, és a Római statútumba. A magyar jogra, ma, az ezredforduló után ez utóbbi dokumentum van hasonlíthatatlanul nagyobb sürgetést jelentő hatással; még akkor is, ha e sürgetésnek egyelőre a magyar jogban sok tételes eredménye nem tapasztalható.

Az emberiség elleni bűntettek vonatkozásában a visszavont törvényjavaslat miniszteri indoklása is elismerte, hogy „a magyar Btk. a tulajdonképpeni emberiség elleni bűncselekményeket nem is tartalmazza.”⁵³⁴ A Statútum alkalma-

(3) Aki háborús uszításra irányuló előkészületet követ el, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

^{532.} A kilencvenes években bekövetkezett módosítás után.

^{533.} MOHÁCSI PÉTER a Különös rész 1996-os kommentárjában a bűncselekmény jogi tárgyaként az emberiség békéjét jelöli meg: ez mindenképp logikailag helyes következtetés a népirtás Btk-n belüli helyéből eredően, tartalmi adekvátsága azonban ezzel nem jár feltétlenül együtt. (L. A *Büntető törvénykönyv magyarázata – Különös rész* 291. o.) A népirtás valóban sérti az emberiség békéjét is: de a nemzetközi béke megsértése esetén nem az egyéni felelősség az elsődleges, hanem a Biztonsági Tanács VII. fejezet alapján hozott szankcióiban realizálódó állami felelősség, amelyet kiegészít az egyén felelőssége.

^{534.} T/4490 törvényjavaslat

zásában az emberiség elleni bűntettek alatt a polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként, a támadásról tudva elkövetett, a 7. cikkben *nem kimerítően* felsorolt cselekményeket találjuk.

Az elnevezéssel kapcsolatban külön kell szót ejteni a crimes against humanity kifejezés fordításáról. A tárgysorozatból kivett, korábbi T/4490-es törvényjavaslat miniszteri indoklása szerint:

„A hatályos Büntető Törvénykönyv XI. Fejezetének címe a korábbi nemzetközi szerződésekben szereplő "mankind" kifejezés alapján "emberiség" elleni bűncselekményként vezette be a magyar jogba e bűncselekményeket. Ebből fakadóan több mint egy tucat törvény ezt a terminológiát vette át. Az újabb szerződésekben már a "crimes against humanity" kifejezést használják, amelynek helyes magyar fordítása az "emberiség" elleni bűncselekmények. A jelenlegi felfogás szerint az emberiség elleni bűncselekmények csak egy csoportját képezik a nemzetközi jogi (nemzetközi közjog elleni) bűncselekményeknek. A magyar Btk. az emberiség elleni bűncselekmények néven gyűjti össze azokat a bűncselekményeket, amelyeket a nemzetközi jog népirtásként, apartheidként, háborús bűncselekményekként, agresszióként, és a tulajdonképpeni emberiség elleni bűncselekményekként használ, sőt a magyar Btk. a tulajdonképpeni emberiség elleni bűncselekményeket nem is tartalmazza.”

Az indoklásban említett „jelenlegi felfogás”, ha e kifejezésnek nem pusztán nyelvtani jelentésénél maradunk, legkorábban 1945-ből származik, a „korábbi nemzetközi szerződésekben” minden bizonnyal előkelő helyet elfoglaló 1945. augusztus 8-i Londoni egyezmény mellékletében. A humanitás fogalmának magyarra ültetésekor nem lehet csak az egyezményekre támaszkodni – azokból ugyanis nem derül ki, hogy ez a szó „emberiség” vagy „emberiség” értelemben használatos-e.⁵³⁵

Jean Pictet humanitárius jog elveit tárgyaló 1966-os tanulmánya a humanitárius jog egyik alapvető erkölcsi elveként határozza meg a humanitás (*l'humanité*) fogalmát.⁵³⁶ Ez az az emberek felé megnyilvánuló jóindulatú érzelem, melynek határa, helyesebben szomszédja, a könyörület (*la pitié*) és a kegyesség (*la charité*). Az *humanité* fogalom leírásához ugyanitt Pictet egy második jelentést is

^{535.} ROBERT COUPLAND: *Humanity: What is it, and how does it influence international law?* 969.; 972. o.

^{536.} JEAN PICTET: *Les Principes du Droit international humanitaire*, 12. o.

társít: így az egyszerre foglalja magában az emberi természetet és az *emberi faj együttesét* – azaz jelenti egyszerre az emberiséget és az ember(ies)séget. E tanulmányában Pictet a humanitárius jog elveit két ellentétes elv közötti kompromisszumból származtatja: a *principe de nécessité* az erőszak alkalmazására vonatkozó közjogi rend fenntartásának igénye, más szóval annak igénye, hogy az állam mindenkor igazolja az erőszakhoz való folyamodást. Ezzel szemben a *principe d'humanité* azt követeli meg, hogy mindig az emberek javára cselekedjünk,⁵³⁷ mint ahogy az később Pictet más műveiben is megjelent.⁵³⁸

A Párizs környéki békékből azért maradt ki az emberiség alapvető törvényei elleni cselekmények miatti felelősségrevonás, mert az előkészítő bizottság két amerikai tagja szerint a „*laws of humanity*” nem volt elég precíz fogalom, sokkal inkább valamifajta „morális jogot”⁵³⁹ jelentett. A jogi minősítésre vonatkozó amerikai elutasítás nem a későbbi definíció alapján akár népirtással felérő *tényeknek* szólt: több diplomata, köztük az akkori törökországi amerikai nagykövet, Henri Morgenthau is jelezte az örmények elveszejtésére irányuló szisztematikus török politika veszélyét, még az üldöztetések alatt.⁵⁴⁰ 1915-ben közös nyilatkozatot adott ki a francia, a brit és az orosz kormány, elítélendő Törökország bűneit a humanitás és a civilizáció ellen,⁵⁴¹ ami szintén az eszmére utal inkább, mint az emberiség összességére.

Az ICTY gyakorlatában is felbukkan a fogalom értelmezésére tett kísérlet. A kényszer, mint büntethetőséget kizáró ok vizsgálatáról elhíresült Erdemovic ítéletben jegyezte meg a bíróság:

„Az emberiség elleni bűncselekmények olyan súlyos, erőszakos cselekmények, amelyek az emberi lényeket a legegyszerűbb igényeikben támadják: az életükben, szabadságukban, fizikai jólétükben, egészségükben illetve méltóságukban. Embertelen cselekmények, mert súlyukra és kiterjedtségükre tekintettel túlmennek a nemzetközi közösség által még tolerálható határon, amely ezért kikényszeríteni köteles megbüntetésüket. De az emberiség elleni bűncselekmények ugyanakkor túlmutatnak az egyénen, mert amikor az egyén szenved el a támadást, az emberiséget is támadják és tagadják. Ezért

⁵³⁷. JEAN PICTET: *Les principes...* 25. o.

⁵³⁸. JEAN PICTET: *Le droit humanitaire et...* 30. o.

⁵³⁹. DAVID MATAS: *Prosecuting Crimes against Humanity: The Lessons of World War I*, 89-90. o.; RATNER-ABRAMS: *Accountability...* 46-47. o.

⁵⁴⁰. MICHAEL J. KELLY: *Can Sovereigns Be Brought to Justice - The Crime of Genocide's Evolution and the Meaning of the Milosevic Trial*, 268. o.; JOHN SAMSEY: *80 Years Too Late: The International Criminal Court and the 20th Century's First Genocide*, 331. o.

⁵⁴¹. ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 67. o.

*az emberiség koncepciója maga az áldozat, ez határozza meg az emberiség elleni bűncselekmények lényegét.*⁵⁴²

A kettős jelentésen belül az első,⁵⁴³ azaz a „humanitás”, mint eszme tűnik hangsúlyosabbnak, bár hiba lenne elfeledkezni a fogalom másik értelméről, azaz minden ember közösségéről. Erre utaló jelekre nagyon könnyen bukkanhatunk nemcsak a magyar jogszabályokban, de a nemzetközi irodalomban is.⁵⁴⁴ A Black's Law Dictionary a crimes against humanity fogalommal kapcsolatban a fogalom kettősségét remekül illusztráló kifejezést használ,⁵⁴⁵ amely a Római statútum preambulumban is visszaköszön.⁵⁴⁶ Eszerint egy ilyen bűntett „*az emberiség lelkiismeretét megrázó brutális cselekmény*”⁵⁴⁷

Az „emberiség lelkiismerete” a preambulum orosz szövege szerint: *совесть человечества* (*szovjeszty csilovecsesztva*), míg az emberiség elleni bűncselekmény oroszul *преступления против человечности* (*presztuplenyija prótyiv csilovecsnosztyi*). A két orosz szó már szótári jelentésében is kifejezi az emberiség-emberség fogalompár különbségét. Tehát, a francia szöveghez (la conscience humaine – crimes contre l'humanité) hasonlóan, oroszul is eltérő kifejezést használ a Statútum eredetije.

Nem segít a magyar fordítón, hogy az angolban más emberiség-fogalmat használó Draft Code of Offences Against the Peace and Security of *Mankind*” elkészítésére utasító ENSZ Közgyűlési határozat⁵⁴⁸ orosz változata a „против мира и безопасности человечества” (*emberiség*), míg a francia ezúttal is a „crimes contre la paix et la sécurité de l'humanité” fogalmat használja (a fentiek alapján kettős jelentés helyett itt inkább: *emberiség*).

Ez tehát azt bizonyítja, hogy az emberiség illetve az emberiség kifejezések idegen nyelvű megfelelőinek használatában, a jogirodalom és a jogszabályok alapján az angol és francia nyelvű anyagokban a humanity/humanité kettős je-

⁵⁴² Erdemovic ügy, Elsőfokú ítélet, 28. pont

⁵⁴³ JACK LANG: *Le reconnaissance par la France du génocide Arménien* 710-711. o.

⁵⁴⁴ L. pl. ROBERT COUPLAND: *Humanity: What it is...*, különösen: 969. és 972. o. ANTONIO CASSESE általános nemzetközi jogi tankönyve a kalózzokkal kapcsolatban vezeti be a „*hostes humani generis*” - az emberiség ellenségei kifejezést, amelyet „*enemies of humanity*”-ként fordít angolra. L. ANTONIO CASSESE: *International Law*, 245. o. KOFI ANNAN álláspontja szerint a népiirtás ma már nem egy nép, hanem mindannyiunk elleni támadás – *an assault on us all – a crime against humanity*. (NB. az *assault* angol büntetőjog szerinti általános fogalma!) L. KOFI ANNAN, *op.cit.* 364. o.

⁵⁴⁵ Black's, 400-401. o.

⁵⁴⁶ „Annak tudatában, hogy e század folyamán gyermekek, nők és férfiak milliói váltak elképzelhetetlen atrocitások áldozataivá, ami mélyen megrázza az *emberiség lelkiismeretét*,”

⁵⁴⁷ Black's, 400-401. o. (saját kiemelés)

⁵⁴⁸ 177/1947 UNGA Res.

lentést hordoz, amelyek közül a 7. cikk tényállásában az emberiség tűnik erősebbnek, míg oroszul megfigyelhető a következetesen használt két eltérő – és az újabb magyar fordítási irányt teljes mértékben alátámasztó szóhasználat. Megjegyzendő, hogy a kortárs orosz irodalom is arra a következtetésre jut, hogy a hatályos orosz büntető kódex sem felel meg a 7. cikkben foglalt emberiség elleni bűncselekmény fogalmának.⁵⁴⁹ Az idézett munka anélkül végzi el a Római statútum és az orosz büntetőtörvény összehasonlítását, hogy az *emberiség* elleni bűncselekmények fogalma egyáltalán előkerülne.

A fordításban szereplő, egy árva „i” betű tehát valóban kifejez érdemi jelentésbeli különbséget:⁵⁵⁰ a két eltérő jelentés közül azonban úgy tűnik, mindkettő szükséges a fogalom megértéséhez:⁵⁵¹ de csak annyiban, amennyiben kifejezi a védett jogi értéket. Shahabuddeen bíró különvéleménye a Tadić ügyben azt sugallja, hogy a két jelentés nem is feltétlenül választható el egymástól:

„[...] az emberiség elleni bűncselekmény azon legitim érdekek elleni támadás, amelyet minden állam elfogad bizonyos, az emberiség együttélése érdekében standardok megőrzése érdekében.”⁵⁵²

A fordítás ezért akár szabad választásunk eredménye lehet: „csak” a fogalom pontos tartalmi átvétele lehet követelmény. Így tehát akárhogyan is fordítjuk vagy használjuk a Római statútum 7. cikkében szereplő bűncselekményt, a lényeg ezúttal is, mind akadémiai, mind gyakorlati szempontból, hogy ne fogadjuk meg Lucifer tanácsát:

*„NEGYEDIK POLGÁR:
Mondd, mit hiszel, a Homousiont,
Vagy Homoiusiont?
ÁDÁM
Ezt nem értem. -
LUCIFER
Ne vadd be, ez most itt a fő dolog.”*

Az emberiség lelkiismerete akkor is sérülhet, ha egy konkrét ügyben az ügyész nem tudja bizonyítani, hogy valóban a Föld minden egyes emberének érdekeit sérti az adott cselekmény – amint azt az *emberiség* elleni bűncselekmények esetében *ad absurdum* várhatnánk. A tényállási elemek között ma már nem szerepelnek olyan nehezen körülírható eszmék, mint „a humanitás törvényei”,

^{549.} ИБРАГИМОВ: *Статут Международного уголовного суда и уголовный кодекс РФ*, 42. o.

^{550.} L. még VINCENT-JOEL PROULX: *Rethinking the ICC Jurisdiction*, 1022. o. Az emberiség értelemben vett fordítás alapozza meg egyes államok és szerzők számára az egyetemes joghatóság gyakorlását ilyen bűncselekmények elkövetése esetén.

^{551.} COUPLAND: i.m. 972. o.

^{552.} SHAHABUDEEN bíró idézett különvéleménye, 40. o. saját kiemelés

az emberiség vagy az emberiesség: ezek, az ICTR gyakorlata óta a tételes jog számára lényegesen könnyebben kezelhető, objektív „aprópénzre” váltódtak. A figyelembe veendő, angolszász jogban gyakori „teszt” elemei a Római statútum e ponton szembeszökően kiváló magyar fordítása szerint: valamely széleskörű és módszeres, polgári lakosság elleni támadás valósíthat meg tényállás-szerű magatartást.

A tényállás címe a nemzetközi törvényszékek joghatósága szempontjából kevésbé fontos, az érdemi eljárás lefolytatásának képességéhez azonban elengedhetetlenül szükséges, hogy a magyar jog tartalmazza e nemzetközi tényállások tartalmilag pontos megfelelőjét.⁵⁵³ A fordítás kérdését az imént tárgyalt fogalmi határozatlanság ellenére is illenék eldönteni, legkésőbb a majdan elfogadásra kerülő kihirdető jogszabályban. Elfogadható, sőt, támogatandó a jelenlegi fordításban szereplő emberiesség elleni bűncselekmény, amely valószínűleg a magyar irodalomban megjelent vélemények hatására került be a szövegbe.⁵⁵⁴ A fenti okfejtés alapján elvben ugyanígy elfogadható lenne a jelenlegi, emberiség elleni bűncselekmény kifejezés megtartása, bár kétségtelen jogpolitikai visszásságai lennének, ha egy létező jogi terminus megjelölését betűhíven megőriznénk (jelenlegi Btk. XI. fejezet címe), míg a tényleges jelentését teljesen átírná a módosítás (Római statútumot kihirdető jogszabály). Felmerülhetnek viszont új fordítások is, a magam részéről a fogalom kettősségét is kifejező megoldásnak tartanám az „*emberség elleni bűncselekmény*” használatát, amelyet viszont valószínűleg sokan egyszerű nyomdahibának tartanának, annak ellenére, hogy az emberség első jelentéseiben igen közel áll az ENSZ három, fent vizsgált hivatalos nyelvén kifejtett fogalomhoz, ugyanakkor régies irodalmi jelentésében megtalálható volt az emberek összessége is.⁵⁵⁵

Az elnevezés körüli vita azonban nem tételes nemzetközi jogi következményekkel járó kérdést jár körül: a tényállások tartalma már ebből a szempontból is komolyabb aggályokat vet fel. E ponton teljesen egyetértek a T/4490. számú törvényjavaslat indoklásával: a magyar Btk. jelen pillanatban ezeket a bűncselekményeket nem tartalmazza.⁵⁵⁶ Az Alkotmány alapján ez viszont egyértelmű következménnyel jár:

„57. § (4) Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az el-

⁵⁵³. ANDREW CLAPHAM: *Issues of complexity...* 64. o. in.: From Nuremberg to the Hague

⁵⁵⁴. NAGY KÁROLY: *Nemzetközi jog*, 654. o. (1064 §) és KUSSBACH ERICH: *Nemzetközi és európai büntetőjog*, 154-155. o.

⁵⁵⁵. *Magyar értelmező kéziszótár*, 373. o.

⁵⁵⁶. Nem arról van szó, hogy a bűncselekmények egyes elemei ne jelennének meg a Btk.-ban. Ugyanakkor valamennyi megkövetelt tényállási elem egyetlen esetben sem eredményez olyan konstellációt, amelyben a Római statútum szerinti bűncselekmény a magyar jog szerint hasonló minősítést, nem elévülő módon büntethető lehetne.

követés idején a magyar jog vagy - a határozatok kölcsönös elismerése elvének érvényesülése céljából az Európai Unió jogi aktusai által meghatározott körben, az alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozva - a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozásában közreműködő más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.”

A Római statútum 7. cikkének a Tényálláselemekben részletesen kifejtett elkövetési magatartásai alapján ugyan rokonítható néhány magyar Btk-ban szereplő tényállással, de igazi átfedést akkor sem tudunk kimutatni, ha eltekintünk a „széleskörű és módszeres” elkövetés általános követelményétől, az alanyi oldal azon eleméről, miszerint az elkövető e támadásról tudva, annak részeként követi el cselekményét, stb. Emiatt nem beszélhetünk megfelelő tényállásról még az alapvetően nyitott tényállású emberölés esetében sem.⁵⁵⁷ A b. pont szerinti kiirtás (*extermination*) még nehezebben feleltethető meg a magyar tényállásoknak.⁵⁵⁸ A jelenleg szoba jöhető „rokon tényállások” közül (több emberen elkövetett emberölés kísérlete, gondatlan veszélyeztetés stb.) mindegyikéről megállapítható,⁵⁵⁹ hogy a kiirtás tényállásának valamelyik lényegi eleme hiányzik belőlük, vagy ellenkezőleg: túl szigorú bizonyítási terhet rónának a vád képviselőjére. Itt ugyanis egy olyan szándékos bűncselekményről van szó, amelynek eredménye egy közösség tagjait veszélyeztető helyzet kialakítása, az elkövetési magatartások határozatlansága miatt viszont ez is egy igen nyitott tényállás.⁵⁶⁰ A rabszolgaságba taszítás több eleme is megtalálható (személyek felett tulajdonjogot vagy annak elemeit gyakorolja) a Btk. 174-175/B szakaszaiban, különösen az emberkereskedelem tényállásában. Ugyanakkor az elévülés tilalma alól a Btk. 33. § (2) bekezdésben felsorolt kivételek között nem szerepel, és e bűncselekményben sem értékelhető a polgári lakosság elleni széleskörű és módszeres támadás részként történő elkövetés – így, ha mégoly hasonló tényállás is, nem tekinthető a 7. cikk c) pont szerinti emberiség ellenes bűncselek-

⁵⁵⁷. Tényállások Elemei, ICC Részes Államok Gyűlése/1/3, 116. o.

⁵⁵⁸. N.B. A magyar fordításban könnyen összetéveszthető lehet a népirtással, annak egyik elkövetési magatartása különös hasonlóságot mutat. A kiirtás „olyan életfeltételek szándékos előidézése, többek között a táplálékhoz és a gyógyszerhez jutás lehetőségétől való megfosztás, amely a népesség egy részének pusztulását okozhatja”, míg a népirtás egyik esete szerint „csoportnak szándékosan olyan életfeltételek közé kényszerítése, amelyek a csoport teljes vagy részleges fizikai megsemmisülését okozhatják”.

Más tényállási elemek viszont lényeges eltéréseket mutatnak. A kiirtás természeténél fogva nem diszkriminatív (lakosság egy része vs. nemzeti, etnikai, faji, vagy vallási csoport) és nem célzatos bűncselekmény.

⁵⁵⁹. Ilyen lehetne például a veszélyeztetést előidéző cselekmények többsége, különösen a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés, ugyanakkor a kiirtás esetében teljesen irrelevánsak a különböző foglalkozási szabályok. A több emberen elkövetett emberölés kísérlete szintén hasonlítható, de ezzel a kapcsolatban megint csak hiányzik a polgári lakosság elleni széleskörű és módszeres támadás, mint a tényállásban is megjelenített minősítő körülmény.

⁵⁶⁰. Tényállások Elemei 117.o.

ménynek, sem hatásában, sem rendszertanilag. Hasonló a helyzet az e. pont szerinti „bebörtönzés vagy a fizikai szabadság elvonásának más súlyos formája” nevű tényállással amelyet a általános feltétel híján a magyar bíró a valószínűleg a Btk. 174-175. §-ai alapján minősítene, ismét csak egy elévülő, köztörvényes bűncselekményként azonosítva egy emberiség elleni bűncselekményt. A kínzás emberiség elleni bűncselekményként szintén csak az általános feltétel hiánya miatt nem értékelhető megfelelően a testi sértés valamely alakzataként. E bűncselekményekre esetleg megfelelő rendezést jelenthetne az általános részben foglalt olyan rendelkezés, amely a polgári lakosság elleni széleskörű és módszeres támadás részeként elkövetett cselekményekhez a megfelelő jogkövetkezményeket fűzné, valamennyi releváns tényállás vonatkozásában. Mindenképpen kisebb nehézséget okozna a fenti hevenyészett összehasonlítás helyett valamennyi emberiség elleni bűncselekményként is szóba jöhető Btk. tényállás azonosítása, és az olykor szükséges apróbb módosítások végrehajtása: egy ilyen jellegű Btk. módosítás azért sem tűnik indokoltnak, mert egyrészt teljesen feleslegesen terhelne a köztörvényes bűncselekményeket a nemzetközi tényállási elemekkel, másrészt nem oldaná meg valamennyi emberiség elleni bűncselekmény magyar jogba történő átültetését.

A fenti emberiség elleni cselekményeken túl, a nürnbergi és az újabb tényállások között is akad olyan, amely a hiányzó belső jogi párhuzamok miatt, a magyar Btk. alapján aligha lenne büntethető. Meglepő módon ilyen az egyik leg-súlyosabb és leggyakoribb emberiség elleni bűncselekmény: a d.) pont szerinti lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása. Meghatározása jelenleg hiányzik a Btk. XI. fejezetben szereplő háborús bűncselekmények illetve az 1945. évi VII. tc. tényállásai közül. E cselekménynek a kényszerítés illetve a polgári lakosság elleni erőszak csak *egy* eleme: döntő fontosságú az *eredmény*, amely a területen jogszerűen tartózkodó személyeknek nemzetközi jogi felhatalmazás hiányában, kényszerítő cselekménnyel végrehajtott más államba vagy területre történő deportálása.⁵⁶¹ Természetesen a Btk. 160. § a) pontja szerinti bűnös hadviselés az ilyen helyzeteket is magában foglalhatná,⁵⁶² de annak alanya csak a katonai parancsnok lehet. A hadművelet folytatása arra utal, hogy a cselekményt háborús körülmények között követik el – ami viszont az emberiség elleni bűncselekmények szempontjából felesleges kritérium, túlzottan leszűkíti ugyanis a bűncselekmény alkalmazhatóságát, hiszen a háborús körülmények vizsgálata még a magyar Btk. tág megfogalmazásában sem lehet eleme egy emberiség elleni bűncselekménynek.

^{561.} Tényállások Elemei 118.

^{562.} 160. § Az a katonai parancsnok, aki a hadviselés nemzetközi jogi szabályainak megsértésével

- a) olyan hadműveletet folytat, amely súlyos kárt okoz a polgári lakosság életében, egészségében vagy javaiban, a veszélyes erőket tartalmazó létesítményekben,
- b) védelem nélküli helység vagy fegyvermentes övezet ellen indít támadást, bűntettet követ el...

A kilencvenes évek során a polgári lakosság elleni széleskörű és módszeres támadások részeként korábban nem részletezett bűncselekmények jelentek meg az emberiesség elleni bűncselekmények között. A Római statútum 7. cikk g. pontja azokat az alapesetben nemi erkölcs elleni bűncselekményeket sorolja fel, amelyeket az utóbbi évek fegyveres konfliktusaiban az elkövetők már nemcsak saját szexuális vágyaik kieléje miatt követtek el, hanem olykor tudatosan törekedtek az adott terület etnikai arányainak ilyen módon történő megváltoztatására. A tényállások között ezért szerepel az erőszakos közösülés, amely a Statútum nyílt tényállása miatt („a nemi erőszak bármely más, hasonlóan súlyos formája”) a magyar Btk-ból ismert különbségtétel nélkül magában foglalja az erőszakos közösülés, a fajtalankodás különböző eseteit, a nemi rabszolgaságban tartást, a prostitúcióra kényszerítést, amelyek a korábbi példákhoz hasonlóan, lévén hogy belső jogban ismert bűncselekmények nemzetközi megfelelői, egy vagy több Btk. különös részi tényállás alkalmazásával is üldözhetőek lennének, a korábban már többször említett általános feltételek és jogkövetkezményeik együttes alkalmazhatósága esetén. Ugyanakkor e cselekmények tömeges elkövetése a hétköznapi bűncselekmények között ritka, szinte elképzelhetetlen. A Statútum büntetni rendeli ezeken felül azokat a cselekményeket is, amelyek mögött a már említett speciális cél is megjelenhet (anélkül azonban, hogy ezt a célt a jogalkotó a tényállás elemévé tette volna): ilyen a kényszerterhesség, illetve a kényszer-sterilizálás.

Történelmi szerepén túl is érthetetlen, hogy a Holokauszt megtorlására Nürnbergtől az Eichmann ügyön át Klaus Barbie peréig sikerrel alkalmazott tényállás, „az üldözés” miért maradt ki teljesen a magyar Btk-ból, sok évvel a rendszerváltás után is. Bármennyire közel is áll hozzá a 174/B. § szerinti Nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagja elleni erőszak,⁵⁶³ lényeges különbség, hogy az üldözést bármely, a 3. bekezdésben meghatározott politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi, vagy más, a nemzetközi jog által egyetemesen tiltott egyéb ismérv alapján meghatározható csoport vagy közösség ellen el lehet követni. Mivel a diszkrimináció legsúlyosabb, erőszak alkalmazásával együtt járó formáját csak részlegesen védi a magyar büntetőjog, tételes és lényegesen szűkebb felsorolást adva a passzív alanyok lehetséges csoportjáról, így véleményem szerint kiüresedni látszik az Alkotmány 70/A § (2) bekezdése.⁵⁶⁴

^{563.} 174/B. § (1) Aki más valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása miatt bántalmaz, illetőleg erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

^{564.} (2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.

A személyek erőszakos eltüntetése című bűntett az emberiség elleni bűncselekményeken belül egy, a nemzeti adaptáció során fennálló másik lehetséges problémára is felhívja a figyelmet; a Római statútum megfelelő részeinek átültetésére vonatkozó igény nem pusztán az emberiség elleni bűncselekmények hosszú felsorolásának betűhív átiratát jelenti. A személyek erőszakos eltüntetése a Btk. XV. fejezet, IV. címében foglalt hivatali bűncselekmények közül több tényállás elemeire épül.⁵⁶⁵ A Statútum szerinti kötelező tényállási elem a titokban történő elkövetés: ez a körülmény a magyar jogban gyakorlatilag értékelhetetlen. A cselekmény elkövetéséhez nem szükséges a jogtalan hátrány okozása, vagy jogosulatlan előny szerzése, és a fogvatartás jogellenessége sem értékelendő, mert a jogellenesség, bármilyen furcsa, nem tényállási elem, hanem a titokban tartás számít. Egy emberi jogokat tiszteletben tartó demokráciába helyezve e bűncselekményt, érdekes anomáliához vezetne, ha a letartóztatás tényének, mint különleges személyi adatnak megfelelően titkos kezelését ad absurdum e tényállás körébe próbálnánk sorolni. Az elhatárolás egyedüli módja a szándék lehet, a Statútum szerint: „később nem ismeri el, hogy ezeket a személyeket szabadságuktól megfosztotta vagy megtagadja, hogy sorsukról, tartózkodási helyükről tájékoztatást adjon, azzal a szándékkal, hogy hosszabb időre elvonja tőlük a jog által biztosított védelmet”

A háborús bűncselekmények tekintetében, ha ma nem is találunk betű szerinti egyezést a nemzetközi joggal, de a magyar Btk. tényállásai szövegszerűen kis módosítással olyan utaló szabállyá alakíthatóak, amelyek tartósan és teljesen lefednék a Római statútum háborús bűncselekményeit. A Btk. 160. § szerinti bűnös hadviselés vagy az 1945. évi VII. törvénycikkkel törvényerőre emelt 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 11. § (5) bekezdése⁵⁶⁶ szerinti háborús bűncselekmények azonban jelenleg olyan megkötéseket tartalmaznak, amelyek alapján ez a bűncselekményi kör sem feleltethető meg a jelenleg, nemzetközi jogi értelemben vett háborús bűncselekményeknek. Bűnös hadviselést a Btk. szerint csak a katonai parancsnok követhet el, a „VII. törvénycikk” tényállása viszont lényegében csak a „megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében” alkalmazható. A törvénycikk 13. §-val együttesen értelmezve az az abszurd helyzet áll elő,⁵⁶⁷ hogy aki háborús bűncselekmény elkövetéséhez *segítséget nyújt*, a fenti megszorítások hiánya miatt nagyobb valószínűséggel büntethető, mint a Római statútumban illetve kísérő dokumentumaiban foglalt tényállásszerű magatartást ténylegesen elkövető személy. A

^{565.} Btk. 225-226. § illetve 228. §

^{566.} 11. § (5) „Háborús bűnös az, [...] aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reábízott hatalommal visszaélve kegyetlenkedett, vagy aki általában akár belföldön, akár külföldön felbújtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.”

^{567.} 13. § (2) „Háborús bűnös az is, [...] aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott.”

helyzet nem csak a józan ész szabályaival, hanem az Alkotmánybíróság által adott jogértelmezéssel is ellentétes lenne:

*A háborús és emberiség elleni bűncselekmények megbüntetésére vonatkozó nemzetközi köteleesség a teljes kogens nemzetközi joganyagra vonatkozik. Nem vállalható tehát anélkül, hogy a magyar jog ne fogadná el a büntethetőség nemzetközi jog szerinti feltételeit is. Ha a háborús bűncselekmények és emberiség elleni bűncselekmények bármely, a nemzetközi szokásjog egyértelmű részét képező szabályát is a magyar jog másként értelmezné, a belső jogban e néven üldözött bűncselekmények megszűnnének a nemzetközi jog értelmében vett háborús bűncselekmények és emberiség elleni bűncselekmények lenni. A magyar állam ilyen eljárása egyébként sem változtatna a nemzetközi jogi parancson és az állam kötelezettségén, s nem változtatna semmit az ilyen tetteket elkövetők nemzetközi büntetőjogi felelősségén sem.*⁵⁶⁸

Tanulságos, és véleményem szerint a jogszabály kétes története ellenére is megtartásra,⁵⁶⁹ de legalábbis továbbgondolásra érdemes viszont az elkövetési magatartás megfogalmazása, miszerint a cselekményt az követi el, aki (a fenti megkötéssel) a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette. Így a Statútum kazuisztikus szabályozásának átvétele nélkül válna valamennyi ott megfogalmazott tényállás büntethetővé, hiszen azok mindegyike korábban már létezett tilalom mellé állít büntetőjogi védelmet.

Az agresszió bűncselekményének magyar jogi vonatkozásai közül fontos kiemelni, hogy *ha és amennyiben a tényállás egyáltalán bekerül a hazai jogba*, célszerű kifejezetten kivenni az egyetemes joghatóság gyakorlását a hasonló nemzetközi jogi eredetű bűncselekmények esetében lehetővé tevő Büntető törvénykönyvi rendelkezés hatálya alól. A Kampalában elfogadott határozat III. függelékének 5. pontja szerint:

^{568.} 53/1993 ABh, V. rész, 1. pont

^{569.} A „VII. tc.” és rajta keresztül a 81/1945. ME rendelet hatályban tartása több szempontból aggályos. Lényegében a rendelet tartalmazza az érdemi büntetőjogi tényállásokat, amelyeknek a Jogalkotásról szóló 1987. évi XI. tv. 3. § f) pontja szerint a Magyar Köztársaságban csak törvényben lenne helyük. Ráadásul erősen átpolitizált tényállásai igencsak abszurd eredményekre vezetnének, ha azokat ma bárki teljesen (olykor akár csak egy kicsit is) komolyan venné. Az eredetileg nyilván a zsidótörvények megtorlására szolgáló, utóbb a koncepciók perек sorozatának alapul szolgáló népellenes bűncselekmény *ma is hatályos alapese*te így szól: „15. § Népellenes büntetettben bűnös: 1. a minisztériumnak, az országgyűlésnek az a tagja vagy az a vezető állást betöltő közalkalmazott, ki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan résztvett.”

„A módosítások nem értelmezhetők oly módon, hogy azok jogot vagy kötelezettséget teremtenének nemzeti joghatóság gyakorlására egy másik állam által elkövetett agressziós cselekmény elkövetése esetén.”

A tényállás nehézségét ebben az esetben a Biztonsági Tanács szerepének megfelelő átültetése jelenti. A Részes Államok Gyűlésének határozatából ugyanis csak a 3314. ENSZ Közgyűlési határozat ismeretében válik egyértelművé, hogy a Biztonsági Tanács határozata szükséges az agresszió tényállásának megállapíthatóságához.

Az agresszióval kapcsolatban is felmerül a magyar Btk. XI. fejezetének strukturális problémája: a fejezet I. címe a „Béke elleni bűncselekmények” címet viseli, azonban sem a nürnbergi béke elleni bűncselekményekre nem hasonlít, sem az agresszió későbbi fogalmára. Helyette a népirtás és az apartheid mellett a háborús uszítás formájában egy speciális elkövetési magatartást találunk, és a tiltott toborzást, amelynek tényállása szintén nem fedi le az agresszió fogalmát, ez utóbbinak azonban mindenképpen ebben a fejezetben lenne dogmatikailag igazolható helye.

A megfelelő hazai tényállásnak minimálisan tehát egyrészt a Biztonsági Tanács agressziós cselekményt megállapító határozatára való utalást kell tartalmaznia, és a Római statútum elkövetési magatartásait – nem a 8bis cikk 2. pontjának továbbra sem kimerítő felsorolását értve ezalatt, hanem az 1. pontban foglalt magatartásokat, azaz a tervezést, előkészítést, kezdeményezést és végrehajtást. Ezáltal elkerülhető lenne, hogy nemzeti büntetőbíróságunk agressziós cselekmény kérdésében kényszerüljön állást foglalni, amely a fentiek értelmében kifejezetten tiltott. Szükséges ugyanakkor a Btk. 4. § (1) c. pontjának módosítása is,⁵⁷⁰ kivételként hozzátéve az agresszió bűncselekményét, amelynek hazai üldözése a módosító javaslat ratifikációja esetén kötelező lesz – ratifikáció hiányában azonban nem.

⁵⁷⁰. 4. § (1) A magyar törvényt kell alkalmazni a nem magyar állampolgár által külföldön elkövetett cselekményre is, ha az [...] c) emberiség elleni (XI. Fejezet) vagy olyan egyéb bűncselekmény, amelynek üldözését nemzetközi szerződés írja elő.

V. A joghatóság gyakorlásának eljárásjogi előfeltételei

A Statútum szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárása akkor indulhat meg, ha az előző fejezetben tárgyalt anyagi büntetőjogi és nemzetközi közjogi feltételek együttesen és valószínűleg teljesülnek. E „valószínűség” mértéke a büntetőjog alapelvei és a különböző büntetőeljárási rendszerekből átemelt megoldások miatt nehezen körülírható.⁵⁷¹ Ha ugyanis a valószínűség a tárgyalás megkezdése előtt bizonyossággá válna, akkor a nemzetközi büntetőeljárás érdemi részét arra korlátozná, hogy a már megállapított jogsértéshez megtalálja az azt elkövető személyeket, és kiszabja a megfelelő büntetéseket.⁵⁷² Ha tényállás egyes elemei nem lennének vitathatóak, véleményem szerint a tisztességes eljárás tilalmával kapcsolatos aggályok is felmerülhetnének.

Az eljárás első szakaszának, a tárgyalás előkészítő szaknak a megállapításai bizonyos értelemben mégis „perdöntő” erejűek: a „per”, helyesebben az eljárás létéről, de nem annak kimeneteléről szólnak. Ennek ellenére általánosságban megjegyezhető, hogy bizonyos keretek között az eljárás minden szakában megkérdőjelezhető – és meg is támadható – az eljárásról, annak előző szakaszában hozott döntés.⁵⁷³

Jelen dolgozat egyik alapvetése, hogy minden, államok feletti hatáskört gyakorló, állandó nemzetközi bíróság joghatósága mögött megtalálható az annak elfogadására vonatkozó állami akarat. Mivel a Nemzetközi Büntetőbíróság kizárólag egyénnel szemben folytat eljárást, az eljárás előfeltételeinek vizsgálatát az *érintett állam* fogalmának meghatározásával kell kezdenünk, így álla-

^{571.} A bizonyítási teher és az ún. bizonyítási sztenderd angolszász mintákat követ. (L. ROSANNE SHABTAI: *Poor Drafting...*, 165. o.) A magyar büntetőeljárásról szóló tankönyvből, a nemzetközi rendszerből eredő különbségekkel ide illenek KIRÁLY TIBOR megállapításai: „A nyomozó hatóság és az ügyész ténymegállapításaihoz az ügyész nem az igazság, hanem a megalapozott gyanú megállapításának joghatásait fűzi.” valamint „a jog nem vonja kétségbe a hatóságok képességét az igazság megállapítására, sőt éppen azt teszi kötelességükké, de emellett szükségesnek tartja garabonciásos okokból állításainak, megállapításainak kontrollját a bírósági tárgyalás keretében.” (KIRÁLY TIBOR: *Büntető-eljárásjog*, 223. o.)

^{572.} A tárgyalás-előkészítő szakasz bizonyítási kérdéseit l. alább, 63. o

^{573.} A magyar büntető-eljárási terminológia nem alkalmazható tökéletesen az ICC eljárásra. A nyomozati-vádemelési-tárgyalási ügyszakok elkülönítése helyett a tárgyalás-előkészítő szak után rögtön a tárgyalás következik. Előbbinek része a nyomozati eljárás és a vádemelés is (a Római statútum szóhasználatában a vád megerősítése), mindkét esetben az Ügyész központi szerepével. Az ICTY ausztrál bírója az alábbi szakaszokat különbözteti meg a büntetőeljárásban, általában: döntés 1. a letartóztatásról 2. a tárgyalásról 3. a vádlott érintettségéről az ügyben 4. a büntetésről (DAVID HUNT: *The Meaning of a prima facie case*, 138. o.)

pítható meg, hogy mely állam(ok) akarata hogyan és mennyiben képes a Bíróság eljárásának pusztá létezését befolyásolni.

Német javaslat alapján került a szövegbe az automatikus joghatóság intézménye, vagyis, ha egy állam részes féllé válik, automatikusan elfogadja a Bíróság joghatóságát, ha nem részes fél, akkor ezt eseti nyilatkozattal teheti meg egy-egy helyzet kivizsgálására. Az alávetésnek hasonló módját alkalmazza – természetesen kizárólag tagállamok vonatkozásában – az Európai Unió Bírósága,⁵⁷⁴ és az ICC-vel e tekintetben teljesen azonos automatikus joghatósága van az Emberi Jogok Európai Bíróságának is.⁵⁷⁵ Az automatikus alávetés tehát nem ismeretlen megoldás a nemzetközi jogban.

A joghatóság gyakorlásának második feltétele a Statútum szerint, hogy a szóban forgó cselekményt vagy egy alávetett állam állampolgára kövesse el, vagy egy alávetett állam területén kövessék el. Ez a két alternatív jogcím gyakorlatilag megegyezik az egyes államok vonatkozó gyakorlatával. Minden állam bünteti a saját joga szerint bűncselekményt elkövető állampolgárait, az elkövetés helyétől függetlenül, és minden állam bünteti a területén elkövetett bűncselekményeket, az elkövető állampolgárságától függetlenül.⁵⁷⁶ A Bíróság területi és személyi joghatósága tehát a klasszikus államközi hagyományok adaptációja.

A jelenlegi ICC rendszer egy végletes álláspontokat felvonultató vita végén megszületett kompromisszum. A Előkészítő Bizottság utolsó ülésén még nem lehetett tudni, hogy a Római konferencia milyen joghatósági modellt választ, a skála az említett német javaslatból⁵⁷⁷ származó automatikus joghatóságtól a francia javaslat esetről esetre megkövetelt állami jóváhagyáson alapuló joghatóságáig tartott volna.⁵⁷⁸

Az Egyesült Államok bírósággal szembeni ellenséges magatartásának is a joghatósági modell az egyik fő forrása.⁵⁷⁹ A hivatalos amerikai álláspont kizárólag az elkövető állampolgársága szerinti állam jóváhagyásával gyakorolt joghatóságot tartja a mai napig egyedül összeegyeztethetőnek a *pacta tertiis* elvvel.⁵⁸⁰ Az Egyesült Államok helyzetét figyelembe véve politikailag teljességgel érthető ez a hozzáállás. Mivel vezető hatalomként számos, komoly médiafigyelmet

^{574.} L. az Európai Unióról szóló szerződés 263., 265., 268., 270. és 272. cikkei

^{575.} Emberi jogok és alapvető szabadságok európai egyezménye, 32-35. és 46. cikkek

^{576.} WIENER A. IMRE: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságáról*, 458. o.

^{577.} ICC Legal Tools, 19960401_ST_GERMANY_UD(E)

^{578.} L. ICC Legal Tools 19970807_UDAAC.2491997WG.3IP.12(E)

^{579.} BRUCE BROMHALL: *Towards U.S. Acceptance...*, 143. o.

^{580.} MAX DU PLESSIS: *Seeking an International International Criminal Court - Some Reflections on the United States Opposition to the ICC*, 302-304. o.; DAVID J. SCHEFFER: *The International Criminal Court: The Challenge of Jurisdiction*, 70-71. o.

vonzó nemzetközi konfliktusban az amerikai hadsereg katonái vesznek részt, ezért statisztikailag gyakrabban követhetnek el olyan jogsértéseket, amelyek nem feltétlenül minősülnek bűncselekménynek, de félelmeik szerint, egyes rosszhiszemű államok felhasználhatják ezt politikai célokra („*politicization*”),⁵⁸¹ az Egyesült Államok lejáratására. Ez viszont alapvetően a hidegháborús álláspont továbbélése, csak akkor még nevesítve az azóta megszűnt kommunista tömb országaitól tartva ellenezték az ICC létrejöttét.⁵⁸² A joghatósági panaszok miatti elutasítás felettébb kínossá tette az amerikai álláspontot a terrorizmus elleni harc során elkövetett állítólagos (illetve egyes esetekben már bírói ítélettel is bizonyított) súlyos humanitárius jogsértések jellemzőnek talán továbbra sem nevezhető, de annál nagyobb figyelmet kiváltó sorozata.

Létezett ugyanakkor konszenzus abban a kérdésben, hogy a majdani Bíróság csak kiegészítője legyen a nemzeti eljárásoknak,⁵⁸³ de ennek pontos részletei az előző kérdés tisztázatlansága miatt nem alakulhattak ki. A szuverén érdekek védelme végül nem a joghatóság állami akarathoz kötésében valósult meg, hanem a komplementaritás rendszerén keresztül:⁵⁸⁴ épp ez adja meg utóbbi normacsoport különös nemzetközi jogi jelentőségét.

A javaslatok között időrendben haladva a vita alapjául szolgáló első olyan álláspont, amelyet még a Római konferencia is vizsgált, a Nemzetközi Jogi Bizottság eredeti statútum tervezetében foglalt ún. *opt-in/opt-out* (opcionális) rendszer volt. A Statútum tervezet kereszthivatkozásokkal bőségesen teletűzdelt, bonyolult rendszere a joghatóságra és annak gyakorlására eltérő szabályokat vezetett volna be az egyes bűncselekmények vonatkozásában. (Az akkori megközelítés szerint a népiertást szerződésen alapuló, míg a többi szokásjogi bűncselekménynek tekintették.)⁵⁸⁵ Népiertás tárgyában csak azok a – Bíróság joghatóságát elfogadó – államok élhettek volna panasszal az ICC felé, amelyek egyúttal az 1948. évi Genocídium egyezménynek is részes felei voltak.⁵⁸⁶ Minden más esetben a Bíróság joghatóságának az adott bűncselekményre szóló előzetes elfogadása lett volna feltétel, vagyis (a Nemzetközi Bíróság alávétési nyi-

^{581.} JOHN BOLTON: *The Risks and Weaknesses of the International Criminal Court from America's Perspective*, különösen: 166-167. o.; PATRICIA MCNERNEY: *The International Criminal Court: Issues for Consideration by the United States Senate*, 187-188. o.

^{582.} N.B.: QUINCY WRIGHT: *Proposal for an International Criminal Court*, 65. o.;

^{583.} 1995. augusztus 22-én már megszületett az első tervezet a komplementaritás elvéről. L. *Draft Report of the ad hoc Committee*; B. The principle of complementarity A/AC.244/CRP.5

^{584.} Human Rights Watch: *Justice in the Balance - Recommendations for an Independent and Effective International Criminal Court*, 112. jegyzetnél. http://www.hrw.org/reports98/ficc/jitbw-04.htm#P735_115314 (2008. augusztusi állapot)

^{585.} *The UN Security Council and the International Criminal Court: How Should They Relate?* Report of the 29th United Nations Issues Conference, 31-32. o. Stanley Foundation <http://www.stanleyfoundation.org/publications/archive/Issues98.pdf>

^{586.} ILC statútum tervezete, 25. cikk, (1)

latkozáshoz hasonlóan), csak azok az államok élhettek volna panasszal adott bűncselekmény vonatkozásában, amelyek az ICC joghatóságát saját magukra nézve is elismerték.⁵⁸⁷ A Nemzetközi Jogi Bizottság javaslata szerint az őrizetben tartó illetve az elkövetés helye szerinti állam gyakorolhatott volna ilyen jogosítványt.⁵⁸⁸ A fogva tartó állam fogalmát igen tág jelentéstartalommal töltötte meg a kommentár: belefért volna ebbe minden olyan állam, amely a terheltet valamilyen módon illetve jogcímen hatalmában tartotta. Így például fogva tartó az az állam, amelyik letartóztatta az elkövetőt, vagy az az állam, amelynek katonái egy másik állam területén állomásozva („*visiting another State*”) tartanak őrizetben valakit. A Nemzetközi Jogi Bizottság szerint ilyenkor nem csak a fogva tartó állam, hanem a területileg érintett állam jóváhagyása együttesen kellett volna.

Ez arra is utalhatna, hogy a statútum tervezet 21. cikkében felsorolt államok mindegyikének, és nem bármelyiküknek a jóváhagyására lett volna szükség.⁵⁸⁹ A tervezet, harmadik államtól a fogva tartó államhoz érkezett kiadatási kérelem esetén megkívánta volna a kiadást kérő állam jóváhagyását is a joghatóság gyakorlásához.⁵⁹⁰ Az ekkor még elvetett ötletek között szerepelt volna az áldozatok valamint az elkövető állampolgársága szerinti állam.⁵⁹¹

Az ötlet gyökerei a Nemzetközi Bíróság eljárásában rejlenek:⁵⁹² már a Nemzetközi Jogi Bizottság előtti kodifikációt előkészítő munkacsoport 1992-es anyagaiban tetten érhető volt a Nemzetközi Bíróság minta követése,⁵⁹³ amely akár egy nemzetközi büntetőügyekben alkalmazható tanácsadó véleményezési eljárás bevezetéséig is elmehetett volna.⁵⁹⁴

A fenti szigorú feltételek teljesülése sem vezetett volna az ICC nyomozásának megindulásához. A Nemzetközi Jogi Bizottság statútum tervezete szerinti eljárási rendben az államok megválaszthatták volna, hogy melyik bűncselekményekre, és milyen időszakra fogadták volna el a Bíróság joghatóságát. A kommentár viszonylag hosszasan tárgyalja az állami akaratra épülő, opcionális eljárás két fajtáját az ún. „*opt in*” és az „*opt out*” rendszereket. Leegyszerűsítve, ezek különbsége tulajdonképpen annyi lett volna, hogy az államnak a jogható-

^{587.} ILC statútum tervezete, 25. cikk, (2)

^{588.} ILC statútum tervezete, 21. cikk (1) b. pont

^{589.} L.: YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 42. o. (4)

^{590.} ILC statútum tervezete, 21. cikk (2)

^{591.} ILC statútum tervezet magyarázata, I.: YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 42. o. (6)

^{592.} YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 43. o. (4)

^{593.} YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 36. o. (2)-(3).

^{594.} YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 38. o. (14)

ság elfogadásakor azt a bűncselekményt kell-e megneveznie, amelyre elfogadja a Bíróság joghatóságát, vagy azt, amelyikre nézve nem.⁵⁹⁵

E konzervatív, az államok szuverenitását, döntési szabadságát erősen védő javaslat modellje a Nemzetközi Jogi Bizottság több tagjának is csalódást okozott, akik a Bíróság hatékonyságát féltették miatta, sőt a nemzetközi bűnügyi igazságszolgáltatás hatástalanításának tekintették.⁵⁹⁶ A Római konferencián mindössze egy 27 államból álló, alapvetően megosztott kisebbség támogatta csak, mivel előre láthatóan ellehetetlenítette volna a létrehozandó Nemzetközi Büntetőbíróságot.⁵⁹⁷ Fontos megemlíteni azonban azt is, hogy a Bíróságnak a népirtással kapcsolatban bevezetett benne rejlő joghatósága viszont mások számára túlzó beavatkozásnak tűnt az állami szuverenitás köreibe. Ezt az érvet azonban a Nemzetközi Jogi Bizottság többségi álláspontja a népirtás súlya miatt elvetette.⁵⁹⁸

A Előkészítő Bizottság ülésein Franciaország terjesztette be azt a javaslatot, amely az ICC bármely eljárását még jobban kiszolgáltatta volna a szuverén állami akaratnak.⁵⁹⁹ A fenti javaslatot még tovább szigorítva minden ügyben szinte az összes érintett (a területi, az áldozat és az elkövető állampolgársága szerinti) állam *kifejezett és együttes* akaratától tette függővé az eljárás megkezdését, ezáltal nyilvánvalóan ellehetetlenítette volna a Bíróság működését. Az ICC egykori elnökhelyettese, Benito-Odio asszony egy 2003. decemberi előadása szerint a Római Konferencián gyakorlatilag nem is foglalkoztak vele érdemben. Más visszaemlékezések szerint a konferencia félidejében három javaslat maradt érdemben napirenden: a Nemzetközi Jogi Bizottság által elfogadott „eredeti”, annak az idézett francia módosított változata és végül a német eredetű automatikus joghatósági rendszer.⁶⁰⁰ Ehhez nagymértékben hozzájárulhatott, hogy a javaslattevő Franciaország is elfogadta végül azt a kompromisszumot, amely a Római statútumban végül a 124. cikkben öltött testet:⁶⁰¹ eszerint az államok, a 12. cikk (1)-ben leírt automatikus joghatóság elfogadása mellett, a Statútum ratifikációjakor tehetnek olyan nyilatkozat, amely szerint az állam „a tekintetében történő hatálybalépését követő hét évre nem fogadja el a Bíróság joghatóságát” a területén vagy az állampolgárai által elkövetett háborús bűncselekmények vonatkozásában. Ez a megoldás két ponton változtatja meg a Nemzetközi Jogi Bizottság által vizsgált „*opt out*” rendszert. Egyrészt a joghatóság kizárása csak ideiglenes, és csak a háborús bűncselekményekre vo-

⁵⁹⁵. YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 43. o. (1)-(7)

⁵⁹⁶. YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 37. o. (12)

⁵⁹⁷. HANS-PETER KAUL: *The Struggle for the International Criminal Court's Jurisdiction*, 367. o.

⁵⁹⁸. YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 38. (13)

⁵⁹⁹. HANS-PETER KAUL: *The Struggle for the International Criminal Court's Jurisdiction*, 367. o. valamint ICC Legal Tools 19970807_UDAAC.2491997WG.3IP.12(E)

⁶⁰⁰. HANS-PETER KAUL: *op. cit.* 50. o.

⁶⁰¹. PRANDLER ÁRPÁD: *op. cit.* 49. o.

natkozhat.⁶⁰² A kampalai Felülvizsgálati Konferencia e rendelkezést hatályban tartotta a következő felülvizsgálatig, valamint az agresszió esetében visszatért az opcionális joghatósághoz.⁶⁰³

Az Előkészítő Bizottságban Németország terjesztette be az automatikus alávetés koncepcióját, amelynek lényegét illetően viszonylag hamar széles konszenzus alakult ki. Eszerint az állam, azáltal, hogy részes félle válik a Statútumban, elfogadja a Bíróság joghatóságát, valamennyi, a Bíróság joghatóságába tartozó bűncselekményre. Ez önmagában azonban még távolról sem elegendő ahhoz, hogy a *joghatóság gyakorlása* valóban „automatikus” legyen. A francia javaslattal kapcsolatban már szerepelt, melyek lehetnek az „érintett államok”. Az automatikus joghatóság még nem adja meg a választ, hogy ezek közül melyeknek kell részes félnek lenniük, hogy az eljárás megindulhasson. Erre nézve az Egyesült Királyság, Németország és Dél-Korea nyújtott be javaslatokat. A brit javaslat szerint az elkövetés helye szerinti államnak, vagy ennek hiányában az őrizetben tartó államnak kell ICC tagnak lennie.⁶⁰⁴ A német javaslat az államokat megillető egyetemes joghatóságot ruházta volna át az ICC-re,⁶⁰⁵ mivel a Statútumban említett nemzetközi bűncselekmények az elkövetés helyétől, illetve az elkövető állampolgárságától függetlenül mindenhol büntetendők, ezért logikusnak tűnik, hogy az ICC is eljárhasson ezekben az ügyekben. Jellemző módon ezt a javaslatot sokkal inkább támogatták a nemzetközi civil szervezetek képviselői (Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, Amnesty International stb.), mint az egyes államok, bár ilyenek is akadtak.

A koreai javaslat egyfajta kompromisszumot valósít meg, mely lényegében az érintett államok *bármelyikének* hozzájárulásával lefolytathatónak tartja az eljárást. Ez, a korábbi konjunktív feltételrendszert felváltó alternáció került be végül is a Statútumba. A koreai javaslat számos támogatót vett el az eredeti német javaslattól,⁶⁰⁶ köztük Hazánkat is.

A joghatóság ilyen megoldása radikálisan átalakítaná az 1945 óta létező status quo-t, az egyéni felelősségen keresztül jelentősen korlátozva a Biztonsági Tanács állandó tagjainak jogi értelemben meghatározott hatalmát. A klasszikus nemzetközi jog néhány problémáját és a nemzetközi politikai viszonyokat is megvizsgálva a német-koreai javaslatból kialakított római megoldás még min-

^{602.} E rendelkezés eltörléséről is dönthetett volna a Felülvizsgálati Konferencia, de a 124. cikely jelen formájában hatályban hagyták a Részes Államok Gyűlésének 14. üléséig.

^{603.} L. supra, 100. o.

^{604.} KAUL: *op.cit.*, 672. o.

^{605.} ROY S. LEE (ed): *The Making of the Rome Statute*, 136. o.

^{606.} ROY S. LEE (ed): *The Making of the Rome Statute*, 133. o.

dig súlyos kérdéseket hagy maga után, mint azt a 2008-as orosz-grúz konfliktus megvilágítja.⁶⁰⁷

A fenti merész javaslatokhoz képest a Római statútum normái alapján csak a területi illetve az elkövető állampolgársága szerinti állam jóváhagyása esetén lehetséges az eljárás megkezdése: e tekintetben feltűnő az áldozatok állampolgársága szerinti ország hiánya. A Statútumban szereplő két ország egyes vélemények szerint a legkevésbé lesz hajlamos arra, hogy ügyeket utaljon a Bíróság elé, politikai okok alapján.⁶⁰⁸

V.1. A „fegyver” elsütése: az eljárás indító mechanizmusok

Az *ad hoc* törvényszékeken az adott történelmi helyzet, az adott konfliktusra szóló joghatóság meghatározta, azt a tágabb kontextust, amelyben eljárási cselekmény folytatható. Az ICC állandóságából fakadó újszerű probléma az ICC figyelmének felhívása egy-egy olyan helyzetre, amelynek eseményei akár nemzetközi büntetőeljárásokhoz is vezethetnek.⁶⁰⁹ Már a Nemzetközi Jogi Bizottság korai tervezeteiben is központi szerepet kapott annak rendezése, hogy milyen szervek illetve személyek legyenek képesek a Bíróság „megmozdítására”, ki- nek legyen diszkrecionális joga az elfogadhatóság kérdésében, és az milyen terjedelmű legyen. Az akkori válaszok még a Részleges feleken kívül a Biztonsági Tanácsot és az ENSZ Közgyűlést jelölték meg.⁶¹⁰

A Rómában elfogadott megoldás az eljárás megindítására három lehetőséget ismer – a Részleges Állam, a Biztonsági Tanács és az Ügyész rendelkezik ilyen irányú jogkörrel.⁶¹¹ Az Ügyész *saját jogon* történő nyomozása azonban értelem- szerűen kitérítve ezt a kört, hiszen ezáltal *de facto bárki* kérheti az Ügyésztől a nyomozás megkezdését. Az Eljárási szabályzat 49. szabálya szerint az ügyész az ilyen jellegű megkeresések elutasítását köteles oly módon végrehajtani, amely figyelemmel van az információt szolgáltató anyagiakon túlmutató általános jólétre és magánszférájára (*well-being and privacy*): ezek viszont, így, együttesen természetes személyek esetében könnyebben értelmezhetők, ebből következik tehát, hogy az Ügyészen keresztül akár magánszemély is fordulhat az ICC-hez eljárás megkezdése végett. Mindazonáltal meggyőződésem, hogy az Ügyész e jogosítványa elsősorban a nem részleges államok és a *civil szerveze-*

^{607.} L. *supra*, 133. o. A konfliktusból fakadó joghatósági problémák ellenére a nem részleges fél Oroszország hatóságai is együttműködnek az ICC ügyészeivel.

^{608.} WILLIAM BURKE-WHITE: *The ICC and the Future of Legal Accountability*, 196-197. o.

^{609.} PHILLIPE KIRSCH-DARYL ROBINSON: *Referral by State Parties*, 619. o.

^{610.} CHRISTOPHER BLAKESLEY: *Jurisdiction, Definition of Crimes...* 256. o.

^{611.} Római statútum 13. cikk

tek számára hordoz különös jelentőséget,⁶¹² hiszen a megkeresésnek a panasz elbírálásához szükséges olyan adatokat is tartalmaznia kell, amelyek valószínűleg nem állnak (a kellő bizonyító erőt lehetővé tevő mértékben) magánszemélyek rendelkezésére. Az Ügyészhez fordulás lehetőségével kapcsolatban a Bíróság Eljárási szabályzata a formai szempontokat illetően is hallgatag, mindössze annyit ír elő, hogy ennek írásbeli formában kell történnie.

A nyomozati / tárgyalás-előkészítési szak jelen fejezet bevezetőjében is említett egyik alapkérdésére viszont már e rövid jogszabályhely is rávilágít, a maga hézagaival: mi lehet az elérendő cél a tárgyalás előkészítése során? A triviálisnak tetsző kérdés két, a tételes jogban meghatározatlan problémára irányítja rá a figyelmet: az első a későbbi eljárás akkuzatórius vagy inkvizitórius jellege, és, ebből adódóan, a második a bizonyítás mértékének és módszerének kérdése a nyomozati szakaszban. A továbbiakban azt igyekszem majd bizonyítani, hogy a komplementaritás rendszerének újszerűsége részben épp *a bizonyítási teher szokatlan dinamizmusában* érhető tetten, amely egyúttal egy kifejezetten érdekes – bár explicite ritkán tárgyalt – kompromisszum a büntetőjog és a nemzetközi jog eltérő bizonyítási elvei és gyakorlata között.

A fenti kérdésre adandó válasz tehát nem pusztán a vádemelés eldöntése és tartalmának pontosítása, hanem annak szerepe a további eljárásban. Az alapvetően kontinentális jellegű magyar büntetőeljárás szempontjából vizsgálva, Tremmel Flórián tanítása alapján az ún. nyomatékos gyanú intézményét fedezhetjük fel,⁶¹³ nem csak az állami panasz, hanem az ügyész saját jogon történő eljárásindításában is. A nyomatékos, vagyis bizonyítékokkal alátámasztott gyanú fogalma azért is azonosítható az ICC tárgyalás előkészítési szakban elérendő céljaként, mert a „gyanú lényegét tekintve csak valószínűség, [...] annak bármennyire kétségtelen bizonyossággal történő megállapítása is csak valószínűség!” Ez pedig szellemében összecseng a tárgyalás-előkészítési szak szabályozásában gyakran felbukkanó határozókkal – „lehet”, „valószínűleg” stb.⁶¹⁴ A fordulópontot az ICC előtt a vád megerősítése jelenti, ami a tárgyalás-előkészítő szakasz lezárását jelenti. Az ennek keretében tartott meghallgatás tulajdonképpen már önmagában egyfajta mini-tárgyalás, amelyen az ügyész ismerteti a vádat,⁶¹⁵ és amelynek minden pontjával kapcsolatban a terhelt jogosult azokat,

^{612.} A civil szervezetek felé túl nyitott ügyész miatti félelmek hozzájárultak egyes államok Bírósággal kapcsolatos aggodalmaihoz. L. WILLIAM SCHABAS: *An Introduction*, 120. o.

^{613.} TREMMEL FLÓRIÁN: *op. cit.* 352. o.

^{614.} Érzékletes példáját l. a Római statútum 15. cikk 4. bekezdésben: „Ha a tárgyalás-előkészítő tanács [...] úgy dönt, hogy [...] az ügy valószínűleg a Bíróság joghatósága alá tartozik, engedélyezi a nyomozás megkezdését, anélkül, hogy ez később befolyásolná a Bíróság arra vonatkozó döntését, hogy az ügy a joghatóságába tartozik-e, és elfogadható-e.” (saját kiemelés)

^{615.} Átlagos hossza maximum néhány hét, pl: Thomas Lubanga Dyilo – 21 nap, Germain Katanga és Mathieu Ngudjolo Chui – 21 nap, Jean-Pierre Bemba Gombo – 3 nap, Bahar Idriss

illetve a rájuk vonatkozó egyes bizonyítékokat vitatni, illetve új bizonyítékokat előterjeszteni.⁶¹⁶ A bizonyítási teher tehát már egyértelműen az ügyészt terheli, a bizonyítandó kérdés azonban még csak annyi, hogy „alaposan feltehető-e, hogy az adott személy elkövette a terhére rótt bűntettet”.⁶¹⁷

A bizonyosság illetve a valószínűség tárgyalás előtti megjelenítésére a nemzetközi gyakorlatban, elsődleges joghatóságú *ad hoc* törvényszék kizárólagossága miatt, nem találunk közvetlenül alkalmazható iránymutatást – mindenestre távolról rokonítható lehet problémánkkal az ICTY előtt ismert követelmény, a *common law* rendszerekből átvett ún. *prima facie* ügy intézménye, amelynek létét az ügyész köteles bizonyítani a vádindítványban. Mivel az ICTY Statútum és az eljárási szabályzat is hallgat a *prima facie* ügy pontos fogalmáról, a bizonyítás szintjét illetően kizárólag jogirodalmi hivatkozásokból vonhatunk le következtetést. David Hunt bíró tanulmánya szerint a bizonyításnak már e kérdésben is kétséget kizárónak kell lennie (*beyond reasonable doubt*),⁶¹⁸ tehát a jövőre vonatkozó következtetést tartalmazó valószínűségi bizonyítás (*balance of probabilities*) nem elegendő. Hunt bíró megfogalmazta követelmény szerint, bár a bizonyítás tárgya egy valószínűség megalapozása, ez a bizonyítás csakis minden kétséget kizáró lehet egy bírói tanács számára. Ha számításba vesszük továbbá, hogy az ICTY joghatósága elsődleges, az állandó Törvényszéké pedig kiegészítő jellegű, az ICC esetében az ügy elfogadhatóságát érintő valamennyi kérdésben gyakorlatilag szigorúbb bizonyítási sztenderdekkel vélelmezhetünk. Hiszen a *prima facie* ügyről szóló döntésnek megfelelő ICC vizsgálati eljárás során nem csak a terhelt jogainak védelme indokolja a vizsgálatot, hanem a komplementaritás miatt az érintett állam szuverenitásának, ezen keresztül, visszaható módon, a Bíróság saját hírnevének védelme is.

A bizonyítás kérdései értelemszerűen a bíróság szerkezetére is hatással lehetnek volna: a kontinentális jogrendszerekben gyakoribb, döntően inkvizitórius eljárásokban a bizonyítékok értékelése elsősorban a professzionális bíró feladata – az akkuzatórius eljárásban ez gyakran a laikus esküdtekre vár. Ezért ez utóbbiban sokkal kötöttebb a bizonyítási rendszer, és ebből eredően eltérő lesz a vádhatóság feladata is. Ezek az elsősorban büntetőjogi kérdések közvetlen nemzetközi jogi relevanciával is rendelkeznek:⁶¹⁹ e ponton elég az eljárás jellegével

Abu Garda - 10 nap,

⁶¹⁶. Jelen dolgozat zárásakor négy ilyen eljárás zárult le, három esetben (ICC-01/05 -01/08 Case The Prosecutor v. *Jean-Pierre Bemba Gombo*; ICC-01/04-01/07 Case The Prosecutor v. *Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui*; ICC-01/04-01/06 Case The Prosecutor v. *Thomas Lubanga Dyilo*) tárgyalásra utalták tovább az ügyet, egy esetben (ICC-02/05-02/09 Case The Prosecutor v. *Bahar Idriss Abu Garda*) pedig elutasították a vádak megerősítését.

⁶¹⁷. Római statútum 61. cikk 5. bek.

⁶¹⁸. DAVID HUNT: *The Meaning of a prima facie case* 138-139. o.

⁶¹⁹. A nemzetközi jellegből eredő hétköznapi problémákra nézve iránymutató lehet az ICTY ez irányú tapasztalata. L. MICHAEL J. KEEGAN – DARYL A. MUNDIS: *Legal Requirements for In-*

kapcsolatos egyes amerikai ellenvetésekre utalni (pl. esküdszék hiánya).⁶²⁰ Az angolszász illetve kontinentális büntetőeljárás megoldások aránya a nemzetközi törvényszékeken még mindig inkább a *common law* modellek javára billen el, az esküdszékkel szembeni markáns elutasítás inkább e szabályt erősíti kivételnek nevezhető. (A *common law* elemek túlsúlyának egyik valószínű oka részben a mai napig modellként szolgáló nürnbergi eljárás kidolgozásában részt vevő államok angol-amerikai katonai jogászok túlsúlya, részben az ENSZ törvényszékek részletes szabályainak kidolgozásában vállalt szerepük.⁶²¹ Részletesebb kodifikáltsága miatt az ICC rendszere már több kontinentális elemet tartalmaz.) Az esküdszék ellen szól az is, hogy a bűncselekmények súlya miatt amúgy is gyakorlatilag lehetetlen lenne pártatlan esküdtekre bízni a bizonyítékok mérlegelését.

További nemzetközi jellegű, de nem *nemzetközi jogi* természetű problémát okozhat a bizonyítási eljárás határozatlansága. A kontinentális és az angolszász megközelítés összehangolása a Bíróság nemzetközi jellege miatt megkerülhetetlen, de amint azt több példa is mutatja, egy igen összetett feladat: a nürnbergi per során például érezhetően problémát okozott a német joghoz szokott védelem számára a tanúk közvetlen kereszt-kérdezése.⁶²²

Mivel az ICC maga korlátozott nyomozati erővel rendelkezik, a nemzeti nyomozó hatóságokat könnyen hasonlóan szokatlan szerepbe sorolhatja egy ICC megkeresés, ha más jellegű vádtevékenységhez szoktak nemzeti eljárásaikban. Ez, szélsőséges esetben akár a későbbi eljárás hatékonyságát is veszélyeztetheti.

Az eljárás e kezdeti szakaszán, bár tényszerűen hasonló ügyészi magatartásról van szó, a nyomozás feladata és az elérendő cél oly mértékű eltérést mutat, hogy érdemes erősebb hangsúlyt rendelni a Statútum szóhasználatában csak elvétve felbukkanó alábbi különbséghez. Antonio Cassese fogalmait átvéve az ügyészi és állami referálás esetén végzett előzetes tevékenység (tulajdonképpen nyomozati munka) a továbbiakban: *vizsgálat*, amelynek célja, hogy megállapítsa, van e megalapozott oka a *nyomozás* elrendelésének.⁶²³ E distinkció nélkül az ügyész szerepe könnyen félremagyarázható, és a minden diszkrecionális

dictments, 124-125. o.

^{620.} American Servicemembers' Protection Act, 2003. 2002. § 7 bek. vagy LEE A. CASEY–DAVID B. RIVKIN, JR: *The International Criminal Court vs. the American People*, in: Background, 1999, Heritage Foundation. További hivatkozásokért l. WILLIAM SCHABAS: *United States Hostility to the...* 712. o. 45. jegyzet

^{621.} LAURA MORANCHEK: *Protecting National Security Evidence While Prosecuting War Crimes: Problems and Lessons for International Justice from the ICTY*, 480. o.

^{622.} CHRISTOPHER BLAKESLEY: *Jurisdiction, Definition of Crimes...* 236. o.

^{623.} ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 407. o.

jogkörben meglévő visszaélés elvi lehetősége reális veszélyként mutatható be.⁶²⁴ A nyomozás már bírói engedélyhez kötött,⁶²⁵ a vizsgálat célja tehát a Tár-
gyalás Előkészítő Tanács meggyőzése a nyomozás indokoltságáról. A „trigger
mechanism” eltérései a nyomozás megkezdéséig tartanak, a nyomozás szabá-
lyai már mindhárom esetben azonosak.

V.1.1. Résztes Állam által benyújtott panasz

A résztes Állam jogosítványa az eljárás kezdeményezésére már a Római Konfe-
rencia előtt, a korai nemzetközi jogi bizottsági statútum tervezetekben is fel-
bukkant,⁶²⁶ sőt, eleinte annak kizárólagos módszere lett volna. Az eredeti nem-
zetközi jogi bizottsági tervezetben, amely még különböző joghatósági rendszert
vezetett volna be a népirtásra, és az opcionális rendszert (*opt in/opt out*) alkal-
mazta volna az egyéb bűncselekményekre, az állami panaszt is ennek megfele-
lő eltérésekkel szabályozta.⁶²⁷ A Római konferencián az állam által benyújtott
panasz lényegesen leegyszerűsödött, a Előkészítő Bizottság által benyújtott ter-
vezethez képest is.⁶²⁸

A Római statútum 14. cikke adja meg a Résztes Állam által kezdeményezett el-
járás tág kereteit. Eszerint „bármely Résztes Állam a főügyész elé terjeszthet
olyan esetet, amelyben vélhetően a Bíróság joghatóságába tartozó egy vagy
több bűntettet követtek el, arra kérve a főügyészt, hogy vizsgálja ki az ügyet
annak eldöntésére, hogy egy vagy több meghatározott személy ellen kell-e vá-
dat emelni ezen bűntettek elkövetése miatt.” A referálásra jogosult államok kö-
rét a kodifikációs eljárásban többször próbálták szűkíteni, de mivel a végleges
tervezetbe az automatikus joghatóság szabályai kerültek, e szűkítések értelmet-
lenné váltak. Így ma a résztes féli minőség az egyetlen követelmény, amely
alapján az államok helyzeteket utalhatnak az ICC figyelmébe,⁶²⁹ ez is alátá-
masztja, hogy a szóban forgó cselekmények egyetemes értékeket sértenek.⁶³⁰

Az állam által benyújtott panasz tartalmát illetően mind a tervezet, mind a Sta-
tútum igen rugalmas követelményeket támaszt, hiszen mindkét szövegben a
„ha lehetséges” fordulat szerepel⁶³¹ – természetesen minél több adatot ad meg

^{624.} ALFRED P. RUBIN: *Prosecutorial Abuse...* 154. o.

^{625.} Római statútum 15. cikk, 3-6. bek.

^{626.} ANTONIO MARCHESI: *Referral of a situation by a state party*, 353. o.

^{627.} ILC statútum tervezete, 25. cikk. 1.: A/CN.4/L.491/Rev.1 18. oldal

^{628.} L. A/CONF.183/2/Add.1 30-34. o.

^{629.} ANTONIO MARCHESI: *op. cit.* 358.

^{630.} PHILLIPE KIRSCH-DARYL ROBINSON: *Referral by State Parties* 622. és 623. o.; ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law* 408. o.

^{631.} ILC statútum tervezete, 25. cikk. 1.: A/CN.4/L.491/Rev.1 18. oldal, különösen: 25. cikk 3. pont, Római statútum. 14. cikk (2)

az állam a panaszban, annál inkább nőnek az esélyei, hogy az Ügyész és a Tárnyalás Előkészítő Tanács az eljárás lefolytatását illetően pozitív döntést fog (vagy legalábbis lesz képes) hozni. Nem utasítható azonban el az állam panasza csak azért, mert nem nyújtott be minden olyan információt, amelyet kellő gondosságot tanúsítva benyújthatott volna.⁶³²

Ezek a rugalmas követelmények a Nemzetközi Jogi Bizottság statútum tervezetében még az esetleges gyanúsítottak személyazonosságára is kiterjedtek, vagyis egy konkrét „ügyet” írtak körül.⁶³³ A végleges rendszerben⁶³⁴ az állam már „csak” egy helyzetet referál az ICC figyelmébe, a konkrét személyek megnevezése nélkül.⁶³⁵ A fentiekben említett nyomatékos gyanú kellő mértékű, ICC által elvárt megalapozása így az államot nem hozza kényelmetlen helyzetbe, hiszen a felelősöket még közvetve sem kell megneveznie.⁶³⁶ A korábbi megoldásban könnyen elképzelhető lett volna, különösen, ha a felelősként az állami panaszban megjelölt személy rendelkezett volna államnak betudhatóságot eredményező funkcióval, a Statútum nyelvezete szerinti „hivatalos minőséggel” a két állam viszonyának tartós megromlása is. Ez a veszély a jelenlegi szabályok alapján sem kizárható.

Az ICC Statútum korábbi tervezeteiben javasolt opcionális joghatósági rendszer maradványaként nem részes államok is (értelemszerűen leginkább saját magukra nézve) gyakorolhatják a részes államokat megillető referálási jogosítványt, egy-egy bűncselekményre elfogadva a Bíróság joghatóságát.⁶³⁷ Erre a lehetőségre a Jegyző, az Ügyész ilyen irányú utasítása alapján eljárva, *a nyilvánosság kizárásával* felhívhatja az érintett állam figyelmét – helyesebben megérdeklődheti, hogy az érintett állam kíván-e ilyen nyilatkozatot tenni. Amennyiben ilyen nyilatkozat tételére sor kerül, a nyilatkozatot tevő állam gyakorlatilag a részes államokkal azonos jogokat élvez az eljárás során, de csak a nyilatkozatban foglalt bűncselekmények vonatkozásában.⁶³⁸

A további részletszabályok tekintetében az Eljárási és Bizonyítási Szabályzat nem tartalmaz külön rendelkezést a részes állami által benyújtott panaszra. Más szabályaiból arra következtethetünk, hogy a gyanús helyzet referálása utáni el-

^{632.} ANTONIO MARCHESI: *op. cit.* 358.

^{633.} ILC statútum tervezete, 25. cikk 3. pont

^{634.} A különbségtétel első megfontolására a Előkészítő Bizottság ülésein került sor. L. ANTONIO MARCHESI: *op. cit.* 355.

^{635.} WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...*, 132.o., ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law...* 405. o.

^{636.} WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...*, 122. o.

^{637.} Római statútum 12. cikk 3. bek., Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 44. szabály, 2. bek.

^{638.} Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 44. szabály, 1. bek.

járás főbb elemeiben nem különbözik attól a lehetőségtől, amikor a Főügyész, valamely más forrásból szerzett értesülése alapján folytatja le a vizsgálatot.

Ilyen következtetést sugall például, hogy az állam által benyújtott panasz a vizsgálat, de nem a nyomozás lefolytatására kötelezi az Ügyészi Hivatalt: az elutasító döntésről a Hivatalnak haladéktalanul értesítenie kell a panaszt benyújtó államot.⁶³⁹ A részes állam nem válik az „ügy urává” – de még a gyanús helyzet Bíróság elé utalását sem vonhatja vissza, legalábbis erre vonatkozó szabályt sem a Statútum, sem az Eljárási szabályzat nem tartalmaz. Ugyanakkor nem veszíti el a jogát arra, hogy – amennyiben érintett államnak minősül – az eljárás visszautalását kérje a Bíróságtól, a komplementaritás általános követelményének megfelelően.⁶⁴⁰

A Részes Állam által történő utalás eddig a kisszámú sikeres vizsgálat közül a leggyakoribb.⁶⁴¹ A Kongó Demokratikus Köztársaság, Uganda, és a Közép-Afrikai Köztársaság is saját maga utalta a területén kialakult helyzetet az ICC elé. (Igaz, a Kongói Demokratikus Köztársaság esetében a Főügyész már komolyan fontolgatta a nyomozás megindítását saját jogán.)⁶⁴² Ugandából szintén az államfő utalta a helyzetet az ICC elé, a Közép-Afrikai Köztársaság kormányától érkező megkeresést kiegészítette az állam Semmítőszéke által hozott döntés, amely kimondta, hogy az ország igazságszolgáltatása nem képes a helyzet megfelelő kivizsgálására és kezelésére.⁶⁴³

A részes állam által benyújtott panasz új kérdéseket vethet fel az államelismerés hagyományos nemzetközi jogi doktrínájával kapcsolatban is. A 2008. nyarán lezajlott orosz-grúz fegyveres konfliktus nyomán Grúzia a Nemzetközi Büntetőbírósághoz fordult, a területén elkövetett bűncselekmények kivizsgálása érdekében. Maga a konfliktus jelentős részben Dél-Oszétia területén ment végbe, amelyet akkor még – a dél-oszét vezetést kivéve – mindenki grúz területként kezelte. Jelen sorok írásakor még kérdéses, milyen döntés születik majd az elfogadhatóság kérdésében, hiszen míg Grúzia részes fél a Római statútumban, Dél-Oszétia és Oroszország sem az. A helyzet referálása viszont minden, a Római statútum hatálya alá tartozó érintett területen elkövetett cselekményre megalapozza a joghatóságot, függetlenül attól, hogy grúz, orosz vagy esetleg a mások által el nem ismert oszét állampolgárságú személy követte-e el. Az a tény, amelyet olykor az önálló oszét államiság mellett hoznak fel, miszerint a

^{639.} Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 105. szabály,

^{640.} l. alább, V.5. fejezet, 174. oldaltól

^{641.} Kenya és Grúzia szintén saját területén zajló atrocitásokat jelzett az ICC felé, a vizsgálat e sorok írásakor folyamatban volt. Az afrikai államok utalásaira nézve l. ALINA IOANA SZABÓ APREOTESEI: *The International Criminal Court: Starting with Africa*, 41-42., 169. 179. o.

^{642.} ICC-OTP-20040419-50-En számú sajtóközlemény, 2004. április 19.

^{643.} ICC-OTP-PR-20070522-220_EN számú sajtóközlemény, 2007. május 22.

területen Grúzia már évek óta nem tudott ténylegesen hatalmat gyakorolni, csak az ügy elfogadhatóságát erősítheti meg. Biztató fejlemény ugyanakkor, hogy 2010 tavaszán megállapodás született az ICC és az orosz hatóság között, amelynek értelmében a hágai jogászok segítséget nyújtanak az érdemi eljárások lefolytatásához. Louis-Moreno Ocampo főügyész ennek lényegét az alábbiakban foglalta össze:

„A Rómában létrehozott nemzetközi büntetőjogi rendszer szerint az államok viselik a nyomozás és bíróság elé állítás elsődleges felelősségét. Így, mint minden helyzetben, felajánlottuk támogatásunkat, hogy minden lehetséges eszközzel segítsük az orosz igazságszolgáltatás erőfeszítéseit, hogy e bűncselekmények minden áldozata igazát érvényesíthesse. Ez maga a pozitív komplementaritás.”⁶⁴⁴

A 2008-as olimpiai háború ugyanakkor rávilágít egy eldöntetlen kérdésre, nevesül a részes állami minőség időtényezőjére. Egy állam ugyanis részes féllé válhat a konfliktus lezárulta után is – ilyenkor a Római statútum visszamenőleges hatály tilalmára vonatkozó szabálya miatt a joghatóság nem állapítható meg.⁶⁴⁵ Kérdéses marad viszont, hogy megállapíthatja-e az ICC saját joghatóságát akkor, ha az elkövetés idején még részes fél olyan területén történtek a cselekmények, amelyek az elbíráláskor már egy nem részes fél területéhez tartoznak. A Szerződésekben való államutódlásról szóló 1978. évi bécsi egyezmény szerint amikor egy állam területének egy része egy másik állam területének részévé válik, az elődállam szerződéseinek hatálya megszűnik az államutódlásban érintett terület vonatkozásában, az államutódlás időpontjától fogva.⁶⁴⁶

Az ICC esetében ilyenkor (ügyészi kezdeményezésre, előkészítő kamarai döntés alapján) a beleértett felhatalmazások teóriáját lehetne alkalmazni,⁶⁴⁷ amennyiben a Bíróság saját hatásköreinek gyakorlásához – azaz a joghatóság megállapításához – olyan kérdésekben is meg kell nyilatkoznia, amelyek nem tartoznak az alapokmány szerint a szervezet hatáskörébe: itt ez az államutódlás mellett politikailag sokkal súlyosabban érinti az államelismerés kérdését. (Természetesen az ICC egyetlen ilyen *ob iter dictum*-a sem utalhat az állam felelőssé-

⁶⁴⁴. ICC Prosecutor is working with the Russian Federation to promote justice for all victims of Georgian conflict - OTP; Russian Federation pledge co-operation at conclusion of Moscow visit. 2010. március 10. ICC Ügyészi Hivatal, Sajtóközlemény, ICC-OTP-20100310-PR505

⁶⁴⁵. Római statútum 11. cikk (2)

⁶⁴⁶. 1978. évi bécsi egyezmény, 15. cikk,

⁶⁴⁷. Bernadotte ügy, 182. o. Az ICC esetében a beleértett felhatalmazások alkalmazhatóságára nézve I. MATTHEW R. BRUBACHER: *Prosecutorial Discretion within the International Criminal Court*, 90. o.; JANN K. KLEFFNER: *The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law*, 92. o. (utóbbi a pozitív nemzeti jogalkotási kötelezettség vonatkozásában érvel hasonlóan);

gének kérdésére, mivel az nemhogy beleértett hatásköre lenne, de az államok e kérdést kifejezetten kivették a Bíróság hatásköréből.) Az ICC joghatóságról szóló döntése ebben az ügyben akár Dél-Oszétia függetlenségéről szóló döntésként is aposztrofálható, amennyiben a joghatóságot elutasítják. Ez a döntés esetleg azzal a következménnyel is járhat, hogy a területen elkövetett cselekményeknek csak egy része tartozik majd a joghatóság alá, jelesen – *ratione personae* – a Római statútum 12. cikk (2) b. pontja szerint a grúz állampolgárok cselekményei.

A büntetőjogi módszerek alkalmazása az eljárások hátteréül, a joghatóság alapjául szolgáló nemzetközi jogi problémák feloldására újabb kérdésekhez vezet. Például a részes állam területéből kivált új állam polgáira vonatkozóan az általánosan elismert büntetőjogi elvek alapján az *In dubio pro reo* elv alkalmazásával az általánosító megfogalmazás szerint vádlottra nézve kedvezőbb megoldás választandó,⁶⁴⁸ ami ebben a dilemmában a joghatóság gyakorlásáról szóló lemondást jelentené. Ez az elv viszont csak *büntetőeljárásban* alkalmazható, amely joghatóság hiányában meg sem indulhat. Az elv alkalmazását kitágító értelmezéssel szemben Hayashi Nobou álláspontjával értek egyet, aki szerint az *in dubio pro reo* elv a nemzetközi büntetőeljárásokban két vonatkozásban jelenik meg, egyrészt az ártatlanság vélelmét és ebből eredően az ügyészhez telepített, minden kétséget kizáró bizonyítás terhét érthetjük alatta. Mindkét esetben a tényállás minősítésében alkalmazott módszerről van szó,⁶⁴⁹ és nem a joghatóság gyakorlásának előfeltételeiről.

V.1.2. Az Ügyész által saját jogon kezdeményezett eljárás

A Főügyészség saját jogon is indíthat vizsgálatot, attól függetlenül, hogy milyen forrásból származnak a gyanús helyzetre vonatkozó értesülései. A vizsgálat megindítása ezekben az esetekben is az ügyész diszkrecionális joga marad.⁶⁵⁰ Az információ megszerzésének módja a szabályzatok alapján gyakorlatilag teljesen nyitott: az egyetlen megkötés ebben az esetben is az írásos forma betartása. Bár ezen az alapon még nem indult nyomozás, a szabályzatokon túl egyes részletek tekintetében már ismert a Főügyészség álláspontja az ún. *proprio motu* hatásköreivel kapcsolatban. A *proprio motu* kifejezés magyar fordítása kis mértékben félrevezető lehet – a T/4490-es törvényjavaslat e kifejezést a „hivatalból” fordulattal ültette át magyar nyelvre. A hivatalból való eljárás

^{648.} GEORGE P. FLETCHER - JENS DAVID OHLIN: *Reclaiming Fundamental Principles of Criminal Law in the Darfur Case*, 552. o.; DRAGANA RADOSAVLIEVIC: *An Overview of the ICC Complementary Regime*, 98. o.; vagy az Akayeshu ítélet alapján l.: STYLIANOS MALARIS: *Assessing the ICTY Jurisprudence in Defining the Elements of the Crime of Genocide: The Need for a Plan*, 121. o.

^{649.} NOBUO HAYASHI : *The Role of Judges in Identifying Status of Combattants*, 81. o.

^{650.} MARK A. SUMMERS: *A Fresh Look...*, 66. o.

fogalmát a hatályos Be. már megadja: „A bíróságnak, az ügyésznek és a nyomozó hatóságnak *kötelessége*, hogy az e törvényben megállapított feltételek esetén a büntetőeljárást megindítsa, illetőleg az eljárást lefolytassa.”⁶⁵¹ A *proprio motu* fordulat azonban nem tartalmaz kötelezettséget, hanem egy diszkrecionális jogkört ír le, a hangsúly tehát sokkal inkább *a saját kezdeményezésen*, mint az eljárás megindítására kötelezésen van.⁶⁵²

Az ügyész saját jogon indított nyomozásának szabályozása egy újabb oka annak, ami miatt a „komplementaritás” több, mint a kiegészítő joghatóságra használt felesleges anglicizmus. Ez ugyanis, az eljárás megindításának másik két esetétől eltérően akkor még nem folytatható le, ha a) egy részes fél területén vagy állampolgárai által elkövetett bűncselekmény gyanúja áll fenn; b) a nemzeti hatóságok nem akarnak vagy nem képesek eljárni; c) az ügy kellő súlyú; hanem az is szükségeltetik hozzá, hogy a nyomozás megindítását egy Tárgyalás Előkészítő Tanács jóváhagyja. A nyomozás megkezdésének bírói jóváhagyása hatékony eszköze lehet egy „elszabadult ügyész megfékezésének”⁶⁵³, egyúttal a bírói filter közbeiktatásával újabb ponton jelzi, hogy az ICC kiemelt figyelmet fordít a nemzeti eljárások elsődlegességére.

E feltételek azonban még nem igazolják, hogy ez nem hivatalból folytatott eljárás, hanem az ügyész e hatáskörének gyakorlására vonatkozó érdemi diszkrecionális jog. Számos kérés érkezett az Ügyészséghez, amelyek mind egy-egy helyzetet utaltak volna az ICC elé. A mai napig mindegyiket elutasították, az elutasítások a konkrét hivatkozásokkal együtt bizalmasak maradtak. Két nevezetesebb esetben – Venezuela és Irak kapcsán – nyilvános Louis-Moreno Ocampo válasza. Ezekben a válaszokban az ügyész saját jogon indítható nyomozását leíró feltételrendszert magyarázva nem csak a feltételek vizsgálatának sorrendjére írja le, hanem ezzel utal az ügyészi diszkréció kereteire is. A venezuelai válasz szerint az Ügyészi Hivatalnak elsőként azt kell eldöntenie, hogy a rendelkezésre álló információk igazolják-e a Bíróság joghatóságába tartozó egy vagy több cselekmény elkövetésének nyomatékos gyanúját. Amennyiben ez a követelmény teljesül, akkor vizsgálja meg a Hivatal az ügy elfogadhatóságának és a joghatóság gyakorlásának egyéb feltételeit, amelyet az ügy súlya és a nemzeti hatóságok eljárásainak elsőbbsége döntenek el. Ha mindezek a feltételek teljesülnek, az Ügyészség köteles megvizsgálni, hogy a nyomozás elrendelése

^{651.} A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 6. § (1) (saját kiemelés)

^{652.} Míg az orosz nyelvű Római statútum megtartotta a latin fordulatot, a szöveg francia fordítása szerint: *propre initiative*.

^{653.} MICHAEL SCHARF USA szenátusi meghallgatásán használta a „nemzetközi KEN STARR” leírást, hűen tükrözve az ügyészi karrierizmus miatti félelmeket, utalva a BILL CLINTON szexbotránya kapcsán eljáró ügyész magatartására. (L. MARK A. SUMMERS: *A Fresh Look...* 67. o.) WILLIAM SCHABAS tankönyvében hasonló összefüggésben Dr. Strangelove-hoz hasonlítva mutatta be a szkeptikus államok félelmeiben szereplő ügyészt, az 1964-es STANLEY KUBRICK film örült tudósára utalva. (WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...*, 121. o.)

szolgálja-e az „igazság(szolgáltatás) érdekét”.⁶⁵⁴ Amennyiben ezek a feltételek teljesülnek, az ügyész nem csak kérheti, de kérni is fogja a nyomozás megkezdésének engedélyezését a Tárgyalás-Előkészítő Kamarától. Az utolsó feltétel – „interest of justice” – utalása viszont olyan tág teret enged az értelmezésnek,⁶⁵⁵ hogy az valóban az ügyész diszkrecionális jogává teszi a nyomozás megkezdését ezekben az esetekben. Ráadásul e kérdésben a döntés ügyészi hatáskörben maradt: az ICC jelenlegi Ügyészi Hivatala azonban igyekezett csökkenteni az államok félelmét az ügyészi túlhatalomtól, és kiadott egy kellően rugalmas, ugyanakkor bizonyos kereteket rögzítő iránymutatást, saját, jövőbeni politikájáról e kérdésben.⁶⁵⁶

Az igazság érdekeivel ellentétes nyomozás elkerülése jól használható eszköz lehet egy kormányváltás után az előző rezsim emberei elleni politikai bosszúhadjárat megállítására,⁶⁵⁷ vagy az eseti mérlegelést igénylő egyéni és közkegyelmi intézkedések megfelelő értékelésére. Szolgálhatja esetleg a társadalmi megbékélést, az alternatív igazságszolgáltatási formák elismerésén keresztül.⁶⁵⁸

Hasonló, bár talán kevésbé erőteljes hatást vált ki az ügy súlyára vonatkozó követelmény. Mindkét kitétel indokai könnyen feltárhatók. Az ICC nem azért jött létre, hogy egy újabb emberi jogi jogsértéseket megtorló testület legyen – ha csak nem jelentenek egyúttal népirtást, emberiség elleni vagy háborús bűncselekményt.⁶⁵⁹ Ezek mindegyike viszont jellemzően tömeges jogsértésekre értelmezhető.

A Statútum alapján szinte korlátlanul látszó mérlegelési jogot – ha lényegesen nem is szűkíti – az Eljárási Szabályzat több ponton is árnyalja a bizonyítás

^{654.} LOUIS MORENO-OCAMPO levele, 2006. február 9. Maga a levél ehhez képest megbontja a fenti sorrendet, és a területi kapcsolat hiánya miatt (Venezuela nem részes állam) már az érdemi rész kezdetén kizárja a nyomozás megindításának lehetőségét.

^{655.} Az „igazság” fogalmát a Statútum nem határozza meg, így bizonyos keretek között valóban egyéni mérlegelés tárgya lehet. ALFRED P. RUBIN: *op. cit.* 162-163. o. N.B. A Nikomachoszi etika alapján RUBIN cikkében felvetett példák jelentős része a Római statútum egész rendszere – az egyéni és a parancsnoki felelősség – alapján könnyen cáfolható (pl. az osztó igazság nevében a polgári tulajdon rombolása). Az igazság etikai fogalma helyett véleményem szerint e tekintetben sokkal inkább az igazságszolgáltatásról van szó, ahogy az a Statútum magyar fordításában is szerepel. l. alább, 275. lábjegyzet, 54. o.

^{656.} Policy Paper on the Interest of Justice, 2007. szeptember. (Ref-ICC-OTP-InterestsOfJustice)

^{657.} ALFRED P. RUBIN: *op. cit.*, 154. o.

^{658.} CHRISTOPHER D. TOTTEN: *International Criminal Court and Truth Commissions: A Framework for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond*, különösen 20-22. o.; HELMUT GROPPENGEIBER MEIBNER: *Amnesties and the Rome Statute of the International Criminal Court*, 296. o.

^{659.} Communications recieved by the Prosecutor since July 2002. ICC Sajtókonferencia háttéranyag, 2003. július 24.

módszereire és eszközeire utalva. Az ügyész *proprio motu* eljárás kezdeményezése az alábbiak szerint zajlik: az eljárás kezdetén „a főügyész megvizsgálja a kapott információ valódiságát. Ennek érdekében kiegészítő információt kérhet Államoktól, az Egyesült Nemzetek Szervezetének szerveitől, kormányközi vagy nem-kormányzati szervezetektől, vagy más, olyan megbízható forrásokból, amelyeket megfelelőnek ítél, valamint a Bíróság székhelyén írásbeli vagy szóbeli tanúvallomásokot vehet fel.” E vizsgálati szakasz célja, hogy megállapítsa, van-e racionális oka az eljárás folytatásának. Az erre vonatkozó döntése során meg kell állapítania,⁶⁶⁰ hogy a „birtokában lévő adatok alapján alaposan feltehető-e, hogy a Bíróság joghatósága alá tartozó bűntettet követtek vagy követnek el”, illetve hogy a „cselekmény súlyára és a sértettek érdekeire tekintettel, alapos okkal feltehető-e, hogy a nyomozás nem szolgálná az igazságszolgáltatás érdekét.”⁶⁶¹

Az ügynek már ebben a szakaszában sor kerülhet az ügy elfogadhatóságára vonatkozó vizsgálatra is, azonban az ebben a kérdésben született döntés nem végleges. Az elfogadhatóságra vonatkozó későbbi döntésre utal az is, hogy a nyomozás engedélyezése nem befolyásolja „a Bíróság arra vonatkozó döntését, hogy az ügy a joghatóságába tartozik-e, és elfogadható-e.”⁶⁶² Másrészt az nyomozás bírói engedélyezésének elmaradása sem eredményez *res iudicata*-t – a főügyész bármikor, gyakorlatilag korlátlanul, ugyanarra az ügyre vonatkozó, új tényeken vagy bizonyítékokon alapuló, újabb kérelmet nyújthat be.

Az ügyészi diszkréció sokkal inkább a nyomozás elutasításának oldalán nyilvánulhat meg. A Nemzetközi Jogi Bizottság statútum tervezete megengedte volna (akkor még kizárólag állami és biztonsági tanácsi kezdeményezésre induló nyomozások után), hogy az ügyész ne emeljen vádat, ha arra nincs „megfelelő alapja”.⁶⁶³ Ezt három tényező indokolhatta volna: 1.) ha az Ügyész arra a következtetésre jut, hogy nincs jele a Bíróság joghatóságába tartozó cselekmény elkövetésének; 2.) van ugyan jele bűncselekmény elkövetésének, de a bizonyítékok nem elég erősek a vádemeléshez; 3.) az ügyész az eset egyéb körülményeiből úgy látja, hogy az ügy valószínűleg nem lesz elfogadható.⁶⁶⁴

A végleges szabályozás bár a fenti változatnál szűkebb, még mindig igen rugalmasnak mondható. Az ügyész saját jogon, az információ nyújtójának egyszerű tájékoztatása mellett elutasíthatja a nyomozást,⁶⁶⁵ bármilyen forrásból is szár-

^{660.} Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 48. szabály

^{661.} Római statútum 53. cikk 1. bek. a) és c) pontok

^{662.} Római statútum. 15. cikk 4. bek.

^{663.} YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 47. o. (9)

^{664.} *ibid.*

^{665.} Római statútum. 15. cikk 6. bek. A nyilvánosságra került két ilyen elutasításban (Irak és Venezuela esetében) az ügyész mindig hangsúlyozta, hogy az elutasítás a pillanatnyi infor-

mazik a vizsgálat alapjául szolgáló értesülés.⁶⁶⁶ Az igazságszolgáltatás érdekével ellentétben álló nyomozás elutasítása esetén döntéséről értesítenie kell a Tárgyalást Előkészítő Kamarát is.⁶⁶⁷

Az eddigi gyakorlat tükrében válik csak értelmezhetővé a Római statútum nyomozás megindítására vonatkozó szabályozása. Az 53. cikk szerint a „főügyész a hozzá eljuttatott információ értékelése után megindítja a nyomozást”: ez azonban a 14-15. cikkekről fent leírtak alapján csak az állam (illetve a Biztonsági Tanács) által referált ügyekre értelmezhető. *Proprio motu* eljárásában a nyomozás megkezdése helyett „a nyomozás engedélyezése iránti kérelmet nyújt be a tárgyalás-előkészítő tanácshoz a kérelem alátámasztására összegyűjtött anyagokkal együtt.”⁶⁶⁸

Összegezve megállapítható, hogy a Részes Állam által kezdeményezett eljárás és az Ügyész hivatalból indított vizsgálata esetén a nemzetközi jog bevett fogalmaira építő⁶⁶⁹ eljárásban vizsgálják meg, amely van-e elegendő alap a nyomozás megkezdésére. Maga a nyomozás inkább büntető-eljárási és ebből eredően emberi jogi kérdéseket vet fel, az ügyész munkájára vonatkozóan. A nyomozás legfontosabb gyakorlati kérdése mégis az egyes intézkedések kikényszeríthetősége, amely csak az állami hatóságokkal szoros együttműködésben lehetséges. Ezért a nyomozás részletes szabályait az állami szervekkel fennálló kapcsolatokról szóló fejezetben tárgyalom.⁶⁷⁰ Egyes esetekben még ez sem lesz feltétlenül elegendő: a következő szakaszban tárgyalt kérdésekben az Ügyésznek olykor a Biztonsági Tanács egészét kell meggyőznie egy-egy politikailag kiélezettebb döntés kikényszerítéséről: ilyen lesz a közeljövőben várhatóan a szudáni államfő elleni letartóztatási parancs végrehajtása.⁶⁷¹

V.1.3. A Biztonsági Tanács, mint az eljárás kezdeményezője

Az ENSZ Alapokmány 24. cikke szerint a Biztonsági Tanács viseli a fő felelősséget a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért. A 24. cikk politikai megfontolásoknak széles teret engedő megfogalmazása csak sugallja, a gyakorlat viszont egyértelművé teszi, hogy az ENSZ Alapokmány rendszerében ez a felelősség egyfajta kizárólagos hatáskört jelent, amely alól ugyan léteznek bi-

mációkról szól, és nem a helyzet végleges elutasítását jelenti.

^{666.} A Biztonsági Tanács elutasíthatósága kérdéses, de érdemi vizsgálatra sor került Darfúr ügyében is.

^{667.} Római statútum 53. cikk

^{668.} Római statútum. 15. cikk 3. bek.

^{669.} Mint például territorialitás, állami akarat stb. MARK A. SUMMERS: *A Fresh Look...*, 66. o.

^{670.} L. infra, 170. o.

^{671.} L. ICC-Ügyészi Hivatal sajtóközlemény, 2008. december 3. ICC-OTP-20081203-PR379_Eng

zonyos kivételek,⁶⁷² de ez a főszabályon nem változtat: az 1945 utáni rendszerben Biztonsági Tanács állandó tagjainak akaratával ellentétesen egyetlen államot sem lehetett felelősségre vonni a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető nemzetközi bűncselekményekért. A Biztonsági Tanács és az ICC kapcsolata már a kilencvenes évek közepétől felszínre hozta a rendszerrel elégedetlen véleményeket.⁶⁷³

Az ICC és a Biztonsági Tanács közötti kapcsolat leírásához tartozik, hogy utóbbi nem a magyar fordításban szereplő konkrét *ügyet*,⁶⁷⁴ hanem egy olyan *helyzetet*⁶⁷⁵ utalhat az ICC elé, „amellyel kapcsolatban feltehető, hogy egy vagy több ilyen bűntettelt elkövettek”. A korábbi tervezetekhez mérve ez is nyomatékos különbség, a jogalkotói szándék láthatóan a Bíróságnak minél nagyobb függetlenséget kívánt teremteni az eljárás e korai szakaszában,⁶⁷⁶ vagy ahogy az egyik pártoló civil szervezet jelentése megállapítja: ezáltal válik lehetséges-sé, hogy a bűnösség és vádemelés kérdésében az ICC, és ne a Biztonsági Tanács döntsön.⁶⁷⁷

A Biztonsági Tanácsnak a kilencvenes években kialakult új gyakorlatára tekintettel feltételezhető, hogy azok a helyzetek, amelyekben az ICC hatáskörébe kerülő tömeges jogsértéseket elkövetik, még akkor is, ha azok fizikailag nem lépnek túl egyetlen államhatárt sem, a nemzetközi békét és biztonságot sértik vagy veszélyeztetik. A nürnbergi precedenst kodifikáló Nemzetközi Jogi Bizottság munka eredményeképpen létrejött dokumentumok,⁶⁷⁸ már abból indultak ki, hogy ezek a cselekmények az emberiség békéjét és biztonságát sértik.⁶⁷⁹ Értekezésem jelen szakaszában bizonyítandó hipotézis szerint nem szükséges, hogy minden, az ICC joghatóságába tartozó cselekmény egyúttal a nemzetközi

^{672.} A korai példák (Egyesült erővel a békéért határozat) és az újabb, látványos, de ritka eltérések a főszabálytól (Koszovó 1999-es NATO bombázása, Irak, Grúzia) egyelőre nem eredményezték a szabály módosítását, de egyes aggályok szerint akár ennek lehetősége sem zárható. BRUNO SIMMA: *NATO, the UN, and the Use of Force*, 13. o.

^{673.} YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 44. o. 6. bek.

^{674.} T/4490 törvényjavaslat, 13. cikk b. pont

^{675.} Felvetődött az ENSZ Alapokmány VI. fejezete szerinti eljárás lehetősége is, de a Római statútum idevágó 13. cikk (b) pontja viszont egyértelműen a VII. fejezet szerinti eljárást írja elő. L. MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism...*, 72. o. A VII. fejezet szerinti eljárás az állami együttműködés megkönnyítése okán is előnyösebb lehet. ROY S. LEE: *Procedures and Compromises*, 149. o.

^{676.} MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism of the ICC*, 65. o.

^{677.} Lawyers Committee of Human Rights: *The ICC Trigger Mechanism and the Need for an Independent Prosecutor*, Position Paper, 1997. július. <http://www.iccnw.org/documents/LCHRTTriggerMechanism.pdf> (2008. augusztusi állapot szerint)

^{678.} L. supra, 75. o. 389. lábjegyzet

^{679.} Egyes felelősségtani következményeire nézve I. ALAIN PELLET: *Brief Remarks on the Unilateral Use of Force*, 388. o.

békét és biztonságot is veszélyeztesse: az ICC és a Biztonsági Tanács potenciális hatásköri ütközéséhez elegendő lenne a kollízió lehetőségét bizonyítani. A józan belátáson,⁶⁸⁰ néhány meghatározó szerzőn⁶⁸¹ és a cselekmények súlyán túl e feltevést indokolja a nemzetközi bűncselekmények elutasításában rejlő egyetemes érdek,⁶⁸² amely szükségszerűen eredményezi az e cselekmények által kiváltott veszélyhelyzet nemzetközi jellegét. A klasszikus logika szabályai szerint így akár az is igazolható lenne, hogy minden, a nemzetközi törvényszékek joghatóságába tartozó bűncselekmény egyúttal a nemzetközi békét és biztonságot veszélyezteti, a hatásköri konfliktus lehetőségét pedig a fentiek meggyőzően bizonyítják: legalábbis bölcséleti szempontból.

Az általános jogi érveléstechnika alapján ugyanakkor a fenti feltevés minden kétséget kizáró igazolására, a kérdés eldöntésére hatáskörrel rendelkező szerv vonatkozó döntése szükséges, amely a nemzetközi jog nyelvére lefordítva a Biztonsági Tanács ilyen tartalmú határozatát jelenti. A Biztonsági Tanács határozatainak viszonylag kis száma alapján ezt egy egyszerű jogszabály-keresési feladatnak vélhetnénk: a vizsgálandó időszak kiválasztása azonban egy eredendő ördögi körhöz vezet. Ha az ICC joghatóságába tartozó bűncselekményekről szóló határozatot keresünk, az nem segít a Biztonsági Tanács Római statútumban betöltött szerepének igazolásában, hiszen a két jogszabályhely természetesen egy időben lépett hatályba. Ha viszont az ICC előtti időszakban keresünk ilyen biztonsági tanácsi határozatot, akkor azok értelemszerűen nem az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények teljes körére fognak vonatkozni, hanem a tényállások pontos megfeleltetése helyett pusztán azok rokonításáról lehet szó.

Összefoglalva úgy fogalmazhatunk, hogy ha van olyan biztonsági tanácsi határozat, amely nemzetközi bűncselekmények ügyében született, esetleg azok elkövetését a nemzetközi béke és biztonság *sui generis* megsértésének minősítette, akkor a Biztonsági Tanács és az ICC hatáskörei kétséget kizáróan átfedést mutatnak. Ilyen biztonsági tanácsi határozatra a legnyilvánvalóbb példa az ICTY és az ICTR felállítását eredményező két határozat, vagy a darfúri szituációt a Bíróság elé utaló 2005. márciusi 31-i határozat.⁶⁸³

^{680.} Elegendő a Római statútum 8. cikk 1. bek a)-b) pontjainak több tucat bűncselekményére gondolni, amelyeket kizárólag nemzetközi fegyveres konfliktus során lehet elkövetni. Ráadásul a kilencvenes évek során megváltozott Biztonsági Tanács gyakorlat alapján a nem-nemzetközi fegyveres konfliktusok is minősülhetnek a nemzetközi béke és biztonság megsértésének. MARCO SASSOLI: *The Concept of Security...*, 13. o.

^{681.} ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 3-4. o., WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...* 82-83. o.; LUIGI CONDORELLI – SANTIAGO VILLALPANDO: *Referral and Deferral by the Security Council*, 627. o.

^{682.} L. fenn, 306. jegyzet, 59. o.

^{683.} S/RES/1593 (2005)

Mivel azonos kihívásra két eltérő szempontból adnak választ, a két szerv közötti hatásköri összeütközés következményei jogi és politikai síkon is messze-menőek: a Biztonsági Tanács állandó tagjainak vétőjoga az államközi kapcsolatokat továbbra is meghatározza, de az egyéneket már nem védi meg a nemzetközi felelősségre vonástól. Az egyének államuknak is betudható cselekményei miatti felelősség kérdésében fokozottan jelentkezhet majd ez a probléma,⁶⁸⁴ igazán súlyossá pedig minden bizonnyal az agresszió megítélése miatt válhat. A jelenleg egyetlen Biztonsági Tanács által a Bíróság elé utalt szituációban egyúttal az is látszik, hogy az ügy megfelelő kivizsgálásához nem elég a Biztonsági Tanács általi utalás: az érdemi eljárás lefolytatásához szükséges a támogatás folyamatos fenntartása, hiszen olyan eljárási cselekmények válhatnak szükségessé, amely az érintett állam együttműködése nélkül nem hajthatóak végre – ez az együttműködés pedig az ICC saját hatáskörében nem kikényszeríthető. Ezt példázza a korábban már idézett meglepő tartalmú ügyészi nyilatkozat, amelyben az ügyész a korábbi személyes döntésekre vonatkozó bizalmas gyakorlatot félretéve előrevetítte, hogy a szudáni államfő, Omar Hasszán Al Bashir ellen inkább előbb, mint utóbb bizonyos intézkedések várhatóak, amelyekre az államoknak már jó előre fel kell készülniük.⁶⁸⁵

Hiába az elhatárolás helyzet és ügy, egyén és állam között a két szervezet közötti hatásköri feszültség a szabályozás jelen állapotában még nem érte el a tetőpontját. A Római statútum elfogadásakor már érzékelhető rejtett csapda, az agresszió bűncselekményének Kampalában elfogadott fogalmában jól láthatóvá vált, agressziós cselekmény kérdésében a Biztonsági Tanács megőrizte kizárólagos döntési jogkörét.⁶⁸⁶ A jelenlegi szabályozás szerint a bűncselekmény *conditio sine qua non*-ját jelentő aktus kérdésében – tulajdonképpen jogilag kötelező megkötés nélkül – a Biztonsági Tanács szabadon dönthet.⁶⁸⁷

A 3314. számú ENSZ közgyűlési határozat, amely az agresszió jelenlegi definícióját tartalmazza, csak államokra vonatkozik. Elvi akadálya tehát nincs annak, hogy a két testület egymásnak ellentmondó döntést hozzon, hiszen elméletileg nem lehet kizárni egyrészt, hogy magánszemély, nem egy állam képviselőjében kövessen el agresszióval felérő cselekményt; másrészt azt sem lehet teljesen kizárni, hogy egy állam úgy követ el agressziót, hogy az nem eredményez ICC előtt alkalmazható egyéni felelősséget, amennyiben a döntés meghozatalá-

^{684.} RUTH WEDGEWOOD: *The Irresolution of Rome*, 199. o.

^{685.} ICC-Ügyészi Hivatal sajtóközlemény, 2008. december 3. ICC-OTP-20081203-PR379_Eng

^{686.} L.: RC-Res.6 határozat.

^{687.} „A Biztonsági Tanács olyan testület, amely nem csak kikényszeríti a jogot. Saját magában jog. Ha bármely helyzetet a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztetőként értékeli, eldöntheti, milyen intézkedéseket tegyen. Nincs lefektetett jogi elv, amely ebben kötné: belátása szerint választhatja az által helyesnek vélt megoldást.” JOHN F DULLES: *War or Peace*, 194-195. o. Részletesen l.: JUDITH G. GARDAM: *Legal Restraints on Security Council Military Enforcement Action*, különösen 295. és 298. o.

nak módjára tekintettel nem állapítható meg az agresszió miatti egyéni felelősség.

Előbbi esetre a Statútum szövegének elfogadásakor még a legtöbbször számára elképzelhetetlen⁶⁸⁸ 2001. szeptember 11-i terrortámadások jelentenek máig aktuális, tragikus példát.⁶⁸⁹ (A terrorizmus akár önálló tényállást is kaphat a Statútumban, ami egyúttal egy semleges fórumot is biztosítana a talán legnagyobb mai biztonságpolitikai kihívás jogi kezeléséhez,⁶⁹⁰ de ma ismert formáinak többsége az agresszióval kiegészülő jelenlegi rendszerben is üldözhető lehet.⁶⁹¹) A kilencvenes években, a Biztonsági Tanácsnak az ICC statútum tervezetbe csempészett kvázi vétőjoga mögött épp ez az elképzelhetetlenség rejtett:

Bármely személy egyéni büntetőjogi felelőssége agressziós cselekmény vagy bűntett miatt szükségszerűen feltételezi, hogy egy Államról már korábban megállapították, hogy agressziót követett el. Ennek megállapítására az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete alapján a Biztonsági Tanács rendelkezik hatáskörrel. Az ebből eredő kérdés eldöntése, miszerint egy egyént megvádolnak-e agresszióval, például azért, mert az Állam nevében eljárva vett részt az agresszió kitervelésében vagy lebonyolításában vett részt, már a bíróságra várna.⁶⁹²

Számon kérhető egyének nélküli állami felelősséget idézhet elő (közvetve) a jogi személyek büntetőjogi felelősségének törlése a Statútum tervezeteiből.⁶⁹³ A szuverenitás modern fogalmának leírásában Jean Bodin megemlíti a háború és béke kérdésében születő döntést, mint a szuverének egyik ismertetőjegyét. A felvilágosodás további évtizedeiben a szuverén fokozatosan a „nép” kezébe került, a mai alkotmányos rendszerek többségében ez a jog így a legfőbb népképviselői szerv hatáskörébe tartozik.

^{688.} Az amerikai delegáció álláspontja a Biztonsági Tanács eljárás indítási jogáról, Előkészítő Bizottság 1996. április 1-i ülés. ICC Legal Tools, 19960401_ST_UNITEDSTATES_UD(E) (2) 1-2. o.

^{689.} L. pl: GEORGES ABI-SAAB: *The Proper Role of International Law in Combating Terrorism*, 308-309. o.

^{690.} WILLIAM F. WRIGHT: *Limitations on the Prosecution of International Terrorists by the International Criminal Court*, különösen 147. o.; GEORGES ABI-SAAB: *The Proper Role of International Law in Combating Terrorism*, 311-312. o. N.B. a terrorizmus ICC joghatóságba kerülése 1998-ban még fontos érv volt az USA ICC-vel szembeni álláspontjának megfogalmazásakor. L. MARK D. KIELSGARD: *War on the International Criminal Court*, 10. o.

^{691.} HANS-PETER GASSER: *Acts of terror, „terrorism”, and international humanitarian law*, 549-550. o. Az ezzel kapcsolatban felvetődő kérdéseket és e megoldás korlátainak részletes tárgyalását I. NIEL BOISTER: *Treaty Crimes, International Criminal Court?*, 354-356. o.

^{692.} YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 44. o. (8)

^{693.} MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism of the ICC*, 61-62. o.

Hazánkban például az Országgyűlés dönt „az Alkotmányban meghatározott esetek kivételével [...] a Magyar Honvédség országon belüli vagy külföldi alkalmazásáról, külföldi fegyveres erők magyarországi, vagy az ország területéről kiinduló alkalmazásáról, valamint a Magyar Honvédség külföldi, illetve a külföldi fegyveres erők magyarországi állomásozásáról”⁶⁹⁴. A Magyar Köztársaság szövetségi rendszerekben való részvétele miatt a Kormány is rendelkezhet bizonyos esetekben a fegyveres erők külföldi alkalmazásáról.⁶⁹⁵ Az Alkotmány 7. § (1) bekezdésére tekintettel: feltéve, de meg nem engedve e jogkörök egyoldalú gyakorlását, nemzetközi jog szerinti megfelelő felhatalmazás nélkül, akár a 3314/1974. számú ENSZ közgyűlési határozatban foglalt egyes magatartások is megvalósulhatnak.⁶⁹⁶ Hasonló rendelkezéseket – az államfők főparancsnoksága mellett – számos európai alkotmány tartalmaz.⁶⁹⁷

Így, bár a fegyveres erők minden esetben egy jól követhető parancsnoki lánc mentén épülnek fel, amely alapján az egyéni felelősség megállapítható lenne, jogi személyek felelősségre vonhatósága nélkül kérdéses, hogy van-e mód ugyanerre, ha az agressziót megvalósító támadásról szóló döntés *nemzeti szinten* egy testületi döntés, esetleg utasítás alapján *jogszerű*.

Agresszió kérdésében a Nemzetközi Jogi Bizottság statútum tervezete fenntartotta volna a Biztonsági Tanács állandó tagjainak vétőjogát. Az akkori számozás szerinti 23. cikk alapján a Biztonsági Tanács a cselekvés pusztá hiányával megakadályozta volna az ICC eljárás megindítását.⁶⁹⁸ Olyan javaslatok is léteztek, amelyek az ICC bármilyen eljárását a Biztonsági Tanács előzetes jóváhagyásához kötötték volna.⁶⁹⁹ Más delegációk a Bíróság függetlenségét féltették, ha a Biztonsági Tanács bármilyen hatáskörrel rendelkezett volna az eljárás le-

⁶⁹⁴. 1949. évi XX. tv. 19. § (3) j. pont. Az Országgyűlés e joga rendkívüli állapot esetén részlegesen átszáll a Honvédelmi Tanácsra (19/B § (1) b. pont), vagy EU, illetve NATO döntés alapján történő alkalmazás esetén a Kormányra (40/C § (1)) – a döntések testületi jellegét ez nem változtatja meg.

⁶⁹⁵. 1949. évi XX. tv. 40/C. § (1) A Kormány engedélyezi a Magyar Honvédség, illetve külföldi fegyveres erők 19. § (3) bekezdés j) pontja szerinti, az Európai Unió vagy az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete döntésén alapuló alkalmazását, valamint más csapatmozgásait.

⁶⁹⁶. Mivel a Felülvizsgálati Konferencia e példákat átvette, így ezek az ICC előtti eljárásokban is releváns lehet.

⁶⁹⁷. Pl.: Cseh alkotmány, 43. cikk; Dán alkotmány, 19. cikk (2); Holland alkotmány (kormányhatáskörben): 98. cikk (2); Lengyel alkotmány 116-117. cikkek; Litván alkotmány, 67. cikk, 20. pont; Norvég alkotmány, 25. cikk (2); Orosz alkotmány, 102. cikk; Román alkotmány, 62. cikk e) és 92. cikk (1); Spanyol alkotmány, 63. cikk (3); Szlovák alkotmány, 86. cikk l) pont; Szlovén alkotmány 92. cikk

⁶⁹⁸. SINHO YEE: *A Proposal to Reformulate Article 23 of the International Law Commission Draft Statute for an International Criminal Court*, 530. o.

⁶⁹⁹. L. pl.: YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 44. o. (10) Az amerikai delegáció álláspontja a Biztonsági Tanács eljárás indítási jogáról, Előkészítő Bizottság 1996. április 1-i ülés. ICC Legal Tools, 19960401_ST_UNITEDSTATES_UD(E)(2) 1-2. o.

folytatását illetően.⁷⁰⁰ A kialakult kompromisszum szerint,⁷⁰¹ mint az a jelen fejezetből kiderül, a Biztonsági Tanács jogosult lett az eljárás kezdeményezésére, de nem kizárólagosan, és jogot kapott az eljárás felfüggesztésére.

2008. végén a Részes Államok Gyűlésének agresszió meghatározására létrehozott Különbizottsága több javaslatot foglalt össze, amely alternatívák vizsgálatával még mindig komoly, koncepcionális határozatlanságra bukkanunk.

A parancsnoki felelősség vonatkozásában például jelen sorok írásakor még nem egyértelmű, hogy a parancsnokok felelősségének általános szabálya (Római statútum 28. cikk) alkalmazható lesz-e az agresszióra, és ha igen milyen formában. Egyes delegációk szerint nincs szükség a parancsnoki felelősség explicit korlátozására, hiszen az agresszió vonatkozásában soha nem lesz releváns e jogintézmény, lévén az agresszió jellemzően aktív magatartást kifejtő parancsnokot tételez fel.⁷⁰² Amennyiben mégis beállna e ritka eset, *nota bene* a vitairat szerinti példa csoportos vezetést említ, a jelenlegi álláspont szerint a kérdés megítélése a bírói diszkréció körébe kerülne. A tényállás ilyen mértékű nyitottságát, különösen a csoportos döntéshozatal alkotmányos hatásai miatt,⁷⁰³ túlzónak érzem. Kétségtelen, hogy az eseti mérlegelés ilyen esetekben elengedhetetlen lesz, de szinte biztos, hogy a Bíróság igyekezne valamilyen „tesztet” felállítani az első ilyen eljárásában, a mérlegelés előre látható kulcsfontosságú elemei (a tényleges kontroll vagy a kényszer hatása alatti cselekvés a parancsnok vonatkozásában) pedig a Római statútum egyszerű rendszertani elemzésével már most is feltárhatóak

Ugyanakkor más államok álláspontja még kevésbé érthető: technikai okok alapján ugyanis egyes delegációk kifejezett rendelkezéssel zárnák ki a 28. cikk alkalmazhatóságát. E jogtechnikai érvelés szerint a 28. cikk a gondatlanság különböző alakzataira épül, míg az agresszió tervezett tényállása szerint szándékos bűncselekmény lenne.⁷⁰⁴ Ugyanez az aggály viszont a népirtással kapcsolatban szintúgy felhozható:⁷⁰⁵ és amennyiben ott nem idegen a Statútum rendszerétől, az agresszió vonatkozásában sem lehet az.

Hasonlóan bizonytalan, dolgozatom eddigi vizsgálódásához szorosabban kötődő dilemma olvasható ki az államok hozzászólásaiból az állam és egyén felelősségének összefüggéseinek kérdésében. A kérdésben, úgy tűnik, még nem si-

^{700.} ROY LEE: *The Making of the Rome Statute*, 134. o.; MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism of the ICC* 65. o.

^{701.} *Reflections on the Rome State...* (Phillipe Kirsch előszava), 3. o.

^{702.} ICC-ASP/6/20/Add.1 3. o. 20. bek.

^{703.} vö. 241. és 238. jegyzeteket

^{704.} ICC-ASP/6/20/Add.1 4. o. 21. bek.

^{705.} l. *supra*, 101. o.

került elérni a teljes összhangot. Vita van jelenleg többek között abban a kérdésben, hogy szükséges-e az agresszió egyes eseteit kivonni a Bíróság joghatóságából, amennyiben nem jelentik az ENSZ Alapokmány súlyos megsértését.⁷⁰⁶ Egyes államok szerint ez szükséges, mások szerint fogalmilag kizárt, megint mások szerint a szükséges súlyossági szűrő már szerepel a Római statútumban. Jellemző, hogy heves ellenállást váltott ki az „act of aggression” és a „war of aggression” fogalmak egymásra vonatkoztatásának módja az elnöki javaslatban.⁷⁰⁷

A Biztonsági Tanács és a Bíróság kapcsolatrendszerében azonban már a jelenleg hatályos szöveg szerint – tehát az agresszió fogalmában rejlő politikai csapdák nélkül is – több kérdést hagy megválaszolatlanul. Hiszen néhány kérdést, amelyek már a Előkészítő Bizottság ülésein előkerültek, az államok végül nyitva hagytak a Római statútumban. A Biztonsági Tanács által indított eljárás vonatkozásában a legfontosabb ezek közül minden bizonnyal a biztonsági tanácsi referálás joghatása. A Nemzetközi Jogi Bizottság 1994-es tervezete még egyértelműen az állami panasszal azonos következményeket csatolt a Biztonsági Tanácstól érkező megkereséshez. Eszerint az ügyész köteles lett volna nyomozást indítani, amelynek eredményeképpen úgy is határozhatott volna, hogy a vádemelésre már nem kerül sor,⁷⁰⁸ ez a döntése azonban (akkor még vitatott következményekkel) felülvizsgálható lett volna a Bíróság által.⁷⁰⁹

A Előkészítő Bizottság ülésén elhangzott, már többször idézett amerikai javaslat szerint (amely az ENSZ Alapokmány VI. és a VII. fejezete alapján eljárva is lehetővé tette volna a Biztonsági Tanácstól egy helyzet utalását), a végleges szöveg későbbi szűkebb megoldását, mint „kötelező utalást” (*compulsory referral*) írja le:

Ahogy azt már komplementaritás elvével kapcsolatban kifejtettük, a [Biztonsági] Tanácsnak az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján eljárva rendelkeznie kellene olyan hatáskörrel, hogy egy kérdést az ad hoc törvényszékekhez hasonló módon, az ICC kötelezően gyakorolható joghatóságába utaljon. Ezáltal elkerülhető lenne új ad hoc törvényszékek létrehozása az ICC megalakulása után. Azonban a Tanácsnak mérlegelési joggal is kellene rendelkeznie, a tekintetben, hogy az adott kér-

^{706.} ICC-ASP/6/20/Add.1 4-5. o.

^{707.} *ibid.* 29. bek.

^{708.} ILC statútum tervezete, 26. cikk (1), valamint I. fenn, 54. o.

^{709.} A két konkuráló javaslat közül az egyik szerint az ügyész nyomozás elutasításáról szóló határozatát megsemmisíthette volna a Bíróság, nyomozás lefolytatására kötelezve őt, míg a másik opció szerint az ügyész döntéseinek tiszteletben tartása miatt a Bíróság legfeljebb kérhetné volna az új eljárás lefolytatását. A Nemzetközi Jogi Bizottság statútum tervezete az utóbbi megoldás talaján állt. I. YILC 1994. II. kötet, 2. rész, 47. o. (7)

*dést a VI. vagy VII. fejezet szerinti eljárásban utalja-e az ICC elé, miáltal a Bíróság rendes joghatóságát gyakorolhatná a Statútumnak megfelelően.*⁷¹⁰

A fenti javaslatnál két évvel korábbi változat szerint, a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete még kifejezetten lehetővé tette bizonyos megkötésekkel a Biztonsági Tanács utalás vizsgálatát.⁷¹¹ Viszont a Római statútum, sőt, még az Eljárási szabályzat is nagyvonalúan hallgat e kérdésben. Így ezek alapján nem állapítható meg biztosan, mi a követendő ügymenet a Római statútum 13. cikk b) pontja szerint történő, vagyis a Biztonsági Tanács kezdeményezésére induló eljárásban.

A Statútum rendszere nem zárja ki, sőt ellenkező rendelkezés híján épp megengedi, hogy a komplementaritás teljes normarendszere alkalmazásra kerüljön ilyen esetekben, azonos módon az állam általi utalással. Az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján születő határozatok jogi természeté alapján azonban több, mint kétséges, hogy születhet azokkal ellentétes tartalmú döntés. Maga a Római statútum is figyelembe veszi, ezt, hiszen a 12. cikk rendelkezései fokozott figyelmet fordítanak a nemzetközi szerződések által létrehozott bonyolult jogviszony-rendszerre. Amennyiben azonban a szerződések voluntarista világából kilépve a Biztonsági Tanács lép fel az eljárás kezdeményezőjeként, akár olyan államban is megindulhat az eljárás, amely nem részes fél a Római statútumban.⁷¹²

Az irodalom álláspontja sem tekinthető egységesnek. Többen úgy vélik, hogy ezekben az esetekben az ICC egyfajta „állandó eseti” bírósággá válik.⁷¹³ Az „állandó eseti” bíróságról William Schabas azt is megjegyzi ugyanakkor: bizonytalan maradt, (talán szándékosan) hogy meg kell-e felelni az elfogadhatósági kritériumoknak akkor is, ha a Biztonsági Tanács utalta az ügyet a Bíróság elé.⁷¹⁴ Antonio Cassese szerint, csak ha ügyész vagy állam referál, akkor vizsgálendő „a nyomozás folytatásának megfelelő megalapozottsága”, mindazonáltal az ügy elfogadhatóságának vizsgálata fennáll akkor is, ha azt a Biztonsági Tanács utalta.⁷¹⁵

^{710.} Az amerikai delegáció álláspontja a Biztonsági Tanács eljárás indítási jogáról, Előkészítő Bizottság 1996. április 1-i ülés. ICC Legal Tools, 19960401_ST_UNITEDSTATES_UD(E) (2) 3-4. o.

^{711.} YILC, 1994. Vol. II. 2. rész, 24. o. 65. bek. és különösen 46. o. 3. bek.

^{712.} Római statútum 12. cikk (2)

^{713.} LUIGI CONDORELLI-SANTIAGO VILLALPANDO: *Referral and Deferral by the Security Council*, 628. o. A szerzők kifejező oximoronjával élve: „állandósított eseti bíróság” azaz „ad hoc permanent tribunal”, YOUNG-SOK KIM: *Preconditions to the Jurisdiction of the ICC*, 54-55. o. LATTMANN TAMÁS: *op.cit.*, 19. o.

^{714.} WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...* 123. o.

^{715.} ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 408-409. o.

Ez utóbbi megoldás akár komolyabb aggályokat is felvethet, hiszen az elfogadhatóság feltételrendszere miatt (képeség és akarat hiánya, l. a következő szakaszban) e vizsgálat során az ICC az államok, azaz az egyes állami szervek magatartását értékeli – azt viszont már korábban értékelhette a Biztonsági Tanács saját korábbi határozatában.

A kérdés eldöntésére irányadó gyakorlatról ma még túlzás lenne beszélni, mindazonáltal a jövőbeni fejlődési irányok kijelölése már megtörtént. A Biztonsági Tanács 2005. március 31-én, 1593. számú határozatával utalta a darfuri helyzetet a Nemzetközi Büntetőbíróság elé. A határozat nem szól a Bíróságtól elvárt magatartásról, „csak” az ügyész elé utalja a helyzetet, így az ICC szerint szerint „joghatóságot ruházott a Bíróságra”⁷¹⁶. Ezt követően viszont a Bíróság nem hagyta magát *ad hoc* törvényszékként használni: az ügyészség lefolytatta a vizsgálatot, amely a nyomozás megindításához szükséges volt. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy figyelemre méltó kiterjedése, azaz a vizsgált anyagok meglehetősen nagy mennyisége ellenére (a Darfuri Tényfeltáró Bizottság teljes iratanyagán túl kb. ötven független szakértő meghallgatása és dokumentumok ezreinek átvizsgálása zajlott)⁷¹⁷ a vizsgálat kifejezetten gyorsan véget ért.⁷¹⁸ Az Ügyészi Hivatal végül arra a megállapításra jutott, a nyomozás megindítása indokolt, hiszen létezik az ahhoz szükséges megfelelő alap, a szudáni hatóságok nem folytatnak érdemi eljárásokat a legfőbb bűnösök ellen, és a nyomozás mellőzése nem szolgálná az igazságszolgáltatás érdekeit.⁷¹⁹

V.2. Az ügy elfogadhatósága: a „komplementaritás” és annak kialakulása

Az ICC joghatósága a Római statútum alapján automatikus, és így a Bíróság, állandó természeténél fogva, komoly korlátozást jelent az államok szuverenitására: a vesztfáliai béke óta töretlen logikájú nemzetközi rendszerhez képest radikális változásokat okozva. Természetes, hogy az ICC életképességéhez elengedhetetlen állami támogatás megszerzése érdekében az eddigi, az *ad hoc* tör-

⁷¹⁶. „Conferred jurisdiction” l. ICC-02/05-56 27-02-2007 1/94 EO PT, 23. o. (1)

⁷¹⁷. Az Ügyészi Hivatal 2005. június 6-i sajtóközleménye, ICC-OTP-0606-104-En

⁷¹⁸. A nyomozás megindításáról szóló döntés már június 1-én, alig két hónap alatt megszületett. (l. alább, 216. lábjegyzet) Viszonyításként ugyanennyi idő kellett a DRC ügycsoportban is a kongói panasztól a nyomozás megindításáról rendelkező döntésig, csak hogy abban a helyzetben az ügyész akkor már csaknem egy éve vizsgálódott, és már az állami panasz benyújtása előtt nyolc hónappal arról tájékoztatta a Részes Államok Gyűlését, hogy szándékában áll saját jogán eljárást kezdeményezni. Ügyészi Hivatal, 2004. április 24-i sajtóközlemény, ICC-OTP-20040419-50-En

⁷¹⁹. ICC-02/05-56 27-02-2007 1/94 EO PT, 24. o. (4)

vényszékeken megszokott, az államok érdekeit védő garanciák mellé újabbak épültek az eljárásba. Az automatikus joghatóság minden bűncselekményre történő kiterjesztése csak akkor volt elfogadható az államok nagyobb része számára,⁷²⁰ ha kompromisszumként, a képzeletbeli mérleg másik serpenyőjébe is került javaslat. A joghatóság megállapítása után ezért a következő fázis az ügy elfogadhatóságáról szóló döntés, amelyre a jogi nyelvben korábban nem használatos „komplementaritás” kifejezést használják. A szokatlan idegen szó használata véleményem szerint indokolt: egyrészt nem felesleges anglicizmus – az angol jogi szaknyelvtől a kifejezés éppoly idegen volt a Római statútum előtt, mint a magyartól. A kifejezés közvetlenül nem a bíróság joghatóságának tényére vonatkozik, mert annak eldöntése a komplementaritás kérdéseinek vizsgálata előtt már megtörtént. A joghatóság automatikusan fennáll, minden olyan esetben, amikor annak feltételei *ratione temporis, materiae, loci és personae* teljesültek. Az ügy elfogadhatatlannak nyilvánítása a joghatóság gyakorlását akadályozza meg.

Ez a kettősség (joghatóság és elfogadhatóság, mint az eljárás előfeltételei) a Nemzetközi Jogi Bizottság 1994. évi tervezetében jelent meg: az ügy elfogadhatóságának szabályai itt vetítették előre elsőként a komplementaritás későbbi rendszerét. A tervezet 35. cikke szerint:

A Bíróság, a tárgyalás megkezdése előtt bármikor, a vádlott vagy egy érintett Állam kérelme alapján vagy saját hatáskörében eljárva, úgy dönthet, hogy a jelen Statútum preambulumban foglalt célokra tekintettel az előtte szereplő ügy nem elfogadható, azon az alapon, hogy

(a) Egy joghatósággal rendelkező Állam már megfelelő nyomozást folytatott az ügyben, és arra a szemmel láthatóan megalapozott következtetésre jutott, hogy nem emel vádat;

(b) Egy joghatósággal feltehetőleg rendelkező Állam nyomozást folytat az ügyben, és jelenleg e bűncselekmény vonatkozásában nem indokolt a Bíróság bármely cselekménye.

(c) A bűncselekmény nem elég súlyos ahhoz, hogy indokoltá tegye a Bíróság eljárását.

Annak ellenére, hogy egyes Bizottságon belüli vélemények szerint a joghatósággal foglalkozó, már tárgyalt tervezett cikkelyek megfelelő keretet jelentettek volna az ügyek ilyen szűrésére, a többségi álláspont a preambulumban foglalt célok megvalósításának garanciáját látta az elfogadhatóság szabályainak

⁷²⁰ Roy Lee: The Making of the Rome Statute, 130-137. o.

külön szabályozásában.⁷²¹ E célok közül különös fontos lehet a hatékony eljárás, a bűncselekmény megelőzése.

Az ügyészi diszkréciót bővítette a tervezetben a bűncselekmény súlyára tett utalás. Különösen akkor szembeötlő ez, ha összevetjük a 35. cikket a nyomozás megindításáról szóló 26. cikkel, amely lehetővé tette volna a nyomozásról való lemondást, amennyiben az ügy nem kellően megalapozott. („*there is no sufficient basis for the prosecution*”)⁷²² A megalapozottság hiánya véleményem szerint a végleges szövegben szereplő, igazságszolgáltatás érdekeire tett utalással csak látszólag rokonítható kifejezés.⁷²³ A tervezet kommentárja szerint ugyanis három eset tartozott volna ebbe a körbe: ha nem észlelhető a Bíróság joghatóságába tartozó bűncselekmény; ha bűncselekményre utaló bizonyítékok az Ügyész értékelése szerint nem kielégítőek a vádemeléshez; végül ha az ügyész a meggyőző bizonyítékok ellenére úgy találja, hogy az ügy valószínűleg elfogadhatatlan lenne a tervezet vonatkozó szabályai szerint.⁷²⁴

Az elfogadhatóság szabályainak központi szerepére utal a preambulum céljaival kapcsolatos megjegyzés, amely a tervezet cikkelyei közül külön kiemeli a 35. cikkben foglalt hatáskörök gyakorlásának elősegítését.⁷²⁵

Jeffrey Bleich három olyan problémát fogalmazott meg a fenti szabályokkal kapcsolatban, amelyek a komplementaritás rendszerét a mai napig kísértik. Nem volt – és véleményem szerint a végleges Statútumban sem lett – tisztázott, hogy milyen mértékben terjed ki az ICC joghatósága az állam fennhatósága alá tartozó cselekményekre; hogy a nemzeti eljárások minősítésére vonatkozó bizonyítás kit, mikor és mennyiben terhel; hogy mi lesz az ICC döntéseinek hatása a nemzeti eljárásokra.⁷²⁶

A tervezetben látható előzmények ellenére fenntartható, hogy a komplementaritás Rómában elfogadott rendszere a nemzetközi közjog egészét tekintve is *novum*. A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága kiegészítő jellegű: nem konkuráló (párhuzamos), mint az *ad hoc* törvényszékek esetében, ahol azoknak elsőbbsége van a nemzeti szervekkel szemben. A komplementaritás szóban rejlő többlet a kiegészítő joghatósághoz képest részben hangsúlybeli eltérés: kifejezi azt is, hogy az ICC csak végső esetben, egyfajta modern, büntetőjogi *ultima ratio*-ként léphet fel. Ez a hangsúlyváltás különös jelentőséget nyer, ha a bizonyítási teher változását is megvizsgáljuk.

⁷²¹ YILC 1994, Vol. II. 2. rész, 52. o. 3. bek.

⁷²² 1994 ILC Draft Statute, 27. cikk, 4. pont

⁷²³ L. supra, 55. o. 281. jegyzet

⁷²⁴ YILC 1994, Vol. II. 2. rész, 47. o. 9. bek.

⁷²⁵ ILC Draft, 27. o. 3. bek.

⁷²⁶ JEFFREY L. BLEICH: *Complementarity*, 283. o.

Büntetőeljárásról lévén szó, a bizonyítási teher főszabály szerint a vádhatóságot terheli, a bűnösséggel kapcsolatos valamennyi kérdésben: ennek közismert és nyilvánvaló oka az ártatlanság vélelme. Az ügy elfogadhatósága azonban nem érinti az ártatlanság-bűnösség kérdését, így ezzel kapcsolatban kétséges, hogy milyen bizonyítási rendszert alkalmazunk. A klasszikus jogelvekben rejlő főszabály szerint az bizonyít, aki állít, nem az aki tagad: *Ei incumbit qui dicit, non qui negat*.⁷²⁷ Az ügyek elfogadhatóságával kapcsolatban pedig a tagadás az Ügyészi Hivatal oldalán jelentkezik: tagadják, hogy az érintett állam képes lenne megfelelő eljárást lefolytatni. Ezért a bizonyítás ebben a kérdésben csak akkor lehet a Bíróság szerveinek feladata, ha egy vélelem megfordítja a bizonyítási terhet. Az eddigi ügyekben látható volt, hogy az Ügyészi Hivatal minden esetben szükségesnek tartotta annak bizonyítását is, hogy az állam képessége vagy hajlandósága hiányzik. Ez tehát egy olyan, szükségszerűen megdönthető vélelem létezésére utal, amely szerint *minden állam hatóságai képesek és hajlandók a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben eljárni*. E vélelem felállítása egyébként az államok ilyen bűncselekmények üldözésére vonatkozó nemzetközi kötelezettsége⁷²⁸ miatt egyúttal az ICC jóhiszeműség elvéből fakadó kötelezettségeként is értelmezhető.

Az elfogadhatóság feltételeit a Statútum 17. cikke tartalmazza. A végleges szöveg viszonylag későn alakult ki, maga az alapkoncepció is részleteiben csak a Előkészítő Bizottság ülésein kezdett körvonalazódni.⁷²⁹ A feltételek, amelyek esetén a nemzeti hatóságok elsőbbsége miatt az ICC köteles az ügyet elfogadhatatlan minősíteni az alábbiak:

- „(a) Az ügyben joghatósággal rendelkező Állam nyomozást vagy büntetőeljárást indított, kivéve, ha az Állam nem hajlandó vagy nem képes a nyomozás vagy a büntetőeljárás megfelelő lefolytatására;
- (b) Az ügyben joghatósággal rendelkező Állam nyomozást indított, és az Állam úgy határozott, hogy nem indít büntetőeljárást az érintett személy ellen, kivéve, ha a határozatot azért hozták, mert az Állam nem hajlandó

⁷²⁷. Digesta 22, 3, 2

⁷²⁸. Az anyagi jogi tilalmon és az erkölcsi igazolhatóságon túl sokan vitatják e jogi kötelezettség létezését, túlnyomórészt az amnesztiák viszonylag nagy száma miatt. A magam részéről egyetértek azzal az állásponttal, hogy az amnesztiák nem az ellentétes tartalmú szokásjogot tartalmazzák. (L.: MILES M. JACKSON: *Customary International Law Duty to Prosecute Crimes against Humanity: A New Framework*, 120-121. o.). A kifejezett amnesztiára épülő valamennyi megoldás épp e kötelezettség meglétére utal, azáltal, hogy ezek az államok szükségesnek látják indokolni, hogy miért nem üldözik a nemzetközi bűncselekményeket. A nemzeti anyagi jogba való átültetés kötelezettsége (JANN K. KLEFFNER: *The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law*, 92. o.) is maga után vonja az üldözésre vonatkozó eljárási kötelezettséget.

⁷²⁹. JOHN. T HOLMES: *Complementarity...* 672. o.

vagy nem képes a megfelelő büntetőeljárás lefolytatására;

(c) Az érintett személyt a feljelentés tárgyául szolgáló magatartás miatt már felelősségre vonták, és a Bíróság a 20. cikk 3. bekezdése szerint nem járhat el;

(d) Az ügy súlya nem indokolja a Bíróság további eljárását.”

Az elfogadhatóság három kulcsszava az eredeti angol szöveg szerint: 1. nem képes (*unable*) vagy 2. nem hajlandó (*unwilling*) a vonatkozó eljárási cselekmény 3. megfelelő (*genuine*) lefolytatására. A feltételrendszer első két eleme egymással vagylagos viszonyban áll: bármelyik teljesülése esetén elfogadhatóvá válhat az ügy – még mindig hangsúlyozottan feltételes módon. A harmadik feltétel azonban már konjunktívan kapcsolódik az első kettő bármelyikéhez: megfelelő/érdemi eljárást kell lefolytatni.

V.3. Az ügy elfogadhatóságának pillérei a Római statútum szerint

A komplementaritás elve tehát azt hivatott hangsúlyozni, hogy az ICC kiegészíti a nemzeti hatóságokat, de nem lép azok helyébe.⁷³⁰ A Római statútum kidolgozásában részt vevők széles köre által támogatott koncepció megtestesítőjeként kialakult kiegészítő joghatóság a Nemzetközi Büntetőbíróság egyik legfontosabb jellemvonása.⁷³¹ A kiegészítő jelleg olyannyira hangsúlyos, hogy a jogtudományban korábban ismeretlen kifejezés bevezetését is indokolta, tág értelemben véve a joghatóság gyakorlásához szükséges feltételeket szinte egyöntetűen „a komplementaritás rendszereként” hivatkozva a szakirodalom. Az erre vonatkozó szabályok üzenetét röviden, technikai elemeket nélkülözve úgy foglalthatjuk össze, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság egyfajta garanciális intézmény, amelynek célja az egyes államok súlyos eljárási defektusaiból fakadó egyéni büntetlenség kiküszöbölése, részben azáltal, hogy az állam szuverenitását tisztelő módon nyomást gyakorol a hatékonyabb nemzeti eljárások lefolytatására.⁷³²

^{730.} A nemzeti eljárások prioritásának okairól l.: VARGA RÉKA: *Háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások nemzeti bíróságok előtt*, 91. o

^{731.} L. pl.: HANS PETER KAUL: *The Struggle for the International Criminal Court's Jurisdiction*, 49. o. A nemzeti hatóságok eljárásának preferálását ANTONIO CASSESE alapvető elhatározásnak tartja. (*International Criminal Law*, 351. o.), MICHAEL NEWTON: *Comparative Complementarity: Domestic Jurisdiction Consistent with the Rome Statute of the International Criminal Court* 29. o.

^{732.} HANS PETER KAUL: *op.cit.* 353. o.

A joghatóságba tartozó bűncselekmények kétségkívül a legsúlyosabbak minden pönalizált tényállás között, következésképpen e bűncselekmények üldözése az államoknak nemcsak joga, hanem olykor egyenesen kötelessége is:⁷³³ az ICC tehát pusztán jogtechnikai oldalról vizsgálva sem vonhatja el az államok erre vonatkozó hatáskörét. Továbbá nyilvánvaló politikai abszurditás lett volna egy olyan Bíróság felállítására törekedni, amely az ENSZ két *ad hoc* törvényszékének mintáját követve elsődleges joghatósággal bír – ezúttal viszont már minden állam felett. Tehát már a részletek vizsgálata előtt is megállapíthatjuk, hogy az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények üldözése elsődlegesen a joghatósággal rendelkező állam feladata,⁷³⁴ és amennyiben egyetlen ilyen állam sem akar vagy nem képes érdemi eljárást lefolytatni, akkor, és csak akkor gyakorolhatja az ICC saját joghatóságát.⁷³⁵

A fentiek azonban sokkal inkább magyarázzák meg a komplementaritás súlyát, mint tényleges mibenlétét. Jobbiztonsági szempontból mind az érintett államok, mind az áldozatok és az elkövetők szempontjából is fontos a képesség illetve akarat hiányának pontos meghatározása: ennek szabályozási kereteit a Római statútum tartalmazza.⁷³⁶ A jogbiztonság iránti igény a büntetéskiszabással kapcsolatban a legszembevetőbb.⁷³⁷ Az eljárások hozzávetőleges kiszámíthatósága ugyanakkor megkövetelne egy olyan feltételrendszert is, amely tisztázza egyrészt, hogy milyen feltételek vizsgálata szükséges egy eljárás érdemi voltának megállapításához, másrészt hol a határ érdemi és nem érdemi eljárások között. A Statútum e tekintetben viszont olyan tág fogalmakat használ (véleményem szerint tudatosan), amelyek alapján valószínűsíthető, hogy a nemzeti szinten zajló eljárások megítélése – azok prioritását tiszteletben tartva – eseti bírói, mégpedig nemzetközi bírói mérlegelés tárgya lesz.⁷³⁸

^{733.} A Római statútum preambulumbeli hivatkozásán túl tételes jogi kötelezettséget tartalmaz A népiirtás büntetése megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt egyezmény I. és különösen V. cikke. Szokásjogi kötelezettség létezése mellett is szólnak érvek, l. DIANE F. ORENTLICHER: *Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime* 2540. és 2593-2594. o. vagy MARY ROBINSON: *Foreword in* STEPHEN MACEDO: *Universal Jurisdiction: National Courts and the Prosecution of Serious Crimes under International Law*. 16. o.

Ugyanakkor még mindig vitatható egy általános kötelezettség léte, a problémákat illetően l. pl. ROBERT CRYER: *Prosecuting International Crimes*, 101. o.

^{734.} Ténylegesen jóval erősebb kapacitással is rendelkeznek a nemzeti hatóságok, mint a nemzetközi közösség. ANTONIO CASSESE, *International Criminal Law*, 351. o.

^{735.} Római statútum 17. cikk

^{736.} Római statútum. 17. cikk

^{737.} DANIEL B. PICKARD: *Proposed Sentencing Guidelines for the International Criminal Court*, 127. o.

^{738.} L. Római statútum 17. cikk és az 1994. évi ILC Draft az ügyek elfogadhatóságáról szóló 35. cikkéhez fűzött kommentár: „az egyes esetek körülményei olyan mértékű változatosságot mutathatnak, hogy preambulumban foglalt célok megvalósításához a jelen cikkben leírt hatalom bírósághoz rendelése szükségesnek látszik.”

Az eljárás megindításával kapcsolatos kérdések a Bíróságon belül szervezetileg az Ügyészi Hivatal és a Tárgyalás Előkészítő Tanács hatáskörébe tartoznak. Az Ügyészi Hivatal szemszögéből ezek a kérdések gyakorlatilag a beavatkozás módjára és idejére vonatkoznak: magyarul a kérdés úgy merül fel, hogy mikor kell közbelépnie az Ügyészi Hivatalnak, és ezt milyen formában tegye (pozitív komplementaritás).⁷³⁹ A 2003. decemberében megnevezett célok egyértelművé tették, hogy az Ügyészség értelmezésében a Statútum célja – így saját célja is – az, hogy a legsúlyosabb bűnök elkövetői ne kerülhessék el a felelősségre vonást; nem az, hogy az ICC folytassa le az ehhez szükséges büntetőeljárásokat.⁷⁴⁰

A Római statútum kötelező erejének felvállalása egyúttal a joghatóság teljes elfogadását jelenti, minden, a Bíróság joghatóságába tartozó bűncselekményre⁷⁴¹ – kivéve persze a háborús bűncselekményre vonatkozó hét éves derogációt,⁷⁴² vagy az adott bűncselekmény (agresszió) tényállásának hiányát. A joghatóság alá tartozó helyzetek közül ellenben viszonylag kevés ügy fejlődik ki, az elfogadhatóság részletes szabályai alapján.⁷⁴³ A komplementaritás rendszere, bár tökéletesnek nem nevezhető módon, mégis alapvetően jól oldotta meg e gondolat kibontását. A kiegészítő joghatóságot illetően - a kodifikációs munka egy viszonylag korai szakaszában - kialakult tehát egy széleskörű konszenzus,⁷⁴⁴ miszerint az ICC ne járasson el, ha egy állam már megkezdte a büntetőeljárást az ügyben; ha a terheltet már elítélték a szóban forgó cselekmény miatt; vagy ha a cselekmény súlya ezt nem indokolja.⁷⁴⁵ Gyakorlatilag e kritériumok kerültek kodifikálásra a Statútum hatályos szövegében.

Az ügy elfogadhatóságára vonatkozó látszólag egyszerű fordulat – nem képes vagy nem akar érdemi eljárást lefolytatni - számos kérdést hagy nyitva. A három kifejezés tartalmának feltárása során az első eldöntendő kérdés, hogy összetett egymáshoz való logikai kapcsolatuk miatt együttesen, vagy külön-külön kíséreljük-e meg értelmezésüket. A Statútum végleges szövege tartalmazza a – sajnos nem kimerítő – autentikus értelmezést. Eszerint ha „tekintettel a nemzetközi jog által elismert tisztességes eljárás alapelveire”,⁷⁴⁶ megállapítható, hogy

⁷³⁹ CEDRYC RYGAERT: *International Criminal Court and Universal Jurisdiction: A Fraught Relationship*, 508. o.; DAVID TOLBERT: *International Criminal Law: Past and Future*, 1293. o.

⁷⁴⁰ Ezt példázza az Oroszországgal kötött 2010. március-i megállapodás. L. ICC Prosecutor is working with the Russian Federation to promote justice for all victims of Georgian conflict - OTP and Russian Federation pledge co-operation at conclusion of Moscow visit ICC-OTP-20100310-PR505 sajtóközlemény

⁷⁴¹ Római statútum, 12. (1)

⁷⁴² Római statútum 124. cikk kommentárja: HANS PETER KAUL: *op. cit.* 49-56. o.

⁷⁴³ WILLIAM SCHABAS: *An Introduction to the International Criminal Court*, 68. o.

⁷⁴⁴ HANS PETER KAUL: *op. cit.* 48. o.

⁷⁴⁵ YILC 1994, vol. II. Part 2, p. 52

⁷⁴⁶ Római statútum. 17. cikk 2. bek.

a magatartás az adott körülmények között az összeegyeztethetetlen az érintett személy bíróság elé állításának szándékával, az állami hajlandóság hiányára utal, ha (a) az Állam az eljárási cselekményt azért folytatta vagy folytatja le, hogy az érintett személyt kivonja a Bíróság joghatósága alá tartozó büntettekért való büntetőjogi felelősségre vonás alól; (b) az eljárás folyamán indokolatlan késedelem következett be, amely az adott körülmények között összeegyeztethetetlen az érintett személy bíróság elé állításának szándékával; (c) az eljárást nem függetlenül és pártatlanul folytatták vagy folytatják le.

Az állami *képesség* hiányának megállapításával kapcsolatban a Statútum egyébként dicséretet érdemlő magyar fordítása is elveszíti a fonalat, és – tévesen – a hajlandóság hiányának újabb tüneteként ülteti át a magyar jogba azt az esetet, amikor „az Állam, saját nemzeti igazságszolgáltatásának teljes vagy súlyos összeomlása vagy hiánya miatt képtelen arra, hogy a vádlottat elfogja, vagy a szükséges bizonyítékokhoz és tanúvallomásokhoz hozzájusson, vagy egyébként az eljárást lefolytassa.”⁷⁴⁷

A tárgyalások nehézségét a nemzeti hatóságok eljárásával szemben támasztott minőségi követelmény meghatározása, a hivatalos magyar fordításban „megfelelő”, az angolban „*genuinely*” fordulat jelentette.⁷⁴⁸ Ennek nyomai mai napig megtalálhatók a szabályozás egyes tisztázatlan kérdéseiben.

A Statútum dolgozatomban már több ponton kritizált, de egyébiránt valóban kiváló magyar fordítása megítélésem szerint nem adja vissza a jelzőben rejlő csapdákat, valamint túlzottan hasonlít egy, a kodifikációs eljárásban már elvetett korábbi verzió fordítására.⁷⁴⁹ Ezért én a szó szerinti megfelelőhöz is közelebb álló „tényleges”, „érdemi” vagy „valódi” eljárást tartom helyesebbnek. A francia szöveg („*véritablement*”) is ezt a jelentést erősíti, míg az orosz változat („*должным образом*”) „kellő módon” lefolytatott eljárása anyanyelvünkön valóban választékosabban hangzana „megfelelő eljárásként” átültetve. A Statútum szövegét vizsgálva e kifejezés pontos tartalma tehát önmagában nem értelmezhető, gyakorlatilag elválaszthatatlan az elfogadhatóság másik, alternált elemétől a képesség vagy akarat hiányától. Míg az eredmény szempontjából irreleváns, hogy az állam akaratának vagy képességének hiánya vezet-e az érdemi

^{747.} T/4490 törvényjavaslat

^{748.} A hivatalos fordítástól való eltérést, vagyis a megfelelő helyett az érdemi eljárás fogalom használatát több tényező is indokolja. Egyrészt a Statútum jogalkotás számára készült hivatalos magyar fordítása megítélésem szerint nem adja vissza a jelzőben rejlő csapdákat, valamint túlzottan hasonlít egy, a kodifikációs eljárásban már elvetett korábbi verzió fordítására.

^{749.} Más alternatívákat a szuverenitás tiszteletben tartása és annak szemantikai megjelenítésére törekvés miatt vetettek el. *John T. Holmes: The Principle of Complementarity*, p. 49-50.

eljárások elmaradásához, ez utóbbi követelmény a komplementaritás általános mércéje, ugyanakkor határozatlansága miatt annak Achilles-sarka is.

A szabályozás történeti alakulását vizsgálva, azt találjuk, hogy az eredeti Nemzetközi Jogi Bizottság javaslat e pilléreket nem az elfogadhatóság követelményei között, hanem a kétszeres eljárás tilalma kapcsán szabályozta.⁷⁵⁰ E rendszertani különbségtől függetlenül a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetéhez fűzött kommentár bővebb magyarázattal szolgált a tág fogalomrendszer pontosításához.

Eszerint két esetben nem fűződnének az ítélt dolog joghatásai egy korábbi büntetőeljárásban hozott ítélethez: ha (a) az előző eljárás „közönséges bűncselekmények” miatt zajlott,⁷⁵¹ vagy (b) ha a korábbi eljárás színlelt volt.⁷⁵² A „hagyományos bűncselekmény” fordulat kissé idegen a magyar jogi nyelvtől: a Nemzetközi Jogi Bizottság kommentár is elismeri, hogy az „*ordinary crimes*” fordulat nem feltétlenül ismert valamennyi jogrendszerben. A Bizottság ezért egyértelművé teszi, hogy a bűncselekmények ilyen megkettőzése a hagyományos bűncselekmények kategóriáját a nemzetközi bűncselekmények körétől határolja el: például azonos magatartás megvalósíthatja a testi sértés valamelyik minősített esetét, vagy a IV. Genfi egyezmény 147. cikkének megsértésével a kínzás és embertelen bánásmód tilalmát.⁷⁵³ A magyar jogalkotási hiányosságok eredményeképpen előállott jelenlegi helyzettel kapcsolatosan különösen fontos lehet a Nemzetközi Jogi Bizottság következtetése, amely szerint nem zárható ki az ICC eljárása egy olyan ítélet alapján, amelynek meghozatala során az eljáró bíróság nem vette számításba a tényállás azon elemeit, amelyek az adott cselekményt a nemzetközi büntetőjogi relevanciával ruházzák fel.⁷⁵⁴

Nem érdemi az eljárás akkor sem, természetesen, ha színlelt: a Nemzetközi Jogi Bizottság szerint ez az elkövető nemzetközi büntetőeljárástól való megóvását is szolgálhatja. Nem volna helyes, ha kisebb eljárási hibák, tévedések ilyen súlyos jogkövetkezményekhez vezetnének: olyan fokú mulasztások sorozata szükséges ehhez,⁷⁵⁵ amely a nevezett tényleges következményekkel járna, vagyis vélelmezhetővé teszi, hogy az állam eljárás lefolytatására irányuló akarat hiányzik.

^{750.} Vö. ILC statútum tervezete, 35. és 42. cikkei.

^{751.} „Köztörvényes” bűncselekményként már ismerősebben hangzik, de ezzel szemben a magyar közfelfogás a „politikai” bűnöket állítja, ez viszont az ICC vonatkozásában kellemetlen félreértésekre adna okot.

^{752.} YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 58. o. 5. bek. Jellemző az eredeti szöveg kifejező szóhasználatára, amely az eredeti eljárást mint „komédiát” bélyegzi meg.

^{753.} *ibid.*

^{754.} YILC, 1994. II. kötet, 2. rész, 58. o. 6. bek.

^{755.} YILC 1994, vol. II. Part 2, p. 58, para. 7.

Mindezt fejezte volna ki a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében a „*diligently*” jelző,⁷⁵⁶ utalva az eljárás során a hatóságok által tanúsított kellő gondosságra. E helyett utóbb javasoltak néhány egyéb jelzőt: „jóhiszemű” (good faith), „megfelelő jogcímen” (sufficient grounds);⁷⁵⁷ a végül elfogadott változat mellett. A hatékonyságra utaló javaslatokat azért zárták ki végül a tárgyalásokból, mert azt sugallhatták volna, hogy az ICC hatékonyabban járna el, mint a nemzeti hatóságok, amely viszont a fent említett elsőégi problémával lett volna összeegyeztethetetlen.⁷⁵⁸ Az érdemi eljárás vizsgálata egy igen érzékeny egyensúlyt érint: az államok szuverenitásának tisztelete áll az egyik oldalon, míg a másikon a legsúlyosabb bűncselekmények hatékony megtorlása.

A Római statútum végül elfogadott szövege alapján továbbra sem teljesen egyértelmű fogalmak a „komplementaritás” pillérei: az állami akarat vagy a képeség hiányát illetően a Statútum 17. cikke tartalmaz ugyan bizonyos támpontokat, de ezek alapján még mindig bátran kijelenthetjük, hogy a kérdés eldöntése mindig eseti mérlegelést igényel majd,⁷⁵⁹ ami egyes államok aggályait is kiváltotta.⁷⁶⁰ Az eljárások prioritása viszont határozottabb körvonalakat öltött: egyértelművé vált, hogy a nemzeti eljárások élveznek elsőbbséget,⁷⁶¹ és ezt az elvet a Bíróság igyekszik következetesen végrehajtani minden egyes vonatkozó szabály alkalmazása során.

Az érdemi eljárás meghatározása nehezen elhatárolható az állami akarat hiányától: nyilvánvaló, hogy ha az állam nem képes eljárni, de egyébként a felelősségre vonást óhajtja, nem fog színlelt eljárásokba bocsátkozni. Ha viszont bármilyen oknál fogva nem akar érdemi eljárást lefolytatni, akkor több módon akadályozhatja meg az eljárás céljának, a felelősségre vonásnak megvalósulását.

A Statútum szerint az állam nem akar eljárni többek között, ha az eljárási cselekményt azért teszi meg, „hogy az érintett személyt [el]vonja a Bíróság joghatósága alá tartozó büntettekért való büntetőjogi felelősségre vonástól; [...] az eljárás folyamán indokolatlan késedelem következett be, amely az adott körülmények között összeegyeztethetetlen az érintett személy bíróság elé állításának szándékával; [...] az eljárást nem függetlenül és pártatlanul folytatták vagy

⁷⁵⁶ YILC 1994, Vol. II. 2. rész, 58. o. 7. bek.

⁷⁵⁷ JOHN T. HOLMES: *The Principle of Complementarity*, 49-50. o.

⁷⁵⁸ *ibid.*, 50. o.

⁷⁵⁹ PAOLO BENVENUTI: *Complementarity of the ICC*, 42. o.

⁷⁶⁰ Ilyenek voltak pl. Japán vagy az Egyesült Államok. L. JEFFREY L. BLEICH: *Complementarity*, 284. o.

⁷⁶¹ MADELINE MORRIS: *The Democratic Dilemma of the Internatinonal Criminal Court*, 593. o.

folytatják le, hanem oly módon, hogy adott körülmények között az összeegyeztethetetlen az érintett személy bíróság elé állításának szándékával”.⁷⁶²

Ezt a rendszert a Római konferencia óta két irányból is érték kritikák: egyesek úgy vélik, az ügyész ilyen szigorú feltételek alapján szinte soha nem lesz képes elfogadhatónak minősíteni egy ügyet;⁷⁶³ mások szerint viszont ahhoz elég tág keretet adnak, hogy az államok erősen átpolitizált eljárásokat folytathassanak le.⁷⁶⁴

Amennyiben e jogszabály fogalmainak jelentését pontosítani kívánjuk, a történeti értelmezés módszeréhez az állami akarat hiányára utaló jelenségek meghatározására az ILC tervezet alapján a kétszeres ítélet tilalma körében azonos fogalmakra vonatkozó fenti megállapítások továbbra is irányadóak. Mindazonáltal az ott írottak sem segítenek sokat, egyes vélemények szerint a Nemzetközi Büntetőbírósággal szembeni legkomolyabb kihívás,⁷⁶⁵ az elkövetők kormányzati támogatással zajló, büntetőeljárás alóli elvonása esetén. E magatartás pontos, tényállásszerű tartalmát azonban nem határozza meg a Statútum, csak az ún. *shielding* fogalmát alkalmazza rá. Továbbá a hosszan elhúzódó magyarországi eljárások miatt különösen érdekes lehet, hogy mit jelent az az indokolatlan késedelem, amely „összeegyeztethetetlen az elkövető bíróság elé állításának szándékával.” Ennek tünetei valóban felsorolhatatlanul sokfélék lehetnek, ami gyakorlatilag lehetetlenné teszi az érdemi, nem kazuisztikus kodifikációt. Valóban helyesebb tehát a bíró mérlegelésére bízni annak megítélését, hogy az adott esetben a bekövetkező eljárási hibák, ideértve a késedelmet is, hiteltelenné teszik-e a nemzeti hatóságok eljárást. Egy precedens nélküli bírói diszkréció ilyen fajsúlyos kérdésben azonban több nemzetközi szereplő ellenzését válthatná (váltja) ki.⁷⁶⁶

A jogszabályok megállapításának segédeszközei közül kínálkozó lehetőség a korábbi bírói gyakorlat vizsgálata annak feltárására, hogyan születhet meg ilyen esetben a nemzeti eljárást minősítő bírói döntés, kiszámíthatóbbá válna így az ICC majdani gyakorlata. A lehetséges modellek keresése azonban nehézségekbe ütközik, hiszen az ICC az első olyan nemzetközi büntető fórum, amely kiegészítő joghatósággal rendelkezik. A nemzetközi büntetőjog elfogadott mintái a bírói gyakorlatot igénylő kérdések megválaszolására: elsősorban az *ad hoc* törvényszékek, és kevesebb ügygel ugyan, az egyes nemzeti eljárás-

^{762.} Római statútum, 17. cikk (2) c. pont

^{763.} REMIGIUS CHIBUEZE: *The International Criminal Court: Bottlenecks to Individual Criminal Liability in the Rome Statute*, többek között 187. illetve 218. o.

^{764.} JEFFREY L. BLEICH: *Cooperation with National Systems*, 297. o.

^{765.} MADELINE MORRIS: *op. cit.* 592. o.

^{766.} L. pl.: HENRY KISSINGER: *The Pitfalls of Universal Jurisdiction*, 86. o.; LEE A. CASEY: *The Case Against the International Criminal Court*, 843-844. o.

sok. A korábbi eljárások megítélésében viszont ezek egyike sem látszik alkalmazhatónak.

Hipotézisként a modellértékű nemzeti eljárások között különbséget tehetünk aszerint, hogy a bíró saját államának egy korábbi eljárását kényszerül vizsgálni, vagy egy másik állam bírója által lefolytatott eljárás érdemi volta kérdőjeleződik meg előtte. Az első esetben a bíróság minden kétséget kizáróan a saját államában bevett jogorvoslati rendszer keretein belül fogja értékelni a korábbi eljárást, annak mércéjeként saját büntető eljárásjogát használva. Az ún. *shielding* esetében viszont jellemzően az egész állam áll az elkövető mellett, nem csak az alsó fokú bíróságok, ezért az ilyen eljárások valószínűleg csak csekély számú példával szolgálhatnak a problémával az ICC-n szembesülő Tárgyalás-előkészítő Kamarák számára. Bármennyire imitált is a bíróság eljárása, formailag az állami főhatalom megnyilvánulása maradt, és így a joghatóság hiánya és az állami immunitás miatt szinte kizárt,⁷⁶⁷ hogy ilyenkor, más ország nemzeti eljárásában, ICC előtt mintaként használható döntés szülessen.

A nürnbergi és tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszékek adott történelmi körülmények között egyszerűen nem találkoztak hasonló problémával, semmilyen, a náci illetve japán háborús bűnösök elleni korábbi eljárás természetét nem kellett vizsgálniuk, mivel ilyenek egyáltalán nem léteztek. Az ENSZ *ad hoc* törvényszékei közül az ICTY tűnik ígéretesebbnek, hiszen az ICTR sokkal inkább az állami hatóságok eljárási képességének gyakorlatilag teljes hiánya miatt jött létre. Ugyanakkor mindkét *ad hoc* törvényszék elsődleges joghatósággal rendelkezik,⁷⁶⁸ ezért itt kevésbé fontos az esetleges korábbi nemzeti eljárások minősítése⁷⁶⁹ – az elkövetők elvonása (talán éppen ezért) a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás alól nem annyira jogi útvesztőkön, mint inkább tényleges, hatóságok előli fizikai elrejtésükben nyilvánul meg, mint azt Ante Gotovina vagy Radovan Karadzic és Ratko Mladic hosszas bujkálása mutatta.⁷⁷⁰

^{767.} LORD BROWNE-WILKINSON-NAK a PINOCHET ügyben tett megállapítása szerint: „A nemzetközi jog alapvető elve, hogy egy szuverén állam (a fórum szerinti) nem bírálhatja el egy idegen állam magatartását.”

^{768.} Rules of Procedure and Evidence, Part II, ICTY, IT/32/Rev. 44, 10 December 2009 és Rules of Procedure and Evidence, Part II, ICTR, 14 May, 2008

^{769.} Megjegyzendő azonban, hogy a nemzetközi eljárás elsődlegessége nem jelent abszolút elsőséget: amennyiben a megfelelő eljárás lefolytatására van esély a nemzeti hatóságok előtt, az ICTY is visszatalhat ügyeket. I. ANTONIO CASSESE: *International Criminal Law*, 348. o. és *supra*, 30. o.

^{770.} PL. ANTE GOTOVINA (ICTY Registry, Press Release, The Hague, 10 December 2005, CVO/MO/1034e) vagy RADOVAN KARADZIC (ICTY OTP, Press Release (Statement of the Prosecutor), The Hague, 21 July 2008 OTP/1274e)

Mivel az ICC az első olyan törvényszék, ahol a nemzeti eljárások elsődlegessége miatt egyáltalán vizsgálendő ez a kérdés, a korábbi *ad hoc* törvényszékek gyakorlata ebben a kérdésben nem vehető figyelembe – e kérdés vonatkozásában gyakorlatilag mindkét ENSZ törvényszék ítéletei hallgatnak. Valószínű tehát, hogy az ICC saját maga fog erre nézve valamifajta mércét felállítani, az első néhány ítéletében.⁷⁷¹ Más nemzetközi bíróságok gyakorlata azért nem tűnik túl ígéretes kutatási területnek, mert az ottani eljárások tárgya eltérő: nem nemzetközi büntetőbíróságok csak áttételesen találkozhatnak ezzel a jelenséggel.

Mégis, ha kissé távolian is, de felbukkan a fogalom a nemzetközi emberi jogi ítélkezési gyakorlatban: az utóbbi években az Emberi Jogok Európai Bíróságán Bulgáriát illetve Oroszországot marasztalták el hasonló tevékenység miatt.⁷⁷² Ezek az esetek természetesen nem tartoznak a nemzetközi büntetőjog körébe – relevanciájukat a védett jogi érték hasonlatosságán túl az a strasbourgi eredetű, de az Amerikaközi Bíróságon is átvett megközelítés teremti meg, amely az élethez való jog biztosítása keretében megköveteli, hogy az állam vizsgálatot folytasson az emberélet kioltásával járó esetek jogszerűségének megállapítása tárgyában;⁷⁷³ ezzel a vizsgálattal szemben az ECHR olyan minőségi követelményrendszert fejlesztett ki, amely alapul szolgálhat az ICC számára is az eljárások érdemi jellegének értékelésekor. Az Amerikaközi Bíróság értelmezésében a hatékony jogorvoslathoz való jog alapja ilyen jogsértések esetén egy bűnügyi nyomozás.⁷⁷⁴

A nemzetközi büntetőjogi és emberi jogi bíraskodás mögöttes jogszabályi hátterére vonatkozó szembeszökő különbségek (az élethez való jog és hatékony jogorvoslathoz való jog együttes értelmezése az egyik, illetve a nemzetközi bűncselekmények vizsgálata a másik fórumon) sokkal inkább a jogkövetkezmények tekintetében eredményeznek hasonlóan látványos különbségeket. A mérlegelés módszere (nem annak célja) és a vizsgált kérdések hasonlósága teremti meg tehát a párhuzamot,⁷⁷⁵ amely alapján ECHR ítéleteiből kibontakozó

⁷⁷¹ WILLIAM BURKE-WHITE: *The International Criminal Court and the Future of Legal Accountability*, 198. o.

⁷⁷² Az ECHR, mint az érdemi eljárást vizsgáló szerv relevanciájára nézve l. HARMEN VAN DER WILT - SANDRA LINGDORF: *Procedural Obligations Under the European Convention on Human Rights: Useful Guidelines for the Assessment of 'Unwillingness' and 'Inability' in the Context of the Complementarity Principle*, 41-42. o.

⁷⁷³ Kaya v. Törökország ítélet 1998.02.19., Reports 1998-I, 329. o., 105. § vagy Baysayeva v. Oroszország (Application no. 74237/01) 2007.04.05. FINAL 124. §; Case of the Pueblo Bello Massacre v. Colombia, § 120

⁷⁷⁴ Report N° 96/06[1] Petition 4348-02 Admissibility Jesús Mohamad CAPOTE, Andrés TRUJILLO et al. Venezuela October 21, 2006, section 63.

⁷⁷⁵ A párhuzamot az ECHR kiegészítő jellege (l. a belső jogorvoslati lehetőségek kimerítését, mint az elfogadhatóság feltételét) és az Emberi jogok és alapvető szabadságok európai egyezményének 13. cikke szerinti vizsgálati kötelezettség is tovább erősíti. L. HARMEN VAN

minőségi követelmények jól alkalmazhatóak lehetnek az ICC előtt is, ha nem az ECHR fogalmai szerinti „megfelelő” (*adequate*), vagy az IACHR szerinti „hatékony” (*effective*) hanem az ICC Statútum szerinti „érdemi” (*genuine*) nemzeti eljárások mércéjeként használjuk azokat.

2005. júliusában született ítélet Strasbourgban a Nachova ügyben,⁷⁷⁶ amelyben a bolgár katonai rendőrség által elkövetett jogsértéseket kifogásolták az áldozatok hozzátartozói. A Nachova ítélethez vezető események 1996-ban kezdődtek, amikor két roma származású katona (Angelov és Petkov) megszökött az egyik bulgáriai katonai fogdából. Az utánuk küldött járőr egyik tagja, G. őrnagy, menekülés közben mindkét szökevényt – a megállapított tényállás szerint legalábbis gyanús körülmények között – lelőtte,⁷⁷⁷ az ügyben indult vizsgálatot pedig a vizsgálatot végző tiszt javaslatára marasztalás nélkül lezárták.

A hatékony jogorvoslathoz való jog az adott esetben azért sérült, mert a hadsereg által lefolytatott vizsgálat az elkövetők elvonását szolgálta a tényleges felelősségre vonásuktól: az ítélet szóhasználata e kérdésben megegyezik a Római statútum szóhasználatával, de nem csak ezért rejthet számos tanulságot a „*shielding*” fogalmát illetően.⁷⁷⁸ A párhuzamot alátámasztja a más kérdésekben is visszatérő rokonítható szóhasználat: a Nachova ügy annak iskolapéldája, hogy milyen módon – és részben arra is, hogy milyen okokból – folytat az állam olyan eljárást, amely az elkövető elvonását szolgálja a tényleges felelősségre vonás alól.

Az ECHR megállapította (kimondatatlanul is a nürnbergi elvek szellemét megidézve)⁷⁷⁹, hogy az incidens utáni vizsgálati eljárás bolgár katonai szabályzatnak való megfelelése csak azt bizonyítja, hogy e szabályzat nem tiszteli kellőképpen az Egyezmény 2. cikkében biztosított élethez való jogot:

„Az a tény, hogy a vizsgálat jogszerűnek találta az erő alkalmazását, csupán megerősíti a vizsgálat alapjául szolgáló szabályok hibás természetét és azt, hogy azok mennyire nem tisztelik az élethez való jogot. [...] Rövi-

DER WILT - SANDRA LYNGBORF: *op. cit.* 42. o.

⁷⁷⁶. *Nachova & others v. Bulgaria*, (Applications nos. 43577/98 and 43579/98) Grand Chamber Judgement Strasbourg, 6 July 2005 (Hereinafter in the notes: *Nachova*)

⁷⁷⁷. Döntő fontosságú kérdés volt például, hogy a szemtanúk szerint a szökevények az őrnaggyal szemben állva már megadták magukat, míg az őrnagy állítása szerint nem volt más módja újbóli menekülésük megakadályozásának. (*Nachova* ítélet, 51. pont) Az eredeti eljárásban negligált boncolási adatok szerint a lövések valóban szemből érték az egyik áldozat mellkasát. (*ibid.* 41. pont)

⁷⁷⁸. *Nachova and others*, 167. pont

⁷⁷⁹. L. II. nürnbergi alapelv, Yearbook of the International Law Commission, 1950, Vol. II, 192.

*den: nem vizsgáltak minden lényeges körülményt kellő alapossággal.”*⁷⁸⁰

Az elégtelen jogszabályi környezet tehát nemhogy kimentési ok lenne, hanem az állam által elkövetett jogsértés egyik tüneteaként kezeli a Bíróság. Valószínűsíthető, hogy a Római statútum nem megfelelő átültetéséből eredő hasonló jogszabályi rendezetlenség sem számít majd kimentési oknak – gyakorlati szempontból pedig aligha van jelentősége hogy ez a két vagylagos feltétel közül a képesség vagy az akarat hiányát valósítja-e meg: döntő faktor az, hogy a norma alapvetően alkalmatlan a nemzetközi jog által védett érték tiszteletben tartására.⁷⁸¹

A fenti idézet az ítélet egyéb részeivel együttesen vizsgálva, egyúttal azt is megmutatja, hogy az eljárási hibák milyen foka illetve mennyisége eredményez olyan helyzetet, amely egy független nemzetközi bírói értékelése szerint már nem lehet véletlen, hanem az elkövető megóvását szolgálja. Röviden, már a nemzeti eljárásban valamennyi lényeges körülmény vizsgálatát meg kell ejteni, enélkül az eljárással szemben kétségek merülnek fel. A Nachova ítélet hosszasan sorolja mindazokat a történeti tényállási elemeket,⁷⁸² amelyek a fenti idézet alapján lényeges körülménynek számítottak volna egy érdemi eljárásban. Az ECHR tehát úgy ítélte meg, hogy az eset kivizsgálása során eljáró hatóság nem minden körülményt vizsgált meg kellő alapossággal, számos elhanyagolhatóan és nyilvánvaló nyomozati cselekményt nem hajtott végre.⁷⁸³ Tucatnyi súlyos és valóban döbbenetes,⁷⁸⁴ az eljárásban negligált, G. őrnagy állításait megkérdőjelező tény felsorolása után az ítélet megállapítja:

*„A hatóságok ezeket a szignifikáns tényeket figyelmen kívül hagyták, és kielégítő magyarázat keresése nélkül, pusztán G. őrnagy állításai alapján megszüntették a nyomozást. Így a nyomozó és az ügyész sikerrel vonták el (shielded) G. őrnagyot a felelősségre vonástól.”*⁷⁸⁵

Az ügyben tárgyalt körülmények beszédes példák, de csak a konkrét ügyre vonatkoznak: nem elvi szintű állásfoglalások. A Római statútum alkalmazását il-

^{780.} Nachova ügy, 114. pont, saját kiemelés

^{781.} Az egyetemes joghatósággal kapcsolatban ugyan, de ICC szempontból is releváns ilyen jogalkotási visszasságokat tárt fel, sőt tipizált (kiadásakor még az államok szinte mindegyikében) az Amnesty International egy 2001-es jelentése: The duty of states to enact and enforce legislation, AI Index: IOR 53/017/2001, 2001. augusztus 31.

^{782.} Nachova ügy 50-54. §

^{783.} Nachova ügy 115. §

^{784.} „a hatóságok által használt helyszíni térképváltozaton nem jelölik a terület jellegzetességeit. Releváns méretek hiányoznak. Nem történt helyszíni rekonstrukció. Az így megszerezhető információk hiányában nem volt lehetséges a letartóztatást végrehajtó tisztek állításainak ellenőrzése. Nachova, §§ 36-54 & 115.

^{785.} Nachova ügy 116. §

letően megfontolásra érdemes az eljárások céljának vizsgálata,⁷⁸⁶ mint az összes többi körülmény viszonylag objektív mércéje, valamint az, hogy az eljárást folytató hatóságok az érintett fél – a terhelt – elmondása alapján hoztak döntést, lényeges körülmények vizsgálata helyett.⁷⁸⁷ A terhelti vallomás perdöntő erejének strasbourgi cáfolata jelent meg a Kaya ügyben is, ahol egy törökországi összeesapásban meghalt állítólagos terrorista ügyében ütközött meg azon a Bíróság, hogy az eljáró ügyész kérdés nélkül elhitte, hogy az áldozat a biztonsági erőkkel vívott harcban elhunyt terrorista volt.⁷⁸⁸

A nemzeti eljárások céljának vizsgálata bukkant fel a Bazorkina ügyben is,⁷⁸⁹ ahol az ECHR már közelített egy a 2. és a 13. cikkek együttes megsértése esetén a nemzeti vizsgálatokkal szemben alkalmazható mérceként szolgáló teszt kimunkálása felé. Az Oroszországgal szembeni keresetet egy, a háborúban eltűnt csecsen, Khadzhi-Murat Yandiyev hozzátartozói adták be, rokonuk feltételezhető halála miatt. Az ítéletben kifejtett teszt elemei, a nyilvánvalóan eltérő jogszabályi háttér ellenére, véleményem szerint felhasználhatók az ICC előtti vizsgálatokban is, az eljárás érdemi voltának megállapítására. Megerősítve az ilyen nemzeti eljárások fent említett célhoz való kötöttségét, a Bazorkina ítélet az érdemi eljárás lényegi követelményét, tulajdonképpeni definícióját az alábbiak szerint adja meg:

„Az ilyen vizsgálatok célja az élethez való jogot védő nemzeti jogszabályok hatékony érvényesülésének garantálása, továbbá azokban az ügyekben, amelyekben az állam ügynökei vagy szervei érintettek, a hatáskörükben bekövetkezett halálesetek miatti felelősségre vonhatóságuk biztosítása.”⁷⁹⁰

[...] Ez a kötelezettség a módszerekre, és nem az eredményre vonatkozik. A hatóságoknak minden ésszerű lépést meg kell tenniük az ügyre vonatkozó bizonyítékok megőrzése érdekében, ideértve többek között a tanúvallomások felvételét és a törvényszéki vizsgálatokat. A Bíróság különösen megütközött azon, hogy az ügyész kérdés nélkül elfogadta, hogy az elhunyt terrorista volt,

^{786.} L. pl. alább Bazorkina v. Oroszország (a továbbiakban: Bazorkina) ügyben 2006.07.27-én hozott ítélet vonatkozó megállapításait.

^{787.} Ugyanez okozta az ECHR különös megütközését a már idézett Kaya ügyben is: „A Bíróság különösen megütközik azon, hogy az ügyész kétséget kizárva elfogadta, hogy az elhunyt a biztonsági erőkkel vívott harcban elhunyt terrorista volt.” (89. pont)

^{788.} Kaya v. Turkey, (158/1996/777/978), ECHR Judgement, Strasbourg, 19 February 1998, §§ 89-90.

^{789.} Bazorkina v. Russia, (Application no. 69481/01) ECHR Judgement, 27 July 2006 (Hereinafter in the notes: Bazorkina)

^{790.} Bazorkina ügy 117. §

aki a biztonsági erőkkel történt összecsapásban halt meg.

A felelősségre vonhatóság gyakorlatilag a büntetlenség elkerülése, ami viszont a nemzetközi büntetőjog alapvető céljával azonos. Ezt a párhuzamot erősíti Alfonso Novales-Aguirre bíró Blake v. Guatemala ügyben tett szenvedélyes hangú különvéleménye:

*Bármely személy jogellenes halála elfogadhatatlan, és önmagában elég okot jelent arra, hogy ne maradjon büntetés nélkül. A jelen ellenvélemény legyen a csatakiáltásom az ilyen események büntetlensége ellen...*⁷⁹¹

Ez azonban már a következő kérdéshez vezet, amely a Római statútum alapján szintén a korábbi büntetőeljárás elégtelenségére utal, vagyis az eljárásban bekövetkező indokolatlan késedelem problémájához.

A nemzeti eljárások időtényezőjét illetően a strasbourgi Bíróság megállapította, hogy a hatékony eljárás további feltétele, hogy azt hivatalból meg kell indítani, haladéktalanul, mielőtt a hatóságok tudomást szereztek az ügyről.⁷⁹²

*Az Egyezmény 2. cikke szerinti nyomozásoknak alkalmasnak kell lenniük a felelősök azonosítására és megbüntetésére. [...]*⁷⁹³

*Az állam ügynökeinek tevékenysége következtében bekövetkezett állítólagos jogellenes halálesetek kivizsgálásának hatékonysága érdekében általában szükségszerűként elvárható, hogy a felelős illetve az ügyben érintett személyektől független személyek folytassák azt le.*⁷⁹⁴

Az időtényező pontosítása hiábavaló kísérlet lenne. Az Emberi Jogok Amerikai-közi Bizottsága szerint például az ilyen ügyekben a nyomozást *haladéktalanul* le kell folytatni az áldozatok és a bizonyítékok megóvásának érdekében.⁷⁹⁵ Az

⁷⁹¹. Individual Concurring Opinion of Judge Alfonso Novales-Aguirre, Blake v. Guatemala, Judgement on the Preliminary Objections of July 2, 1996 IACHR

⁷⁹². *ibid.* ill. Ihan v. Turkey 63 §,

⁷⁹³. Bazorkina ügy 117. §

⁷⁹⁴. Bazorkina ügy 118. §, hivatkozva: Güleç v. Turkey judgment of 27 July 1998, Reports 1998-IV, §§ 81-82; and Ögur v. Turkey [GC], no. 21954/93, §§ 91-92, ECHR 1999-III).

⁷⁹⁵. Hernando Osorio Correa v. Colombia, Case 11.727, Report No. 62/00, OEA/Ser.L/V/II.111 Doc. 20 rev. at 191 (2000), § 25

ECHR szerint legalább az eljárás megindításában kell az államnak bizonyos gyorsaságot mutatnia.⁷⁹⁶

Annak ellenére, hogy az időtényező mérlegeléséhez szükséges szabályok sincsenek kőbe vésve,⁷⁹⁷ az eljárásokban bekövetkező indokolatlan késedelem gyakorlatilag azonos jogkövetkezményekkel jár, mint a sorozatos eljárási mulasztások. Mivel az ilyen eljárás nem érdemi/megfelelő, az adott ügy körülményeitől függően éppúgy megalapozhatja a súlyos emberi jogi jogsértést, mint az ügy elfogadhatóvá nyilvánítását az ICC előtt. Talán még inkább, mint az elmaradt eljárási cselekmények esetében, az indokolatlan késedelemnél is érdemes lehet megemlíteni a várható érveket a késlekedő állam részéről.

A már említett Bazorkina ügyben a nyomozás megindulásától számított négy és fél évvel az még mindig nem hozott eredményt, a felperes panasza szerint a nyomozást többször halasztották vagy függesztették fel a hatóságok.⁷⁹⁸ Oroszország ezt a csecsenföldi helyzet sajátosságaival magyarázta, hivatkozva többek között arra, hogy a nyomozásokat vezető ügyészek közül többeket megölték, súlyosan megsebesítettek vagy elraboltak a szóban forgó időszakban.⁷⁹⁹

„felmerül továbbá az azonnaliság és az ésszerű gyorsaság implicit követelménye. El kell fogadni, hogy létezhetnek olyan akadályok és nehézségek, amelyek adott helyzetben gátolhatják a nyomozás folyamatát”⁸⁰⁰

A késedelmet illetően nem szabad megfélemlenünk az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények tényleges környezetéről, amely az emberi jogok súlyos, tömeges megsértését, gyakorlatilag háborús viszonyokat jelent. Ez önmagában vezethet késedelemhez bármilyen jogi eljárásban, amely mindenképpen figyelembe veendő az eljáró állam szándékainak értékelésekor. A fent idézett ügyben az orosz hatóságok hasonló helyzetben működnek Csecsenföldön. Ennek ellenére, bár az ECHR tudomásul vette az Orosz Kormány erre vonatkozó érveit, megállapította, hogy:

Míg bizonyos fokú mentséget jelentenek a késedelemre a Csecsenföldön uralkodó és a Kormány által hivatkozott kivételes körülmények, a Bíróság úgy véli, hogy a késedelem mértéke a jelen esetben már nyilvánvalóan

^{796.} Bazorkina, §§ 119-122

^{797.} Jesus Mohamad Capote, Andres Trujillo et al. v. Venezuela, Case 4348-02, Report No. 96/06, Inter-Am. C.H.R., OEA/Ser.L/V/II.127 Doc. 4 rev. 1 (2007) para. 72.

^{798.} Bazorkina, 113.

^{799.} *ibid.* 114.

^{800.} Hivatkozva: Yaşa v. Turkey, § 102-104; Çakici v. Turkey, §§ 80, 87, 106; Tanrikulu v. Turkey, § 109; and Mahmut Kaya v. Turkey §§ 106-107

*meghaladott minden elfogadható korlátot, amely az ilyen súlyú bűncselekményekkel kapcsolatban még tolerálni lehet.*⁸⁰¹

Valószínűleg hozzájárult ehhez, hogy az 1999 augusztusában eltűnt személy édesanyját (az ügy felperesét) csak hat hónappal a nemzeti eljárás megindítása után hallgatták ki, hogy nemzeti ügyben eljáró ügyész több utasítása elítélte a késelemeket és hogy a legtöbb nyomozati cselekményt, amely egyáltalán történt az ügyben 2003 decembere után hajtották végre, amikor az ECHR elé utalt panaszról az Orosz Kormány értesült.⁸⁰²

A már említett Kaya ügyben a nyomozati munka nehézségeként az adott térségben valóban intenzív terrorizmus, és nem egyfajta fegyveres konfliktus okozta problémák merültek fel az eljárási hiányosságok magyarázataként. Ezeket azonban a Bíróság elutasította, hiszen a helyszíni vizsgálatok közül több pótolható lett volna, az eljáró hatóságok helyzetnek megfelelő magatartásával:

*A Bíróság elfogadja, hogy a helyszíni post-mortem és törvényszéki vizsgálatok lefolytatására olyan, terrorista erőszaknak kitett területen került sor, amely különösen megnehezíthette a bevett gyakorlatok követését. [...] Ezért meglepő, hogy sem az orvos, sem az ügyész nem kérte a holttest biztonságosabb helyre történő átszállítását, amely lehetővé tette volna a holttest, a ruházat és a lőtt sebek részletes vizsgálatát.*⁸⁰³

Ezáltal az ECHR elutasította, hogy ilyen alapvető – helyszíntől elszakítható – törvényszéki vizsgálatok elmaradjanak a körülményekre való hivatkozással. Így tehát véleményem szerint, ha egy állam egy adott terület felett legalábbis időleges kontrollal rendelkezik, a joghatóságába tartozó ügyek kivizsgálása a fenti keretek között elvárható tőle. Amennyiben az ehhez szükséges minimális ideig sem képes a területen hatásköreit gyakorolni, terrorizmus, felkelők vagy egyéb hasonló ok miatt, akkor viszont nyilvánvalóan a komplementaritás másik eleme, az állami képesség hiánya miatt válik az ügy elfogadhatóvá az ICC előtt.

Csak részben kapcsolódik az időtényezőhöz, sokkal inkább az eljárás megindításához, hogy az ilyen ügyekben zajló nyomozásoknak *hivatalból meg kell indulniuk*. Ez egyrészt jelenti azt, hogy amint a hatóság tudomást szerez a problémáról, nem várhat további feljelentésre, formális eljárás kezdő aktusra – *motu*

^{801.} *ibid.* 121. §

^{802.} Bazorkina, 113.

^{803.} Kaya ügy 89. §

proprio indítandó a nyomozás.⁸⁰⁴ Más, hasonló összefüggésben a vizsgálat indítás kötelezettsége, és nem pusztán lehetősége volt hangsúlyos az *ex officio* fordulat használatában.⁸⁰⁵

A fentiek alapján az emberi jogi bíróságok gyakorlatából az alábbi feltételrendszer látszik alkalmazhatónak az ICC előtt kérdéssé váló nemzeti eljárások érdemi természetének megállapítására:

1. Pártatlanság: az elfogulatlan vizsgálat formális alapkövetelménye, hogy a nyomozást végző hatóság *de iure* és *de facto* is elkülönüljön a vádlottól⁸⁰⁶
2. Alaposság: az eljárás során tanúsított kellő gondosság megfogalmazásaként értelmezhető, hogy a hatóságoknak „minden ésszerű lépést meg kell tenniük a válaszok megtalálása érdekében”⁸⁰⁷
3. Gyorsaság: az eljárási cselekményeket ésszerű határidőn belül meg kell tenni. Ez magában foglalja az eljárás hivatalból történő megindításának kötelezettségét, haladéktalanul (*as soon as practicable*) és feltétel nélkül, amint a hatóság tudomást szerzett a jogsértésről.⁸⁰⁸
4. Hatékonyság: minden valószínűség szerint ez a legszubjektívebb feltétel. A Római statútum kodifikációja során különös figyelemmel próbálták elkerülni e jelző használatát. Az állam szuverenitásának tisztelete miatt nemzetközi bíróság általában e kérdésben csak igen visszafogott nyilatkozatokat tehet. E követelmény összefoglalásaként értékelhető az IACHR megállapítása: „Az ilyen nyomozásokban minden rendelkezésre álló jogi eszközt fel kell használni az igazság megállapítása, a nyomozás lefolytatása, a cselekmények kitervelőinek és tényleges elkövetőinek felkutatása, letartóztatása, bíróság elé állítása és megbüntetése érdekében, különösen, ha ezek a személyek az Állam tisztségviselői, vagy azok közül kerülhetnek ki.”⁸⁰⁹

^{804.} Bazorkina, 117

^{805.} *L. mutatis mutandis*: İlhan v. Turkey, Grand Chamber Judgement, 2000. június 27. §63. v.ö.: Black's Law Dictionary, 616. o.

^{806.} L.: *Kaya*, §§ 87, 91; Inter-American Court of Human Rights: Case of Baldeón-García v. Perú Judgment of April 6, 2006 (Merits, Reparations, and Costs), § 95; Case of Durand and Ugarte. Judgment of August 16, 2000. §§ 125 and 126; and ECHR *Nachova*, § 112.

^{807.} Jesus Mohamad Capote, Andres Trujillo et al. v. Venezuela, Case 4348-02, Report No. 96/06, Inter-Am. C.H.R., OEA/Ser.L/V/II.127 Doc. 4 rev. 1 (2007), § 68

^{808.} *ibid.* 72

^{809.} L. még: *Kaya*, bek. 107, *Oğur v. Turkey*, 88. bek.

5. Módszertani, nem eredmény-központú minősítés: A nyomozás lefolytatásának feladata nem eredménykötelezettség.⁸¹⁰ A hatékony vagy megfelelő jogorvoslat illetve a tényleges eljárás megállapításának nem lehet feltételül szabni az adott nyomozás eredményét (az elkövető megbüntetését vagy akár azonosítását). Nyilvánvaló azonban, hogy ha az elkövető azonosítható, egyéb körülmények fennállta nélkül megbüntetése elvárható.

Ez utóbbi feltétel jelentheti a nemzetközi büntető boszorkányüldözést vizionáló félelmek elleni legfontosabb garanciák egyikét.⁸¹¹ Ahogy a nemzeti, úgy a nemzetközi büntetőeljárás sem kizárólag a büntetés elrendelése és végrehajtása végett jött létre. Az ECHR Bazorkina ügyben tett megállapítása az ICC által is jól használható üzenet lehet, amely a komplementaritás esszenciáját továbbíthatja az államok felé: ez a vizsgálat nem az eredményre, hanem az alkalmazott módszerekre vonatkozik.

Megjegyzendő továbbá, hogy akármilyen negatív legyen is a korábbi eljárás nemzetközi megítélése utólag, az abban hozott ítélet alapján ténylegesen letöltött büntetés a nemzetközi eljárásban kiszabott büntetésbe beszámítható – sőt, beszámítandó.⁸¹²

A Statútum szövege szerint az ügy elfogadhatósága akkor állapítható meg, ha az állam az igazságszolgáltatás „teljes vagy súlyos összeomlása vagy hiánya miatt képtelen arra, hogy a vádlottat elfogja, vagy a szükséges bizonyítékokhoz és tanúvallomásokhoz hozzájusson, vagy egyébként az eljárást lefolytassa.”⁸¹³ Egyes javaslatok teljes vagy részleges bénultságot is elégnek tartottak, de a delegációk többsége ennél szigorúbb feltételekhez ragaszkodott.⁸¹⁴ Kompromisszumként fogadták el a jelenlegi, súlyos akadályoztatás követelményét. E különbségre nézve szolgált tragikus gyakorlati példával a Kongói Demokratikus Köztársaság esete.

Az állam alkalmatlansága a büntetőeljárás lefolytatására egyúttal elérheti az állam és a jogalkalmazási apparátus olyan fokú bénultságát, amikor az már képtelen lesz nem csak az eljárás lefolytatására, de a szükséges nemzetközi segítség kérésére is: a Római statútum ilyen esetekre egyfajta biztonsági hálóként

^{810.} Bazorkina, § 118

^{811.} HENRY KISSINGER: *Pitfalls of Universal Jurisdiction* 86-97. o.

^{812.} Bazorkina. 118§7-8. bek.

^{813.} Római statútum, 17.cikk (3)

^{814.} JOHN T. HOLMES: *The Principle of Complementarity*, 48-49. o.

lehetővé teszi, hogy a Bíróság az érintett állam jóváhagyása nélkül annak területén bizonyítékokat gyűjtsön.⁸¹⁵

Véleményem szerint a Statútum egyik legnagyobb hiánya, hogy a komplementaritás leírásából hiányzik a büntetés mellőzésével záruló eljárások minősítése. Eldönthetetlen jelenleg a kérdés, hogy elfogadhatónak minősül vagy minősülhet-e egy ügy, ha a próbára bocsátás, a vádemelés elhalasztása vagy vádalku alkalmazása mellett döntenek a hatóságok, nem is beszélve arról, ha a már elítélt elkövetőt kegyelemben részesítik. Bár maga az eredmény (a büntetés kiszabása és végrehajtása) nem veendő figyelembe a nemzeti eljárás minősítése során, ha egy állam szervezeten, szisztematikusan alkalmazza az amnesztia valamely formáját, akkor így kijátszhatja a komplementaritás rendszerét.⁸¹⁶ A megoldás egyetlen lehetősége jelenleg e kérdésben is az eseti bírói mérlegelés lehet, hiszen a Statútum szövege az eset összes körülményének vizsgálata alapján elképzelhetőnek tartja, hogy a Bíróság úgy ítélje meg, hogy a nemzeti eljárás összeegyeztethetetlen az elkövető felelősségre vonásának szándékával,⁸¹⁷ de másrésztől úgy is dönthet, hogy az ICC esetleges eljárása nem szolgálja az igazságszolgáltatás érdekeit.⁸¹⁸

A Nemzetközi Jogi Bizottság 1994-es tervezete még tartalmazott első ránézésre releváns szabályozást: a „Kegyelem, próbára bocsátás és a büntetés megváltoztatása” című 60. cikk azonban ezen intézmények alkalmazhatóságát szabályozta volna az ICC saját ítélete után. A viszonylag bonyolult szabályrendszer kereteit az ICC ítélete és az azt végrehajtó állam általánosan alkalmazható, tehát nem egyéni, hanem jogszabályon alapuló kegyelem jelentették. Így a fent vázolt probléma továbbra is csak eseti bírói mérlegelés útján oldható fel.

Hiányzik továbbá az igazságtételi és megbékélési bizottságok eljárásának minősítése. Ezt az alternatív igazságtételi formát a világ számos pontján alkalmazzák jelenleg is. Ilyen esetekben az általános szabályokat alkalmazva egyrészt az Ügyész diszkrecionális jogkörébe kerül a döntés, hogy megindítja-e egyáltalán az elfogadhatósági eljárást, vagy sem,⁸¹⁹ másrészt a Tárgyalás Előkészítő Kamara is minősítheti elfogadhatatlannak az egyes ügyeket:⁸²⁰ a Római

⁸¹⁵ MAOGOTO: *op. cit.*, 110. o. Római statútum 54. cikk 3 (d); 57. cikk 3. (d) és 99. cikk 4. bekezdések alapján

⁸¹⁶ HELMUT GROPPENGIEBER MEIBNER: *Amnesties and the Rome Statute of the International Criminal Court*, 287. o.

⁸¹⁷ Római statútum, 17. cikk (2) c. pont

⁸¹⁸ Római statútum, 53. cikk (2) c. pont; MAHNOUSH H. ARSANJANI: *Jurisdiction and Trigger Mechanism of the ICC...*, 75. o.

⁸¹⁹ Ennek keretét l.: Policy Paper on the Interest of Justice, 2007. szeptember. (Ref-ICC-OTP-InterestsOfJustice)

⁸²⁰ Római statútum, 53. cikk (3) b. pont

statútum az „igazságszolgáltatás érdekeire” való hivatkozással teszi lehetővé az alternatív eljárások minősítését.⁸²¹

V.4. Együttműködés a tagállami hatóságokkal

Akár a képesség, akár az akarat hiánya akadályozza meg az államot az eljárások lefolytatásában, az állam saját nyomozati szerveinek munkája gyakorlatilag megkerülhetetlen marad az ICC eljárásokban.⁸²² saját rendőrség nélkül a Nemzetközi Büntetőbíróság önmagában a politikai zsargonnal élve „béna kacsa”.⁸²³ A komplementaritás rendszerét tárgyalva nem kerülhetjük meg azokat a módszereket, amelyekkel az ICC – vagy ha úgy tetszik a tágabb értelemben vett nemzetközi közösség – eléri az egyes államok együttműködését a nyomozati cselekmények végrehajtása során.

Az is könnyen elképzelhető, hogy eljárás lefolytatására irányuló állami akarat hiánya a nemzetközi törvényszékekkel való együttműködési kötelezettség be nem tartásaként realizálódik, vagy azt eredményezheti – helyesebben mindkét sajnálatos jelenség gyakorlatilag azonos okok alapján állhat be, és eredményük tekintetében nehéz ezeket elhatárolni egymástól. Például ha a nemzeti eljárás azért nem fogadható el érdemi eljárásként, mert az állam meg kívánja óvni az elkövetőt a nemzetközi felelősségre vonástól, akkor ezáltal egyrészt az állami akarat hiányát fejezi ki, másrészt ennek megjelenési formája az együttműködés hiánya lesz.

Az államok együttműködésre kényszerítésének jogtechnikai nehézségeit mutatja a Blaskiç ügyben kiadott végzés következtében kirobbant polémia.⁸²⁴ egyének és államok felelőssége többszörös átfedést mutat e kérdésben, és a nemzetközi büntetőjog szabályai csak az egyénnel szembeni kényszerítő cselekményeket teszik lehetővé. A kibontakozó kép tehát igen pesszimista: az ICC csak az állami képesség és akarat hiányában jogosult eljárni – az állam segítségével nélkül viszont gyakorlatilag nem képes erre.⁸²⁵ Mivel a joghatóságba tartozó bűncselekmények többségét jellemzően kormányzati támogatással vagy egyenesen utasításra követik el, nem valószínű, hogy egy, az elkövetésben részes kormányzat élen járna a bűncselekmények felderítésében,⁸²⁶ kivéve persze, ha

^{821.} KIRS ESZTER: *A nemzetközi büntetőjogi felelősségrevonás...*, 83-85. o.

^{822.} REMIGIUS CHIBUEZE: *The International Criminal Court: Bottlenecks to Individual Criminal Liability in the Rome Statute*, 210. o.

^{823.} A kifejezés magyarázatát l. JOHN COPELAND NAGLE: *The Lamé Ducks of Marbury*, 317-319.

^{824.} L. fenn, 31. o.

^{825.} PAOLO BENVENUTI: *Complementarity of the ICC*, 49-50. o.

^{826.} MADELINE MORRIS: *The Democratic Dilemma of the Internatinonal Criminal Court* 591. o.

az előző, megdöntött rendszer által végrehajtott atrocitásokról van szó. A Római statútum már részben (a részes államok vonatkozásában) elébe ment a hasonló helyzeteknek, és megteremtette a személyek kiadására vonatkozó együttműködési kötelezettséget.⁸²⁷

A főügyész legfontosabb feladatai a nyomozás során a kontinentális ügyészek feladataival gyakorlatilag teljesen megegyeznek. Az ügyész kötelességei „az igazság megállapításának”⁸²⁸ alárendeltek. Ezért a nyomozás „során egyaránt megvizsgálja a bűnösség mellett és a bűnösség ellen szóló bizonyítékokat”⁸²⁹. Az ügyész több olyan funkciót is gyakorol, amelyek érvényesülése mögöttes állami hatalom és kikényszerítésükre képes erő hiányában legalábbis megkérdőjelezhető. Az ügyész a fenti kiterjesztéssel bizonyítékokat gyűjthet és vizsgálhat meg; *beidézheti* és kihallgathatja a gyanúsítottakat, sértetteket és tanúkat.⁸³⁰ Ez az idézés karhatalom híján kizárólag az államok támogató együttműködésével valósulhat meg.⁸³¹ Az együttműködés megkönnyítésére az ügyész több intézkedést tehet saját hatáskörében. Természetesen minden további együttműködés alapja, hogy az ügyész ilyen irányú kéréssel fordulhat államokhoz és nemzetközi szervezetekhez,⁸³² a részes államok pedig az ilyen megkereséseket kötelesek teljesíteni.⁸³³ Az elkövetett bűncselekményekre vonatkozó információk az *ad hoc* törvényszékek gyakorlatában tapasztaltak alapján könnyen kötődhetnek katonai vagy titkosszolgálati információkhoz.⁸³⁴ Különösen fontos ezért, és a valószínű együttműködési hajlandóságot nagyban növelheti, hogy az ügyész saját hatáskörében köthet olyan, szükségesnek látszó megállapodást, amelyben akár arra is kötelezettséget vállalhat, hogy „az eljárás egyik szakaszában sem hoz nyilvánosságra olyan dokumentumokat vagy információkat, amelyeket azzal a feltétellel kapott, hogy titokban tartja, és amelyek kizárólag új bizonyítékok feltárását szolgálják, kivéve, ha az a személy, aki az információt szolgáltatotta, a nyilvánosságra hozatalhoz hozzájárul”.⁸³⁵ A főügyész közvetlenül is folytathat nyomozást az érintett állam területén, vagy az együttműködés általános szabályiról szóló IX. fejezet rendelkezéseinek megfelelően,

⁸²⁷ Római statútum 89. cikk szerint: „A Bíróság bármely olyan Államnak előterjeszthet személyek letartóztatására és átadására irányuló megkeresést, [...] amelynek területén az adott személy található, és az adott Állam együttműködését kéri az adott személy letartóztatása és átadása érdekében. A Részes Államok a jelen Fejezet rendelkezései és nemzeti eljárási szabályaik szerint teljesítik a letartóztatás és az átadás iránti kérelmet.”

⁸²⁸ Római statútum, 54. cikk 1. (a)

⁸²⁹ *ibid.*

⁸³⁰ Római statútum 54. cikk 3. (b)

⁸³¹ BERT SWART-GÖRAN SLUITER: *The international criminal court...*, 91. o.; MATTHEW BRUBACHER: *Prosecutorial Discretion within the International Criminal Court*, 88. o.; LYN S. STEVENS: *Towards a Permanent International Criminal Court*, 246. o.

⁸³² Római statútum 54. cikk 3. (c)

⁸³³ Római statútum 86. cikk, (1)

⁸³⁴ *ICTY Manual...*, 27. o.; *ICTY Eljárási és bizonyítási szabályzat*, 70. szabály,

⁸³⁵ Római statútum 54. cikk (3) e.

vagy akár a fejezet keretein túl, a Tárgyalás Előkészítő Tanács ilyen irányú kifejezett felhatalmazása alapján.⁸³⁶

A joghatóságba tartozó bűncselekményekre, azok súlyára és brutalitására tekintettel már a nyomozás során több áldozatvédelmi rendelkezést kell figyelembe venni. Az eljárás hatékonysága mellett további követelmény alapján az ügyész tiszteletben tartja a sértettek és tanúk érdekeit és személyi körülményeit, ideértve életkorukat, nemüket, egészségi állapotukat; figyelembe veszi a bűncselekmény jellegét, különösen, ha az nemi és szemérem elleni erőszakot, vagy gyermekek sérelmére elkövetett erőszakot foglal magában.⁸³⁷

A Római statútum 55. cikke sorolja fel a személyek jogait az ICC eljárásban – amely elsősorban a terheltek vonatkozásában értelmezhető jogokat tartalmazza, ráadásul lényegesen szűkebb felsorolást tartalmaz, mint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 9-15. cikkei – így némileg tautologikus szabálynak tűnnek. Amennyiben viszont az ICC megkeresése alapján a kihallgatást nemzeti hatóságok végzik, részben a sajátos, előre nem látható szabályok alapján működő intézményi háttér miatt a PPJNE tisztességes eljárással szembeni kritériumain túli elvárások is megjelennek. Ilyen többlet követelmény a hatóságok kioktatási kötelezettsége, arról, hogy alapos gyanú áll fenn arra, hogy a Bíróság joghatóságába tartozó bűntett miatt zajlik a kihallgatás;⁸³⁸ hogy a vallomás megtagadható anélkül, hogy hallgatását bűnössége vagy ártatlansága megállapításánál figyelembe vennék, valamint arról, hogy választása szerinti védő segítségét veheti igénybe, vagy ha nincs védője, azt számára kirendelnek, mindenkor, amikor az igazságszolgáltatás érdeke úgy kívánja, ellenszolgáltatás nélkül, ha az érintett személy nem képes azt megfizetni.⁸³⁹ Az emberi jogi egyezményekben foglalt követelményeken túli terhelti jogok – a nemzeti hatóságok eljárásában – nagymértékű hasonlóságot mutatnak az önvádra kötelezés tilalmának kibontását megtestesítő közismert „Miranda figyelmeztetésekkel”.⁸⁴⁰

^{836.} Római statútum, 57. cikk (3) d.

^{837.} Római statútum 54. cikk (1) b.

^{838.} Római statútum 55. cikk (2) a.

^{839.} Római statútum 55. cikk 2. A választott védő személyével kapcsolatos kritériumok hiányát érték nagyrészt megalapozott kifogások. L. SHABTAI ROSANNE: *Poor Drafting and Imperfect Organization: Flaws to Overcome in the Rome Statute*, 183-184. o. N.B. A szerző állításával szemben mindenesetre nehezen hihető ugyanakkor, hogy a nemzetközi büntetőjog egyes jellege miatt megkövetelt, a common law és római-germán megoldások kellő szintű ismerete egyszerre csak quebeci, kameruni, esetleg vaunatui jogászok esetében lenne vélelmezhető.

^{840.} AARON FICHTELBERG: *Democratic Legitimacy and the International Criminal Court*, 779. o. A gyakran idézett ügy háttérében egy 1963. októberi, Arizonában aláíratott vallomás áll, amelyben Ernesto Arturo Miranda elismerte rendőrségi kihallgatása során egy néhány nappal korábbi emberrablás és nemi erőszak elkövetését, a nyomtatvány szerint önkéntesen. Mivel nem lett kitanítva, ügyvédje sikerrel fellebbezett. A szövetségi Legfelsőbb Bíróság

A főügyész, de akár a terhelt is (védelemhez való jogát gyakorolva)⁸⁴¹ a Tárgyalás Előkészítő Tanácson keresztül,⁸⁴² egyes, különösen fontos, „egyedülálló alkalmat kínáló” bizonyítási eszközökhöz való hozzáférés céljából (amelyek a későbbiekben elengedhetetlenek lesznek a bírósági tárgyaláson) egyéb eszközökkel is rendelkezik az állami hatóságok együttműködésének minél hatékonyabbá tétele érdekében. Ilyen ügyészi kezdeményezés esetén a Tárgyalás Előkészítő Tanács kiadhat a nemzeti eljárás menetére vonatkozó ajánlást, elrendelheti jegyzőkönyv készítését, és a jogsegély érdekében szakértőt vagy a Tárgyalás Előkészítő Tanács vagy az Elsőfokú Tanács egy bíróját rendelheti ki.⁸⁴³ Amennyiben az ICC egy bírója megfigyeli az eljárást, akkor a megfigyelésen túl javaslatokat tehet, sőt utasításokat adhat a tárgyi és személyi bizonyítékok kezelését illetően is.⁸⁴⁴ A Római statútum szabályai a bizonyítási eljárásban a nemzeti hatóságok felé címzett intézkedések körét nem zárják le, helye marad az adott eset körülményeihez illő egyedi intézkedések megtételének is.⁸⁴⁵

Megállapítható tehát, hogy egyes esetekben a Tárgyalás Előkészítő Tanács az egyes jogrendszerekben ismert nyomozó ügyvéd helyébe lép, a védelem munkáját saját intézkedéseivel segíti.⁸⁴⁶

döntése után Mirandát újratárgyalt ügyében más bizonyítékok alapján bűnösnek találták, és letöltendő, húsz évnél hosszabb szabadságvesztésre ítélték. 1972-ben kegyelemben részesült, de néhány évvel később egy kocsmai verekezésben leszúrták. (L. The New York Times, Miranda Slain; Main Figure in Landmark Suspects' Rights Case, 1976. február 1.)

A nevét híressé tevő ítélet: Supreme Court Of The United States 384 U.S. 436 Miranda v. Arizona [...] Decided: June 13, 1966, különösen 1. (b), (d) és (e) pontok

^{841.} Római statútum, 57. cikk 3. (b):

„A letartóztatott, vagy az 58. cikk szerinti idézésre megjelent személy kérésére utasításokat ad ki, ideértve az 56. cikkben írt intézkedéseket, vagy a IX. Fejezet szerinti bármilyen együttműködést kérhet, amely a személy saját védelmére való felkészülésében szükséges lehet”.

vö.: Eljárási és bizonyítási szabályzat, 116. szabály (Bizonyítékok gyűjtése a védelem indítványára az 57. cikk 3. (b) szerint), Római statútum 18. cikk 6., 56. cikk 1. (a), Eljárási és bizonyítási szabályzat, 87. (védelmi intézkedések), 88. (különleges intézkedések) 114. szabály (egyedülálló nyomozati lehetőség),

^{842.} Vagy akár a Tárgyalás Előkészítő Tanács hivatalból is kezdeményezhet ilyen intézkedést, ha úgy ítéli meg, hogy az ügyész indokolatlanul nem kezdeményezte. L. Római statútum, 56. cikk 3. (a)

^{843.} Római statútum 56. cikk 2.

^{844.} Római statútum 56. cikk 2. (e)

^{845.} Római statútum 56. cikk 2. (f)

^{846.} KENNETH S. GALANT: *Role and Powers of Defense Counsel in the Rome Statute of the International Criminal Court*, 40. o.

V.5. Az együttműködés megtagadásától az elfogadhatóság megtámadásáig

Amennyiben az előzetes vizsgálati eljárás *nem* a Biztonsági Tanács kezdeményezésére indult, a főügyész tájékoztatja a részes államokat, és azokat a nem részes államokat is, amelyek „az adott bűntettek fölött általában joghatósággal rendelkeznének”⁸⁴⁷. A tájékoztatás pontos tartalmának vagy akár egyes formai kérdéseinek (titkos vagy nyilvános) meghatározása során az ügyész nagymértékű diszkréciót élvez, a Statútum szerint erre akkor van lehetősége, „amikor úgy véli, hogy bizonyos személyek védelme, bizonyítékok megsemmisítésének vagy bizonyos személyek szökésének megakadályozása miatt szükséges”⁸⁴⁸.

Amennyire a letéteményes munkája szükséges egy szerződés életében a részes felek és az aláíró államok egymás közötti kommunikációjához, annyira szükséges ez a 18. cikk szerinti értesítés ahhoz, hogy érdemi tartalommal töltsen meg az állami eljárások elsődlegességéről fent kifejtett célokat. A Statútum ezáltal egy újabb lehetőséget teremt arra, hogy az állam érdemi eljárást folytasson le, még akkor is, ha korábban azt bármilyen oknál fogva nem kezdte meg. Teljes jóhiszeműség mellett nehéz elfogadni, hogy bármely állam, amelynek *képessége* illetve akarata nem zárja ki az érdemi eljárások lefolytatását, ne értesülne már korábban a saját joghatóságába tartozó, kirívóan súlyos bűncselekmény elkövetéséről, amely az ICC joghatóságába is tartozik. A Statútum azonban erről nem vesz tudomást, és a szuverén államok érdekét valóban a végsőig tiszteletben tartva, még egy – utolsó előtti – esélyt biztosít az állami hatóságoknak arra, hogy megindítsák saját büntetőeljárásaikat. Ha az állam értesíti a Bíróságot, hogy megindítja, vagy megindította a nyomozást, a főügyész átengedheti annak lefolytatását az államnak, kivéve, ha a Tárgyalás Előkészítő Tanács, a főügyész megkeresésére, a nyomozást engedélyezi.⁸⁴⁹ A nyomozás megindítására vonatkozó döntés meghozatalára az államnak az értesítés átvételétől számított egy hónap áll rendelkezésre: ekkor még nem kell magát az eljárást megindítani, erre nézve tulajdonképpen nem is találunk irányadó határidőt, de a nyomozás nemzeti hatóságoknak történő átengedésétől számított hat hónapon túl az ügyész bármikor felülvizsgálhatja az erre vonatkozó döntést, „ha a körülmények lényegesen megváltoztak az Államnak a megfelelő nyomozás lefolytatására való hajlandósága, vagy képessége tekintetében.”⁸⁵⁰

⁸⁴⁷. Római statútum 18. cikk (1)

⁸⁴⁸. Római statútum 18. cikk (1)

⁸⁴⁹. Római statútum, 18. cikk 2.

⁸⁵⁰. Római statútum, 18. cikk 3.

A fenti lépés azonban nem az egyetlen eszköz az ügyészség kezében: az állami hatóságok eljárása nem kerül ki az ICC figyelméből, épp ellenkezőleg: a főügyész a nyomozás átengedése után bármikor kérheti az érintett Államot, hogy rendszeresen értesítse a nyomozás és az azt követő büntetőeljárás lefolyásáról.⁸⁵¹ A Részes Államok statútumban foglalt kötelezettsége, hogy indokolatlan késedelem nélkül válaszoljanak az ilyen kérelmekre.⁸⁵² A nyomozás átengedésével az ügyész nem veszíti el teljesen nyomozati jogkörét: amennyiben egyedülálló lehetőség kínálkozik fontos bizonyíték megszerzésére, vagy jelentős a bizonyíték megsemmisülésének veszélye, bármikor kérhet rendkívüli felhatalmazást a tárgyalás-előkészítő tanácstól arra, hogy „a bizonyítékok megóvása érdekében szükséges nyomozati cselekményeket tegyen”.⁸⁵³

A fenti döntések szinte mindegyikét megtámadhatja az érintett állam.⁸⁵⁴ A Statútum szövege alapján vélemezhető, hogy a rendkívüli nyomozati cselekmény lefolytatására engedélyt adó Tárgyalás Előkészítő Tanács döntés természeténél fogva nem támadható meg. Az ICC joghatóságának és az ügy elfogadhatóságának megtámadása a komplementaritás másik oldala, amely jelentősége az egyének felé megjelenített jogbiztonsági garanciákon túl részben abban rejlik, hogy az államok kezébe adja azokat a eszközöket, amelyekkel kikényszeríthetik saját joghatóságukat az esetleges főügyészi túlkapásokkal szemben.⁸⁵⁵

A joghatóságot (itt és most az elfogadhatóságot is ideértve), pontosabban az arról szóló bírósági döntést, megtámadhatja a terhelt és az eljárásban más minőségben idézett magánszemély, vagy az ügyben egyébként joghatósággal rendelkező részes fél vagy azt elfogadó más állam. A Római statútumban részes fél csak akkor támadhatja meg az ICC joghatóságát, ha saját maga kívánja lefolytatni az eljárást, és a nyomozást már legalább *megkezdte*: a 19. cikk vonatkozó pontjában használt igeidő („az ügyben nyomozást folytat vagy folytatott”)⁸⁵⁶ egyértelműen erre utal. Természetesen, kérhet még a Bíróságtól joghatóságra vonatkozó kifejezett döntést az ügyész is. A joghatóság vitatása esetén lefolytatott eljárásban annak kezdeményezőin kívül kifejtheti álláspontját az, aki az ügyet eredetileg a Bíróság elé utalta, és végül, de nem utolsósorban a sértettek is.⁸⁵⁷

^{851.} Római statútum, 18. cikk 5.

^{852.} Római statútum, 18. cikk 5.

^{853.} Római statútum 18. cikk 6.

^{854.} Római statútum 19. cikk

^{855.} GERHARD HAFNER-KIRSTEN BOON-ANNE RÜBESAME- JONATHAN HUSTON: *A Response to the American View*, 112-113. o.

^{856.} Római statútum, 19. cikk (2) b. (it is investigating or prosecuting the case or has investigated or prosecuted)

^{857.} Eljárási és bizonyítási szabályzat, 59. szabály, 1. (a)-(b)

A joghatóság megtámadásának jogát minden, fentiekben felsorolt személy csak egyszer gyakorolhatja egy eljárás keretében, mégpedig legkésőbb a tárgyalási szakasz megkezdésekor.⁸⁵⁸ A joghatósággal szembeni ennél későbbi vagy megismételt kifogásokra, kivételes esetben és csak a Bíróság külön engedélyével kerülhet sor. Az ügy elfogadhatósága e tekintetben már nem vonható össze a joghatósággal, mivel az elfogadhatóság a tárgyalási szakasz megkezdése utáni megtámadása csak akkor engedélyezhető, ha az elkövető ügyét már más fórumon jogerősen lezárták, és ezért az ICC eljárás lefolytatása a kétszeres ítélet tilalmába ütközne.⁸⁵⁹

A joghatósággal szembeni kihívások koncepciója magában rejti a büntetőeljárás ellehetetlenítését, indokolatlanul hosszúra nyújtásának lehetőségét. Ezt a fajta tulajdonképpeni obstrukciót a Statútum több szabálya próbálja jó előre visszaszorítani, hiszen nemcsak a nemzetközi közösség és az azt képviselő ICC, hanem a tisztességes eljárás követelményeivel is ellentétes lenne.⁸⁶⁰ Ilyen, általános jellegű keretszabály – amely azonban a nemzetközi büntetőbírók agitálásának ismeretében komoly fegyverré válhat – az államoknak azon kötelezettsége, miszerint a joghatósággal szembeni kifogásaikat a tárgyalás megkezdésekor, vagy azelőtt a *lehető leghamarabb* kell megtenniük. Az obstrukciót nem nehezíti, de „hatékonyságát” nagymértékben lerontja azon szabályok együttese, amelyek alapján leszögezhetjük, hogy a joghatóság vizsgálata nincs minden tekintetben halasztó hatállyal a folyamatban lévő büntetőügy érdemi, ICC általi vizsgálatára.

Az ICC eljárásának minden fázisa szinte zavartalanul haladhat tovább, miközben a Tárgyalás Előkészítő Tanács (a tárgyalási szakasz kezdetén, vagyis a vád megerősítése után az Elsőfokú Tanács) a joghatóságot, illetve az ügy elfogadhatóságát érintő kifogást is megvizsgálja. Igaz ugyan, hogy a vizsgálat idejére a nyomozást fel kell függeszteni,⁸⁶¹ de a főügyész közben – éppen úgy, mint a nyomozás önkéntes átengedése után, az ott ismertetett kiemelt esetekben⁸⁶² – bírói engedéllyel nyomozati cselekményeket végezhet: tanúkat hallgathat meg, vallomásokot vehet fel, és folytathatja a bizonyítékoknak azon a begyűjtését és vizsgálatát, amelyek már a kifogás megtétele előtt megkezdett.⁸⁶³ Talán ennél is fontosabb, hogy a letartóztatási parancs kiadása után az érintett személyek eltűnésének megakadályozása iránti együttműködést kérhet az államoktól.⁸⁶⁴ Em-

^{858.} Római statútum, 19. cikk, 4.

^{859.} *ibid.*

^{860.} GORAN SLUITER: *The Surrender of War Criminals to the International Criminal Court*, 617. o.

^{861.} Amennyiben azt joghatósággal rendelkező, vagy olyan állam kérte, akitől a joghatóság elfogadását be kell szerezni. L. Római statútum, 19. cikk 7.

^{862.} Római statútum 18. cikk 6.

^{863.} Római statútum 18. cikk 8. b

^{864.} Római statútum 18. cikk 8. c.

beri jogi szempontból ha nem is aggályos, de igencsak komplex helyzeteket eredményezhet ez a szabály a jövőben, különösen a 95. cikk fényében. Eszerint ugyanis megtagadható a terhelt átadása az ICC részére az elfogadhatóság kifogásolása miatt, a Bíróság határozathozataláig, amennyiben egyáltalán a bizonyítás felvétel folytatását a Tárgyalás Előkészítő Tanács engedélyezte.⁸⁶⁵ A formális jogi logika szabályai szerint a két szabály együttesen teljesül akkor is, ha a megkeresett állam a kifogás eldöntése előtt már átadja a terheltet az ICC-nek, mindazonáltal ennek praktikus megvalósulására aligha van esély. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy az állam hoz jobb esetben valóban hatékony intézkedéseket a terhelt eltűnésének megakadályozása érdekében, ami viszont mindenképpen a személyi szabadság valamifajta korlátását jelenti. Demokratikus országokban az ilyen intézkedés bírói döntést igényel, ami viszont funkcionáló jogalkalmazást tételez fel: az az állam, amelyik képes egy ICC ügyben terhelt személy szabadságának emberi jogi sztemderdeknek megfelelő korlátozását megvalósító intézkedés végrehajtására, az valószínűleg az érdemi eljárás lefolytatására is képes, ráadásul az őrizet bármilyen formájának megfelelő kivitelezésével erősíti azt a Statútum egészét végigkísérő vélelmet, hogy az érdemi eljárás lefolytatását óhajtja is.⁸⁶⁶

Eljárásjogi értelemben nem elhanyagolható továbbá az sem, hogy a kifogás benyújtása nem befolyásolja a kifogás benyújtása előtt hozott főügyészai aktusok vagy bírósági határozatok, illetőleg parancsok érvényességét.⁸⁶⁷ Összességében tehát megerősödő bírói kontroll mellett, és komoly korlátok közzé szorítva ugyan, de a nyomozati munka folytatódhat.

A joghatóságról szóló kifejezett döntés a Fellebbviteli Tanács előtt megfellebezhető,⁸⁶⁸ Az ügyész felülvizsgálatot is kérhet elutasító határozat ellen, új tények felmerülése esetén.⁸⁶⁹

Az államok perspektívájából vizsgálva ezt a kérdést, az együttműködés jogszerű elutasításának néhány lehetősége rejlik a Statútum Nemzetközi együttműködés és jogsegély című IX. fejezetében. A terhelt átadása iránti megkeresés (amely mindig az ICC-től érkezik az államok felé) több esetben megtagadható, de legalábbis késleltethető: ez a módszer már lényegesen komolyabb akadályokat állíthat a nemzetközi szervek munkája elé.

^{865.} Római statútum 95. cikk

^{866.} MOHAMED EL ZEIDY: *Critical Thoughts on Article 59(2) of the ICC Statute*, 453. o.

^{867.} Római statútum 19. cikk 9.

^{868.} Római statútum, 82. cikk 1. (a)

^{869.} Római statútum 19. cikk 10.

Elhalasztható a kérelem teljesítése, ha az egy másik ügyben folytatott büntető-eljárást, a nyomozást is ideértve, akadályozna.⁸⁷⁰ A halasztás idejét illetően az ICC és az adott állam megállapodása irányadó, de a kialakult időtartam nem lett hosszabb annál, mint amennyi idő a megkeresett államban egy nyomozás vagy büntetőeljárás befejezéséhez szükséges.⁸⁷¹ Az évekig húzódó hazai eljárásokból kiindulva e szabály igen komoly veszélyt jelent a nemzetközi büntetőeljárás későbbi lefolytatására, amennyiben más államokban is hasonlóan elhúzódo büntetőügyekkel szembesülne az ICC. Ilyen hosszú idő alatt bizonyítékok veszhetnek el, a tanúk egy része a bizonytalan körülmények miatt vonakodhat vallomást tenni olyan helyi hatalmasságok ellen, akik nincsenek az ICC tényleges őrizetében.

Az ICC támogatói között szinte hírhedtté vált a 98. cikk, különösen a második bekezdés szabályai. A 98. cikk szabályozza azokat a nemzetközi jogban meggyökeresedett különböző mentességeket, amelyek tiszteletben tartása nélkül szinte el sem képzelhető az ICC nemzetközi jogrendbe történő beillesztése. A Nemzetközi Bíróságnak a Yerodia ügyben hozott ellentmondásos ítélete után mindenképpen légvár lenne az államok lelkes közreműködésére számítani olyan terheltek letartóztatására és átadására vonatkozó kérelmek teljesítése esetén, akiknek átadása az állam korábbi nemzetközi kötelezettségvállalásával lenne ellentétes. A 98. cikk szavai alapján azt feltételezhetnénk, hogy nem minden korábbi kötelezettségvállalás zárja ki az ICC megkeresések teljesítését. A 98. cikk első bekezdésének szövege alapján a nemzetközi jogi normakonfliktus speciális eseteként a Római statútum alapján a megkeresés teljesítésére vonatkozó kötelezettség akkor nem élvez elsőbbséget más nemzetközi kötelezettség teljesítésével szemben, ha ezzel az állam az állami immunitás, a diplomáciai mentesség vagy harmadik állam tulajdona tekintetében követne el jogsértést. Logikusan ez a *lex specialis* szabály alkalmazását jelenti, a nevezett kivételek tiszteletben tartásával. A Statútum talán legnagyobb öngólja a következő bekezdésben rejlik, amelyet eredetileg a katonai jogállási megállapodások (*Status of Forces Agreements – SOFA*) és az azokban foglalt joghatósági klauzulák tiszteletben tarthatósága érdekében foglaltak a szerződés szövegébe.⁸⁷² Erre azonban csak a „küldő Állam” fordulat használata utal a végleges szövegben.⁸⁷³ Így az egyes speciális kiadatási megállapodások is e cikkely hatálya alá tartoz-

^{870.} Római statútum 94. cikk 1.

^{871.} Római statútum 94. cikk 1.

^{872.} ROBERT CRYER, HAKAN FRIMAN, DARRYL ROBINSON, ELIZABETH WILMSHURST: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 176. o.

^{873.} Római statútum 98. cikk 2. „A Bíróság nem terjeszthet elő olyan átadás iránti megkeresést, amely a Megkeresett Államot arra kényszerítené, hogy olyan fennálló nemzetközi szerződéses kötelezettségével ellentétesen cselekedjen, amely szerint a küldő Állam hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy az adott Államhoz tartozó személyt átadhassa a Bíróságnak, kiéve, ha a Bíróság előzetesen megszerzi a küldő Állam együttműködését az átadáshoz szükséges hozzájáruláshoz.”

hatnak. Mivel a bekezdés semmilyen időtényezőt,⁸⁷⁴ sem az egyezmények pontos körét meghatározó rendelkezést nem tartalmaz, a tétongó joghézag kiváló lehetőséget jelentett az Egyesült Államok diplomáciájának a Bush kormányzat ICC ellenes intézkedései közül a Bíróság tekintélyét és érdemi munkáját talán leginkább lejártni képes cselekménysorozat megtételére. Az USA a világ talán összes államát igyekezett rávenni olyan kétoldalú egyezmények megkötésére, amely kizárná az Egyesült Államok állampolgárainak vagy nevében eljáró személyek átadását az ICC bármilyen megkeresésére, kifejezetten hivatkozva a 98. cikk 2. bekezdésben rejlő lehetőségre.⁸⁷⁵ Ugyanakkor ez nem a joghatóságot kizáró tényező, hanem a személyek átadásának megakadályozásával egy, a joghatóság gyakorlását *de facto* kizáró szabály.⁸⁷⁶

V.6. A felfüggesztéstől a megszüntetésig: a Biztonsági Tanács

A Biztonsági Tanács és az ICC kompetenciáinak lehetséges ütközése egyrészt az eljárás megindításával kapcsolatban merült fel.⁸⁷⁷ A potenciális hatásköri ütközések másik oldalát tükrözi a Római statútum 16. cikke, miszerint ha „a Biztonsági Tanács az Egyesült Nemzetek Alapokmánya VII. fejezetének értelmében hozott határozatában erre kéri a Bíróságot, 12 hónapig nem indítható vagy folytatható nyomozás vagy büntetőeljárás”. Ez a VII. fejezet alapján hozott határozat meghosszabbítható.⁸⁷⁸ A kodifikáció során született javaslatokhoz képest ez mindenképpen komoly változást jelent.⁸⁷⁹ A Biztonsági Tanács öt állandó tagjának vétőjoga így már nem garantálja állampolgáraik tartós immunitását az ICC joghatósága alól, hiszen vétőjoguk ellenére kiszolgáltatottak – ráadásul 12 havonta újra meg újra – a Biztonsági Tanács többi tagjának. A konfliktus hamar kiéleződött, hiszen a 1497. számú Biztonsági Tanács határozat a Libériában szolgáló békefenntartók immunitásának ügyében még a jelenlegi 16. cikkben foglalt jogkörén is túllépett.⁸⁸⁰ A Biztonsági Tanács határozat halasztó vagy felfüggesztő hatályának vizsgálata előtt azonban érdemes áttekintetni a római kompromisszumhoz vezető lépéseket.

^{874.} RUTH WEDGEWOOD 1999-es cikke már előrevetítette ezt a fajta értelmezést. (*The International Criminal Court: an American View*, 103. o.)

^{875.} COSMOS EUBANY: *Justice for Some? US Efforts to Under Article 98...* 104. o.

^{876.} OLUFEMI ELIAS - ANNELIESE QUAST: *The Relationship between the Security Council and the International Criminal Court in the Light of Resolution 1422*, 178. o.

^{877.} L. supra, 139. o.

^{878.} Római statútum 16. cikk

^{879.} ROBERT CRYER, HAKAN FRIMAN, DARRYL ROBINSON, ELIZABETH WILMSHURST: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 169. o.

^{880.} Határidő vagy a megújítás szükségessége nélkül érdemben az eljárás megszüntetéséről van szó. ADEMOLA ABBAS: *The Competence of the Security Council...* 265-266. o.

Az 1994-es Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete korábban már részlegesen tárgyalta⁸⁸¹ 23. cikke vonatkozott a Biztonsági Tanács cselekményeire. A Biztonsági Tanács büntetőeljárást gátló szerepe itt még kétféleképpen jelentkezett: agresszió kérdésében a Biztonsági Tanács agressziót megállapító határozata az ICC agresszió ügyében folytatott eljárásnak *conditio sine qua non*-ja lett volna.⁸⁸² Az ICC csak akkor járhatott volna el agresszió egyéni felelőseinek ügyében, ha a Biztonsági Tanács már megállapította, hogy az ICC előtti panaszban érintett állam valóban elkövetett agressziós cselekményt.⁸⁸³ A tervezet kommentárja szerint „bármilyen, az agresszió büntetésében fennálló egyéni büntető felelősség feltételezi, hogy egy Állam már elkövetett agressziót.”⁸⁸⁴ A 2001. szeptember 11-i terrorista támadások után nehéz egyetérteni ezzel az akkor még magától értetődő feltételezéssel: jogtechnikai értelemben ez a tulajdonképeni axiómája a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének egyúttal azt is magában foglalja, hogy *minden agressziós cselekmény* az államnak betudható. Az 1974-es agresszió fogalom értelmében ez a megállapítás tagadhatatlanul igaz, de a 3314. számú ENSZ közgyűlési határozatban foglalt ajánlás a XXI. század elejének biztonságpolitikai kihívásai között nem feltétlenül felel meg a tényleges helyzetnek, különös tekintettel a terrorizmusban rejlő növekvő biztonsági kockázatra. Az axióma következményeként az ICC pusztán azt vizsgálhatta volna, hogy az előtte folyó eljárásban terhelt személy valóban egyénileg játszott-e olyan szerepet az állam agressziójában, ami egyéni felelősségét megalapozza.⁸⁸⁵

A másik vonatkozó szabály szerint a tervezet megtiltotta, helyesebben a Biztonsági Tanács engedélyéhez kötötte olyan ügyekben eljárások lefolytatását, amelyek a nemzetközi békét veszélyeztető helyzetként vagy agressziós cselekményként a Biztonsági Tanács napirendjén szerepelnek.⁸⁸⁶ Így azokban az ügyekben is, ahol a vád nem tartalmazott volna agressziót, a Biztonsági Tanács előzetes engedélye lett volna szükséges akkor, amikor a Tanács már megkezdte egy helyzet vizsgálatát.⁸⁸⁷ A tervezet kommentárja azonban siet leszögezni: nem keletkezne ezáltal a Biztonsági Tanács öt állandó tagjának vétőjoga az ICC eljárásra nézve: a Biztonsági Tanács tevékeny magatartására lett volna szükség ahhoz, hogy az ICC eljárásra vonatkozó halasztó hatály beálljon.⁸⁸⁸ A

^{881.} L. fenn, V.1.3. fejezetben a 144. oldaltól

^{882.} YILC, 1994. Vol II. 2. rész, 44. o. 8-9. bek. A Felülvizsgálati Konferencián elfogadott szöveg ehhez a változathoz visszatért.

^{883.} ILC statútum tervezete, 23. cikk (2)

^{884.} YILC, 1994. Vol II. 2. rész, 44. o. 8. bek.

^{885.} *ibid.*

^{886.} ILC statútum tervezete, 23. cikk (3)

^{887.} Eredetiben: „being dealt with”. Több delegáció ezt túl tág megfogalmazásnak találta, l. LIONEL YEE: *The International Criminal Court and the Security Council: Articles 13(b) and 16*, 150. o.

^{888.} YILC, 1994. Vol II. 2. rész, 45. o. 12. bek.

tevékeny magatartás alatt azonban nem csak egy halasztó határozatot értett a Nemzetközi Jogi Bizottság, hanem a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető helyzetben az ENSZ Alapokmánya VII. fejezete szerinti valamely Biztonsági Tanács tevékenységet. Az ICC ügy akkor indulhatott volna, ha a Biztonsági Tanács akciók már megszűntek volna.⁸⁸⁹

A Biztonsági Tanács politikai alapú és az ICC jogi döntéseinek egymáshoz való viszonyának fentiek szerinti szabályozása már a Nemzetközi Jogi Bizottságon belül is komoly vitát váltott ki,⁸⁹⁰ amely a későbbi jogirodalomban is megjelent.⁸⁹¹ A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerint az is felmerült, hogy a Statútum minél szélesebb körű elfogadottsága érdekében a kérdést ne a Statútum, hanem külön egyezmény szabályozza, amelyben az ENSZ Közgyűlés és a Biztonsági Tanács megfelelő képviselte mellett meg lehetne állapodni, egy az államok egyenlőtlenségét kevésbé kieléző megoldásban.⁸⁹²

A javaslattal szembeni kritikák megfogalmazták, hogy a tervezet e szabálya nagymértékben lerontaná a Bíróság függetlenségét, és beavatkozást jelentene annak bírói funkcióba.⁸⁹³ Lehetséges kompromisszumként az is felvetődött, hogy a hatásköri kollízió csökkentése érdekében az agresszió büntette kerüljön ki a Bíróság joghatóságából.⁸⁹⁴ Az ICC kiszolgáltatottságának kulcsa valószínűleg a Biztonsági Tanács cselekmények és azok időtényezőjének határozatlansága: így a Biztonsági Tanács pusztán napirendjén tartva egy helyzetet érdemben megakadályozhatta volna az ICC eljárását.⁸⁹⁵

E sokat kritizált tervezettől az érdemi elmozdulást az 1997. augusztusi Előkészítő Bizottság ülés után a Szingapúr javasolta kompromisszum hozta el.⁸⁹⁶ A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerinti állapotokat megfordítva, az ENSZ Alapokmány VII. fejezete szerinti Biztonsági Tanács határozat már nem az ICC eljárás engedélyezéséhez, hanem annak blokkolásához szükséges.⁸⁹⁷ Így az

^{889.} *ibid.*

^{890.} YILC, 1994. Vol II. 2. rész, 44-45. o.

^{891.} L. pl.: MOHAMMED EL ZEIDY: *The United States Dropped...*, 1510. & 1516. o.

^{892.} YILC, 1994. Vol II. 2. rész, 45. o. 13-15. bek.

^{893.} SIENHO YEE: *A Proposal to Reformulate Article 23 of the ILC Draft Statute for an International Criminal Court* 531. o., valamint LIONEL YEE: *The International Criminal Court and the Security Council: Articles 13(b) and 16*, 150. o.

^{894.} SIENHO YEE: *A Proposal to Reformulate Article 23 of the ILC Draft Statute for an International Criminal Court* *ibid.*

^{895.} L. a kanadai delegáció aggályait, id.: MOHAMMED EL ZEIDY: *The Security Council...*, 1517 o. (84. jegyzet) és ROY S. LEE: *The Making of the Rome Statute*, 149-150. o.

^{896.} ADEMOLA ABBAS: *The Competence of the Security Council*, 270-271. o.; LIONEL YEE: *The International Criminal Court and the Security Council: Articles 13(b) and 16*, 150. o.

^{897.} ROBERT CRYER, HAKAN FRIMAN, DARRYL ROBINSON, ELIZABETH WILMSHURST: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 169-170. o.

állandó tagság már nem garantálna *de facto* vétőjogot az ICC eljárás felett,⁸⁹⁸ annak megakadályozásához az öt állandó tag és négy nem állandó tag együttes erőfeszítésére lenne szükség. Eleinte az Egyesült Államok és Franciaország ellenállása azonban a javaslat érdemi vitáját is megakadályozni látszott;⁸⁹⁹ ennek ellenére Kanada és Costa Rica javaslataival kiegészítve (illetve felfrissítve) kialakult a mai 16. cikk koncepciója, a 12 hónapos, megújítható halasztás lehetősége. A végső lökést mindazonáltal a brit álláspont 1998. áprilisi változása jelentette.⁹⁰⁰

A római konferencián elfogadott végleges megoldás szerint az ICC már nem a Biztonsági Tanácsnak ténylegesen alávetett testület. A Biztonsági Tanács öt állandó tagjának vétőjoga csak akkor tudná megakadályozni az ICC eljárásának megindulását, ha a Biztonsági Tanács határozata lenne a „trigger mechanism” kizárólagos módszere, vagy a Biztonsági Tanács támogató határozata más módon lenne az eljárás megindításának előfeltétele. Az eljárás megindulásának oldaláról vizsgálva láttuk, hogy a Biztonsági Tanács nem képes teljes kontrollt gyakorolni az ICC felett – egyes vélemények szerint ez a fordulat vezetett a megváltozott amerikai hozzáálláshoz.⁹⁰¹

A 16. cikk jelenlegi megfogalmazásának joghatásait vizsgálva vissza kell utalnunk az ICC eljárás szakaszaira. A 16. cikk alapján a Biztonsági Tanács ugyanis – talán figyelmetlenségből, talán tudatosan – nem minden eljárási cselekményt halaszthat el. A szöveg egyértelműen a nyomozás és a vádeljárás halasztására jogosítja fel a Tanácsot, és nem szól az azokat megelőző eljárási szakaszról, vagyis az előzetes vizsgálatról.⁹⁰² Mohamed El Zeidy tanulmánya alapján további nyitott kérdések is maradnak, a már megkezdett eljárási cselekmények hatásait, azok fenntarthatóságát illetően.⁹⁰³ Mi történik például azokkal a személyekkel, akik már őrizetben vannak (akár egy államban, akár már az ICC-nek átadva) egy megkezdett, de 12 hónapra elhalasztott eljárásban? El Zeidy válasza szerint ha a terheltet ilyenkor szabadon kellene bocsátani, akkor a Biztonsági Tanács tulajdonképpen bírói funkciókat gyakorolna: ezért a halasztás nem értelmezhető úgy, mintha a vád megszűnt volna.⁹⁰⁴ Javaslata szerint ilyenkor ügyészi/bírói diszkrecionális jogkörben maradna az őrizetben lévő személy szabadon bocsátásának kérdése. Ez azonban még szerinte sem választja meg azt a nyilvánvaló emberi jogi aggályt, miszerint a tisztességes eljá-

^{898.} Bár egyes szerzők még a jelen megoldást is így értékelik. L.: LAWRENCE ROCKWOOD: *Walking away from Nuremberg...*, 174. o.

^{899.} STEVEN GERBER: *The Train Keeps Rolling – But Will the ICC Be Derailed?* (ASIL Newsletter)

^{900.} MOHAMED EL ZEIDY: *The United States Dropped...*, 1512. o.

^{901.} JOHN WASHBURN: *The ICC Arrives...* 877-879. o.

^{902.} „12 hónapig nem indítható vagy folytatható nyomozás vagy büntetőeljárás;”

^{903.} MOHAMED EL ZEIDY: *The Principle of Complementarity...*, 964. o.

^{904.} *ibid.* 965. o.

ráshoz való jog egyértelműen sérül, indokolatlan késedelem miatt. Ezen a ponton azonban úgy vélem, a Biztonsági Tanács határozat miatti halasztás, bármennyire is politikai alapú, a jogrendszeren belüli kényszerítő körülmény, amely nem okoz *indokolatlan* késedelmet a szó emberi jogi értelmében. Egyetértve a szerző alapvetésével annyiban, hogy a Biztonsági Tanács határozata nem járhat a hipotézisben szereplő személyi következményekkel, meg kell állapítanunk, hogy amennyiben a terhelt őrizetben tartása indokolt volt a Biztonsági Tanács halasztó határozata előtt, akkor annak meghozatala után is az marad: bármennyire más is a látszat, az ICC eljárása nem szűnik meg, ezért nem szabad elfeledkeznünk az eljárás további folytathatósága iránti alapvető igényről sem. El Zeidy további kérdésfelvetései is erre mutatnak, amennyiben a bizonyítékok megőrzésére vonatkozó intézkedések folytatását is lehetségesnek tartja.⁹⁰⁵ Következtetését erősíti véleményem szerint az is, hogy a bizonyítékok megőrzése iránti intézkedéseket nem a csak nyomozás, hanem már az előzetes vizsgálat részeként is lehet kérni.⁹⁰⁶

Az eljárás elhalasztása – kétséges joghatások mellett – Statútumban foglalt lehetőség. Ezzel a lehetőséggel napokkal a Statútum hatályba lépése után élt is a Biztonsági Tanács, 1422. és azt meghosszabbító, azzal azonos szövegű 1487. számú határozatában. A 1497. számú határozat azonban új értelmet adott a Biztonsági Tanács és az Bíróság viszonyrendszerének: bebizonyította, hogy a Statútum, mint nemzetközi szerződés alárendelt az ENSZ Alapokmányának, és ha Biztonsági Tanács úgy látja jónak, a Nemzetközi Büntetőbírósághoz fűződő viszonyát nem feltétlenül köti a Statútum számára kedvezőtlen keretei közé.

Az első, halasztó hatályú határozat 2002. július 12-én született, a Bíróság pártolói számára elkeserítő tartalommal és hirtelenséggel. Érdemi része szerint a Biztonsági Tanács, a Római statútum 16. cikkének megfelelően, arra kéri a Bíróságot, hogy egy Statútumban nem részes fél volt vagy aktív hivatalos képviselőjének ENSZ által alapított vagy engedélyezett műveletekkel összefüggésben végrehajtott tevékenységei illetve mulasztásai miatt 12 hónapig ne indítsanak semmilyen nyomozati vagy vádemelési cselekményt, csak a Biztonsági Tanács kifejezett engedélyével.

A határozattal kapcsolatban felmerülő legenyhébb aggály – minden irónia nélkül – annak visszamenőleges hatálya. Egyrészt megítélésem szerint ez adott körülmények között egy pusztán technikai jellegű, és nem igazán jogbiztonsági természetű probléma, másrészt a határozatot olyan gyorsan fogadták el, hogy valóban kevesebb, mint két heti időszakról van szó. A mai napig nem vált ismertté ebben a pár napban elkövetett, ICC joghatóságba amúgy beletartozó

^{905.} *ibid.* 966. o.

^{906.} Római statútum 18. cikk 6.

cselekmény, így e probléma gyakorlati jelentősége elenyészőnek is alig nevezhető.

Komolyabb aggályokat vetett fel, hogy a szöveg alapján egyértelmű, hogy a korábbi szabályok szellemiségével ellentétben, amelyek mindig egy konkrét, a Biztonsági Tanács által vizsgált helyzethez kötötték a halasztás lehetőségét, a 1422. számú határozat nem egy konkrét misszióra szól, hanem tulajdonképpen jogforrási természetű és általános kötelezettséget ír elő.⁹⁰⁷ E kötelezettség címzettje nem csak az ICC, hanem kifejezetten nevesítve az ENSZ tagállamai is, így az Alapokmány 25. cikkének fényében egy, a tagállamokat kötelező általános tartózkodási kötelezettség jött létre, amely az Alapokmány 103. cikkének értelmében minden más szerződésből fakadó kötelezettséget megelőz,⁹⁰⁸ így a Római statútumban foglalt általános együttműködési kötelezettséget is.⁹⁰⁹ Egyértelműen közvetlen politikai fenyegetésként, és nem jogi szándéknyilatkozatként értelmezhető a határozat azon pontja, mely szerint a Biztonsági Tanácsnak szándékában áll, minden július 1-ével meghosszabbítani a határozat hatályát, ameddig az szükséges marad. Joseph Heller regényének címét parafrázálva azt is mondhatnánk, hogy a 1422-es csapdája az, ahogy az Egyesült Államok, a Biztonsági Tanács támogatását megszerezve – a nem részes felek érdekeire hivatkozva – nem részes félként, gyakorlatilag saját korábbi javaslatainak megfelelően egyoldalúan módosította a Római statútumot.

Külön érdemes megvizsgálni a 1422. számú határozat preambulumát, amely a Biztonsági Tanács e kérdésben meghatározó érték-prioritását hivatott tükrözni. Eszerint tudomásul veszik a Római statútum hatályba lépését, ugyanakkor hangsúlyozzák az ENSZ műveletek fontosságát a béke és biztonság vonatkozásában. Megjegyzi ugyanakkor a Tanács, hogy nem minden állam részes fél a Statútumban, és hogy a nem részes felek „továbbra is teljesítik nemzeti jogrendszerükben a nemzetközi bűncselekményekre vonatkozó vállalásaikat.” Az eredeti fordulat (*fulfil their responsibilities*) megtévesztő lehet, hiszen tételes jogi kötelezettséget csak egyes vonatkozó egyezményekben foglalt tényállások tartalmaztak, így *valamennyi* nemzetközi bűncselekmény esetében kikényszeríthető, jogi értelemben vett felelősségről beszélni minden bizonytalán túlás lenne.

2003. júniusában a Biztonsági Tanács azonos szövegű határozata meghosszabbította a nem ICC tagállamokból küldött, ENSZ missziókban részt vevő katonák immunitását.⁹¹⁰ 2004-ben erre már nem került sor. Január 16-án, a két hatá-

^{907.} MOHAMED EL ZEIDY: *The United States Dropped...*, 1538. o.

^{908.} A lehetséges visszas következményekre nézve l.: MOHAMED EL ZEIDY: *The United States Dropped...*, 1539. o.

^{909.} vö. Római statútum 86. cikk

^{910.} 1487/2003. sz. biztonsági tanácsi határozat

rozatot előterjesztő Egyesült Államok összefegyvernemi parancsnoksága, a *United States Central Command* iraki foglyokkal szembeni visszaélésekről tájékoztatta a médiát. Február 24-én már egyes amerikai katonák felfüggesztéséről szóltak a hírek. A média lassan reagált, az „Abu Ghraib botrányt” végül a CBS csatorna egyik műsora robbantotta ki 2004. április 28-án.⁹¹¹ Az incidens egy csapásra megsemmisítette az amerikai ICC ellenes kampány erkölcsi alapját: a változás egyik jeleként a 1487. számú határozatot a Biztonsági Tanács már nem hosszabbította meg.

Még a botrány kirobbanása előtt, 2003. augusztusában született egy másik határozat, amely mintegy *obiter dictum*-ként tér ki az ICC eljárásokra. A 1497. számú határozat a Libéria polgárháború sikertelen rendezése utáni fegyveres beavatkozást készített elő, amelynek részeként került a szövegbe az alábbi rendelkezés:

*Elhatározza, hogy a hozzájáruló Állam szolgálatában álló vagy visszavonult hivatalos illetve más személyek, amennyiben az adott Állam nem részese Nemzetközi Büntetőbíróság római statútumának, a hozzájáruló Állam kizárólagos joghatósága alatt maradnak, minden olyan feltételezett cselekményükért, amelyeket a Több-nemzetiségű Csoportok vagy az ENSZ libériai stabilizációs erőihez kapcsolódva követtek el, kivéve ha a hozzájáruló Állam kifejezetten lemond e kizárólagos joghatóságáról.*⁹¹²

Ez a megfogalmazás már nem elhalasztja az ICC eljárását, hanem gyakorlatilag a Statútum rendszerét teljesen átalakítva, feltétel nélkül az állampolgárság szerinti állam kifejezett jóváhagyásához köti azt. Ez a lehetőség a Római statútumban nem szerepelt, de a Biztonsági Tanács nemzetközi jogi és politikai hatalmát tekintve is stabil alapokon kreált magának olyan új hatáskört, amely ezt a korlátozást lehetővé teszi. Etikai oldalról vizsgálva a kérdést ugyanakkor, nehéz nem egyetérteni azzal az indiai kifogással, hogy a Biztonsági Tanács eljárást blokkoló hatásköre annak kodifikálást jelenti, hogy az igazság a nemzetközi békét és biztonságot veszélyezteti.⁹¹³ A hivatalos indoklás szerint részben ez

^{911.} A híradás megtekinthető a <http://www.cbsnews.com/stories/2004/04/27/60II/main614063.shtml> címen.

^{912.} S/Res/1497 7. pont

^{913.} India az utolsó tárgyalási napon is módosítani kívánta emiatt a Statútum tervezetét. MACHTELD BOOT-MATTHIJSEN: *International Criminal Court and International Peace and Security*, 521. o. India távolmaradása a Bíróságtól azonban inkább köszönhető kitartó, de sikertelen próbálkozásának az érintett állam eseti jóváhagyásán alapuló joghatósági rendszer fenntartására. L. SHARON A. WILLIAMS: *The Rome Statute on the International Criminal Court: From 1947-2000 and beyond*, 320. o.

a kérdés vezetett az ICC indiai elutasításához.⁹¹⁴ Ugyanakkor a Biztonsági Tanács számára garantált hatáskör segíthet a Nemzetközi Büntetőbíróság jobb integrálásában, enélkül radikális újszerűsége nem csak a nemzetközi jogot, de a nemzetközi politikát is olyan nagy mértékben alakítaná át, ami gyakorlatilag lehetlenné tette volna létrejöttét.

⁹¹⁴. WILLIAM SCHABAS: *An Introduction...* 83. o.

VI. Konklúziók

A nemzetközi büntetőbíráskodás, de talán az egész ezredforduló általános nemzetközi jogfejlődésének legjelentősebb eredménye volt a Nemzetközi Büntetőbíróság felállítása. A Statútum 1998. évi aláírását követően nem egészen négy év alatt összegyűlt a hatályba lépéshez szükséges hatvan ratifikáció, egyes nagyhatalmak tartózkodásának, vagy kifejezett ellenzésének dacára.⁹¹⁵

A Bíróság megszületéséhez számos kompromisszumra volt szükség. Ezek, már pusztán nagy számuk miatt sem tettek jót a Római Konferencia elé benyújtott szövegtervezet konzisztenciájának. Jogtechnikai értelemben jó néhány ellentmondást, hiányosságot fedezhetünk fel a jelenlegi szövegben;⁹¹⁶ de nem szabad elfelejtenünk, hogy a célt, a Bíróság létrehozását, sikerült megvalósítani.

E kompromisszumok közül jó néhány a Bíróság joghatóságára, az eljárás megindítására vonatkozott. Nincs ebben semmi rendkívüli, hiszen első ránézésre is egyértelmű, hogy ebben a kérdésben érinti a legérzékenyebben, a mindenkor nemzetközi rendszer alapját, az államok szuverenitását a Bíróság pusztán létezése – legalábbis a jelenleg hatályos Statútum alapján. A Bíróság joghatóságát tehát csak bizonyos, szigorúan meghatározott körülmények fennállta esetén gyakorolhatja: ezek megítélése, úgy tűnik, a belső jogban megszokottnál lényegesen nehezebb problémák elé állítja majd a testületet.

Dolgozatomban olyan a kérdésekre kerestem választ, amelyek az egyéni felelősség elmúlt néhány évtizedes fejlődésének következtében a nemzetközi jog rendszerén belül jeleznek bizonyos problémákat. A legsúlyosabb jogsértések elleni szankciókra a nemzetközi jogrend több módon próbált és próbál megoldást találni, ezek egy része a klasszikus, államközi rendszer kereteit nem haladja meg, mint például az államok felelőssége vagy az egyetemes joghatóság gyakorlása. Mindazonáltal e megoldások *önmagukban* nem voltak, nem is lehettek képesek a felmerülő esetek többségének szankcionálására. E törekvések dacára a bünthetetlenség kultúráját nem sikerült felszámolni, az állami hatóságoknak a nemzetközi bűncselekmények üldözésében és megelőzésében való

⁹¹⁵. A helyzet azóta is nagyjából változatlan, a világ lakosságának jelentős része nem tartozik a Statútum hatálya alá. L. pl.: WILLIAM K. LIETZAU őrnagy kommentárját: *Panel - The International Criminal Court: Contemporary Perspectives and Prospects for Ratification*, 515-516. o.

⁹¹⁶. Részletesen l. pl.: M. CHERIF BASSIOUNI: *Negotiating the Treaty of Rome on the Establishment of an International Criminal Court*, különösen 454, 462. o. SHABTAI ROSANNE: *Poor Drafting and Imperfect Organization: Flaws to Overcome in the Rome Statute*, 164-185. o.

megfelelő szintű együttműködése az államközi rendszerben szinte soha nem volt *békés* eszközökkel kikényszeríthető.

A Nemzetközi Büntetőbíróság tehát nem légtüres térben jött létre. A joghatóságába tartozó bűncselekmények elleni fellépés már régóta kérdése volt az államközi rendszernek, ennek megfelelően több intézményes kísérlet is született – az egyetemes joghatóságra épülő állami együttműködés mellett az *ad hoc* törvényszékek – a probléma rendezésére. Meggyőződésem, hogy ezek nem jelentenek tartósan elégséges választ a legsúlyosabb jogsértések elleni fellépésben rejlő valamennyi kihívásra. Mindazonáltal ilyen értelemben hiába elégtelen intézmények, ilyen előfutárok nélkül aligha lehetne sikeres az állandó törvényszék.

A Nemzetközi Büntetőbíróság jövőbeni sikerének vagy kudarcának másik döntő faktora várhatóan a megfelelő állami támogatást: ilyen radikális változás az államok többségének egybehangzó akarata nélkül nem lehetséges. Az *ad hoc* törvényszékek gyakorlata tisztáz számos büntető anyagi és eljárási jogi kérdést, az államok együttműködésének korábban, részben az egyetemes joghatóságra tekintettel kialakított jogi keretei azonban elengedhetetlenek a hatékony eljárásokhoz, ezek nélkül az ICC nemhogy félkarú, de egyenesen karjavesztett óriás maradna.

Ezért foglalkoztam hosszasan az államok és egyének felelősségének kölcsönhatásaival, abból az eredeti kérdésből kiindulva, hogy egymás mellett létezésük eredményezhet-e olyan helyzeteket, amelyekben kölcsönösen kiváltják, ezzel egyúttal kizárják egymást. A párhuzamos alkalmazhatóság a terminológiai vita ellenére már most is minden kétséget kizáró módon megállapítható, a két rendszer (az egyéni és állami felelősség) közötti kölcsönhatások azonban még némiképp bizonytalanok.

A boszniai népiirtás ügyében mind az egyének feletti, mind az államközi bírások hozott ítéletet. Nyilvánvaló lett, hogy a Nemzetközi Bíróság a nemzetközi büntetőtörvényszékek ítéletét, az ott megállapított tényállást és jogi minősítést is a jog megállapításának igen meggyőző segédeszközeként, de nem *res iudicata*-ként kezeli: ezen az alapon a későbbiekben azonos esetben eltérő ítéletek lehetősége csekély valószínűséggel ugyan, de nem kizárható. A kártérítési kérdések még mindig inkább a jogi keretek helyett inkább a politika területéhez tartozó kárpótlás területéhez tartoznak, a felelősség jogkövetkezményei közül egyedül az elégtétel nyújtása lesz a fenti ítéletek alapján vitán felül alkalmazható.

Az egyéni és állami felelősség rendszere között további átfedést jelent, hogy egyéni felelősök megbüntetése egyúttal az állam nevében adott elégtétel megfelelő formája is lehet, a Nemzetközi Bíróságnak a boszniai népirtás ügyében hozott 2007. évi ítéletének analógiájával. A Yerodia ügyben és a boszniai népirtás ügyében hozott ítéletek bizonyítják, hogy a Nemzetközi Bíróság – és így az államok felelőssége – nem veszítette el relevanciáját a nemzetközi büntetőjog területén a nemzetközi törvényszékek elterjedésével.⁹¹⁷

Azonosítható ugyanakkor egy olyan tendencia is, amely az államok felelősségének előzetes megállapítását, a cselekmény betudhatóságát már magas rangú állami vezetőkkel szemben sem követeli meg, mint az egyéni felelősségre vonás előfeltételét. Az agresszió bűncselekményét illetően ez a jelenlegi rendszerhez képest nyilvánvalóan ellentétes a Biztonsági Tanács állandó tagjainak érdekében, viszont a világ jelentős számú államának támogatását élvez.

A jogi változások mellett a hidegháború után, a XXI. század első évtizedére a biztonságpolitikai környezet is jelentősen átalakult. A hagyományos fegyveres konfliktusokra kidolgozott jogi kategóriák egy része ennek megfelelően átalakulóban van, és az afganisztáni valamint az iraki beavatkozások után egyre gyakrabban lehet hallani, hogy nem csak a háborút, de a békét is meg kell nyerni. A *ius ad bellum* – *ius in bello* klasszikus fogalompárja mellett megjelent a *ius post bellum* iránti igény,⁹¹⁸ amely fogalom magában foglalná a konfliktus tartós rendezéséhez szükséges jogi kategóriákat éppúgy, mint a jogállami átmenet elősegítésének módszereit.⁹¹⁹ ezek viszont már nem tárgyalhatók a *ius in bello* területén. A nemzetközi büntetőbíráskodás lehet a határ hagyományos és az újabb kategória között.

Dolgozatomban bevezetőjében vizsgáltam a nemzetközi büntetőjog néhány lehetséges feladatát: a megtorlást, a prevenciót, és a dolgozat egyik alapkérdéseként a béke és az igazság egymáshoz való viszonyának jogtechnikai vetületeit. A nemzetközi büntetőbíráskodás hatékonyságát is e funkciók mentén tudjuk megbecsülni.

Ami a megtorló funkció valóra válását illeti, arra a büntetőjogi szabályok általában alkalmasak. Fontos azonban leszögezni, a büntetőjogi megtorlás nem azonos a cselekmények miatti bosszúval, ennek a látszata is kerülendő. A konfliktusban jobban érintett, helyi fórumok hajlamosabbak lehetnek nem teljesen elfogulatlanul eljárni, a nemzetközi bíróságok pedig olykor túl messze vannak

^{917.} BLAISE TSCHIKAYA: *Jogesetek a nemzetközi bíróságok gyakorlatából*, 188. o.

^{918.} CARSTEN STAHN-JANN K. KLEFFNER: *Jus post bellum: towards a law of transition from conflict to peace*, 98-103.o.

^{919.} Ibid. 162. o.

szó szerinti és átvitt értelemben egyaránt. Megfelelő kompromisszumot jelenthet az *ad hoc* törvényszékeken már többé-kevésbé sikeresen alkalmazott modell, amely szerint a nemzetközi fórum a legmagasabb rangú elkövetőkkel szemben jár el, míg az alacsonyabb rangú elkövetők a megfelelő nemzeti fórumok előtt vonhatók felelősségre.⁹²⁰

Szintén a megtorló funkcióval kapcsolatban kell újra említést tennünk a nemzetközi büntetőjog egyik legfontosabb folyományáról, a szuverenitás abszolutizmusának áttöréséről. A nürnbergi per egyértelművé tette, hogy az egyén a nemzetközi közösség védelmére jogosult, akár saját államával szemben is, ezzel az emberi jogok nemzetközi szabályozásának egyik előfutárává vált.⁹²¹ A totalitárius rendszerek térnyerésének idején, 1939-ben jelent meg a katolikus egyház társadalmi tanításában is az állami szuverenitás abszolutizálásának elítélése,⁹²² ez azonban itt sem jelenti a szuverenitás meghatározó szerepének csökkenését: sőt ez továbbra is fontos a nemzetek közötti egyenjogúság megteremtéséhez.⁹²³ Az állami funkciókból származó mentességek továbbra is szükségesek az államközi kapcsolatok rendeltetésszerű gyakorlásához, ugyanakkor a legsúlyosabb bűnök elkövetőinek mentességét már nem szolgálhatják. A nürnbergi elvek között megjelent a hivatalos minőség figyelmen kívül hagyása, amely hivatalban lévő államfők esetében is alkalmazható, igaz csak nemzetközi törvényszékek előtt.

A megtorló funkció másik fontos szerepe az elkövetők jogszerű eljárásban történő megbélyegzésében rejlik. A XXI. század első évtizedének végén kitört gazdasági világválság Magyarországon is a szélsőséges politikai csoportok újbóli megerősödéséhez vezetett, ennek egyik sajnálatos jele volt a 2009. augusztusában egy magyar neonáci csoport által bejelentett tüntetés, amely Rudolf Hess, nürnbergi elítéltről szóló megemlékezés lett volna.⁹²⁴ A háborús bűnök elkövetőit éltető megemlékezések tartós megakadályozása szintén a tartós megbékélés elengedhetetlen kelléke, de csak akkor lehetséges, ha az eljárások történelmi távlatokban sem hagynak kívánnivalót maguk után. Ez a megfontolás a jogbiztonság eszméjén túl erősíti a tisztességes eljárás követelményeinek betar-

^{920.} CARSTEN STAHN-JANN K. KLEFFNER: *Jus post bellum...*, 159-160. o.

^{921.} ANDREW CLAPHAM: *Issues of complexity...*, 34. o.

^{922.} *Summi Pontificatus*, 60. „A szuverén nemzetek feljogosítottak saját ügyeik intézésre, politikai alakításra és kormányformájuk megválasztására. Másként fogalmazva, a nemzetek között szabadon vállalt kölcsönös együttműködésre van szükség, amelyben minden állam egyforma méltósággal rendelkezik és segíthet egy emberhez méltó világközösség formálásában.”

^{923.} *Summi Pontificatus*, 59. és *Populorum Progressio*, 54.

^{924.} MTI: A rendőrség megtiltotta a tizedik, szombatra tervezett felvonulást is, 2009. augusztus 13., vagy MNO: A rendőrség megtiltotta a péntekre tervezett Hess-menetet, 2009. augusztus 27. vagy a Népszabadságban kibontakozó publicisztikai vitában elhangzó érveket, különös tekintettel: VALKI LÁSZLÓ: *A Hess-menet megállítása*, 2009. szeptember 7.

tása iránti igényt, hiszen csak ez segíthet a háborús bűnösök mártírrá alakításának, vagy ellenkezőleg – a jogi eszközökkel végrehajtott pusztító bosszú eredményeképp – az igazi mártírok háborús bűnösökénti megbélyegzésének elkerülésében. Hosszú, tulajdonképpen történelmi távlatokban vizsgálva, talán nem túlzó idealizmus azt remélni, hogy a legsúlyosabb atrocitások elkövetőire, mint ilyenre, és nem mint nemzeti hősökre fognak emlékezni, és így módon a példaképpül választható hősök közé nem kerülhetnek a kirívó kegyetlenségek elkövetői.

A büntetőeljárások esetében a „siker” fogalma nehezen értelmezhető, a nemzeti jogrendszerekben is jellemzően a bűnügyi statisztikákat használják erre a célra. Ezek a statisztikák azonban több szempontból félrevezetőek lehetnek. A ma működő törvényszékek közül a közvélekedés az ICTY-t tartja a legsikeresebbnek, ahol 161 benyújtott vádirat alapján 159 elkövető ellen folytatták le vagy folytatják jelenleg is az eljárást, úgy, hogy mindössze két elkövető bujkál szabadlábban. A statisztikák mögött a bűncselekmények legmagasabb rangú elkövetőinek megbüntetését keresve már kevésbé egyértelmű kép rajzolódik elénk: a konfliktusban érintet három legfontosabb állami vezető már nem él, közülük csak Slobodan Milosevic ellen indult eljárás, ő azonban néhány héttel az ítélethozatal előtt elhunyt. A legsúlyosabb bűncselekményért nagyrészt felelős Ratko Mladic még mindig szabadlábban van, bár időközben családja holtá nyilvánította.

Az bűnügyi statisztikák egyik nagy hiánya, hogy nem képesek jelezni az *el nem követett* bűncselekményeket, vagyis a törvényszékekben rejlő preventív erő. A prevenció a nemzetközi bűncselekményekkel kapcsolatban részben tételes jogi kötelezettségek formájában is létezik.⁹²⁵ A népirtás tilalmáról és megelőzéséről szóló egyezmény alapján a Nemzetközi Bíróság előtti első ügyben a megelőzés tökéletes kudarca miatt (a kereset beadásakor és a megelőző intézkedések kérésekor még nem követték el azt cselekményt, amelyet tizennégy évvel a kereset benyújtását követően már népirtásnak volt kénytelen elismerni a Bíróság)⁹²⁶ bizonyítást nyert, hogy a klasszikus államközi jogban kidolgozott intézmények e bűncselekmények megelőzésére alkalmatlanok. Az *ad hoc* törvényszékek hatékonyságuknál és a fentiek szerint értett sikereiknél fogva alkalmasak lehetnek egyes, létrejöttük utáni cselekmények megelőzésére. Viszont mivel ezeket jellemzően az események után, vagy legalábbis közben hozzák létre, a cselekményeket jelentős része úgy történik meg, hogy ott a törvényszék semmilyen visszatartó erő nem képvisel, hiszen nem is létezik.

⁹²⁵ Népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény, VI. cikk

⁹²⁶ A népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása 2007, ICJ Reports, 166. o. 297. bek.

A preventív erő szempontjából az állandó intézményrendszer komoly előrelépést jelent, ugyanakkor együtt járhat korábban ismeretlen problémákkal: Ugandában az „Úr Ellenálló Hadseregének” vezetői a béketárgyalások feltételéül korábbi háborús bűneik alóli mentesítésüket kérték.⁹²⁷ A megelőzés szempontjából mindenképpen előnyös állandóság nem kívánatos hatása lehet továbbá, a fenti, a konfliktus rövid távú rendezését megnehezítő mentességi igények megjelenésén túl, a megváltozó elkövetői magatartás. Ha a törvényszék léte nem elegendő a bűncselekmény elkövetésétől való elrettentésre, akkor az elkövető valószínűleg mindent megtesz majd a bizonyítékok megsemmisítése érdekében. Ez viszont nem csak a nyomozást teszi majd nehezebbé, de akár új, sokkal súlyosabb bűncselekmények elkövetését is eredményezheti.

Az atrocitások megelőzésében a nemzetközi büntető fórumok szerepe leginkább abban érhető tetten, hogy a nemzetközi anyagi büntetőjog részben áttöri a nemzetközi humanitárius jog olykor merev, technikai fogalmi kategóriáit (például a konfliktus nemzetközi – nem-nemzetközi természetét, a kombattánsi minőséget illetően), sok esetben inkább az áldozatok védelméből indul ki, de megint csak az ismert genfi kategóriák nélkül: így a szabályozás rugalmasabb, a védelmet jobban szolgálja, ha képes a potenciális elkövetők motivációit befolyásolni, alakítani. Ezt nagyban segítené, ha nemzetközi humanitárius joghoz hasonló oktatási kötelezettségét írná elő kötelező erejű jogforrás, ilyen azonban jelenleg nem létezik. A humanitárius jog viszonylag bonyolult szabályait nehéz lehet készségszinten elsajátítani, míg a nemzetközi büntetőjog olyan alapvető erkölcsi kategóriákra épít, amelyek könnyebben befolyásolhatják a fegyveres konfliktusban harcoló felek magatartását. Ez a különbségtétel természetesen csak a népirtás és az emberiség elleni bűntettek esetében igaz, mivel a háborús bűncselekmények rendszere a humanitárius jog ismerete nélkül szinte nem is értelmezhető.

Részben a bűnelkövetés megelőzéséhez tartozik továbbá a nemzetközi büntető-törvényszékek mindegyikénél megtalálható cél: a *bűntetlenség* felszámolása. E cél elérése érdekében az állandó törvényszék egészen más technikát alkalmaz, amely egyúttal a konfliktus utáni rendezést is megkönnyítheti. A komplementaritásban ezért nagyon komoly lehetőségek rejlenek, mert nem csak a megtorlást teszi elkerülhetetlenné, hanem egyúttal az érdemi eljárás kritériumainak kimunkálása esetén képes lehet hosszú távon a nemzeti bíróságokat rávenni ala-

⁹²⁷ Az ICC letartóztatási parancsok kiadásakor a helyi katolikus püspök a béketárgyalások korporsójába vert utolsó szöggként értékelte azokat. Néhány hónap alatt azonban az ICC-nek köszönhetően sikerült az LRA-t elszigetelni, és annyira meggyengíteni, hogy érdemi tárgyalásokba bocsátkozzon, a hágai tárgyalások helyett pedig az ICC előírásoknak megfelelő helyi bírói tanács joghatóságában állapodtak meg a felek. A megállapodást végül JOSEPH KONYA, az LRA vezetője nem írta alá. SARA DAREHSHORI: *Selling justice short: why accountability matters for peace* 28-33. o.

posabb, tisztességes eljárásra,⁹²⁸ ezáltal minőségi javulást idézve elő a nemzeti jogalkalmazásban. Feleslegesnek tűnhet egy olyan büntetőbíróság, amelyik nem ítélezik: az ilyen kritikák azonban a megelőzés szerepét alábecsülik. Az államok szuverenitásának tiszteletben tartása soha nem lesz elhanyagolható szempont a nemzetközi szervezetekben, és az ICC ennek valóban a lehető legnagyobb mértékben eleget tesz. Ennél többet már csak akkor tehetne, ha lemondana az elkövetők megbüntetésének végső lehetőségéről. Kisegítő, kiegészítő jelleggel hozták létre, ilyen jellegénél fogva rokonítható lenne a szubsidiaritásra vonatkozó társadalmi tanítással vagy annak az európai integrációban való megjelenítésével.

Ezek a nemes célok illetve elvárások azonban csak akkor teljesülhetnek, ha a törvényszék támogatottsága közelít az univerzalitáshoz. Erről azonban jelenleg szó sincs. Igaz ugyan, hogy minden várakozást felülmúlt az a gyorsaság, ahogy a hatályba lépéshez szükséges hatvan ratifikáció megérkezett, de a ratifikációs helyzet alaposabb vizsgálata elkeseredésre is bőven ad okot. Természetesen biztató a 130 aláíró állam, még ígéretesebb az ezek közül kikerülő 110 olyan ország, amely már valamilyen módon elismerte a Római statútum kötelező erejét. Az államok szuverén egyenlőségének talaján vizsgálva meggyőző erejű nagy számú ratifikáció azonban más statisztikai aspektusból vizsgálva ellentmondásosnak bizonyul. Az Orosz Föderáció például aláíró, de nem részes fél, az őt a listában követő részes felek az angol alfabetikus sorrendet tartva: Saint Kitts & Nevis (kb. 42 000 lakos), Saint Vincent & the Grenadines, (kb. 118 000 lakos) Szamoa (kb. 182 000 lakos) és San Marino (kb. 30 000 lakos).

A világ három legnépesebb országa viszont kimaradt a Statútumból, és várhatóan nem csak átmeneti jelleggel. Közismert, hogy az Egyesült Államok hevesen ellenzi az ICC létrejöttét és működését. Hasonlóan a valószínűleg tartósan kimaradó országok közé tartozik – különböző okok alapján – a már említett Oroszország, a Kínai Népköztársaság, India, Pakisztán, Banglades, Indonézia, Izrael és az arab országok túlnyomó többsége (Jordánia és Dzsibuti kivételével). Ezek az országok nem csak a Föld lakosságának közel két harmadát jelentik a maguk hozzávetőlegesen négy milliárd főt kitevő lakosságával, de a világ vezető katonai hatalmain túl, a nemzetközi kapcsolatokat régóta jellemző konfliktusokban érintett államok népessége is kimarad a Római statútum hatálya alól. Még Afrikában is, ahol az ICC viszonylag széles körben elfogadott, Etiópia és Eritrea nem lett részes fél.

A joghatóság kiterjesztése kiterjesztése a reálisan elérhető legnagyobb mértékig megnövelte azt a kört, amelyben az államok (helyesebben az államok ügynökei illetve kvázi funkcionáriusai) a nemzetközi büntetőeljárás fenyegetésével

⁹²⁸ WILLIAM BURKE-WHITE: *The ICC and the Future of Legal Accountability*, 201. o.

néznek szembe. Ennek terhét az államok a komplementaritás rendszerébe beépített számos szűrőn keresztül sikeresen igyekeznek csökkenteni, de büntetőjogi kényszer újszerű eleme még így is megmarad a nemzetközi jogban, ami a fentiek alapján két lehetséges következménnyel jár: az egyik a határozott politikai ellenállás, a másik a saját nemzeti jogrendszer fejlesztése. Hogy ezek közül melyik lesz erősebb, jelenleg még nem látható, és meggyőződésem szerint jogi eszközökkel nem is feltárható.

Biztosan látható azonban, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság és a Biztonsági Tanács potenciális hatásköri konfliktusai, a 1497-es határozat módszertani megközelítése, a békefenntartók *de facto* immunitásának átmeneti (vagy átmenetileg épp szünetelő) biztosítása azonban minden korábbi jelszóval ellentétesen továbbra is életben tartja a kérdést: mi a kapcsolat béke és igazság között?

Az egyik lehetséges választ az európai gondolkodás fontos pillérét jelentő zsidó-keresztény kultúra rejtí: a szakirodalomban gyakran idézett politikai alapú etikai válaszok⁹²⁹ mellett a két meghatározó érték többek között a katolikus egyház társadalmi tanításában is megjelenik. E tanítás lényegre törő összefoglalója e tekintetben az az Izajás próféta könyvében olvasható Ószövetségi vers, amelyet a II. világháború kitörése előtt alig néhány hónappal megválasztott, egyebek mellett jogi végzettséggel is rendelkező XII. Pius pápa jelmondatának választott: *Opus iustitiae – pax*, „az igazságosság békét terem, az igazságnak meg biztonság lesz a gyümölcse mindörökre.”⁹³⁰ A katolikus egyház társadalmi tanítása, a nemzetközi jogi irodalomban közismert „no peace without justice” jelszaván túl olyan automatizmust tételez fel a két meghatározó érték között, amely szerint az igazságtól szükségszerű út vezet a békéig.

⁹²⁹. Egyrészt „az igazságszolgáltatás a békét veszélyezteti” gondolat, másrészt a *La Paix par la Justice* illetve a *no peace without justice* jelszavai.

⁹³⁰. „erit opus iustitiae pax et cultus iustitiae silentium et securitas usque in sempiternum”, Iz, 32,17

Forrásjegyzék

Összefoglaló munkák

Ádány Tamás Vince – Bartha Orsolya – Törő Csaba (eds): *A fegyveres összeütközések nemzetközi joga*, Zrínyi, Budapest, 2009.

Alina Iona Szabó Apreotesei: *The ICC – Starting with Africa?*; 2010.

Anthony Aust: *Modern Treaty Law & Practice*, CUP, Cambridge, 2003.

Antonio Cassese-Paola Gaeta-John R.W.D. Jones: *The Rome Statute of the International Criminal Court; A Commentary*; OUP, 2002. Oxford

Antonio Cassese: *International Criminal Law*; OUP, 2001.

Antonio Cassese: *International Law*; OUP, 2001. Oxford

Arkagyij Poltarak: *Nürnbergi epilógus*; Magvető, 1967.

Benjamin N. Schiff: *Building the International Criminal Court*; CUP, 2008. Cambridge

Bodnár László (ed.): *EU csatlakozás és alkotmányozás*, Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kara Nemzetközi Jogi Tanszékének Kiadványai, Szeged, 2001.

Bognár Zalán (ed.): *Malenkij robot*; 2009.

Bulmerincq Ágost [August von Bulmerincq]: *Nemzetközi-jog*; Lampel Róbert fordítása (Wodianer F. és fiai), 1892. Budapest

Burhács János: *Nemzetközi jog I-II.*; Dialóg Campus, 1998/1999. Pécs

Carsten Stahn-Jann K. Kleffner: *Jus post bellum: towards a law of transition from conflict to peace*; TMC Asher, 2008. Hága

Cecilia M. Bailet: *Security: A multidisciplinary Normative Approach*; Martinus Nijhoff, 2009

Cherif Bassiouni: *Crimes against humanity in international criminal law*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 1999.

- Elies van Sliedregt: *The criminal responsibility of individuals for violations of international humanitarian law*; CUP, 2003. Cambridge
- Emile Yakpo-Tahar Boumedra (eds.): *Lieber Amicorum Mohammed Bedjaoui*; Kluwer Law International, 1999. Hága
- Farhad Malekian: *International Criminal Responsibility of States*; University of Stockholm, 1985. Stockholm
- Flavia Lattanzi – William Schabas (eds.): *Essays on the Rome Statute of the International Criminal Court*; il Sirente, 1999. RFA
- Frits Karlshoven: *Belligerent Reprisals*; Martinus Nijhoff, 2005.
- Györgyi Kálmán – Wiener A. Imre (eds.): *A Büntető törvénykönyv magyarázata – Különös rész* KJK, Budapest, 1996.
- Herczegh Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*; KJK, 1982.
- Herman A.M. Von Hebel – Johan G. Lammers – Jolien Schukking (eds.): *Reflections on the International Criminal Court*; T.M.C. Asser Press, 1999. Hága
- Hervé Ascension, Emmanuel Decaux, & Alain Pellet (eds.): *Droit international pénal*; Pedone, 2000. Párizs
- Hilgendorf-Frank-Valerius: *Computer-und Internetstrafrecht*; Springer, 2005. Berlin
- ICTY Manual on Developed Practices*; ICTY-UNICRI, 2009.
- Jean Pictet: *Le Droit humanitaire et la protection des victimes de la guerre*; Institut Henry Dunant, 1973. Genf
- Jean Pictet: *Les Principes du Droit international humanitaire*; CICR, 1966. Genf
- John F. Dulles: *War or Peace*; MacMillan, 1957. New York
- José Doria-Hans Peter Gasser-M. Cheriff Bassiouni: *The Legal Regime of the International Criminal Court*; Martinus Nijhoff, 2009. Leiden-Boston
- Kardos Gábor: *Emberi jogok egy új korszak hajnalán*, T-Twins, Budapest, 1995.
- Király Tibor: *Büntetőeljárási jog*, Budapest, Osiris, 2000.
- Kovács Péter (ed): *Historia ante portas – History in International Law*, Bíbor kiadó, Miskolc, 2004.

Kovács Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai*; PPKE JÁK, 2010.

Kussbach Erik: *Nemzetközi és európai büntetőjog*; Szent István Társulat, 2005. Budapest

Lamm Vanda: *A Nemzetközi Bíróság kötelező joghatósági rendszere*; KJK-Kerszöv – MTA Jogtudományi Intézet, 2005. Budapest

Larissa J. van den Herik: *The contribution of the Rwanda Tribunal to the development of international law*; Martinus Nijhoff, 2005. Leiden

Lawrence Rockwood: *Walking Away from Nuremberg - Just War and the Doctrine of Command Responsibility*, University of Massachusettes Press, 2007.

Lindsay Moir: *The Law of Internal Armed Conflicts*; CUP, 2002. Cambridge

M. Cherif Bassiouni: *Cour Pénale Internationale*; AIDP, 2000. Toulouse

M. Nyitrai Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*; 2003.

Mauro Politi-Giuseppe Nesi: *The International Criminal Court and the crime of aggression*, Ashgate Publishing Limited 2004

Mark W. Janis: *An Introduction to International Law*; Aspen, 2003. New York

Michael Yew Meng Hor-Victor Vridar Ramraj-Kent Roach,.: *Global anti-terrorism law and policy*; CUP, 2005. Cambridge

Micheal J. Kelly: *Restoring and maintaining order in complex peace operations*, Martinus Nijhoff, Leiden-Boston, 1999.

Mitsue Inazumi: *Universal jurisdiction in modern international law: expansion of national*; Intersentia, 2005. Utrecht

Nagy Károly: *Nemzetközi jog*; Püski, 1999. Budapest

Neil J. Kritz (ed): *Transitional Justice: how emerging democracies reckon with former regimes*, 1. kötet, US Institute of Peace, Washington 1995.

Nguyen Quoc Dinh– Alain Pellet – Patrick Daillier: *Droit International Public*; LGDJ, 2002.

Ola Engdahl: *Protection of Personnel in Peace Operation*, Martinus Nijhoff, Leiden-Boston, 2007.

Otto Triffterer (ed.): *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court; Observers' Notes, Article by Article*; Nomos, 1999. Baden-Baden

Phillippe Sands (ed.): *From Nuremberg to the Hague – The Future of International Criminal Justice*; CUP, 2003. Cambridge

Pierre-Marie Dupuy: *Droit International Public*; Dalloz, 2000.

Rafael Lemkin: *Axis Rule in Occupied Europe*; 1944.

Rebecca M. Wallace: *International Law*; Thomson, Sweet & Maxwell, 2005. London

Richard May-David Tolbert-John Hocking-Ken Roberts-Bing Bing Ja-Daryl Mundis-Gabriel Oosthuisen: *Essays on ICTY Procedure and Evidence*; Kluwer Law International, 2001. Hága

Robert Cryer, Hakan Friman, Darryl Robinson, Elizabeth Wilmshurst: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*; 2010.

Robert Cryer: *Prosecuting International Crimes: selectivity and the international criminal law regime*; CUP, 2005. Cambridge

Rosanne Shabtai: *The World Court – What it is and how it works*; Martinus Nijhoff, 1995. Dordrecht

Rostoványi Zsolt: *Ars boni et aequi – Tanulmányok az ezredvég nemzetközi jogi rendszeréről* Bokorné Szegő Hanna 75. születésnapjára; BKÁE, 2000.

Roy S. Lee: *The Making of the Rome Statute*; Kluwer Law International, 1999. Hága

Rüdiger Wolfrum (ed.): *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*; OUP, 2008. Oxford

Stephen Macedo (ed.): *Universal Jurisdiction: National Courts and the Prosecution of Serious Crimes under International Law*; 2006.

Stephen Macedo: *The Princeton Principles on Universal Jurisdiction*; Princeton, 2001.

Steven C. Roach: *Politicizing the International Criminal Court: the convergence of politics*; Rowman & Littlefield, 2006. Budapest

Steven R. Ratner-Jason Abrams: *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law – Beyond the Nuremberg Legacy*; OUP, 2001. Oxford

Szabó Marcel: *A jóvátételi cikkek kodifikációja*; PPKE JÁK, 2005.

Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a XX. században*, Gondolat-MTA, Budapest, 2003.

Szondy Viktor: *Nemzetközi büntetőjog*; Centrum, 1933. Budapest

Tremmel Flórián: *Magyar büntetőeljárás*, Dialóg Campus, Pécs, 2001.

Valki László: *A Közös Piac szervezeti és döntéshozatali rendszere*, KJK, 1977. Budapest

William A. Schabas: *An Introduction to the International Criminal Court*; Cambridge University Press, 2004. Cambridge

William D. Coplin: *The Functions of International Law*; Rand McNally & Co., 1966. Chicago

Cikkek, tanulmányok

Abbas, Ademola: *The Competence of the Security Council to Terminate the Jurisdiction of the International Criminal Court*, (2005.) in.: Texas Journal of International Law; Vol. 40. No. 2. 263-298. o.

Abi-Saab, Georges: *International Criminal Tribunals and the Development of*, (1999.) in.: Lieber Amicorum Mohammed Bedjaoui; 649-658. o.

Abi-Saab, Georges: *The Proper Role of International Law in Combating Terrorism*, (2002.) in.: Chinese Journal of International Law; Vol 1. No. 1. 305-313. o.

Akhavan, Payam: *Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities*, (2001.) in.: AJIL; Vol. 95. No. 1. 7-32. o.

Akhavan, Payam: *Justice and Reconciliation In the Great Lakes Region of Africa: The Contribution of the International Criminal Tribunal for Rwanda*, (1997.) in.: Duke Journal of Comparative and International Law; Vol. 7. No.2. 325-349. o.

Alice H. Henkin: *State Crimes: Punishment or Pardon*, (Conference Report), in: Neil J. Kritz (ed): *Transitional Justice: how emerging democracies reckon with former regimes*

Alland, Denis: *Countermeasures of General Interest*, (2002.) in.: EJIL; Vol. 13 No. 5 1221-1240.o.

Andrea Sereni: *Individual Criminal Responsibility*, in: Flavia Lattanzi, William Schabas: *Essays in the Rome Statute*

- Annan, Kofi: *Advocating for an International Criminal Court*, (1998.) in.: Fordham International Law Journal; Vol. 21. 363-367 o.
- Antonio Cassese: *Crimes against Humanity*, in: Antonio Cassese-Paola Gaeta-John R.W.D. Jones: *The Rome Statute of the International Criminal Court; A Commentary*,
- Arnell, Paul: *International Criminal Law and Universal Jurisdiction*, (1999.) in.: International Legal Perspectives; Vol. 11. No.1. 53-64. o.
- Arsanjani, Mahmoud H.: *Jurisdiction and Trigger Mechanism*, (1999.) in.: Reflections on the International Criminal Court; 57-77. o.
- August Reinisch: *Securing the Accountability of International Organizations*, in: Global Governance, vol. 7. 2001. 131-149. o.
- Balint, Jennifer L.: *The Place of Law In Addressing International Regime Conflict*, (1996.) in.: Law and Contemporary Problems; Vol 59. No. 4. 103-127. o.
- Barett, John: *The Nuremberg Roles of Justice Robert H. Jackson*, (2007.) in.: Washington University Global Studies Law Review; Vol. 6. 511-525. o.
- Bassiouni, M. Cherif: *Former Yugoslavia: Investigating Violations of International Humanitarian Law and Establishing an International Criminal Tribunal*, (1995.) in.: Fordham International Law Journal; Vol. 19. 1191-1211. o.
- Bassiouni, M. Cherif: *From Versailles to Rwanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court*, (1997.) in.: Harvard Human Rights Journal; Vol. 10. 11-62. o.
- Bassiouni, M. Cherif: *International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes*, (1996.) in.: Law and Contemporary Problems; Vol 59. No. 4. 63 o.
- Bassiouni, M. Cherif: *L'Association internationale de droit pénal (A.I.D.P.): Plus d'un siècle de dévouement à la justice pénale et aux droits de l'homme*, (1999.) in.: Nouvelles Études Pénales; AIDP website
- Bassiouni, M. Cherif: *Negotiating the Treaty of Rome on the Establishment of an International Criminal Court*, (1999.) in.: Cornell International Law Journal; Vol 32. No. 3. 443-470. o.
- Bassiouni, M. Cherif: *Searching for Peace and Achieving Justice: The Need for Accountability*, (1996.) in.: Law and Contemporary Problems; Vol 59. No. 4. 9 o.

- Bassiouni, M. Cherif: *Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice*, (2006.) in.: *Journal of International Criminal Justice*; Vol. 4. No. 3. 561-585. o.
- Battle, George Gordon: *Trials before the Leipsic Supreme Court of Germans Accused of War Crimes*, (1921.) in.: *Virginia Law Review*; Vol. 8. No. 1. 1-26.
- Benvenuti, Paolo: *Complementarity of the ICC*, (1999.) in.: *Essays on the Rome Statute of the International Criminal Court*; 21-51. o.
- Berman, Paul Schiff: *The Globalization of Jurisdiction*, (2002.) in.: *University of Pennsylvania Law Review*; Vol. 151. 311-529. o.
- Berman, Sir Franklin: *The Relationship between the International Criminal Court and the Security Council*, (1999.) in.: *Reflections on the International Criminal Court*; 173-181. o.
- Bianchi, Andrea: *Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case*, (1999.) in.: *EJIL*; Vol. 10. No.2. 237-277. o.
- Bibó István: *A szankciók kérdése a nemzetközi jogban*, (1934.) in.: *Válogatott tanulmányok* (1990.); Vol. 4. 4-47. o.
- Bierzanek, Remigiusz: *Reprisals in Armed Conflicts*, (1988.) in.: *Syracuse Journal of International Law and Commerce*; Vol. 14. 829-843. o.
- Bilz, Kenworthy: *The Puzzle of Delegated Revenge*, (2007.) in.: *Boston University Law Review*; Vol. 87. 1059-1112. o.
- Blakesley, Christopher L.: *Jurisdiction, Definition of Crimes, and Triggering Mechanisms*, (1997.) in.: *Denver Journal of International Law and Policy*; Vol. 25. No. 2. 233-280. o.
- Bleich, Jeffrey L.: *Complementarity*, (1997.) in.: *Denver Journal of International Law and Policy*; Vol. 25. No. 2. 281-292. o.
- Bleich, Jeffrey L.: *Cooperation with National Systems*, (1997.) in.: *Denver Journal of International Law and Policy*; Vol. 25. No. 2. 293-304. o.
- Boister, Neil: *Treaty Crimes, International Criminal Court?*, (2009.) in.: *New Criminal Law Review*; Vol. 12. No.3. 341-365. o.
- Boister, Niel: *Transnational Criminal Law*, (2003.) in.: *EJIL*; Vol. 14. No.5. 953-976. o.
- Bolton, John R.: *The Risks and Weaknesses of the International Criminal Court from America's Perspective*, (2001.) in.: *Law and Contemporary Problems*; Vol. 64. No. 4. 167-180. o.

Boot-Matthijssen, Machteld: *International Criminal Court and International Peace and Security*, (2003.) in.: Tilburg Foreign Law Review; Vol. 11. 517-536. o.

Booth, Cherie: *Prospects and Issues for the International Criminal Court: lessons from Yugoslavia and. Rwanda*, (2003.) in.: From Nuremberg to The Hague; 157-193. o.

Bos, Adriaan: *1948-1998: The Universal Declaration of Human Rights and the Statute of the International Criminal Court*, (1998.) in.: Fordham International Law Journal; Vol. 22. No. 2. 229-235. o.

Bos, Adriaan: *The International Criminal Court: Recent Developments*, (1999.) in.: Reflections on the International Criminal Court; 39-47. o.

Bottini, Gabriel: *Universal Jurisdiction after the Creation of the International Criminal Court*, (2004.) in.: New York University Journal of International Law and Politics; Vol 36. No. 2-3. 503-563. o.

Broomhall, Bruce: *Toward U.S. Acceptance of the International Criminal Court*, (2001.) in.: Law and Contemporary Problems; Vol. 64. No. 4. 141-153. o.

Brown, Bertram S.: *Primacy or Complementarity: Reconciling the Jurisdiction of National Courts and International Criminal Tribunals*, (1998.) in.: Yale Journal of International Law; Vol 23. No. 2. 383-436. o.

Brown, Bertram S.: *The Evolving Concept of Universal Jurisdiction*, (2000.) in.: New England Law Review; Vol. 35. 383-397 o.

Brown, Daniel J.: *The International Criminal Court and Trial In Absentia*, (1999.) in.: Brooklyn Journal of International Law; Vol 24. No. 3 763-797. o.

Brubacher, Matthew: *Prosecutorial Discretion within the International Criminal Court*, (2004.) in.: Journal of International Criminal Justice; Vol 2. No. 1. 71-95. o.

Bruhács János: *Az államok felelősségéről szóló végleges tervezet*, (2002.) in.: In memoriam Nagy Károly; 117-132. o.

Burchard, Christoph: *The Nuremberg Trial and Its Impact on Germany*, (2006.) in.: Journal of International Criminal Justice; Vol. 4. No. 4. 800-829. o.

Burke-White, William: *The International Criminal Court and the Future of Legal Accountability*, (2003.) in.: ILSA Journal of International and Comparative Law; Vol. 10. 195-206. o.

Burke-White, William: *The Domestic of Effect of International Criminal Tribunals...*, Columbia Journal of Transnational Law, vol. 46, 2008. 279-350. o.

Byers, Michael: *The Law and Politics of the Pinochet Case*, (2000.) in.: Duke Journal of Comparative and International Law; Vol. 10. No. 2. 415-443. o.

Casey, Lee A.: *The Case against the International Criminal Court*, (2002.) in.: Fordham International Law Journal; Vol. 25. 840-877. o.

Cassel, Douglass: *Lessons from the Americas: Guidelines for International Response to Amnesties for Atrocities*, (1996.) in.: Law and Contemporary Problems; Vol 59. No. 4. 197-230. o.

Cassese, Antonio: *On the Current Trend towards Criminal Prosecution and Punishment of Breaches of International Humanitarian Law*, (1998.) in.: EJIL; Vol.9. No.1. 2-17. o.

Cassese, Antonio: *Reflections on International Criminal Justice*, (1998.) in.: Modern Law Review; Vol 64. No. 1. 1-10. o.

Cassese, Antonio: *When May Senior State Officials Be Tried for International Crimes? Some Comments on The Congo v. Belgium Case*, (2002.) in.: EJIL; Vol. 13. No.4. 853-875. o.

Chibueze, Remigius: *The International Criminal Court: Bottlenecks to Individual Criminal Liability in the Rome Statute*, (2006.) in.: Annual Survey of International and Comparative Law; Vol. 12. No.3. 185-219. o.

Chibueze, Remigius: *United States Objection to the International Criminal Court: A Paradox of Operation Enduring Freedom*, (2003.) in.: Annual Survey of International and Comparative Law; Vol 9. 19-54. o.

Claphem, Andrew: *Issues of complexity, complicity and complementarity: from the Nuremberg trials to the dawn of the new International Criminal Court*, (2003.) in.: From Nuremberg to The Hague; 30-68. o.

Coupland, Robin: *Humanity: what is it and how does it influence international law*, (2001.) in.: ICRC Review; No. 844. 966-989. o.

Crawford, James: *Revising the Draft Articles on State Responsibility*, (1999.) in.: EJIL; Vol. 10. No.2. 435-460. o.

Crawford, Peel, Olleson, *The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Completion of the Second Reading*, (2001.) in.: EJIL; Vol. 12. No. 5. 963-991. o.

Christopher P. Denicola: *A Shield for the Knights of Humanity: The ICC Should Adopt a Humanitarian Necessity Defense to the Crime of Aggression*, in University of Pennsylvania Journal of International Law, vol. 30, 2008.

Christopher Keith Hall: *The Crime of Apartheid*, in: Otto Triffterer (ed.): *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court; Observers' Notes, Article by Article*;

Daryl A. Mundis: *Reporting Non-Compliance: Rule 7bis*, in: *Essay on ICTY Procedure and Evidence*

Devyani Kacker, *Coming Full Circle: The Rome Statute And The Crime Of Aggression*, in: *Suffolk Transnational Law Review*, Vol. 33. No. 2.

Doak, Jonathan: *Victim and the Criminal Process: An Analysis of Recent Trends in Regional and International Tribunals*, (2003.) in.: *Legal Studies*; Vol 23. No. 1. 1-32. o.

Downey Jr., William Gerald: *Law of War and Military Necessity*, (1953.) in.: *AJIL*; Vol. 47. 251-262. o.

Drumble, Mark A.: *Pluralizing International Criminal Justice*, (2005.) in.: *Michigan Law Review*; Vol 103. No. 6. 1295-1328.

Du Plessi, Max: *Seeking an International International Criminal Court - Some Reflections on the United States Opposition to the ICC*, (2002.) in.: *South African Journal of Criminal Justice*; Vol. 15. No. 3. 301-320. o.

Dume  , Marie: *Le Crime d'agression*, (2000.) in.: *Droit international pénal*; 251-265.

Dworkin, Ronald: *Hard Cases*, (1975) in.: *Harvard Law Review*; Vol 88. No 6 1057-1111. o.

El Zeidy, Mohamed M.: *The Principle of Complementarity: A New Machinery to Implement International Criminal Law*, (2002.) in.: *Michigan Journal of International Law*; Vol. 23. No. 4. 869-976. o.

El Zeidy, Mohamed: *Critical Thoughts on Article 59(2) of the ICC Statute*, (2006.) in.: *Journal of International Criminal Justice*; Vol. 4. No. 3. 448-465. o.

El Zeidy, Mohamed: *The United States Dropped the Atomic Bomb of Article 16 of the ICC Statute: Security Council Power of Deferrals and Resolution 1422*, (2002.) in.: *Vanderbilt Journal of Transnational Law*; Vol. 35. No. 5. 1503-1544.

- Endo, Guillaume: *Nullum crimen nulla poena sine lege and the ICTY and ICTR*, (2002.) in.: *Revue quebecoise de droit international*; Vol. 15. No. 1. 205-220.
- Erasmus, Adele: *Revisiting Schwarzenberger Today: The problem of an International Criminal Law*, (2003.) in.: *South African Journal of Criminal Justice*; Vol. 16. No.2. 393-414 o.
- Eubany, Cosmos: *Justice for Some - U.S. Efforts under Article 98 to Escape the Jurisdiction of the International Criminal Court*, (2003.) in.: *Hastings International and Comparative Law Review*; Vol. 27. No. 1. 103-130.
- Feller, Schneyour-Zalman: *Concurrent Criminal Jurisdiction in the International Sphere*, (1981.) in.: *Israel Law Review*; Vol. 16. No. 1. 40-74.
- Ferencz Benjamin: *A Nuremberg Prosecutor's Response to Henry Kissinger*, (2001.) in.: *Brown Journal of World Affairs*; Vol. 8. No. 1. 177-182
- Ferencz Benjamin: *Nurnberg Trial Procedure and the Rights of the Accused*, (1949.) in.: *Journal of Criminal Law & Criminology*; Vol. 39 144-152 o.
- Ferencz Benjamin: *The International Criminal Court: The First Year and Future Prospects*, (2003.) in.: *ASIL Proceedings*; Vol. 97 259-264 o.
- Fichtelberg, Aaron: *Democratic Legitimacy and the International Criminal Court*, (2006.) in.: *Journal of International Criminal Justice*; Vol. 4. No. 4. 765-785.
- Frulli, Micaela: *Jurisdiction Ratione Personae*, (2002.) in.: *The Rome Statute of the International Criminal Court; A Commentart*;
- Frulli, Micaela: *Are Crimes against Humanity More Serious than War Crimes?*, (2001.) in.: *EJIL*; Vol 12. No. 2. 329-350.
- Gaeta, Paola: *The Defence of Superior Orders: The Statute of the International Criminal Court vs. Customary International law*, (1999.) in.: *EJIL*;
- Galant, Kenneth S.: *Role and Powers of Defense Counsel in the Rome Statute of the International Criminal Court*, (2000.) in.: *International Lawyer*; Vol. 34. No. 1. 21-44.
- Galliant, Kenneth S.: *Jurisdiction to Adjudicate and Jurisdiction to Prescribe in International Criminal Courts*, (2003.) in.: *Villanova Law Review*; Vol. 48. No. 3. 763-842. o.
- Gardam, Judith: *Legal Restraints on Security Council Military Enforcement Action*, (1996.) in.: *Michigan Journal of International Law*; Vol. 17. No. 2. 285-322.

Gasser, Hans-Peter: *Acts of terror, „terrorism”, and international humanitarian law*, (2002.) in.: ICRC Review; 847 547-570. o.

George P. Fletcher - Jens David Ohlin, *Reclaiming Fundamental Principles of Criminal Law in the Darfur Case*, (2005.) in.: Journal of International Criminal Justice; Vol. 3. No. 3. 539-561.

Graefrath, Bernhard: *Universal Criminal Jurisdiction and an International Criminal Court*, (1990.) in.: EJIL; Vol 1. No. 1. 67-88.

Guido Acquaviva - Fausto Pocar, *Crimes Against Humanity*, (2008.) in.: Max Planck Encyclopedia of Public International Law;

Hafner, Boon, Rubesame, Huston, Gerhard, Kristen, Anne, Jonathan: *A Response to the American View as Presented by Ruth Wedgewood*, (1999.) in.: EJIL;

Hale, Winfield B.: *Nuremberg War Crimes Tribunals*, (1949.) in.: Tennessee Law Review; Vol. 21. No. 1. 8-19.

Harmen van der Wilt - Sandra Lyngdorf, *Procedural Obligations Under the European Convention on Human Rights: Useful Guidelines for the Assessment of ‘Unwillingness’ and ‘Inability’ in the Context of the Complementarity Principle*, (2009.) in.: International Criminal Law Review; Vol. 9. No. 1. 39-76.

Hayashi Nobou: *The Role of Judges in Identifying Status of Combattants*, (2006.) in.: Acta Societatis Martensis; Vol. 2. 69-92.

Holmes, John T.: *Complementarity: National Courts versus the ICC*, (2002.) in.: The Rome Statute of the International Criminal Court; A Commentart;

Holmes, John T.: *The Principle of Complementarity*, (1999.) in.: The Making of the Rome Statute;

Human Rights Watch, *Selling justice short: why accountability matters for peace*, (2009.) in.: HRW Report;

Hunt, David: *The Meaning of a Prima Facie Case*, (2001.) in.: Essays on ICTY Procedure and Evidence;

Jackson, Miles M.: *Customary International Law Duty to Prosecute Crimes against Humanity: A New Framework*, (2007.) in.: Tulane Journal of International and Comparative Law; Vol. 16. No. 1. 117-156.

James L. Miglin: *From Immunity to Impunity: Charles Taylor and the Special Court for Sierra Leone*, in: Dalhousie Journal of Legal Studies Vol. XVI., 2006. 35-52. o.

Jamison, Sandra L: *A Permanent International Criminal Court: A Proposal that Overcomes Past Objections*, (1995.) in.: *Denver Journal of International Law and Policy*; Vol. 23. No. 2. 419-458.

John Copeland Nagle: *The Lame Ducks of Marbury*, in: *Constitutional Commentaries*, vol. 20. 2004.

Jos, Emmanuel: *La traite des êtres humains et l'esclavage*, (2000.) in.: *Droit international pénal*; 337-349.

Jouet, Mugambi: *Spain's Expanded Universal Jurisdiction to Prosecute Human Rights Abuses in Latin America, China, and Beyond*, (2007.) in.: *Georgia Journal of International and Comparative Law*; Vol. 35. No. 3. 495-538.

Juhász Gyula: *A lengyel kérdés a második világháborúban*, (1993.) in.: *História*; Vol. 15. No. 5-6. 38-39.

Kamminga, Menno T.: *Lessons Learned from the Exercise of Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offenses*, 964. o., (2001.) in.: *Human Rights Quarterly*; Vol. 23. No. 4. 940-974.

Kandic, Natasa: *War Crimes and Civil Society*, (2001.) in.: *East European Constitutional Review*; Vol. 10. No. 2-3. 110-117.

Kaul, Hans-Peter: *Special Note: The Struggle for the International Criminal Court's Jurisdiction*, (1998.) in.: *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*; Vol. 6. No. 4. 364-376.

Kelly, Michael J.: *Can Sovereigns Be Brought to Justice - The Crime of Genocide's Evolution and the Meaning of the Milosevic Trial*, (2002.) in.: *St. John's Law Review*; Vol. 76. No. 2. 257-378.

Kelsen, Hans: *Collective and Individual Responsibility in International Law with Particular Regard to the Punishment of War Criminals*, (1943.) in.: *California Law Review*; Vol. 31. No. 5. 530-571.

Kielsgard, Mark D.: *War on the International Criminal Court*, (2005.) in.: *New York City Law Review*; Vol 8. 1-52. o.

Kim, Young Sok: *Preconditions to the Exercise of the Jurisdiction of the International Criminal Court: With Focus on Article 12 of the Rome Statute*, (1999.) in.: *Michigan State University-DCL Journal of International Law*; Vol. 8. No. 1. 47-90.

King Jr., Henry T.: *The Meaning of Nuremberg*, (1998.) in.: *Case Western Reserve Journal of International Law*; Vol. 31. No. 1. 143-148.

- Kirs Eszter: *A nemzetközi büntetőjogi felelősségrevonás és a békéltetés közötti határvonalak az átmeneti igazságszolgáltatás rendszerében*, (2009.) in.: *Egységesedés és széttagolódás*; 77-91.
- Kirs Eszter: *Introduction and Critical Remarks*, (2008.) in.: *Miskolc Journal of International Law*; Vol 5. No. 1. 50-56.
- Kissinger, Henry A.: *Pitfalls of Universal Jurisdiction*, (2001.) in.: *Foreign Affairs*; Vol. 80. 86-97. o.
- Kjetil Mujezinović Larsen: *Attribution of Conduct in Peace Operations: The 'Ultimate Authority and Control' Test*, in: *EJIL*, 2008. vol. 19. no. 3. 509-531. o.
- Kleffner, Jann: *The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law*, (2003.) in.: *Journal of International Criminal Justice*; Vol 1. No. 1. 86-113.
- Koh, Harold H.: *On American Exceptionalism*, (2003.) in.: *Stanford Law Review*; Vol. 55. No. 5. 1479-1524.
- Koller, David S.: *Immunities of Foreign Ministers: Paragraph 61 of the Yerodia Judgement as It Pertains to the Security Council and the International Criminal Court*, (2004.) in.: *American University International Law Review*; Vol. 20. No. 1. 7-42.
- Kontorovich, Eugene: *The Piracy Analogy: Modern Universal Jurisdiction's Hollow Foundation*, (2004.) in.: *Harvard International Law Journal*; Vol. 45. No. 1. 183-238.
- Kovács Péter: *Le grand précédent: la Société des Nations et son action après l'attentat contre Alexandre, roi de Yougoslavie*, (2002.) in.: *Terrorism and International Law (European Integration Studies)*; Vol. 1. No. 2. 135-144.
- Kovács Tamás: *A nemzetközi büntetőbíráskodás fejlődése a XX. század első felében*, (2002.) in.: *Studia iurisprudentiae*; Vol. 2. No. 1. 377-399.
- Kussbach Erik: *A nemzetközi humanitárius jog célja és alapvető rendelkezései a genfi egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyveik szerint*, in: Ádány-Bartha-Törő: *A fegyveres összeütközések nemzetközi joga*,
- Lang, Jack: *Le reconnaissance par la France du génocide Arménien*, (1999.) in.: *Lieber Amicorum Mohammed Bedjaoui*;
- Lattmann Tamás: *A nemzetközi büntetőbírói fórumok működésének rendszere, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróságra – politika, parancs vagy jog?*, (2009.) in.: *Egységesedés és széttagolódás*;

Lee A. Casey–David B. Rivkin, Jr: *The International Criminal Court vs. the American People*, in: Backgrounder, 1999, Heritage Foundation.

Lee, Roy S.: *Creating an International Criminal Court – Of Procedures and Compromises*, (1999.) in.: *Reflections on the International Criminal Court*;

Levie, Howard S.: *Command Responsibility*, (1998.) in.: *United States Air Force Academy Journal of Legal Studies*; Vol. 8. No. 1. 1-18.

Lindsey Raub, *Positioning Hybrid Tribunals in International Criminal Justice*, in: *N.Y.U. Journal of International Law & Policy* vol 41. (2009). 1013-1053. o.

Lionel Yee: *Not just a War Crimes Court: The Penal Regime Established by the Rome Statute of the International Criminal Court*, in: *Singapore Academy of Law Journal*, 1998. vol. 10. no. 2. 321-370. o.

Lippmann, Matthew: *War Crimes: The My Lai Massacre and the Vietnam War*, (1993.) in.: *San Diego Justice Journal*; Vol. 1. No. 2. 295-364.

Lord Wright, *Killing of Hostages as a war crime*, (1948.) in.: *British Year Book of International Law*; Vol. 25. 296-310.

Luigi Condorelli – Santiago Villalpando, *Referral and Deferral by the Security Council*, (2002.) in.: *The Rome Statute of the International Criminal Court A Commentary*;

Lutnick, Suzanne M.: *Extradiction – Nazis*, (1986.) in.: *Suffolk Transnational Law Journal*; Vol. 10. No. 2. 607-620.

Maliaris, Stylianos: *Assessing the ICTY Jurisprudence in Defining the Elements of the Crime of Genocide: The Need for a Plan*, (2010.) in.: *USAK Yearbook of International Politics and Law*; Vol. 3. 145-170. o.

Manner, George: *The Object Theory of the Individual in International Law*, (1952.) in.: *AJIL*; Vol. 46. No. 3. 428-449.

Maogoto, Jackson Nyamuya: *Giant Without Limbs: The International Criminal Court's State Centric Co-operation Regime*, (2004.) in.: *University of Queensland Law Journal*; Vol. 23. No. 1. 102-133.

Maogoto, Jackson: *The Experience of the Ad Hoc Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda*, (2009.) in.: *The Legal Regime of the International Criminal Court*;

Marchesi, Antonio: *Referral by a State Party*, (1999.) in.: *Commentary on the Rome Statute...*;

Matas, David: *Prosecuting Crimes against Humanity: The Lessons of World War I*, (1990.) in.: Fordham International Law Journal; Vol. 13. No. 1. 86-104.

McNerney, Patricia: *The International Criminal Court: Issues for Consideration by the United States Senate*, (2001.) in.: Law and Contemporary Problems; 181 o.

Meibner, Helmut Gropengeiber: *Amnesties and the Rome Statute of the International Criminal Court*, (2005.) in.: International Criminal Law Review; Vol. 5. No. 2. 267-300.

Meron, Theodore: *International Criminalization of Internal Atrocities*, (1995.) in.: AJIL; Vol. 89. No. 3. 554-577.

Meron, Theodore: *The Case for War Crimes Trials in Yugoslavia*, (1993.) in.: Foreign Affairs; Vol. 72. 122-135. o.

Michael J. Keegan – Daryl A. Mundis, *Legal Requirements for Indictments*, (2001.) in.: Essays on ICTY Procedure and Evidence;

Michael J. Glennon: *The Blank-Page Crime of Aggression*, in: Yale Journal of International Law, Vol. 35, 2010.

Michael P. Scharf-Ahram Kang, *Errors and Missteps: Key Lessons the Iraqi Special Tribunal Can Learn from the ICTY, ICTR, and SCSL*, (2005.) in.: Cornell International Law Journal; Vol. 38. No. 3. 911-948.

Mihajlov, Dobromir: *The Origin and Early Development of International Civil Service*, in: Kovács Péter (ed): History in International Law

Momtaz, Djamchid: *La piraterie en haute mer*, (2000.) in.: Droit international pénal; 505-511.o

Moranche, Laura: *Protecting National Security Evidence While Prosecuting War Crimes: Problems and Lessons for International Justice from the ICTY*, (2006.) in.: Yale Journal of International Law; Vol. 31. No. 2. 477-502.

Morris, Madeline: *High Crimes and Misconceptions: The ICC and Non-party States*, (2001.) in.: Law and Contemporary Problems; Vol 64. No. 1. 13 o.

Morris, Madeline: *The Democratic Dilemma of the International Criminal Court*, (2002.) in.: Buffalo Criminal Law Review; Vol. 5. No. 2. 591-600.

Newman, Stephen C.: *Duress as a Defense to War Crimes and Crimes against Humanity--Prosecutor v. Drazen Erdemovic*, (2000.) in.: Military Law Review; Vol. 166. 158-171.

- Newton, Michael: *Comparative Complementarity: Domestic Jurisdiction Consistent with the Rome Statute of the International Criminal Court*, (2001.) in.: *Military Law Review*; Vol. 167. 20-73.
- Niang, Abdourahmane: *Les individus et tant que personnes privées*, (2000.) in.: *Droit international pénal*; 225-239.
- Nobuo Hayashi: 'Requirements of Military Necessity in International Humanitarian Law and International Criminal Law', *Boston University International Law Journal* vol 28 no. 1. 39–140.
- Nollkaemper, André: *Concurrence Between Individual Responsibility and State Responsibility in International Law*, (2003.) in.: *International & Comparative Law Quarterly*; Vol. 52. 615-640.
- Olaoluwa Abiola Olusanya, *Do Crimes against Humanity Deserve a Higher Sentence than War Crimes?*, (2004.) in.: *International Criminal Law Review*; Vol. 4. No. 4. 431-474.
- Olufemi Elias - Anneliese Quast, *The Relationship between the Security Council and the International Criminal Court in the Light of Resolution 1422*, (2003.) in.: *Non-State Actors and International Law*; Vol. 3. No. 2. 165-186.
- Orentlicher, Diane F.: *Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime*, (1991.) in.: *Yale Law Journal*; Vol. 100. No. 8. 2537-2618.
- Overy, Richard: *The Nuremberg Trials*, (2003.) in.: *From Nuremberg to The Hague*;
- Palassis, Stathis: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)*, (2008.) in.: *University of New South Wales Law Journal*; Vol. 31. No. 1. 80-106.
- Parks, William H.: *Command Responsibility for War Crimes*, (1973.) in.: *Military Law Review*; Vol. 62. 1-104.
- Pella, Vespasian: *Towards an International Criminal Court*, (1950.) in.: *AJIL*; Vol. 44. no. 1. 37-68.
- Pellet, Alain: *Brief Remarks on the Unilateral Use of Force*, (2000.) in.: *EJIL*; Vol. 11. No.2.
- Pellet, Alain: *Can a State Commit a Crime? Definitely, Yes!*, (1999.) in.: *EJIL*; Vol. 10. No.2.

Phillipe Kirsch-Daryl Robinson, *Referral by State Parties*, (2002.) in.: The Rome Statute of the International Criminal Court A Commentary;

Pickard, Daniel B.: *Proposed Sentencing Guidelines for the International Criminal Court*, (1997.) in.: Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal; Vol. 20. No. 1. 123-164.

Prandler Árpád: *A Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozása*, (2000.) in.: *Ars boni et aequi – Tanulmányok az ezredvég nemzetközi jogi rendszeréről* Bokorné Szegő Hanna 75. születésnapjára;

Pritchett, Suzanne M.: *Entrenched Hegemony, Efficient Procedure, or Selective Justice?: An Inquiry into Charges for Gender-Based Violence at the International Criminal Court*, (2008.) in.: *Transnational Law & Contemporary Problems*; Vol. 17. No. 1. 265-306.

Proulx, Vincent-Joel: *Rethinking the Jurisdiction of the International Criminal Court in the Post-September 11th Era: Should Acts of Terrorism Qualify as Crimes against Humanity*, (2004.) in.: *American University International Law Review*; Vol. 19. No. 5. 1009-1090.

Rabbat, Paul: *Aut Dedere Aut Judicare: Constitutional Prohibitions on Extradition and the Statue of Rome*, (2002.) in.: *Revue quebecoise de droit international*; Vol. 15. No. 1. 179-204.

Radosavljevic, Dragana: *An Overview of the ICC Complementary Regime*, (2007.) in.: *Review of International Law and Politics*; Vol. 3. No. 10. 96-114.

Richard Burchill: *From East Timor to Timor-Leste: A Demonstration of the Limits of International Law in the Pursuit of Justice*, in José Doria, Hans-Peter Gasser & M. Cherif Bassiouni (eds): *The Legal Regime of the International Criminal Court: Essays in Honour of Prof. Igor Blishchenko*

Robinson, Darryl: *Serving the Interests of Justice: Amnesties, Truth Commissions and the International Criminal Court*, (2003.) in.: *EJIL*; Vol. 14. No.3.

Rodney Dickson: *Crimes against Humanity*, in: Otto Triffterer (ed.): *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court; Observers' Notes, Article by Article*

Roger S. Clark: *The Crime of Aggression and the International Criminal Court*, in José Doria, Hans-Peter Gasser & M. Cherif Bassiouni (eds): *The Legal Regime of the International Criminal Court: Essays in Honour of Prof. Igor Blishchenko*

- Rubin, Alfred P.: *A Critical View of the Proposed International Criminal Court*, (1999.) in.: Fletcher Forum of World Affairs; Vol. 23. No. 2. 139-150.
- Rubin, Alfred P.: *The International Criminal Court: Possibilities for Prosecutorial Abuse*, (2001.) in.: Law and Contemporary Problems; 153 o.
- Ryngaert, Cedryc: *International Criminal Court and Universal Jurisdiction: A Fraught Relationship*, (2009.) in.: New Criminal Law Review; Vol. 12. No. 4. 498-512.
- Sadat-Cardens, Leila N., Richard: *The New International Criminal Court: An Uneasy Revolution*, (2000.) in.: Georgetown Law Journal; Vol. 88. No. 3. 381-474.
- Sadat, Leila N.: *Redefining Universal Jurisdiction*, (2001.) in.: New England Law Review; Vol. 35. No. 2. 241-264.
- Sammons, Anthony: *The Under-Theorization of Universal Jurisdiction: Implications for Legitimacy on Trials of War Criminals by National Courts*, (2003.) in.: Berkeley Journal of International Law; Vol. 21. No. 1. 111-143.
- Samsey, John: *80 Years Too Late: The International Criminal Court and the 20th Century's First Genocide*, (2002.) in.: Journal of Transnational Law & Policy; Vol. 11. No. 2. 327-384.
- Sands, Phillipe: *After Pinochet: The Role of National Courts*, (2003.) in.: From Nuremberg to The Hague;
- Sántha Ferenc *Parancsnokok, elöljárók speciális felelőssége a nemzetközi büntetőjogban*, (2009.) in.: Egységesedés és szétagolódás;
- Saqid, Reza: *Transnational Criminal Law and Procedure: An Introduction*, (2006.) in.: Journal of Legal Education; Vol. 56. No. 3. 430-432.
- Sarah M. H. Nouven: *'Hybrid courts' - The hybrid category of a new type of international crimes courts*, in: Utrecht Law Review, vol. 2. no. 2. 2006, 190-214. o.
- Sassoli, Marco: *The Concept of Security in International Law Relating to Armed Conflicts*, (2009.) in.: Security: A multidisciplinary Normative Approach; 7-23.
- Schabas, William: *Le Génocide*, (2000.) in.: Droit international pénal; 319-377.
- Schabas, William: *Perverse Effects of the Nulla Poena Principle: National Practice and the Ad Hoc Tribunals*, (2000.) in.: EJIL; Vol. 11. No.3.

- Schabas, William: *United States Hostility to the International Criminal Court: It's All About the Security Council*, (2004.) in.: EJIL; Vol. 15. No. 4.
- Schabas, William: *Was Genocide Committed in Bosnia and Herzegovina - First Judgments of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, (2001.) in.: Fordham International Law Journal; Vol. 25. No. 1. 23-54.
- Schabtai, Rosanne: *Poor Drafting and Imperfect Organization: Flaws to Overcome in the Rome Statute*, (2001.) in.: Virginia Journal of International Law; Vol. 41. No. 1. 164-185.
- Scharf, Michael: *A Critique of the Yugoslavia War Crimes Tribunal*, (1997.) in.: Denver Journal of International Law and Policy; Vol. 25. No. 2. 305-312.
- Scheffer, David J.: *The International Criminal Court: The Challenge of Jurisdiction*, (1999.) in.: ASIL Proceedings; Vol. 93. 68-72.
- Schwarzenberger, Georg: *The Judgment of Nuremberg*, (1947.) in.: Tulane Law Review; Vol. 21. No. 3. 329-361.
- Schwarzenberger, Georg: *The Problem of an International Criminal Law*, (1950.) in.: Current Legal Problems; Vol. 8. 263.
- Scmitt, Michael N.: *Wired warfare: Computer attack and ius in bello*, (2002.) in.: ICRC Review; 846 365-398. o.
- Scobbie, Ian: *The Invocation of Responsibility for the Breach of 'Obligations under Peremptory Norms of General International Law'*, (2002.) in.: EJIL;
- Semmelman, Jacques: *Due Process, International Law, and Jurisdiction over Criminal Defendants Abducted Extraterritorially: The Ker-Frisbie Doctrine Reexamined*, (1992.) in.: Columbia Journal of Transnational Law; Vol. 30. No. 3. 513-576.
- Sharp, Sr., Walter Gary: *International Obligations to Search for and Arrest War Criminals: Government Failure In the Former Yugoslavia?*, (1997.) in.: Duke Journal of Comparative and International Law; Vol. 7. No.2. 411 o.
- Simma, Bruno: *NATO, the UN and the use of force: legal aspects*, (1999.) in.: EJIL;
- Sluiter, Goran: *The Surrender of War Criminals to the International Criminal Court*, (2003.) in.: Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review; Vol. 25. No. 3. 605-652.

Solera, Oscar: *Complementary Jurisdiction and international criminal justice*, (2002.) in.: ICRC Review; 845 145-170. o.

Spinedi, Marina: *La responsabilité de l'Etat pour „crime”: une responsabilité pénale?*, (2000.) in.: Droit international pénal; 93-115.

Spinedi, Marina: *State Responsibility v. Individual Responsibility for International Crimes: Tertium Non Datur?*, (2002.) in.: EJIL; Vol. 13. No.4.

Stahn, Carsten: *United Nations peace building, amnesties and alternative forms of justice: A change in practice?*, (2002.) in.: ICRC Review; 845 191-205. o.

Stephen Elliott Smith: *Definitely Maybe: The Outlook for U.S. Relations with the International Criminal Court During the Obama Administration*, in Florida Journal of International Law, 2010., vol 22. no. 2

Stevens, Lyn S.: *Towards a Permanent International Criminal Court*, (1998.) in.: European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice; Vol. 6. No. 3. 236-251.

Strapatsas, Nicolaos: *Universal Jurisdiction and the International Criminal Court*, (2003.) in.: Manitoba Law Journal; Vol. 29. No. 1. 1-32.

Stryszak, Michal: *Command Responsibility: How Much Should a Commander be Expected to Know*, (2002.) in.: Journal of Legal Studies; Vol. 11. 27-82.

Style, Ronald S.: *The Legitimacy of Amnesties Under International Law and General Principles of Anglo-American Law: Is a Legitimate Amnesty Possible?*, (2002.) in.: Virginia Journal of International Law; Vol. 43. No. 1 173-248.

Stylianios Malaris: *Assessing the ICTY Jurisprudence in Defining the Elements of the Crime of Genocide: The Need for a Plan*, in: Review of international law and politics, 2009, vol. 5, no. 17 105-128. o.

Sucharitkul, Schompong: *Jurisdictional Immunities In Contemporary International Law from Asian Perspectives*, (2005.) in.: Chinese Journal of International Law; Vol. 4. No. 1. 1-44. o.

Sullivan Jr., Frank: *A Separation of Powers Perspective on Pinochet*, (2004.) in.: Indiana International & Comparative Law Review; Vol. 14. No. 2. 409-415.

Sumers, Mark A.: *A Fresh Look at the Jurisdictional Provisions of the Statute of the International Criminal Court: The Case for Scrapping the Treaty*, (2002.) in.: Wisconsin International Law Journal; Vol. 20. No. 1. 57-88.

Summers, Mark. A.: *Immunity or Impunity - The Potential Effect of Prosecutions of State Officials for Core International Crimes in States Like the United States That Are Not Parties to the Statute of the International Criminal Court*, (2006.) in.: Brooklyn Journal of International Law; Vol. 36. No. 2. 463-494.

Sunga, Lyal S.: *The Crimes within the Jurisdiction of the International Criminal Court*, (1998.) in.: European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice; Vol. 6. No. 4. 377-399.

Swart-Sluiter, Bert, Goran: *The International Criminal Court and International Criminal Co-operation*, (1999.) in.: Reflections on the International Criminal Court;

Takács Péter: *Hostes Humani Generis*, (2001.) in.: Fundamentum; No. 4. 21-38.

Tallgren, Immi: *The Sensibility and Sense of International Criminal Law*, (2002.) in.: EJIL; Vol. 13. No.3

Tams, Christian J.: *Do Serious Breaches Give Rise to Any Specific Obligations of the Responsible State?*, (2002.) in.: EJIL; Vol. 13. No.5.

Teitel, Ruti: *The Law and Politics of Contemporary Transitional Justice*, (2005.) in.: Cornell International Law Journal; Vol. 38. 837-862. o.

Thiery, Hubert: *The Thought of Georges Scelle*, (1990.) in.: EJIL; Vol. 1. No. 2. 193-209

Thouvenin, Jean-Marc: *L'intervention*, (2000.) in.: Droit international pénal; 447-457.

Tolbert, David: *International Criminal Law: Past and Future*, (2009.) in.: University of Pennsylvania Journal of International Law; Vol. 30. No. 4. 1281-1294.

Totten, Christopher L.: *International Criminal Court and Truth Commissions: A Framework for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond*, (2009.) in.: Northwestern University Journal of International Human Rights; Vol. 7. No. 1. 1-34.

Townsend, Gregory: *State Responsibility for Acts of De Facto Agents*, (1997.) in.: Arizona Journal of International and Comparative Law; Vol. 14. No. 3. 635-678.

Turns, David: *Pinochet's Fallout: Jurisdiction and Immunity for Criminal Violations of International Law*, (2000.) in.: Legal Studies; Vol. 20. No. 4. 566.591.

- Vagts, Detlev F.: *Which Courts Should Try Persons Accused of Terrorism?*, (2003.) in.: EJIL; Vol. 14. No.2.
- Valki László: *A Hess-menet megállítása*, (2009.) in.: Népszabadság; szeptember 7.
- van der Vyver, Johan D.: *Personal and Territorial Jurisdiction of the International Criminal Court*, (2000.) in.: Emory International Law Review; Vol. 14. No. 1. 1-104.
- van Sliedregt, Elies: *Article 28 of the ICC Statute: Mode of Liability and/or Separate Offense*, (2009.) in.: New Criminal Law Review; Vol. 12. No. 3. 420-432.
- Varga Réka *Háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások nemzeti bíróságok előtt*, (2009.) in.: Egységesedés és széttagolódás;
- Wedgewood, Ruth: *The International Criminal Court: An American View*, (1999.) in.: EJIL;
- Wedgewood, Ruth: *The Irresolution of Rome*, (2001.) in.: Law and Contemporary Problems; 193 o.
- Wexler, Leila Sadat: *Committee Report on Jurisdiction, Definition of Crimes and Complementarity*, (1997.) in.: Denver Journal of International Law and Policy; Vol. 25. No. 2. 221-232 o.
- Whitmann, James Q.: *Between Self-Defense and Vengeance/between Social Contract and Monopoly of Violence*, (2004.) in.: Tulsa Law Review; Vol. 39. No. 4. 901-924.
- Wiener A. Imre: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságáról*, (2001.) in.: Magyar jog; Vol. 48. No. 8. 457-463.
- Wijewardane, D. S.: *Criminal Jurisdiction over Visiting Forces with Special Reference to International Forces*, (1966.) in.: British Yearbook of International Law; Vol. 41. 122-197.
- Wilkinson, Robert B.: *The Nuremberg and Tokyo Trials: Another Step toward International Justice*, (1949.) in.: American Bar Association Journal; Vol. 35. No. 4. 299-302.
- William Schabas: *National Courts Finally Begin to Prosecute Genocide, the 'Crime of Crimes'*, Journal of International Criminal Justice Vol. 1.,No. 1. 39-63. o.
- Williams, Sharon A.: *Preconditions to the Exercise of Jurisdiction*, (2002.) in.: The Rome Statute of the International Criminal Court A Commentary;

- Williams, Sharon A.: *The Rome Statute on the International Criminal Court: From 1947-2000 and beyond*, (2000.) in.: Osgoode Hall Law Journal; Vol. 38. No. 2. 297-330.
- Wilson, Robert A.: *Diplomatic Immunity from Criminal Jurisdiction: Essential to Effective International Relations*, (1984.) in.: Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal; Vol. 7. No. 1. 113-138.
- Wirth, Steffen: *Immunity for Core Crimes? The ICJ's Judgment in The Congo v. Belgium Case*, (2002.) in.: EJIL; Vol. 13. No.4.
- Wolfberg, Andrew David: *Israel v. Ivan (John) Demjanjuk; Wachmann Demjanjuk Allowed to Go Free*, (1995.) in.: Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal; Vol. 17. No. 2. 445-476.
- Wortzel, Kerry R.: *Jurisdiction of an International Criminal Tribunal in Kosovo, The*, (1999.) in.: Pace International Law Review; Vol. 11. No. 2. 379-404.
- Wright, Quincy: *A Proposal for an International Criminal Court*, (1952.) in.: AJIL; Vol. 46. No. 1. 60-72.
- Wright, William F.: *Limitations on the Prosecution of International Terrorists by the International Criminal Court*, (1999.) in.: Michigan State University-DCL Journal of International Law; Vol. 8. No. 1. 139-150.
- Wyler, Eric: *From 'State Crime' to Responsibility for 'Serious Breaches of Obligations Under Peremptory Norms of General International Law'*, (2002.) in.: EJIL; Vol. 13. No.5.
- Yang, Liun: *On the Principle of Complementarity in the Rome Statute of the International Criminal Court*, (2005.) in.: Chinese Journal of International Law; Vol. 4. No. 1. 121-132. o.
- Yee, Lionel: *The International Criminal Court and the Security Council: Articles 13(b) and 16*, (1999.) in.: The Making of the Rome Statute;
- Yee, Sienho: *A Proposal to Reformulate Article 23 of the International Law Commission Draft Statute for an International Criminal Court*, (1996.) in.: Hastings International and Comparative Law Review; Vol. 19. No. 3. 529-538.
- Yee, Sienho: *The Erdemovic Sentencing Judgement: A Questionable Milestone for the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, (1997.) in.: Georgia Journal of International and Comparative Law; Vol. 26. No. 2. 263-310.

Zwannenburg, Marten: *The statute for an international criminal court and the united states: peacekeepers under fire?*, (1999.) in.: EJIL;

Ибрагимов, *Статут Международного уголовного суда и уголовный кодекс РФ: анализ совместимости некоторых их установлений и проблема имплементации*, (2004.) in.: Российский ежегодник международного права; 41-45.

Előkészítő anyagok, jelentések, jegyzőkönyvek

ICC Jogi adatbázis

19960401_ST_GERMANY_UD(E)
19970807_UDAAC.2491997WG.3IP.12(E)
19960401_ST_UNITEDSTATES_UD(E)(2)

A Nemzetközi Jogi Bizottság évkönyvei

1950. Vol. II.,
1969. Vol II.
1970. Vol. I.
1970. Vol. II.
1987. Vol. II. 2. rész,
1994. Vol. II. 2. rész
1996 Vol. II, 2. rész
2001. Vol. II. 2. rész

ENSZ Közgyűlés határozatai

95 (I).
177. (III).
2675(XXV).
3314(XXIX).

ENSZ Biztonsági Tanács határozatai

1422(2002)
1487(2003)
1497(2003)
1593(2005)
1688(2006)

ICC Részes Államok Gyűlése és Felülvizsgálati Konferencia aktusai:

ICC-ASP/1/3(part II-B)

ICC-ASP/6/20/Add.1

RC-Res.6

Egyéb előkészítő anyagok és jelentések

ICC OTP: *Policy Paper on the Interest of Justice*, 2007. szeptember. (Ref-ICC-OTP-InterestsOfJustice)

ICC OTP: *ICC Prosecutorial Strategy 2009-2012*, 2010. február 1.

ENSZ Főtitkár: *Jelentés a 808/1993 biztonsági tanácsi határozatról* (S/25704) (1993. május 3.)

ENSZ Közgyűlés: *Report of the Ad Hoc Committee on the Establishment of an International Criminal Court*, 1995. A/50/22

ENSZ Közgyűlés: *Draft Report of the ad hoc Committee; B. The principle of complementarity* A/AC.244/CRP.5

Stanley Foundation: *The UN Security Council and the International Criminal Court: How Should They Relate?* Report of the 29th United Nations Issues Conference, <http://www.stanleyfoundation.org/publications/archive/Issues98.pdf>

Human Rights Watch: *Justice in the Balance - Recommendations for an Independent and Effective International Criminal Court*, 112. jegyzetnél. http://www.hrw.org/reports98/icc/jitbwb-04.htm#P735_115314 (2008. augusztusi állapot)

Lawyers Committee of Human Rights: *The ICC Trigger Mechanism and the Need for an Independent Prosecutor*, Position Paper, 1997. július. <http://www.iccnw.org/documents/LCHRTTriggerMechanism.pdf> (2008. augusztusi állapot szerint)

Római Konferencia: *Draft Statute for the International Criminal Court and Draft Final Act* A/CONF.183/2/Add.1

ILC: *Draft report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session: chapter I (Organization of the session)* A/CN.4/L.491/Rev.1

ILC: *Titles and texts of the draft articles 4, 5, 6, and 7 adopted by the Drafting Committee* [Responsibility of International Organizations] U.N.Doc A/CN.4/L.648

Országgyűlés: *Jegyzőkönyv az Országgyűlés külügyi bizottságának 2003. szeptember 8-án, hétfőn 12.00 órakor az Országház főemelet 55. számú üléstermében megtartott üléséről.* (KÜB/23/2003; KÜB/48/2002-2006)

Bíróági döntések, ítéletek

Nemzetközi Büntetőbíróság

Thomas Lubanga Djilo
ICC-01/04-01/06-803,
Vádakat megerősítő döntés, 2007. január 29.

Germaine Katanga & Mathieu Ngudjolo Chui
ICC-01/04-01/07,
Vádakat megerősítő döntés, 2008. szeptember 26.

Nemzetközi Bíróság (ICJ)

Az ENSZ szolgálatában elszenvedett károkért való jóvátétel tárgyában adott tanácsadó vélemény (1949. április 11.),
ICJ Reports, 1949. 174. o.

A népiirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezményhez fűzött fenntartások tárgyában adott tanácsadó vélemény (1951. május 28.),
ICJ Reports, 1951. 15. o.

Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spanyolország)
ICJ Reports, 1970. 3. o.

Az Egyesült Államok teheráni diplomáciai és konzuli személyzete (USA v. Irán)
ICJ Reports, 1980. 3. o.

Nicaraguában illetve ellene végzett katonai és félkatonai tevékenységek (Nicaragua v. USA)
ICJ Reports, 1986. 14. o.

Nukleáris fegyverek alkalmazhatósága, illetve azzal való fenyegetés tárgyában adott tanácsadó vélemény (1996. július 8.),
ICJ Reports, 1996. 226. o

A 2000. április 11-i letartóztatási parancs (Belgium v. Kongó)
ICJ Reports, 2002. 3. o. [a szövegben: Yerodia ügy]

A népiirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazása (Bosznia és Hercegovina v. Szerbia és Montenegro) ICJ Reports, 2007. 43. o.

ICJ Reports, 2003/04
ICJ Reports, 2004-2005

Emberi jogi bíróságok

Baysayeva v. Oroszország (74237/01), 2007.04.05.

Bazorkina v. Oroszország (69481/01), 2006.07.27.

Blake v. Guetamala, a pergátló kifogások tárgyában 1996.07.02. született ítélet

Kaya v. Törökország (22729/93), 1998.02.19

Pueblo Bello Massacre v. Colombia, érdemi ítélet, 2006.01.31.

Korbély v. Magyarország (9174/02), 2008.09.19.

Nachova v. Bulgária (43577/98; 43579/98), 2005.07.06.

Banković and others v. Belgium and others (52207/99), 2001. december 12-i döntés

Behrami v. Franciaország és Saramati v. Franciaország, Németország és Norvégia (71412/01 ; 78166/01), 2007. május 2-i döntés

Az ENSZ *ad hoc* törvényszékei

Jean-Paul Akayeshu (ICTR-96-4-T)

Tihomir Blaškić (IT-95-14) "Lašva Valley",

Mucić et al. (IT-96-21) "Čelebići Camp" [a szövegben: Čelebići ügy]

Dražen Erdemović (IT-96-22) "Pilica Farm"

Anto Furundžija (IT-95-17/1) "Lašva Valley"

Goran Jelisić (IT-95-10) "Brčko"

Jean Kambanda (ICTR 97-23-S)

Clément Kayishema (ICTR-95-I-T)

Radislav Krstić (IT-98-33) "Srebrenica-Drina Corps"

Kupreškić et al. (IT-95-16) "Lašva Valley"

Ratko Mladić (IT-09-92)

Momir Nikolić (IT-02-60/1) "Srebrenica"

Popović et al. (IT-05-88) "Srebrenica"

Vojislav Šešelj (IT-03-67)

Duško Tadić (IT-94-1) "Prijeedor"

Dragomir Milošević, (IT-98-29/1) Trial Chamber Referral Decision

Rasim Delić (IT-04-83)

Ante Gotovina (IT-06-90) Trial Chamber Decision on Motion for non-disclosure order directed to prosecutor Serge Brammertz

Egyéb ítéletek és periratok

„Tellini” incidens

League of Nations, Official Journal, 5th Year, No. 4 (April 1924),

Nuremberg Trial Proceedings – Yale Avalon Project (http://avalon-law.yale.edu/subject_menus/imt.asp)

International Military Tribunal for the Trial of the Major War Criminals ítélet: 1946. szeptember 30.

Miranda v. Arizona

Supreme Court of the United States 384 U.S. 436
Certiorari to the Supreme Court of Arizona No. 759
ítélet: 1966.06.13.

Demanjuk v. Petrovsky

United States Court of Appeals, Sixth Circuit.
John DEMJANJUK, Petitioner-Appellant, v. Joseph PETROVSKY, et al.,
Respondents-Appellees. No. 85-3435.
ítélet: 1985.10.31.

Adolf Eichmann

Criminal Case 40/61 The Attorney General Versus Adolf Eichmann
District Court of Jerusalem

Augusto Pinochet

Regina -v- Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and
Others, ex parte Pinochet Ugarte;
Regina -v- Evans and Another and the Commissioner of Police for the Met-
ropolis and Others, ex parte Pinochet Ugarte (No 3) [1999] UKHL 147
[2000] 1 AC 147 [1999] 2 WLR 825 [1999] 2 All ER 97

Charles Ghankay Taylor - SCSL-03-01-I-059

Diane Orentlicher: Amicus Curiae brief SCSL-03-01-I-038
Phillippe Sands: Amicus Curiae brief SCSL-03-01-I-038 I-II.

C-402/05. P. és C-415/05. P. Kadi és Al Barakaat ítélet, 2008.

T-85/09, Kadi ítélet, 2010.

Sajtóforrások

ICTY

JL/PIU/386-E ICTY sajtóközlemény, 1999. március 18

CDP/P.I.S./917-e ICTY sajtóközlemény

Vojislav Šešelj Contempt of Court Initial Appearance on 29 April, ICTY
Sajtónyilatkozat, 2010. április 22.

Ante Gotovina ICTY Registry, Press Release, The Hague, 10 December 2005, CVO/MO/1034e

Radovan Karadzic ICTY OTP, Press Realease (Statement of the Prosecutor), The Hague, 21 July 2008 OTP/1274e

ICC – Ügyészi Hivatal

ICC-OTP-20040419-50-En sajtóközlemény, 2004. április 19.

ICC-OTP-PR-20070522-220_EN sajtóközlemény, 2007. május 22.

ICC Prosecutor is working with the Russian Federation to promote justice for all victims of Georgian conflict - OTP and Russian Federation pledge co-operation at conclusion of Moscow visit. 2010. március 10. ICC Ügyészi Hivatal, Sajtóközlemény, ICC-OTP-20100310-PR505

Communications recieved by the Prosecutor since July 2002. ICC Sajtókonferencia háttéranyag, 2003. július 24.

ICC-OTP-20081203-PR379_Eng sajtóközlemény, 2008. december 3.

ICC-OTP-0606-104-En sajtóközlemény, 2005. június 6.

ICC-OTP-20040419-50-En sajtóközlemény, 2004. április 24.

ICC-02/05-56 27-02-2007 1/94 EO PT

Egyéb sajtó

SNMG2 2010 / 20 NATO sajtóközlemény 2010. június 3

SNMG2 2010 /01 NATO sajtóközlemény, 2010. június 19.

BBC News: *Chile's Gen Pinochet dies at 91*, 2006. december 11.

BBC News: *Arctic Sea crew return to Russia*, 1. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8211360.stm>

BBC News: *Many die in Afghan tanker blasts*, 2009. szeptember 4.

CBS News: *60 minutes*, 2004. április 28.

<http://www.cbsnews.com/stories/2004/04/27/60II/main614063.shtml> címen.

Forrásjegyzék

MTI: *A rendőrség megtiltotta a tizedik, szombatra tervezett felvonulást is*, 2009. augusztus 13.

MNO: *A rendőrség megtiltotta a péntekre tervezett Hess-menetet*, 2009. augusztus 27

Udvardy Zoltán: *Szeptember 11.: chilei búcsú a bolsevizmustól*, MNO, 2009. szeptember 11.

CBC, Neil Macdonald: *CBC Investigation: Who killed Lebanon's Rafik Hariri?*

Index.hu: *„Makó emléktáblát állítana a lángszóró atyjának”*, 2007. augusztus 21.